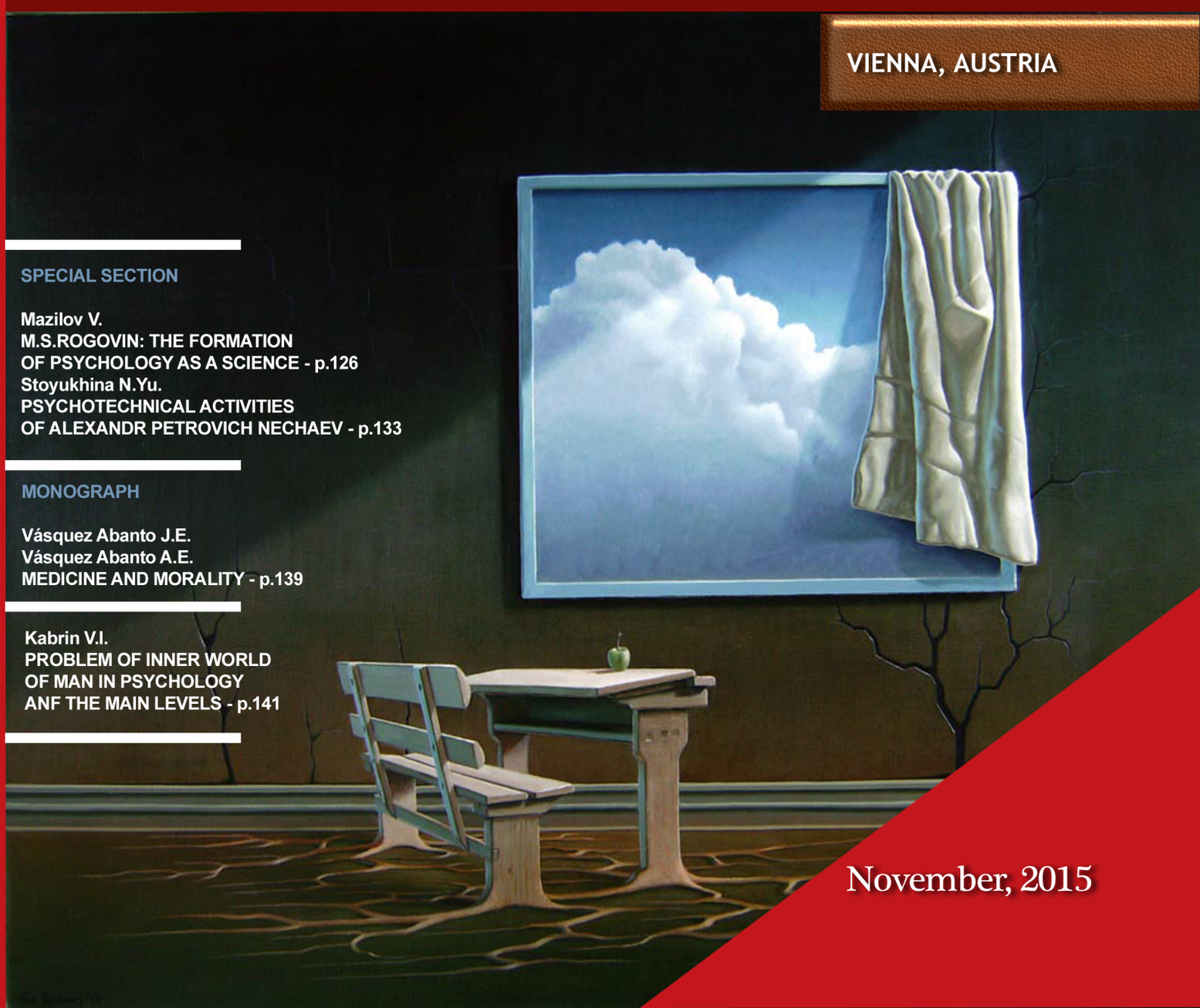
INTERNATIONAL SCIENTIFIC PERIODICAL JOURNAL

ISSN 9091-1792

THE EUROPEAN ASSOCIATION OF PEDAGOGUES AND PSYCHOLOGISTS "SCIENCE"

"THE UNITY OF SCIENCE"

VIENNA, AUSTRIA

SPECIAL SECTION

Mazilov V.
M.S.ROGOVIN: THE FORMATION OF PSYCHOLOGY AS A SCIENCE - p.126
Stoyukhina N.Yu.
PSYCHOTECHNICAL ACTIVITIES OF ALEXANDR PETROVICH NECHAEV - p.133

MONOGRAPH

Vásquez Abanto J.E.
Vásquez Abanto A.E.
MEDICINE AND MORALITY - p.139

Kabrin V.I.
PROBLEM OF INNER WORLD OF MAN IN PSYCHOLOGY ANF THE MAIN LEVELS - p.141

November, 2015

THE EUROPEAN ASSOCIATION OF PEDAGOGUES AND PSYCHOLOGISTS "SCIENCE"

The European Association of pedagogues and psychologists

“Science”

International scientific periodical journal

"THE UNITY OF SCIENCE"

Vienna, Austria, 2015

Single photocopies of single chapters may be made for personal use as allowed by national copyright laws. Permission of the Publisher and payment of a fee is required for all other photocopying, including multiple or systematic copying, copying for advertising or promotional purposes, resale, and all forms of document delivery. Special conditions are available for educational institutions that wish to make photocopies for non-profit educational classroom use. Permission of the Publisher is required for all other derivative works, including compilations and translations. Electronic Storage or Usage Permission of the Publisher is required to store or use electronically any material contained in this work, including any chapter or part of a chapter. Except as outlined above, no part of this work may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior written permission of the Publisher.

International scientific professional periodical journal "THE UNITY OF SCIENCE" / publishing office Friedrichstrabe 10– Czech Republic – Prague, 2015

"The Unity of science" is the international scientific professional periodical journal which includes the scientific articles of students, graduate students, postdoctoral students, doctoral candidates, research scientists of higher education institutions of Europe, Russia, the countries of FSU and beyond, reflecting the processes and the changes occurring in the structure of present knowledge. It is destined for teachers, graduate students, students and people who are interested in contemporary science.

The editorial board

Alexander Pacsr
Astakhov Vladimir
Batsyleva Olga
Buriak Alexander
Emma Kahl
George Berins
Georgieva Sonia
Hans Jensen
Helen Zag
Homyuk Victor
Ilyina Ekaterina
Ivanova Svetlana
Ivanova Zoya
Jakob Haberzettl
Kaydalova Lydia
Kovtun Elena
Logvina Svetlana
Lokhvitskaya Lyubov
Lucius Calle
Lukas Adlerflycht
Lyakisheva Anna
Marek Szymański
Mariusz Bashinsky
Matra Lentz
Matthias Haenlein
Mukanova Sulesh
Patrick Schuppe
Petkova Ekaterina
Petruk Vera
Prokofieva Olesya
Rymarenko Nataliya
Sergienko Konstantin
Sophia Lai
Stanisław Krauchensky
Stetsenko Iryna
Vaskes Abanto Hesus Estuardo
Yakobchuk Elena

Designed by Mr. D. Heisenberg

Publishing office Beranových str., 130 of.37, Prague, Czech Republic, 2015
www. eapps.info

© 2015 The European Association of pedagogues and psychologists Science", Vienna, Austria
© 2015 Article writers
© 2015 All rights reserved

CONTENT

PEDAGOGIC SCIENCES

THE TECHNOLOGY OF NONFORMAL ART EDUCATION AT HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS.....12

Sulayeva N.V.
doctor of pedagogical sciences,
professor of music
Poltava Korolenko National Pedagogical University

THE THEORETICAL ASPECTS OF TRAINING OF FUTURE TEACHERS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE 15

Avramenko K.B.
Chair of theory and methodic of primary education
V.O.Sykhomlynckyi Mykolaiv National University

DIDACTIC AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF TRAINING FUTURE TEACHERS OF PRIMARY SCHOOL TO TECHNOLOGIZING EDUCATION 18

Biliuk H.
Ph.D., associate professor
Department of Theory and Methods of primary education
Nicholaev National University named by
V.A.Suhomlynskij

IMPLEMENTATION ECONOMIC IDEAS TEACHERS WESTERN UKRAINE FIRST HALF OF XX CENTURY IN CONTEMPORARY EDUCATIONAL PRACTICE 22

Gipters Z.V.
Ph.D., Associate Professor of Social Work and social science disciplines Lviv Educational and Scientific Institute
State Higher Educational Institution
"University Banking», m. Lviv, Ukraine

MUSICAL-CREATIVE DEVELOPMENT OF FUTURE TEACHERS OF MUSICAL ART DURING THE STUDYING THE DISCIPLENE «HARMONY» WITH THE HELP OF USING OF MODELLING METHOD 24

Dubinets I. V.
The candidate of pedagogical Sciences,
associate Professor Department of musical education
Berdyansk state pedagogical University

DEVELOPMENT OF CREATIVE POTENTIAL OF PUPILS AT LESSONS OF MATHEMATICS IN 6 TH GRADE 27

Koroleva A.G.
SEI gymnasium № 1514 (Moscow),
teacher, PhD.N., associate Professor

PEDAGOGICAL DIAGNOSTICS IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION.....32

Kubanov R. A.
candidate of pedagogic sciences, associate professor, Corresponding Member of the International Academy of Teacher Education Science, Corresponding Member of the Ukrainian Academy of Acmeological Science, Member of the European Association of educators and psychol-ogists «Science»,doctoral student in pedagogy of Luhansk National Taras Shevchenko University

THE ROLE OF INFORMATION-COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES.....34

Lysakova L.A.
P.h.D.,*associated professor*
The department of foreign languages for economic specialties Rostov State University of Economics

Kim L.S.
P.h.D.,*associated professor*
The department of foreign languages for economic specialties Rostov State University of Economics

CORRECTION WORK WITH CHILDRENHAVING DYSARTHRIA.....36

Melnyk U.R.
Speech therapist
Lviv special school "Dowira"

FAMILY CRISIS AND PROBLEM ABSENCE OF THE FATHER IN THE FAMILY: GENERAL AND SPECIAL.....40

Muratova L.V.
The teacher of English
Municipal budget educational institution gymna-sium N5 Konakovo

Muratova A.S.
Lecturer
Konakovo branch of the Moscow psychologi-cal-social university

FAMILY CRISIS AND PROBLEM ABSENCE OF THE FATHER IN THE FAMILY: GENERAL AND SPECIAL.....43

Palkin V.A.
Associate professor of the Chair of philology, Social and humanities sciences «Academy of Continuous Education», Candidate of historical Sciences, associate Professor. St. Yaroslav Wise

Taranukha S.V.
Competitor of rank of candidate of pedagogical sciences. Donetsk National medical university.

ТЕАТРАЛЬНО-ХОРОВОЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ КАК ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ОПЫТ МЛАДШИХ ПОДРОСТКОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ.....46

Редько Анатолий Максимович
Master of Business Administration (MBA), педагог дирижёрско-хорового отделения (ДХО) Пермского музыкального колледжа г. Пермь, старший преподаватель хоровой кафедры

COMMON APPROACHES TO THE PREVENTION OF STUDENTS' DELINQUENT BEHAVIOR IN FOREIGN AND DOMESTIC PRACTICE.....49

Romanova E.N.
Department of Professional Language Training
Vladimir Law Institute of the Russian Federal Penitentiary Service

INTERDEPENDENCE WITH SUBJECTIVITY OF ETHICAL PRINCIPLES IN PROFESSIONAL ACTIVITY OF PR-SPECIALISTS.....52

Ryabets I.V.
Chair of Psychology and Pedagogics
National University of Kyiv Mohyla Academy
(NaUKMA)

FORMATION OF ADMINISTRATIVE CULTURE OF HEADS OF SCHOOLS.....55

Semanchina V.O.
Department of pedagogy, psychology
and educational management
Kherson state University

GEOMETRIC DRAWINGS AS THE BASIS DECISION OF GEOMETRICAL PROBLEMS.....58

Semenova L.A.
Department of Education and Sports
Innovative University of Eurasia
Associate Professor , candidate of pedagogical science

TEACHING EXPERIENCE IN INTEGRATING PROFESSIONAL LANGUAGE DEVELOPMENT TECHNOLOGY INTO MEDICAL STUDENTS' ESL LEARNING SELF-STUDY INSTRUCTION VIA READING COMPETENCE-BASED EDUCATION.....60

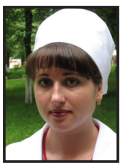

Tomashevs'ka A.
Lecturer of the foreign languages department
Bukovinian state medical University

IMPROVING PRACTICAL TRAINING OF FOREIGN STUDENTS IN PEDIATRIC DISCIPLINES.....62

Yurkiv O.I.
PhD, assistant of the department
of nursing and Higher nursing education
Bukovina State Medical University

Karatieieva S.Yu.
PhD, assistant of the department
of nursing and Higher nursing education
Bukovina State Medical University

PSYCHOLOGY SCIENCES

INTERACTION WITH ANIMALS AS A FACTOR TO OVERCOME THE TENSIONS.....64

Milutina E.L.
PhD in Psychology
Department of Psychology
Kyiv National T. Shevchenko
University

THE PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF "IRRATIONAL BELIEFS" IN THE CONTEXT OF REBT.....66

Bozhok N. O.
post-graduate student,
the chair of theoretical and consulting psychology,
Institute of social psychology and social communication Dragomanov National Pedagogical University

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF ASSOCIATION BETWEEN FOREIGN LANGUAGE LEXICAL UNIT ITS RUSSIAN NOTION.....69

Kolobaev V.K.
PhD in Philology, Associate Professor
Foreign Language Department North-Western State Medical University named after I.I.Mechnikov

Olkhovik N.G.
PhD in Pedagogics, Associate Professor
Foreign Language Department North-Western State Medical University named after I.I.Mechnikov

ABILITIES IN THE STRUCTURE OF A CREATIVE POTENTIAL.....73

Mishchykha L. P.
Department of General and Clinical Phychology
Precarpathian national Vasyl Stefanyk university

LINGUISTIC IMAGE OF G. BUSH IN THE ENGLISH MASS MEDIA.....76

Pogodin A.
The Master of English, French Philology. V.N.Karazin Kharkiv National University

Pogodin E.
The lecturer of socially-economic disciplines
Kharkiv automobile road technical College

MOTIVATION AS A FACTOR OF THE COGNITIVE ACTIVITY DEVELOPMENT OF FUTURE PSYCHOLOGIST.....77

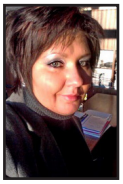
Portiana O.V.
assistant of the Department of General and Applied Psychology
Of Kamyanets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko

COMMUNICATIVE COMPETENCE AS A MEANS OF IMPROVING STRESS SOCIAL PEDAGOGUE.....80

Raevskaya Y.N.
Ph.D. in Psychology,
Senior Lecturer Department of Social Pedagogy and social work KPNU Ivan Ohienko

BODILY IMAGE IN THE CONSCIOUSNESS OF VICTIMIZABLE TEENAGERS 82

Strelenko A.A.
Associate Professor of Psychology Chair,
Candidate of Psychological Sciences,
VitebskStateUniversity
named after P.M. Masherov

ANALYSIS PROFESSIONAL SKILLS GRADUATES IN THE DIRECTION OF NURSING EQL «JUNIOR SPECIALIST» 87

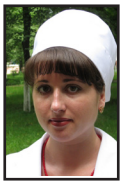
Khomko O.Y.
MD, PhD, Assoc. Professor,
Department of Nursing and Higher Nursing Education Higher educational establishment Ukraine state «Bukovinian State Medical University»

Sydorchuk R.I.
MD, PhD, FNYAM, MESVS, MEDS, MIS-cAB, MIDS, Professor of surgery,
Department of general surgery,
Higher educational establishment Ukraine state«Bukovinian State Medical University»

Dronyk T.A.
Assistant, Department of Nursing and Higher Nursing Education
Higher educational establishment Ukraine state «Bukovinian State Medical University»

Karateieva S.Y.
MD, PhD, Assoc. Professor,
Department of Nursing and Higher Nursing Education Higher educational establishment Ukraine state «Bukovinian State Medical University»

Grodetskyi V.K.
PhD in surgery, Assoc. Professor,
Department of surgery and Urology Depart-ment, Higher educational establishment Ukraine state «Bukovinian State Medical University»

Dutka I.I.
Assistant, Department of Nursing and Higher Nursing Education,
Higher educational establishment Ukraine state «Bukovinian State Medical University»

ANALYSIS PROFESSIONAL SKILLS GRADUATES IN THE DIRECTION OF NURSING EQL «JUNIOR SPECIALIST» 89

Khomko O.Y.
MD, PhD, Assoc. Professor,
Department of Nursing and Higher Nursing Education Higher educational establishment Ukraine state «Bukovinian State Medical University»

Sydorchuk R.I.
MD, PhD, FNYAM, MESVS, MEDS, MIS-cAB, MIDS, Professor of surgery,
Department of general surgery,
Higher educational establishment Ukraine state«Bukovinian State Medical University»

Pelepets Y.O.
Chernivtsi Medical College,
Higher educational establishment Ukraine state «Bukovinian State Medical University»

Kyzuk F.V.
PhD, Deputy Director for Academic work
Chernivtsi Medical College,
Higher educational establishment Ukraine state «Bukovinian State Medical University»

Piddubna P.I.
Chernivtsi Medical College,
Higher educational establishment Ukraine state «Bukov-inian State Medical University»

MEDICAL SCIENCES

CHANGES INDICES FIBRINOLYTIC AND PROTEOLYTIC ACTIVITY IN PATIENTS WITH CHRONIC FORMS OF ISCHEMIC HEART DISEASE AND GASTROESOPHAGEAL REFLUX DISEASE.....92

Drozd V.Y.
Master of Medicine

Huhlina O.S.
Doctor of Medicine,
Professor, Head of Department

Mandrik O.E.
Candidate of Medical Sciences,
assistant department

Haydychuk V.S.
Candidate of Medical Sciences,
assistant professor
Department of internal medicine, clinical pharmacology and professional diseases
Bukovinian State Medical University

ISSUES OF ETHICS AND MORALITY IN THE MEDICAL WORK.....95

Vásquez Abanto J.E.
Specialist in physical therapy and rehabilitation

Vásquez Abanto A.E.
PhD, Physician in the Emergency Department of Obolon district (CPMSH № 2)

Arellano Vásquez S.B.
Physician-Intern in the Cardiology Department of the KCCH № 8

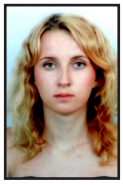
OTOMYCOSIS: MICROBIOLOGICAL ASPECTS OF CLINICAL COURSE.....97

Ivakhnyuk T.V.
PhD, Assistant Professor
Course of microbiology, virology and immunology
Sumy State University, Medical Institute

Budko H.Y.
PhD, Associate Professor,
head of course of forensic medicine
Department of Pathology
Sumy State University, Medical Institute

Boyko A.A.
3rd year student
Sumy State University, Medical Institute

Hurina S.V.
internship doctor
Municipal Establishment Sumy city children clinical hospital after St. Zinaida

CLINICAL EFFECTIVENESS OF THE CONTEMPORARY REHABILITATION SYSTEM FOR PATIENTS WITH A PRIMARY OPEN-ANGLE GLAUCOMA.....100

Mishenin A.
Senior academic of the department of medical labour, psychophysiology and medical ecology of the P.L. Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education

Varyvonchyk D.
Head of the department of medical labour, psychophysiology and medical ecology of the P.L. Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education, M.D., professor P.Shupik National medical academy of post-graduate education Institute of Labor medicine of NAMS of Ukraine

URINE ALBUMIN-CREATININE RATIO AND GLOMERULAR FILTRATION RATE AS RISK FACTORS OF CARDIOVASCULAR DISEASE IN PATIENTS WITH TYPE 2 DIABETES.....105

Tkachenko V.I.
Department of Family Medicine, Associate professor, MD, PhD
Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education

PECULIARITIES OF THE MAMMOGRAPHIC DENSITY OF THE SYNCHRONIC BILATERAL BREAST CANCER.....110

Cheshuk V.E.
MD, Professor of oncology, Dean of postgraduate education,
Senior freelance clinical oncologist Ministry of Health of Ukraine. Department of oncology. National Medical University named after O.O. Bogomolets

Zotov O.S.
PhD, Assistant professor Department of oncology. PhD, assistant professor of oncology. Department oncology.
National Medical University named after O.O. Bogomolets

Sydorchuk O.I.
PhD, Assistant professor Department of oncology.
National Medical University named after O.O. Bogomolets

Sydorchuk R.I.
MD, PhD, FNYAM, MESVS, MEDS, MIScAB, MIDS, Professor at the Department of General Surgery Higher educational establishment Ukraine state «Bukovinian State Medical University»

Khomko O.Y.
MD, PhD, Assoc. Professor,
Department of Nursing and Higher Nursing Education Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University»

Zaychuk V.V.
PhD, Assistant professor Department of oncology.
National Medical University named after O.O. Bogomolets

Motuzyuk I.M.
PhD, Assistant, Department of oncology. Department oncology. Department oncology.
National Medical University named after O.O. Bogomolets

Vereshako R.I.
MD, Head Department of oncology.
National Medical University named after O.O. Bogomolets

TECHNOLOGY USING INTERACTIVE LEARNING AS A MEANS OF REALIZATION OF PERSONALITY ORIENTED EDUCATION.....114

Khomko O.Y.
MD, PhD, Assoc. Professor,
Department of Nursing and Higher Nursing Education Higher educational establishment Ukraine state «Bukovinian State Medical University»

Kyzuk F.V.
PhD, Deputy Director for Academic work
Chernivtsi Medical College,
Higher educational establishment Ukraine state «Bukovinian State Medical University»

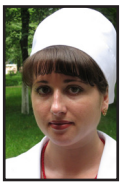
Sydorchuk R.I.
MD, PhD, FNYAM, MESVS, MEDS, MIScAB, MIDS, Professor at the Department of General Surgery Higher educational establishment Ukraine state «Bukovinian State Medical University», Ukraine.

Piddubna P.I.
Chernivtsi Medical College,
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University»

Pelepets Y.O.
Chernivtsi Medical College,
Higher educational establishment Ukraine
state «Bukovinian State Medical University»

ANALYSIS PROFESSIONAL SKILLS GRADUATES IN THE DIRECTION OF «LABORATORY DIAGNOSIS» EQL «BACHELOR»....117

Karateieva S.Y.
MD, PhD, Assoc. Professor,
Department of Nursing and Higher Nursing
Education Higher educational
establishment Ukraine state «Bukovinian
State Medical University»

Sydorchuk R.I.
MD, PhD, FNYAM, MESVS, MEDS, MIS-
cAB, MIDS,
Professor at the Department of General
Surgery Higher educational
establishment Ukraine state «Bukovinian
State Medical University»

Dutka I.I.
Assistant, Department of Nursing and
Higher Nursing Education,
Higher educational establishment Ukraine
state «Bukovinian State Medical University»

Khomko O.Y.
MD, PhD, Assoc. Professor,
Department of Nursing and Higher Nursing
Education Higher educational establishment
Ukraine state «Bukovinian State Medical
University»

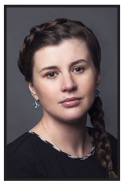

Grodetskyi V.K.
PhD in surgery, Assoc. Professor,
Department of surgery and Urology
Depart-ment, Higher educational
establishment Ukraine state «Bukovinian
State Medical University»

CLINICAL EFFICACY PILOBACT AND PILOBACT AM IN THE TREATMENT OF COMPLICATED FORMS OF DEMODICOSIS....120

Schwartz N.E.
Department of dermatology
Kursk state medical University
Associate Professor,
candidate of medical science

Esipova E.A.
Department of dermatology
Kursk state medical University
Assistant, candidate of medical science

Harahordina J.E.
Department of dermatology
Kursk state medical University
Assistant, candidate of medical science

Plotnikova K.O.
Department of dermatology
Kursk state medical University
The Intern

CHEMICAL DESTRUCTIVE TREATMENT OF BENIGN TUMORS OF THE MAXILLOFACIAL REGION....122

Chumachenko A.I.
Department of Operative Dentistry and
Maxillofacial Surgery
Bogomolets National Medical University

Sayapina L.M.
Department of Dentistry
Bogomolets National Medical University

Lysenko S.I.
Department of Operative Dentistry and Maxillofacial Surgery
Bogomolets National Medical University

SPECIAL SECTION

M.S.ROGOVIN: THE FORMATION OF PSYCHOLOGY AS A SCIENCE.....126

Mazilov V.
doctor of psychology, professor,
head of the general and social psychology
chair at K.D. Ushinsky's
Yaroslavl State Pedagogical Univer sity

PSYCHOTECHNICAL ACTIVITIES OF ALEXANDR PETROVICH NECHAEV.....133

Stoyukhina N.Yu.
Department of administration psychology
Lobachevsky Nizhnii Novgorod State University

MONOGRAPH

МЕДИЦИНА И МОРАЛЬ.....139

Васкес А.Э.
К.м.н, врач отделения неотложной медицинской помощи Оболонского района г. Киева (Центр первичной медико-санитарной помощи № 2)

Васкес А.А.
Кафедра физиологии Национального медицинского университета имени А.А. Богомольца, г. Киев, Украина. Врач-интерн по семейной медицине.

DISCUSSION SECTION

ПРОБЛЕМА МИРА ЧЕЛОВЕКА В ПСИХОЛОГИИ И ЕГО ОСНОВНЫЕ УРОВНИ.....141

Кабрин В.И.
доктор психологических наук, профессор, Национальный исследовательский Томский государственный университет

УДК 378:005:[7.038.21]

THE TECHNOLOGY OF NONFORMAL ART EDUCATION AT HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

ТЕХНОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НЕФОРМАЛЬНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Natalia Sulayeva
doctor of pedagogical sciences,
professor of music
Poltava Korolenko National
Pedagogical University

Сулаєва Н. В.
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри музики
Полтавського національного педагогічного університету імені
В. Г. Короленка

The technology of nonformal art education of students at higher educational institutions in the artistic and creative groups is highlighted in the article; its components have been characterized: goal planning, strategic planning, consulting, structuring, resource support, implementation, monitoring qualities.
Key words: nonformal art education, artistic and creative groups, technology

У статті висвітлюється технологія організації неформальної мистецької освіти студентів вищих педагогічних навчальних закладів у художньо-творчих колективах, характеризуються її складники: цільове проектування, стратегічне планування, консалтинг, структуризація, ресурсне забезпечення, реалізація, моніторинг якості.
Ключові слова: неформальна мистецька освіта, художньо-творчі колективи, технологія.

Вступ. Інтеграція України в світовий освітній простір зумовлює перегляд підходів до підготовки вчителів, на яких покладена місія формування молодого покоління держави. Важливою умовою трансформації педагогічної освіти є збереження позитивних здобутків вітчизняної науки й практики та їх конвергенція з ефективними зарубіжними практиками організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах.

Цінними, на нашу думку, є надбання українських педагогічних вишів щодо організації позанавчальної мистецької діяльності студентів у художньо-творчих колективах. Доцільність її існування як важливого додаткового джерела формування професійних компетентностей майбутніх учителів доведена в наукових розвідках С. Дем’янчука, Г. Локарєвої, О. Олексюк, О. Рудницької, Н. Сулаєвої, В. Титаренко, О. Шевнюк. Перегуком до такого підходу в підготовці фахівців за кордоном є створення умов для отримання студентами вищих навчальних закладів неформальної освіти (non-formal education).

Постановка проблеми. Теоретичні й практичні здобутки вітчизняної й зарубіжної педагогічної науки, досвід вищих навчальних закладів з організації мистецької діяльності студентів дають змогу припустити, що одним із дієвих напрямів гармонійного професійного розвитку майбутніх учителів є доповнення формальної освіти неформальною мистецькою освітою на основі залучення студентів до художньо-творчих колективів педагогічних ВНЗ.

Метою статті є висвітлити технологію впровадження неформальної мистецької освіти в навчально-виховний процес вищих педагогічних закладів України. Для досягнення поставленої мети доцільним є виконання таких завдань: представити визначення та основні характеристики неформальної мистецької освіти; схарактеризувати

Результати. Надзвичайно важливим складником професійної підготовки майбутніх учителів є формальна освіта, яку вони отримують у вищих педагогічних навчальних закладах. Така освіта регламентується державою на законодавчому рівні шляхом її стандартизації (визначенням змісту освіти, нормативного терміну навчання, засобів діагностики якості отриманої освіти) та завершується видачею диплома затвердженого державою зразка. Стандартизація освіти деколи відсуває на другий план так часто декларовану орієнтацію педагогічної освіти на розвиток особистості кожного окремого студента. Це може зумовлювати порушення ієрархії цінностей у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя, пріоритетною в якій є розвиток особистості, пошук індивідом свого місця в житті, у соціальній та професійно-рольовій структурі суспільства. А вже на другому й третьому місцях знаходяться професіоналізація (підготовка до повноцінного включення в професійно-рольові стосунки) та спеціалізація (оволодіння окремими технологіями, прийомами планування й управління, операційною структурою діяльності через інтеріоризацію спеціальних знань, навичок, умінь) [9, с. 177].

Запорукою реалізації обґрунтованої науковцями та вивіреної часом системи цінностей в навчально-виховному процесі педагогічного університету є збагачення професійної підготовки майбутніх учителів неформальною мистецькою освітою. Її введення в навчально-виховний процес педагогічного ВНЗ є можливим лише за умови конвергентного підходу, що виявляється в урахуванні цінності формальної підготовки майбутнього вчителя та значимості неформальної мистецько-освітньої діяльності для його особистісно-професійного становлення.

Нагадаємо, що неформальна мистецька освіта в системі професійної підготовки вчителя це добровільна мистецька діяльність особистості, що здійснюється поза формальним навчанням у вищому педагогічному закладі освіти, реалізується здебільшого в художньо-творчих колективах і не супроводжується видачею диплома офіційного зразка [10, с. 7]. Художньо-творчими колективами вищого педагогічного навчального закладу є організовані форми добровільного об’єднання студентів і викладачів на основі цілеспрямованої художньо-творчої діяльності. Такими можуть бути: хорові колективи; вокальні, інструментальні ансамблі; оркестри; ансамблі танцю чи пісні і танцю; гуртки образотворчого мистецтва; кіно-, фото-, відеостудії; циркові, театральні колективи; фольклорні групи; гуртки декоративно-вжиткового, культурно-побутового характеру тощо.

Метою неформальної мистецької освіти є стимулювання особистісно-професійного розвитку майбутніх учителів через задоволення їхніх соціокультурних й освітньо-професійних індивідуальних

потреб. Ця мета конкретизується в завданнях духовного, соціального, мистецького розвитку, й розвитку педагогічної майстерності, що передбачає: активізацію творчого потенціалу особистості; гармонізацію психоемоційного й фізичного стану студента; розвиток неповторної індивідуальності учасника художньо-творчого колективу; узагальнення життєвого досвіду та співвіднесення його з системою цінностей, які історично склалися в державі та сучасному молодіжному середовищі; активне й діяльне засвоєння різних видів мистецтва та прогнозування можливостей їх використання в професійних ситуаціях; виховання національної свідомості; формування навичок продуктивного проведення вільного часу.

Реалізація неформальної мистецької освіти в педагогічних ВНЗ передбачає застосування педагогічної технології ефективного управління й організації навчально-виховного процесу, що поєднує: цільове проектування, стратегічне планування, консалтинг, структуризацію, ресурсне забезпечення, реалізацію й моніторинг якості неформальної мистецької освіти. Схарактеризуємо кожен із зазначених складників.

Цільове проектування охоплює завдання стимулювання й дослідження розвитку різних компонентів особистісно-професійного розвитку студентів як результату отримання ними неформальної мистецької освіти в художньо-творчих колективах, зокрема: мистецького розвитку, що виявляється в мотиваційних (зацікавленість, потреба в мистецькій діяльності), змістових (уявлення, знання про мистецтво) та операційних (уміння й навички виконувати мистецькі дії) змінах стану особистості від нижчого рівня до вищого; духовного розвитку, який полягає в підпорядкуванні свого природного та соціального «Я» вищим ідеалам, цінностям і смислам, гармонізації поведінки та способу життя, збагаченні духовних надбань людства результатами власної діяльності; соціального розвитку, що виражається в накопиченні особистістю знань, умінь і навичок проектувати та реалізовувати життєві стратегії відповідно до демократичних норм і правил співіснування з іншими людьми; розвитку педагогічної майстерності як зміни властивостей особистості на основі активізації рефлексивних умінь, котрими забезпечується самоорганізація високого рівня професійної діяльності вчителя. [10, с. 204].

Стратегічне планування — другий складник технології ефективного управління й організації неформальної мистецької освіти — передбачає діяльність її менеджерів щодо:

- аналізу можливостей вищого навчального закладу для надання неформальної мистецької освіти, що передбачає визначення наявності художньо-творчих колективів (можливості створення нових) та висококваліфікованих викладачів-митців, які змогли б надавати мистецько-освітні послуги, вивчення можливостей аудиторного фонду університету тощо;
- розподіл тижневого навантаження студентів (з урахуванням часу, відведеного на отримання формальної освіти);
- створення перспективного розкладу занять художньо-творчих колективів, на базі яких буде надаватися неформальна мистецька освіта (не повинен перетинатися з розкладом занять формальної освіти).

Наступний складник технології — консалтинг — дасть можливість студентам зорієнтуватися в значній кількості можливостей мистецької освітньої діяльності й обрати для себе прийнятний варіант. Для залучення студентів до неформальної мистецької освіти доцільним є комплексне використання експертного, процесуального та навчального консультування.

Експертне консультування – це робота менеджера зі студентами-консультантами (студентськими активістами, культоргами, учасниками вже існуючих у ВНЗ колективів), яка спрямована на організацію їхньої діяльності з однолітками й полягає в роз’ясненні сутності неформальної мистецької освіти та налаштуванні на оцінку реальної картини прагнень консультованих.

Процесуальне консультування передбачає безпосередню взаємодію консультантів зі студентами. Їхня роль полягає в зборі інформації про вподобання, нахили й здібності потенційних учасників неформальних художньо-творчих колективів та обробці даних, отриманих у процесі спільної з консультованими роботи.

Результати експертного та процесуального консалтингу дають можливість переходу до навчального консультування, в ході якого консультанти працюють над формуванням бажань та прагнень студентів стати учасниками художньо-творчих колективів для отримання неформальної мистецької освіти. Такий процес відбувається на основі подачі відповідної теоретичної та практичної інформації у формі лекцій, концертів, виставок художніх робіт, демонстрації мистецьких успіхів художньо-творчих колективів, їхніх учасників, випускників та керівників у формі грамот, дипломів, медалей, кубків тощо. Тобто відбувається своєрідне просвітницько-мистецьке орієнтування майбутніх учителів.

Наслідком ефективної роботи консультантів у ході експертного, процесуального та навчального консультування має бути виокремлена певна кількість студентів, котрі виявили бажання збагачувати свою освіту неформальною мистецькою, в нашому випадку — бути учасниками художньо-творчих колективів з відповідним мистецьким спрямуванням.

Реальні результати консалтингу дадуть змогу перейти до виконання наступного завдання реалізації неформальної освіти – ресурсного забезпечення. В умовах вищого педагогічного навчального закладу воно передбачає правовий, інформаційний, кадровий, матеріальний і фінансовий компоненти.

Доказом правомірності надання неформальної мистецької освіти майбутнім педагогам є чітка визначеність основних напрямів діяльності вищого навчального закладу в Законі України «Про освіту», серед яких виокремлено культурно-освітню роботу (ст. 44); головних завдань, висунутих в Законі «Про вищу освіту», до яких включено «здійснення творчої, мистецької, культурно-виховної… діяльності» (ст. 22); вимог Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»), де, поряд зі стратегічним завданням реформування вищої освіти в Україні, чітко визначено принципи реалізації цих завдань, серед яких: «багатоукладність та варіативність освіти, що передбачає створення можливостей для широкого вибору форм освіти, навчальних закладів, засобів навчання і виховання відповідно до освітніх запитів особистості, запровадження варіативного компоненту змісту освіти, диференціацію та індивідуалізацію навчально-виховного процесу…» [3].

Інформаційне забезпечення функціонування неформальної мистецької освіти передбачає діяльність, пов’язану з засобами збирання, реєстрації, передачі, зберігання, опрацювання та представлення інформації. Його ефективність залежить від шляхів передачі необхідної інформації, якими є: мережа Internet з розміщеною текстовою, аудіовізуальною (записи музичних, хореографічних, образотворчих, літературних і театральних творів тощо) інформацією; оголошення й афіші на дошках повідомлень ВНЗ; інформаційна діяльність учасників художньо-творчих колективів, активістів студентського самоврядування та кураторів академічних груп. Комплексне інформаційне забезпечення передбачає повне висвітлення можливостей студентів в отриманні неформальної мистецької освіти. Зокрема, їм надається вичерпна інформація

про: існуючі художньо-творчі колективи (назви, термін існування); напрями мистецької діяльності в цих колективах (музичної, хореографічної, образотворчої, драматичної, літературної тощо); учасників та керівників колективів (кількість, факультетське представництво, регалії керівників та досягнення учасників); графіки роботи колективів; результати мистецької діяльності (грамоти, дипломи, подяки, звання, перелік гастрольних поїздок тощо); наявність можливостей створення нових художньо-творчих колективів.

Для ефективної діяльності з надання студентам неформальної мистецької освіти необхідне відповідне кадрове забезпечення. Під час добору керівників художньо-творчих колективів враховуються не лише професійні знання й уміння, але й особистісні якості митця: щирість, сердечність, порядність, відданість справі, почуття гідності й поваги до творчої діяльності інших, пунктуальність тощо. Повага до особистості, захоплення справою, постійний творчий пошук є важливими ознаками авторитету керманича та визначають успішність діяльності художньо-творчого колективу.

Важливим для функціонування художньо-творчих колективів є відповідне матеріальне та фінансове забезпечення. Для повноцінного функціонування художньо-творчих колективів неодмінним є забезпечення їхньої діяльності аудиторіями, залами, хореографічними класами, майстернями, а також найнеобхіднішими матеріалами (музичними інструментами, звукопідсилювальним (аудіо) та світловим обладнанням, мольбертами, фарбами, декораціями тощо) й костюмами.

Наступним складником технології є структуризація, яка передбачає збереження існуючих у ВНЗ художньо-творчих колективів та створення нових. Підґрунтям для реалізації неформальної мистецької освіти у вітчизняних педагогічних навчальних закладах є самодіяльні студентські колективи, які, незважаючи на труднощі останніх десятиліть, усе ж продовжують і сьогодні своє існування. Досвід їхніх керівників та традиції мистецько-освітньої діяльності в них можуть стати зразком для наслідування учасниками новостворених художньо-творчих колективів.

Найважливішим етапом технології реалізації неформальної мистецької освіти майбутніх учителів є безпосередня організація мистецько-освітньої діяльності студентів у художньо-творчих колективах, відповідальність за результативність якої несуть керівники. На них покладається місія вибору відповідного змісту, форм (індивідуальних, групових чи колективних) методів (навчально-підготовчих, тренінгових, творчих) організації мистецько-освітньої діяльності, а також створення позитивного середовища для взаєморозуміння, поваги, довіри, доброзичливості, взаємоповаги й взаєморозуміння. За цих умов мистецько-освітній процес буде ефективним, результативним, таким, що сприяє розвитку мистецьких компетентностей майбутніх учителів (музичних, хореографічних, образотворчих, літературних, театральних), приносить задоволення й разом з тим сприяє формуванню готовності студентів до педагогічної взаємодії з молодим поколінням на засадах гуманізму.

Від вибору відповідного змісту мистецько-освітньої діяльності (зокрема, високодуховних творів мистецтва), форм, методів, засобів, а також способів взаємодії всіх учасників мистецько-освітнього процесу залежить не тільки формування мистецьких компетентностей, а й духовний, соціальний розвиток учасників художньо-творчих колективів, а також розвиток їхньої педагогічної майстерності, що в єдності утворюють передумови для особистісно-професійного розвитку майбутніх педагогів.

Виконання (прослуховування, перегляд) високодуховних творів мистецтва, щирі взаємини в колективі, реалізація творчих потенціалів учасників, усвідомлення особистої значимості, розуміння цінності мистецьких надбань людства створюють умови для «праці душі» – процесу «глибоко особистісних переживань, у якому відбувається пошук і вибір цінностей, осмислення навколишнього світу в його відношенні до людини, формування почуття спільності з іншими людьми, розуміння людського життя, у тому числі й свого власного» [8, с. 205].

Заключним етапом запропонованої технології є моніторинг якості наданої студентам неформальної мистецької освіти. Він призначений для встановлення результатів мистецько-освітньої діяльності учасників художньо-творчих колективів, їхнього аналізу та оцінювання з метою виявлення закономірностей і тенденцій для вдосконалення роботи, прогнозування та планування наступних етапів розвитку неформальної мистецької освіти.

Випускники вищого педагогічного навчального закладу, котрі отримали неформальну мистецьку освіту в художньо-творчих колективах, як правило, в процесі власної педагогічної діяльності здатні: творчо використовувати мистецькі компетентності у процесі викладання навчальних дисциплін природничо-математичного, гуманітарного циклів, а також циклу трудової й фізичної підготовки, створюючи (за М. Лещенко) естетичне поле пізнавальної діяльності [7, с. 5]; організовувати виховний процес як «систему, системотворчим фактором якої є взаємодія педагога й учня, в якій реалізуються завдання розвитку особистості [1, с. 73]; виявляти власний рівень духовності й стимулювати духовний розвиток учнів шляхом залучення їх до засвоєння й творення культури, прилучення до людського виміру буття й самовизначення [2, с. 244]; демонструвати соціальний розвиток як здатність до розуміння сутності й специфіки педагогічних ситуацій і проблем, а також бажання й уміння їх вирішувати на основі аналізу власної діяльності та її наслідків [4, с. 4]; формувати особистісну професійну неповторність і унікальність, свій стиль діяльності, концептуальність професійного мислення [5, с. 642] на основі використання досвіду мистецько-освітньої діяльності в художньо-творчих колективах.

Таким чином, технологія реалізації неформальної мистецької освіти майбутніх учителів у художньо-творчих колективах педагогічного університету ґрунтується на поетапному виконанні педагогічних завдань, розв’язання яких сприяє професійному розвитку майбутніх учителів.

Отже, менеджмент неформальної мистецької освіти студентської молоді педагогічних закладів спрямовується на вирішення однієї з найактуальніших проблем сучасності – виховання високоморальної людини шляхом наставництва, взаємодії, організованого соціокультурного середовища, що сприяє гармонізації особистості, формуванню внутрішнього світу молодої людини.

Висновки. Професійна підготовка майбутніх учителів передбачає формування чітко визначених професійних компетентностей. Неформальна мистецько-освітня діяльність учасників художньо-творчих колективів вищих педагогічних навчальних закладів гармонізує прагматично орієнтовану професійну підготовку та генетично закладену потребу в креативному розвитку особистості. У результаті ефективної реалізації технології організації неформальної мистецької освіти у вищих педагогічних навчальних закладах збагачується освітній рівень студентів, формуються навички продуктивного (в контексті розвитку) проведення вільного часу, відбувається духовний, соціальний, мистецький розвиток студентів, а також розвиток їхньої педагогічної майстерності, що набуває пріоритетного значення в умовах зростання вимог до якості вищої педагогічної освіти.

Список використаних джерел та літератури

1. *Гончаренко С. У.* Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям / Гончаренко Семен Устимович. – Київ-Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.

2. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

3. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI с століття»). – К. : Райдуга, 1994. – 62 с.

4. *Зарубінська І. Б.* Проблеми діагностики соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / І. Б. Зарубінська // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2009. – № 5 (13). – Режим доступу до журн. : http://www.ime.edu-ua.net/em.html

5. *Зязюн І. А.* Педагогічна майстерність / І.А. Зязюн // Енциклопедія освіти / [гол. ред. В. Г. Кремень]. – К., 2008. – С. 641–644.

6. *Зязюн І. А.* Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. / І. А. Зязюн. – К. : МАУП, 2000. – 312 с.

7. *Лещенко М. П.* Технології підготовки вчителя до естетичного виховання за рубежем : автореф. дис... докт. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М. П. Лещенко. – К., 1997. – 53 с.

8. *Неменский Б. М.* Мудрость красоты: О проблеме эстетического воспитания : кн. для учителя / Б. М. Неменский. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1987. – 253 с.

9. *Семиченко В. А.* Пріоритети професійної підготовки: діяльнісний чи особистісний підхід / В. А. Семиченко // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : кол. монографія / за ред. І. А. Зязюна. – К., 2000. – С. 176–203.

10. *Сулаєва Н. В.* Неформальна мистецька освіта майбутніх учителів у художньо-творчих колективах : дис.. … докт. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Наталія Вікторівна Сулаєва. – К., 2014. – 591 с.

11. *Сулаєва Н. В.* Підготовка вчителя в педагогічному просторі неформальної мистецької освіти : монографія / Наталія Сулаєва. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. – 408 с.

УДК 371.134

THE THEORETICAL ASPECTS OF TRAINING OF FUTURE TEACHERS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПРОФЕСІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СУЧАСНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Avramenko K.B.
Chair of theory and methodic of primary education
V. O. Sykhomlynckyi Mykolaiv National University
K. Libknehta Str., 4 kv. 86, Mykolaiv, Ukraine 54001

Авраменко К.Б.
Кафедра теорії та методики початкової освіти
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського,
вул. К. Лібкнехта 4 кв. 86, м. Миколаїв, Україна, 54001

The article deals with the theoretical aspects of training of future teachers in higher educational institutions of Ukraine. The author pays attention to the basic approaches of training of teachers for the professional and innovative activity
Key words: theoretical methods, training of teachers, professional and innovative activity, higher educational institutions of Ukraine.

У статті розглядаються теоретичні аспекти підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах України. Автор акцентує увагу на основних підходах підготовки педагогів до професійно-інноваційної діяльності.
Ключові слова: теоретичні підходи, підготовка педагогів, професійно-інноваційна діяльність, вищі навчальні заклади України.

Постановка проблеми. Інноваційні тенденції розвитку освітньої галузі висувають вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів. У зв’язку з цим, особливого значення набуває їх підготовка до професійно-інноваційної діяльності, що полягає в оновленні підходів до засвоєння та реалізації нового змісту Державних стандартів освіти, адаптації та трансформації педагогічних та методичних новацій, а також формування здатності до проектування та реалізації власної інноваційної діяльності.

У зв’язку з цим, вважаємо за потрібне зазначити, що головним фактором реалізації інновацій у закладах освіти виступає підготовка майбутніх учителів вищих навчальних закладах України до професійно-інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволив встановити, що осмисленню педагогічних інновацій присвячено напрацювання К. Ангеловські, В. Андрущенка, І. Богданової, І. Дичківської, М. Кларіна, О. Козлової, В. Кременя, В. Лугового, Л. Подимової, О. Попової, В. Сластьоніна, О. Хомерікі, Н. Юсуфбекової та інших вчених.

Метою статті ми виокремлюємо визначення науково-теоретичних аспектів підготовки майбутніх учителів до інноваційно-професійної діяльності у вищих навчальних закладах України.

Виклад основного матеріалу. Узагальнення підходів, що представлені у вітчизняних та зарубіжних напрацюваннях з даної проблеми, дозволяють стверджувати, що *інновація* – це нововведення: зміст, методи, форми, програми, технології організації спільної діяльності суб’єктів навчально-виховного процесу, які поліпшують його хід і результати [2; 6].

Крім того, ми проаналізували також інші дослідження, які присвячені визначенню науково-теоретичних та методичних підходів до процесу професійно-інноваційної підготовки педагогів [3; 5; 7; 8]. Здійснений аналіз дозволив нам поділили методологічні підходи на два рівні: *загальнонауковий рівень* методології (теоретико-методологічна стратегія) та *конкретно-науковий рівень* (практико-орієнтована тактика).

Теоретико-методологічна стратегія визначає напрям теоретичного дослідження, об’єднуючи при цьому системний, історичний та синергетичний підходи. Так, системний підхід (В. Афанасьєв, С. Гончаренко, Н. Кузьміна та ін.) надає можливість досліджувати професійно-інноваційну діяльність як цілісну багаторівневу та багатофункціональну систему. При даному підході важливого значення набуває не тільки ієрархічна структура, а й взаємозв’язок усіх компонентів інноваційної діяльності. З іншої сторони, розвиток даної системи залежить від загального розвитку більш високого порядку – професійної діяльності [4, с. 305; 6, с. 73].

Проведений аналіз джерел дослідження дозволяє нам зробити висновок, що інноваційна підготовка виступає, з одного боку – компонентом професійної підготовки педагогів, водночас з іншого –самостійною складною динамічною системою.

Використання *історичного* підходу (М. Грищенко, Н. Калениченко, В. Майборода, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та ін.) як конструктивного діалогу минулого з сучасністю дозволяє прогнозувати напрями розвитку підготовки майбутніх вчителів до інноваційної діяльності та вищої освіти нашої держави в цілому на основі історичних здобутків. В межах історичного підходу специфічною рисою інноваційної діяльності вважаємо ознайомлення, критичний аналіз і збереження позитивного з набутого вітчизняного та світового педагогічного досвіду.

В межах *синергетичного* підходу (Д. Ільясов, Н. Островерхова, Г. Сериков та ін.) професійно-інноваційна діяльність розглядається як відкрита, складна, самоорганізуюча систему, розвиток якої залежить, з одного боку – від загальних законів еволюції, а з іншого – власних тенденцій розвитку та умов реалізації.

Підходи, що розкривають особливості реалізації професійно-інноваційної діяльності, складають *практико-орієнтовану тактику*. До цих підходів ми відносимо: особистісно орієнтований, гуманістичний, технологічний, діяльнісний, аксіологічний та компетентнісний.

Представниками *особистісного* підходу (К. Ангеловський, І. Богданова, А. Пригожин) *інновація* характеризує зміни особистості: суджень, мотивів, мислення, діяльності суб’єктів навчально-виховного процесу, а тому – це керований процес створення, засвоєння та застосування нового. З позиції *технологічного* підходу інновації розглядаються як розробка та запровадження нововведення, а інноваційний процес – як його масове розповсюдження (В. Сластьонін, Л. Подимова, Н. Юсуфбекова та ін.). При цьому мінімізовано „особистісний фактор”, а тому основними термінами виступають: „розробка”, „сприйняття нового”, „нововведеня”, „готовність до нововведення”.

Спільним в обох напрямах досліджень є те, що інноваційний процес виступає як комплексна діяльність по створенню, використанню та розповсюдженню нового, прогресивного, передового в закладах освіти.

Таким чином, аналіз наукових напрацювань дозволяє стверджувати, що основу і зміст інноваційних освітніх процесів становить інноваційна діяльність, сутність якої полягає в оновленні педагогічного процесу, внесенні новоутворень у традиційну систему. Синтез обох підходів дозволить нам розглядати інноваційну діяльність як таку педагогічну діяльність, яка спрямована на прогресивні зміни, розвиток та оновлення навчально-виховного процесу, забезпечує реалізацію якісно іншої педагогічної практики

Вихідні положення *діяльнісного підходу* ми розглядаємо як теоретичну основу формування всіх компонентів готовності майбутнього вчителя до професійної-інноваційної діяльності. Використання діяльнісного підходу надає можливість розкриття механізмів засвоєння людиною суспільно-історичного досвіду, розуміння, що освітній процес відбувається через діяльність, яка виступає єдиним шляхом отримання результату [8, с. 38-39].

Порівняно із загальноприйнятим у психології розумінням діяльності як специфічного виду активності (І. Бех, С. Гончаренко, О. Киричук та ін.), у тлумаченні сутності інноваційної діяльності переважає підхід виокремлення її структурних компонентів як відносно самостійних функціональних видів діяльності педагога [5; 6]. Це означає, що організацію навчально-виховного процесу можна розглядати як систему, що залучає до себе ієрархічно пов’язані підсистеми його функціонування та розвитку, а тому структуру інноваційної діяльності можна представити у вигляді ланцюжка таких компонентів: мотиви – мета – завдання – зміст – форми – методи – результати. Усі вони реалізуються в конкретних умовах (історичних, кадрових, матеріально-технічних, часових тощо), а тому вимагають постійної корекції. Суб’єктом інноваційної діяльності завжди виступає педагог-новатор.

У зв’язку з цим , особливого значення набуває проблема формування у майбутніх учителів у стінах вищого педагогічного навчального закладу мотивації до здійснення інноваційної діяльності, а також формування рефлексивних умінь: самопланування, самоорганізації, самооцінки, самоконтролю, самокорекції та інших.

Саме тому наступною специфічною рисою інноваційної діяльності вважаємо особливе мотиваційно-ціннісного ставлення майбутніх учителів до професійної діяльності.

Результатом дослідження І. Богданової є висновок про те, що підготовка вчителя на сучасному етапі розвитку освіти вимагає теоретичних обґрунтувань інноваційних форм навчання, особливо щодо предметів психолого-педагогічного циклу. Новий підхід до професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів за її переконанням повинен ґрунтуватися на створенні інтегрованого курсу педагогіки як синтезу трьох новітніх дисциплін: педагогічної аксіології, педагогічної антропології та педагогічної технології, у побудові яких використано модульний принцип розробки структури та змісту. Автор вказує на необхідність удосконалення за таким принципом і методичної підготовки вчителя [2, с.177].

У роботі І. Дичківської доведено, що успішність підготовки майбутнього вчителя до інноваційної діяльності передбачає, що педагог усвідомлює практичну значущість різних інновацій у системі освіти не тільки на професійному, а й на особистісному рівні [5, с. 86]. Адже однією з найважливіших у залишається проблема сприйняття вчителем цілей модернізації існуючої системи освіти як особистісно значущою. Такий висновок дозволяє нам визначити осо

бистісно орієнтований підхід у процесі підготовки педагогів взагалі, до інноваційної діяльності – зокрема.

За переконанням В. Сластьоніна і Л. Подимової потрібно *діяльнісний* та *особистісно орієнтований* підходи розглядати не окремо, а в єдності. Автори переконують, що поєднання особистісного та діяльнісного аспектів є виключно важливим, оскільки в такий спосіб досягається необхідна цілісність образу вчителя-новатора. Особистісний підхід – базова ціннісна орієнтація педагога, що визначає його позицію у взаємодії з кожним учнем окремо та колективом в цілому. У контексті особистісно-діяльнісного підходу готовність учителя до інноваційної професійної діяльності визначається науковцями як єдність її структурних і функціональних компонентів у взаємозалежності та взаємозв’язку [7].

Важливим вважаємо звернення до *компетентнісного* підходу, оскільки саме компетентність є показником професійної підготовленості майбутнього вчителя та його здатність до здійснення педагогічної діяльності упродовж життя. Аналіз напрацювань учених (М. Гриньова, А. Нісімчук, О. Савченко, О. Хомич, Л. Хоружа та ін.) дозволяє нам визначити структурними компонентами професійної компетентності майбутніх педагогів: мотиви, системні знання, фахові вміння та професійно значущі якості особистості.

З позицій компетентнісного підходу дана проблема професійної підготовки педагогів постає як проблема формування інноваційної спрямованості та професійно-педагогічної компетентності, що досягається у результаті комплексних змін всіх її складових. Лише за таких умов забезпечується підготовка особистості майбутнього вчителя до інноваційної діяльності. На основі здійсненого аналізу наукової літератури та публікацій у періодичних виданнях [1; 5 - 8] нами зроблено висновок, що вона можлива лише за умови підготовки майбутніх учителів до аналізу, поступового здійснення освітніх змін, для того, щоб новація „виросла” від ідеї до конкретного продукту, засобу, технології , що реалізується на практиці.

В останні декілька десятиріч до аналізу педагогічних явищ та процесів застосовується *праксеологічний* підхід, основні положення якого висвітлюють процес організації успішної діяльності, тобто такої соціально-цінної діяльності, в якій результат відповідає визначеній меті, що має бути притаманно також для інноваційної діяльності. Отже, основні положення праксеологічного підходу відображають сутність освітніх інновацій як особливого виду діяльності, у якій відбувається орієнтація на запланований результат.

Професійна підготовка майбутніх учителів у вищих навчальних закладах нашої держави має відповідати основним положенням *гуманістичного* підходу, згідно з яким найвищою цінністю педагогічного процесу є особистість того, кого навчаємо та виховуємо у навчальному закладі.

Підсумовуючи результати аналізу теоретичних аспектів у підготовці майбутніх педагогів до інноваційної діяльності, ми можемо зробити такі **висновки**.

1. Інноваційна діяльність – це творча педагогічна діяльність, спрямована на прогресивні зміни, розвиток та оновлення навчально-виховного процесу, забезпечує реалізацію якісно іншої педагогічної практики на основі використання та впровадження нових наукових знань, ідей, парадигм, підходів.

2. Успішність підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності залежить від правильно обраних методологічних підходів, серед яких – системний, історичний, діяльнісний, гуманістичний, технологічний, праксеологічний, особистісно орієнтований, компетентнісний, які тісно поєднані між собою.

3. Інноваційні процеси в освіті в умовах сьогодення набувають більш важливого значення. Освітні інновації, на відміну від інших, як мають короткочасний та нецілісний характер, являють собою неперервний та творчий процес, який розрахований на довгий період та перетворення освітньої галузі. Враховуючи, що дані інновації спрямовані на оновлення освіти з вимогами суспільства, то особливого значення у вищих навчальних закладах України набуває підготовка майбутніх учителів до професійно-інноваційної діяльності.

Дана стаття не претендує на повне висвітлення проблеми. **Подальші наукові розвідки** ми спрямуємо на визначення критеріїв формування професійно-інноваційної компетентності та інноваційної культури майбутніх учителів у сучасних умовах реформування освітньої галузі України.

Список використаних джерел та літератури

1. *Авраменко К. Б.* Теоретичні засади компетентнісного підходу як інновації у професійній підготовці майбутніх педагогів / К. Б. Авраменко // Формування професійної компетентності майбутніх педагогів дошкільної та початкової освіти: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. В. Є. Литньова, Н. Є. Колесник, Т. В. Наумчук. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 13-16.

2. *Богданова І.М.* Оновлення професійно-педагогічної підготовки вчителя на основі застосування інноваційних технологій / І. М. Богданова // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 4. – С. 174-184.

3. *Гавриш І.В.* Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : Автореф. дис. … д. пед. наук: 13.00.04 / Гавриш Ірина Володимирівна. – Харків, 2006. – 42 с.

4. *Гончаренко С.У.* Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.

5. *Дичківська І.* Інноваційні педагогічні технології. Практикум: навчальний посібник / І. М. Дичківська. – К.: Видавничий дім „Слово”, 2013. – 448 с.

6. *Козлова О.Г.* Сутнісні складові інноваційної діяльності вчителя / О. Г. Козлова. – Суми: ВВП ЛТД, 1999. – 92 с.

7. *Сластёнин В.А., Подымова Л.С.* Педагогика: инновационная деятельность / В. А. Сластёнин, Л. С. Подымова. – М.: ИЧП „Издательство Магистр”, 1997. – 308 с.

8. *Юдин В. В.* Концепция педагогической технологии (элементы теории) / В. В. Юдин // Педагогические технологии. – 2007. – № 1. – С. 37–45.

УДК 371.134

DIDACTIC AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF TRAINING FUTURE TEACHERS OF PRIMARY SCHOOL TO TECHNOLOGIZING EDUCATION

ДИДАКТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ТЕХНОЛОГІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Biliuk H.G.
Ph.D., associate professor
Department of Theory and Methods of primary education
Nicholaev National University named by V.A.Suhomlynskij
st. Nicholskaya , 24, Nikolaev, 54030

Білюк О.Г.
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри теорії та методики початкової освіти
Миколаївський національний університет імені
О.Сухомлинського

The work deals with didactic aspects of the primary school teachers to introduce modern educational technology training and education. Descriptive presented content filling didactic structure of the educational process forms of work of teachers and students and means of implementing learning content.
Keywords: training, education, technological literacy, professionalism, elementary school teacher, methods, techniques, educational technologies.

У роботі розглядаються дидактичні аспекти підготовки вчителів початкової школи до запровадження сучасних освітніх технологій навчання і виховання. Описово представлено наповнення змісту дидактичної структури навчально-виховного процесу, форми роботи викладачів і студентів й засоби реалізації змісту навчання.
Ключові слова: навчання, виховання, технологічна грамотність, професіоналізм, учитель початкової школи, методи, прийоми, освітні технології.

Навчання та виховання здійснюються в умовах видозміни педагогічних цілей та виникнення нових завдань у галузі освіти, постійного оновлення її змісту, на основі вдосконалення старих і створення нових форм та методів навчання та виховання. Відтак процес формування майбутнього фахівця розглянуто не в лінійному вимірі особистості, а як якісні її зміни, зумовлені переходом на більш високий, більш самоорганізований рівень професіоналізму.

Технологічний підхід освіти перед¬бачають проектування педагогом цілей освітнього процесу, вибір компонентів змісту освіти, визначен¬ня методів і засобів. Під впливом технологічного досвіду вчителя початкової школи педагогічний процес у школі може здобути нові можливості, щодо процесу навчан¬ня, підвищить його ефективність, спрямує його на розвиток особистості учня і педагога. Підготовка такого вчи¬теля початкової школи актуалізує розробку науково-педагогічних теорій формування як особистості майбутнього вчите¬ля, так і викладача університету.

Як показує до¬свід, не завжди приділяється належна увага формуванню комплексу професійно значущих компетентностей особистості, які забезпечують високий рівень професіоналізму майбутніх учителів початкової школи в конкретних умовах складного су¬часного навчально-виховного процесу.

Саме технологічна грамотність, компетентності майбутнього педагога є важливою передумовою для досягнення досконалості в подальшій професійній діяльності.

Проблема готовності особистості до діяльності широко висвітлюється у теорії та практиці як у психології (соціальній, інженерній, педагогічній, військовій, космічній, спортивній), так і в педагогіці.

Дослідженню готовності викладача до різних видів педагогічної праці приділено увагу в роботах таких дослідників, як А. Деркач, Г. Костюк, Д. Мазоха, В. Моляко, І. Осадченко, А. Петченко, І. Пастир, В. Сластьонін, В. Чайка, П. Чамата, В. Щербина, С. Шевчук, О. Ярошенко та ін.

Серед зарубіжних учених, зокрема американських (Г. Оллпорт, Д. Кац, М. Сміт та ін.), цінними є праці, в яких приділяється увага дослідженню соціальної установки.

Аналізу проблеми присвячені докторські дисертації К. Дурай-Новакової, А. Капської, Л. Кондрашової, В. Кукушкіна, К. Ліненко, О. Мороза, І. Осадченко та ін. Значний інтерес для розуміння суті готовності майбу¬тніх педагогів до впровадження технологій мають досліджен¬ня вітчизняних та зарубіжних учених про свідомість, самосвідомість, са¬мопізнання людини (М. Бердяєв, М. Боришевський, І. Кон, Г. Кириленко, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Р. Берне, С. Куперсміт, С. Роджерс, П. Тейяр де Шарден, Р. Штайнер та ін.).

З огляду на викладене стає очевидною актуальність проблеми форму¬вання технологічної грамотності студентів університетів у май¬бутній професійній діяльності, підготовка їх до впровадження в практику сучасних освітніх технологій.

Технологізація освіти повинна відповідати певним основним методологічним вимогам (критеріям технологічності) Цілий ряд авторів, зокрема й В. Кукушкіна, доводять у своїх дослідженнях наступне:

✓ Концептуальність. Кожній педагогічній технології повинна бути притаманна опора на певну наукову концепцію, що містить філософське, психологічне, дидактичне та соціально–педагогічне обґрунтування досягнення освітньої мети.

✓ Системність. Педагогічній технології мають бути притаманні всі ознаки системи: логіка процесу, взаємозв‘язок всіх його частин, цілісність.

✓ Можливість управління. Передбачає можливість діагностичного цілепокладання, планування, проектування процесу навчання, поетапну діагностику, варіювання засобами та методами з метою корекції результатів.

✓ Ефективність. Сучасні педагогічні технології існують у конкурентних умовах і повинні бути ефективними за результатами й оптимальними за витратами, гарантувати досягнення певного стандарту освіти.

✓ Відтворюваність. Можливість використання (повторення, відтворення) педагогічної технології в інших ідентичних освітніх закладах, іншими суб’єктами.

✓ Візуалізація (характерна для окремих технологій). Передбачає використання аудіовізуальної та електронно-обчислювавальної техніки, а також конструювання та застосування різноманітних дидактичних матеріалів і оригінальних наочних посібників.

Із перших днів існування навчання і до сьогоднішнього дня склалися, утвердилися і здобули поширення усього три форми (методи) взаємодії викладачів і студентів:

1) пасивні методи; 2) активні методи; 3) інтерактивні методи.

Пасивний метод – така форма взаємодії студентів і викладача, за якої учитель є основною фігурою заняття, а студенти виступають у ролі пасивних слухачів.

«Плюси»: можливість академічної групи приймати велику кількість навчального матеріалу; відносно нескладна підготовка до заняття; зайнятість студентів (пишуть конспект або вправи); тиша на заняттях.

«Мінуси»: студенти виступають у ролі пасивних слухачів; не зацікавленість (у більшості випадків), не уважність, мало форм роботи на занятті, найбільш неефективний з погляду засвоєння студентами навчального матеріалу, передбачений авторитарний стиль навчання.

Активний метод – така форма взаємодії студентів і викладача, за якої викладач та студенти взаємодіють одне з одним у ході заняття й студенти виступають не як пасивні слухачі, а як активні учасники заняття. Учитель і студенти є основними дієвими фігурами на занятті.

«Плюси»: широка взаємодія студентів з учителем, студенти – активні учасники заняття, пропагується демократичний стиль навчання.

«Мінуси»: мало творчості на заняттях, викладач спрямовує студентів на певні висновки.

Саме цим викликана необхідність організації інтерактивної взаємодії, що відіграє роль умови і, одночасно, засобу реалізації навчально-виховного процесу. На практиці необхідно використовувати інтерактивні форми в цілому, або ж взявши елементи, які більш доцільні у навчально-виховному процесі. Саме інтерактивні методи дають змогу створювати навчальне середовище, в якому теорія і практика засвоюються одночасно, а це надає змогу студентам і викладачам формувати характер, розвивати світогляд, логічне мислення, зв’язне мовлення, виявляти та реалізовувати індивідуальні можливості. При цьому навчально-виховний процес організовується так, що студенти шукають зв’язок між новими та вже отриманими знаннями, приймають альтернативні рішення, мають змогу робити “відкриття”, створюють свої власні ідеї та думки за допомогою різноманітних засобів, навчаються співробітництву, а викладачі мають можливість формувати морально-ціннісні стосунки у процесі діяльності, основу якої складає особистісно-орієнтований підхід до навчання, що здійснюється у співробітництві, партнерстві, взаєморозумінні.

Інтерактивний («inter» – взаємний, «act» – діяти) означає взаємодіяти або перебувати в режимі бесіди, діалогу з будь–ким. Іншими словами, інтерактивні методики навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної й комунікативної діяльності, упродовж якої студенти виявляються залученими в процес пізнання, мають можливість розуміти й рефлексувати з приводу того, що вони знають і над чим міркують.

Місце викладача в інтерактивних заняттях найчастіше зводиться до спрямування діяльності студентів на досягнення цілей заняття. Він же розробляє план заняття (як правило, це сукупність інтерактивних вправ і завдань, у ході роботи над якими студент вивчає матеріал).

Таким чином, основними складовими інтерактивних заняття є інтерактивні вправи і завдання, що виконуються студентами. Принципова відмінність інтерактивних вправ і завдань від звичайних у тому, що в ході їх виконання не тільки і не стільки закріплюється уже вивчений матеріал, скільки вивчається новий.

Використання різноманітних активних та інтерактивних методів та інших видів роботи у навчально-виховному процесі, таких як: експрес-оцінка рівня власних умінь; робота з тестами; розв’язання проблемних ситуацій; тренінгові вправи; рольові та ділові ігри; виконання творчих завдань; робота над проектами; розробка власних систем прийомів і вправ зробить викладача у навчально-виховному процесі професіоналом як для колег, так і для студентів.

У сучасній педагогіці накопичений найбагатший арсенал інтерактивних прийомів, серед яких можна виділити такі, як-от: творчі завдання, робота в малих групах, навчальні ігри (рольові ігри, імітації, ділові ігри, освітні ігри), використання суспільних ресурсів (запрошення фахівця, екскурсії), соціальні проекти й інші поза аудиторні методи навчання (соціальні проекти, змагання, фільми, спектаклі, газети, виставки, презентації, пісні, казки), розминки, вивчення й закріплення нового матеріалу (інтерактивна лекція, робота з наочними приладами, відео– й аудіоматеріалами, «Студент у ролі викладача», «Кожний навчає кожного», «Мозаїка», («Ажурна пилка»), використання питань «Сократичний діалог», обговорення складних і дискусійних питань і проблем («Займи позицію» (шкала думок), ПОПС–формула, проективні техніки, «Один–удвох–усі разом», «Зміни позицію, «Карусель», «Дискусія в стилі телевізійного шоу», дебати, симпозіум), розв’язання проблем («Мозковий штурм», «Дерево рішень», «Аналіз казусів», «Переговори і медитація») [1, с. 38, с. 71.]

Під творчими завданнями ми будемо розуміти такі навчальні завдання, що вимагають від студентів не простого відтворення інформації, а творчості, оскільки завдання містять більший чи менший елемент невідомості і мають, як правило, кілька підходів. Творче завдання (особливо практичне і близьке до життя студента) надає навчанню сенсу, мотивує студентів. Невідомість відповіді і можливість знайти своє власне «правильне» рішення, засноване на особистому досвіді і досвіді свого друга, дозволяють створити фундамент для співробітництва, співнавчання, спілкування всіх учасників освітнього процесу, включаючи педагога.

Взаємодія викладачів і студентів відбувається в аудиторній діяльності 50% навчального часу, де і створюються умови для формування професіоналізму - співробітництво, кооперація, співтворчість, партнерство.

Співробітництво ми розуміємо як спільну діяльність і узгодженість дій, спілкування й взаєморозуміння, взаємодопомогу і підтримку в об’єднанні мети та цілеспрямованості у майбутнє.

Співтворчість трактується як формування творчої особистості шляхом організації та видозміни різних видів сумісної діяльності викладачів і студентів та розробка ними нових видів і форм значущої та цінної суб’єкт-суб’єктної взаємодії. Така педагогічна взаємодія, як виклад матеріалу, що реалізується переважно на лекційних заняттях, передбачає монологічне спілкування. Водночас тут може бути і обговорення мотивації до вивчення теми, звернення до досвіду студентів, їхніх проблем, акцентування на тому, що студенти знають із певної теми і що б хотіли дізнатися нового, надання можливостей зворотного зв’язку. Це неповний перелік прийомів, що можна застосувати для активізації зустрічної активності студентів. Діалогічність взаємодії на лекціях передбачає, що викладач зацікавлений спільною діяльністю та готовий до партнерства [2].

На відміну від лекцій, семінари вирізняються діалогічною формою взаємодії. Треба взяти до уваги такі головні принципи вдалої діалогічної взаємодії, як надання студентам можливості для виступу з обов’язковим урахуванням їх бажання; намагання максимально об’єктивно й обґрунтовано оцінити відповіді тощо. Сучасні підходи до реалізації педагогічної взаємодії в контексті педагогічної етики знаходять найбільш вагоме вираження в інтерактивних методах навчання: бесіда, дискусія, дебати та тренінг.

Бесіда передбачає вільний обмін думками двох або більше

учасників цього виду спілкування, причому в спокійній, чітко визначеній послідовності. Вона застосовується у різних формах навчальної діяльності, зокрема, на семінарах, індивідуальних заняттях, а також у ході лекцій, тренінгів, ділових ігор тощо.

Дискусія охоплює інші методи та прийоми, такі як “мозковий штурм”, “дискусійна сітка”, “Т-таблиця”, “дерево проблем”, “фокальний аналіз ситуацій” тощо. Щоб дискусія була ефективною, важливо у ході її організації дотримуватися таких головних етичних норм: забезпечувати почерговість у виступах; сприяти реалізації права кожного на власну, відмінну від викладача, думку; орієнтувати учасників на чіткість та обґрунтованість аргументації; налаштовувати всіх учасників передусім на з’ясування істини, а не самопрезентування тощо.

Дебати – педагогічна технологія, що полягає у встановленні партнерства між викладачами і студентами, дає можливість одночасно і здійснювати навчання, і конструювати ефективне освітнє середовище. А. Шнайдер у своєму аналізі дебат зазначає, – “Як і будь-яка технологія дебати передбачають у кожному конкретному випадку їх використання чіткий алгоритм діяльності студентів, як дебатерів, так і глядачів, і викладачів. Цей алгоритм визначається обраним заздалегідь форматом дебатів і вимагає жорсткого дотримання. Тому в дебатах існують чіткі критерії оцінки їхньої ефективності та результативності, з огляду на яку свою діяльність можуть корегувати та покращувати і викладачі, і студенти” [3, с. 16–17].

Тренінги – це система концептуально, логічно, тематично та структурно пов’язаних занять, під час яких широко застосовують методи активного та інтерактивного навчання. Термін “тренінг” має низку значень: навчання, виховання, тренування, однак сьогодні є багато визначень цього поняття. Нам імпонує думка Г. Селевко, який розглядає тренінг як групу методів, спрямованих на розвиток здібностей до навчання та оволодіння будь-яким складним видом діяльності [4, с. 10].

Р. Немов трактує поняття як запланований процес, призначений для надання знань, удосконалювання наявних навичок і одержання нових на основі власного досвіду з метою зміни поведінки. Тренінг має специфічні риси: дотримання принципів групової роботи, наявність групи, певна просторова організація, активні та інтерактивні методи роботи, використання особистого досвіду і знань учасників. Він є ефективною формою роботи, інструментом для формування умінь і навичок, простором для спілкування, засобом пізнання себе і навколишнього світу [5].

Енциклопедія педагогічної освіти [6] трактує тренінг як стиль педагогічного спілкування, ненав’язливу допомогу, успішну взаємодію у навчально-виховному процесі. Тренінг (англ. training від train – навчати, виховувати) – метод інтерактивного навчання, направлений на розвиток знань, умінь і навичок та соціальних установок. К. Роджерсом розглядається поняття “тренінг” як стиль педагогічного спілкування (фасилітація), що передбачає спільне розуміння цілей і завдань діяльності, виключає тиск і маніпулювання. Фасилітація – інструмент для тренінгу, що дозволяє стимулювати обмін інформацією усередині групи. Фасилітація дозволяє прискорити процеси усвідомлення, стимулювати групову динаміку. Тренер у ході фасилітації допомагає процесу групового обговорення, спрямовує його у потрібному напрямку. Здійснює процес фасилітатор – людина, яка має полегшити групі процес досягнення мети, організує спілкування учасників і сприяє тому, щоб їх дискусія була продуктивною, зумовлювала вирішення проблем. По суті, це визначення стосується ідеального вчителя, якщо він компетентний і відкритий, уміє говорити і, особливо, слухати, може непомітно скоригувати хід спільної діяльності, надихнути учасників на ефективну взаємодію. У ролі фасилітатора педагог не пропонує власних рішень, а стимулює їх вироблення.

Проведення тренінгу потребує особливих здібностей, умінь і навичок, тобто компетентності викладача: викликати до себе довіру; бути терплячим; налагоджувати ефективну взаємодію між членами групи; діагностувати, заохочувати, коригувати (поведінку). Серед компетентностей викладача можна виокремити такі: ставити відкриті запитання, що потребують розгорнутої відповіді (як правило, починаються зі слів: як, коли, чому, навіщо); позитивно реагувати на будь-який сигнал, який іде від учасників групи; заохочувати висловлювання учасників; забезпечувати ясність позицій учасників у конфліктних ситуаціях; отримувати відповіді від групи, переадресовувати всім або окремим учасникам; не нав’язувати своєї точки зору; допомагати робити висновки та приймати рішення; забезпечувати зворотній зв’язок.

Наявність реакції учасників означає їх включеність у процес, що й відкриває перспективи для подальшої роботи. Будь-яка репліка чи питання мають бути сприйняті зі щирим розумінням і повагою; за необхідності – переформульовані в позитивному ключі та розвинені; переведені у компетенції [7, с. 44–52].

Уже із назв кожного виду тренінгів зрозуміло, що перший вид передбачає рівноправне спілкування студентів та викладачів здебільшого на добре знайомі теми. Тренінг креативності передбачає реалізацію його учасниками (передусім студентами, оскільки викладач зазвичай є керівником групи) свого творчого потенціалу у вирішенні поставленої проблеми. Що ж до тренінгу сенситивності, то його головним завданням є збільшити розуміння себе та розуміння інших; розуміти групові процеси через відчуття локальної структури; розвивати окремі навички у поведінці. Адже сенситивність – це цілісна, загальна здібність людини, яка здатна прогнозувати почуття, думки та поведінку іншої людини. Перевага цього активного методу навчання у тому, що відбувається природне “входження” його учасників у проблему та створюються сприятливі умови для практичного вирішення питання й орієнтації на моральні цінності – інтеріоризація [8, с. 77-83].

Тренінг досить часто використовується, якщо бажаний результат, оскільки це не лише здобуття нової інформації, але і практичне застосування отриманих знань на практиці. У ході проведення тренінгу використовуються наступні методи: ігрові (ділові, рольові, ігри-драматизації), кейси, групові дискусії, мозкові атаки, відеоаналіз, модерація і т.ін.

Кейс – проблемна ситуація, що вимагає відповіді та знаходження рішення. Вирішення кейса може відбуватися як індивідуально, так і у груповій роботі. Основне завдання кейса навчитися аналізувати інформацію, виявляти основні проблеми і шляхи вирішення проблеми, формувати програму дій.

Ділова гра – імітація різних аспектів професійної діяльності, соціальної взаємодії; виконання учасниками певних ролей із метою рішення або опрацювання певної ситуації.

Групова дискусія – спільне обговорення та аналіз проблемної ситуації, питання або завдання. Вона може бути структурованою (тобто керованою викладачем за допомогою поставлених питань або тем для обговорення) або неструктурованою (її перебіг залежить від учасників групового обговорення).

Мозкова атака (штурм) – один із найбільш ефективних методів стимулювання творчої активності, що дозволяє знайти вирішення складних проблем шляхом введення на заняттях спеціальних правил – спочатку учасникам пропонується висловлювати якомога більше варіантів та ідей, у тому числі найфантастичніших, а потім із загального числа висловлених ідей відбирають найбільш вдалі, що можуть бути використані на практиці.

Ігри-розминки, фізхвилинки – дозволяють зняти напругу.

Відеоаналіз – інструмент, що є демонстрацією відеороликів, підготовлених викладачем, або відеозаписів, на яких учасники тренінгу демонструють різні типи поведінки, взаємодію, власну діяльність.

Відеоаналіз дозволяє наочно розглянути переваги та недоліки різних видів діяльності.

Отже, формування технологічної грамотності майбутніх учителів початкової школи здійснюється такими методами і формами роботи:

– для пошуку додаткових і нових знань викладач повинен передбачати проблемний підхід до навчання, а студент досліджуватиме нові шляхи отримання знань та джерела збагачення цих знань. Кожна дисципліна вимагає пояснення загальних явищ, уточнення і збагачення знань суміжними науками, що розвивають та доповнюють загальносвітову систему знань. Опрацювання інформації, аналіз та синтез, оцінювання вимагають відповідальності та кропіткої роботи: структурування матеріалу, чергування теоретичного та практичного, врахування принципу доступності у навчанні (освіта повинна бути доступною, тільки тоді вона буде якісною, коли можна перенести якість знань на якість дій особистості); системності (навчальна активність студента та підтримка викладача); змісту (посилання на джерела інформації повинні бути дійсними, якісними у мовному розумінні та інформативному, а також наочно-візуалізованими).

– проектна діяльність передбачає використання педагогом сукупності дослідницьких, пошукових, творчих за своєю суттю методів, прийомів, засобів. Це дидактичний засіб розвитку, навчання і виховання, що дозволяє формувати й розвивати специфічні навички проектування. Метою навчального проектування є створення педагогом таких умов під час освітнього процесу, за яких його результатом є індивідуальний досвід проектної діяльності студента. Під час використання проектного навчання вирішується ціла низка різнорівневих дидактичних, виховних і розвивальних завдань: розвиваються пізнавальні навички студента, формуються навички мислення високого рівня, формується вміння самостійно конструювати свої знання, вміння орієнтуватися в інформаційному просторі, активно розвивається критичне мислення, сфера комунікації, проблематизації (розгляду проблемного поля та виділенню підпроблем, формулюванню головної проблеми та задачі, яка випливає з цієї проблеми), цілепокладання та планування діяльності, оформлення та представлення і захист проекту тощо. Навчальний проект, із точки зору студента, – це можливість виконувати щось цікаве самостійно в групі чи самому, максимально використовуючи свої можливості; це діяльність, що дозволяє виявити себе, випробувати свої сили, довести свої знан¬ня, принести користь і показати публічно результат-досягнення (наукова стаття, газета, документ, Web–сторінка, відеофільм, звукозапис, спектакль, програма дій, проект закону, довідковий матеріал, збірник студентських наукових робіт та ін.); це діяльність, спрямована на розв’язання значущої проблеми, сформульованої самими студентами у вигляді мети й завдання, коли результат цієї діяльності – знайдений спосіб розв’язання проблеми – має практичний характер та важливе прикладне значення.

– метод моделювання (дозволяє розвивати способи налагодження стосунків, характерні для навчально-виховного процесу, моделі поведінки за допомогою символічних ігор, схем дії);

– інтерактивні методи та форми виховної роботи, а саме: “мозковий штурм”; “метод прес”; “дерево рішень”; симуляції; медіація; портфоліо; рольові ігри; інтерв’ю, що поєднуються з традиційними методами та формами навчально-виховного процесу;

– метод драматизації (його ще називають психодрамою, або рольовою грою) відомий на Заході як один із методів активного соціального навчання та належить до тренінгів, об’єднаних під загальною назвою „групи зустрічей”. Особливість цього методу полягає в імпровізованому розігруванні учасниками різних ролей у заданій проблемній ситуації. Він дозволяє успішно розвивати творчі здібності, уяву, активність і самостійність;

– дискусія (розгляд, дослідження) - суперечка, обговорення певного питання. Цей метод базується на обміні думками між учасниками. Він навчає мислити самостійно, розвиває здатність методу виваженої аргументації та поважання думки інших (дискусія, що виникає під час вирішення певної проблем, скерована на формування моральних та ідейних переконань).

Отже, в умовах навчально-виховного процесу формування майбутнього фахівця передбачає планування та організацію різнопланової спільної діяльності викладачів і студентів, що пов’язана із сприйманням певної інформації, її усвідомленням, переживанням, аналізом, виробленням певної позиції, на основі якої і студенти, і викладачі вибудовують моделі поведінки. Необхідно також відзначити, що у навчально-виховному процесі, за визначеними умовами, всі його учасники повинні виступати як активні, рівноправні партнери, суб’єкти взаємодії. Взаємодія ж покликана задовольнити їх потребу в пізнанні, розумінні, співпереживанні. Отже, проектування такої діяльності передбачає створення спеціальної методики формування професіоналізму викладачів і студентів у навчально-виховному процесі, яка передбачає відповідне науково-методичне забезпечення формування їх освіченості та організацію поетапної міжособистісної взаємодії між викладачами і студентами.

Література:

1. *Пометун О. І.* Енциклопедія інтерактивного навчання [Текст] / О. І. Пометун. – К. : 2007. – 144 с. – С. 38, С. 71.

2. *Мойсеюк Н. Є.* Педагогіка [Текст] / : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. закл. освіти] / Н. Є. Мойсеюк. – К. : ВАТ “КДНК”, 2001. – 608 с.

3. *Шнайдер, Альфред*. Навчання через дебати: різноманіття поглядів [Текст] : / адаптований переклад з англ. / Альфред Шнайдер, Максвелл Шнурер; за заг. Ред. О. І. Пометун; пер. : Г. Гупан, Т. Клекота – К., БФ «Вчителі за демократію та партнерство», 2009. – 320 с.

4. *Селевко Г. К.* Педагогические технологии на основе информационно-коммуникационных средств [Текст] / Г. К. Селевко. – М., 2005. – С. 10.

5. *Немов Р. С.* Психология [Текст] : Учебник для студентов высших педагогических учебных заведений / Р. С. Немов. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1 Общие основы психологии. – 688 с. – С. 503

6. Енциклопедія освіти [Текст] / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. – С. 85.

7. *Матвієнко О. В.* Створення моделі спеціаліста на засадах теорії освітньої інноватики [Текст] / О. В. Матвієнко // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 3. – С. 44–52.

8. *Комар О. А.* Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивних технологій. Теоретико-методичні аспекти [Текст] : моногр. / О. А. Комар. – Умань : ПП Жовтий, 2008. – 328 с.

УДК 37.015.6(477.83/86)

IMPLEMENTATION ECONOMIC IDEAS TEACHERS WESTERN UKRAINE FIRST HALF OF XX CENTURY IN CONTEMPORARY EDUCATIONAL PRACTICE

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІДЕЙ ПЕДАГОГІВ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ В СУЧАСНУ ОСВІТНЮ ПРАКТИКУ

Gipters Z.V.
Ph.D.,
Associate Professor of Social Work and social science disciplines
Lviv Educational and Scientific Institute
State Higher Educational Institution
"University Banking», m. Lviv, Ukraine

Гіптерс З.В.
доцент кафедри соціальної роботи та суспільних дисциплін
Львівського навчально-наукового інституту
Державного вищого навчального закладу
«Університет банківської справи»,
м. Львів, Україна

Abstract. In the article the content of teachers in Western Ukraine in the first half of the twentieth century in the economic education of children and adults and their implementation experience and pedagogical ideas in modern terms.
Keywords: economic education, children, adult, vocational guidance, educational and business partnerships, budget, taxes.

Анотація. У статті розкрито зміст діяльності педагогів Західної України першої половини XX століття у розвитку економічної освіти дітей і дорослих та впровадження їхнього досвіду і педагогічних ідей в сучасних умовах.
Ключові слова: економічна освіта, діти, дорослі, професійна орієнтація, просвітні та господарські товариства, бюджет, податки.

Вступ. Актуальність економічної освіти в сучасних соціально-економічних умовах обумовлена необхідністю сформувати економічне мислення дітей, молоді, дорослих, прищепити навички раціональної економічної поведінки, адже «це – один з ключів, що відкривають двері в XXI століття» [1].

Постановка проблеми. Метою статті є розкриття досвіду педагогічної діяльності та змісту економічних ідей педагогів Західної України першоїполовини XX століття та впровадження їх в сучасну освітню практику.

Виклад основного матеріалу. В останні роки з проблем професійного навчання, економічної та фінансової освіти, вивчення банківської справи, господарського, трудового виховання дітей, молоді і дорослих опублікували історико-педагогічні дослідження А. Вихрущ, Т. Завгородня, Н. Кривошия, Р. Мачулка, Н. Ничкало, І. Прокопенко, Т. Смовженко, М. Стельмахович, Б. Ступарик, О. Сухомлинська, інші вчені.

Аналіз архівних документів, історико-педагогічнихджерел свідчить, що становлення системи економічної освіти населення на західноукраїнських землях у першій половині XX століття, які входили до складу Австро-Угорської імперії і Польщі, найяскравіше відобразилось у подвижницькій діяльності педагогів, культурно-освітніх діячів товариств «Просвіта», «Рідна Школа», господарських товариств «Ревізійний Союз Українських Кооперативів» (РСУК), «Народна Торгівля», «Сільський Господар». З метою економічного розвитку краю, підвищення господарської культури селян і міщан, боротьби з неписьменністю вони створювали на громадських засадах ощадні каси, читальні, магазини, земельні і промислові союзи, засновували українські фахові школи, організовували економічні курси, сільськогосподарські вишколи, видавали економічну літературу для масового читача. Перший Всеукраїнський науково-просвітньо-економічний конгрес (Львів,1909), у якому взяли участь 768 економістів і педагогів з усієї України, визначив напрями майбутнього розвитку нації [3, 43].

Значення кооперації, комерції, підприємництва для господарського життя народу підкреслювали в статтях, наукових працях і методичних посібниках педагоги А. Волошин, М. Галущинський, Ю. Дзерович, К. Коберський, Д. Коренець, І. Лучишин, Ю. Павликовський, М. Росткович, С. Смаль-Стоцький, Є. Храпливий. Саме в кооперації, в колективній діяльності, але без тиску на особу і пригноблення особистої ініціативи вони вбачали шляхи захисту інтересів та морального удосконалення людини праці, поліпшення її добробуту, підвищення ефективності виробництва.

Початок XX століття був переломним етапом суспільно-політичної та економічної боротьби на західноукраїнських землях. Після Першої світової війни проблема відновлення господарства покликала до життя необхідність підготовки кваліфікованих фахівців. Прогресивна інтелігенція краю розробляла теоретичні пропозиції і здійснювала практичні кроки, спрямовані на залучення збіднілих селянсько-ремісничих верств до економічної самодопомоги. Українські педагоги розглядали професійну освіту, кооперативне, економічне навчання, торговельне учнівство й опанування банківською справою української молоді і дорослих як важливий чинник соціальної незалежності людини, а в майбутньому – створення незалежної держави України.

Один із талановитих педагогів і організаторів кооперативного руху, економічної освіти першої половини XX століття Д. Коренець багато уваги приділяв розвитку фахового навчання відповідно до потреб українського народу: «Потрібно, щоб народ зрозумів, що професійна школа – це не останній притулок для менш здібної або малозабезпеченої молоді, але життєва школа, яка дасть нам продуктивних робітників на різних ділянках праці» [4]. Педагог радив, щобдо загальноосвітніх шкіл йшламолодь, яка має уміння й бажання до теоретичної науки, амолоді з практичними схильностями, бажанням до творчої реальної праці і з духом підприємництва рекомендував йти у професійні школи [5].

Ідея створення «центрів для вибору звання», організації професійної орієнтації молоді, різних видів консультацій знайшла підтримку серед найбільш прогресивних педагогів краю. Виходячи з реальних потреб, 4 лютого 1932 року у Львові було відкрито заклад професійної орієнтації шкільної молоді «Українська порадня з вибору звання» як наукова комісія Українського Педагогічного Товариства (УПТ) «Рідна Школа». З цього приводу І. Ющишин писав: «Кожна людина повинна зайняти своє місце у фаховій галузі матеріального чи духовного виробництва відповідно до своїх фізичних чи духовних талантів. Невідповідний громадянин на невідповідному місці є самогубцем своєї індивідуальності та дезорганізатором передбаченого соціального шляху творчості» [8, 241].

З метою організації консультативної установи профорієнтації при Українському педагогічному товаристві був заснований організаційний психотехнічний комітет.Фахівці з педагогіки і психології знайомили ши

рокі верстви українського громадянства «з наукою і працею можливої консультації вибору звання при допомозі: організації пропаганди в пресі («Діло», «Жіноча доля», «Новий Час», «Торгівля і Промисл», «Рідна школа», календарі і збірки «Просвіти»); проведення циклу публічних лекцій з професійної орієнтації, прикладної психології, громадської економії і гігієни;написання і виголошення рефератів у «Технічному Товаристві», гуртках «Рідної Школи», товаристві «Зоря», на з’їзді Українських інженерів. У справі матеріального і технічного забезпечення діяльності установи організаційний комітет налагодив контакти з польською та єврейською професійними консультаціями у Львові, а також із зарубіжними: Психотехнічним інститутом у Відні, Психотехнічною академією у Празі й Центром чехословацької професійної консультації у Празі, у яких запозичив статути, інструкції, тестові матеріали [3, 128–129].

«Невмирущий творчий геній живої Нації навіть у найгірших обставинах знаходив для себе вихід», – зазначалося 1938 року у педагогічному часописі «Шлях виховання й навчання». За відсутності державних фахових та загальноосвітніх шкіл для українського населення створювалися різного роду курси, школи професійного учнівства як нові форми рідномовного економічного виховання, підтверджуючи тим, що українська освіта прямує у своєму розвитку правильним шляхом, створюючи такі потрібні в пору соціальної перебудови суспільства – фахові, економічні школи [6, 73].

Накопичений історико-педагогічний досвід економічної освіти активно і творчо використовується в сучасних умовах. Економічне виховання дитини – це проблема, яка від початку цілком покладена на плечі родини. Та необхідність економічної підготовки, починаючи з дошкільного віку, викликана реформуванням освіти в Україні, згідно з яким дошкільний заклад віднесено до першої ланки освіти, де запроваджується економічне виховання. В загальноосвітніх школах вивчається курс «Основи економічних знань».

Фінансовий аспект життєдіяльності торкається практично усіх сфер сучасного суспільства. Відсутність елементарних фінансових знань і навичок обмежує можливості людей відносно ухвалення правильних рішень для забезпечення свого добробуту. І навпаки, фінансова грамотність дає можливість громадянам керувати своїм матеріальним становищем. З метою пропаганди фінансових знань наказом Міністерства освіти і науки, молоді і спорту України від 19.07.2012 року № 828 затверджено проведення дослідно-експериментальної роботи із впровадження курсу«Фінансова грамотність» – на базі загальноосвітніх навчальних закладів та вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації України на 2012–2019 роки [2]. Наукове керівництво розробкою проекту «Фінансова грамотність» здійснили учені д. е. н., професор Т. С. Смовженко, д. іст. н., професор, академік О. А. Удод. До практичної реалізації фінансової грамотності різних вікових груп населення активноприлучилась громадськість,вчителі загальноосвітніх шкіл, педагоги і студенти вищих навчальних закладів, банківські працівники. За програмою фінансової грамотності діти і дорослі оволодівають практичними аспектами фінансових питань (заощадження, інвестування, запозичення, розрахунок вартості надання індивідуальних фінансових послуг) [2].

Важливим вектором економічного навчання стало ознайомлення дітей, учнівської молоді з податковою системою держави. У Міністерстві освіти і науки у співпраці з Міністерством доходів і зборів України 2013 року презентований шкільний спецкурс «Основи податкових знань» для учнів 9–11 класів.Молодь вивчає економічну сутність податків,основніфункції та елементи системи оподаткування (суб’єкт,одиниця,база оподаткування,податкова ставка, податкові пільги). Такий навчальний курс допомагає молоді зрозуміти, зокрема, розподільчу функцію податківдля забезпечення певного рівня соціальної справедливості. Спецкурс «Основи податкових знань» має широкий світоглядний аспект і спрямований на формування податкової культури молоді,розвиток економічного мислення, створення позитивного іміджу добросовісного платника податків [2].

Для вивчення та розбудови системи профорієнтації під егідою Академії педагогічних наук України та Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського 2009 року групою науковців підготовлено науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Розвиток професійної орієнтації в Україні». Видання вміщує 1253 назви джерел з питань професійної орієнтації в Україні і зарубіжних країнах, що має сприяти подальшому удосконаленню системи професійної орієнтації в Україні, запровадженню нових форм і методів профорієнтаційної роботи, закладів освіти різних рівнів, служб зайнятості [7].

Висновки.Проведений аналіз дав можливість простежити тенденції впровадження економічної освіти дітей і дорослих на західноукраїнських землях першої половини XX століття, що полягали в організаційній та практичній роботі педагогів, культурно-просвітніх та кооперативних діячів. Водночас розвивалася система професійної орієнтації молоді з використанням новітніх досягнень педагогіки та психології. Доведено, що досвід педагогів минулого в організації економічної освіти дітей, молоді і дорослих успішно впроваджується в сучасних умовах незалежної України, до чого були спрямовані їхні найсвітліші мрії, подвижницька практична діяльність,психологічні дослідження та експериментування.

Література:

1. Гамбургская декларация об обучении взрослых. Принята п’яток Международной конференцией по образованию взрослых, Гамбург, Германия, 14–18 июля 1997 года. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/hamburg_decl.shtml

2. Гиптерс З. В. Проблема экономического образования и финансовой грамотностидетей и взрослых: традиции и современность // Science of future, 8.05.2014, Praga. – Praga, 2014. – P. 98–113.

3. Гіптерс З. В. Економічна освіта на західноукраїнських землях та її сподвижники (XIX – перша половина XX століть) : монографія / З. В. Гіптерс. – К. : УБС НБУ, 2011. – 347 с.

4. Коренець Д. Реформа фахового шкільництва в Польщі / Д. Коренець // Рідна школа. – 1934. – Ч. 2. – С. 21–23.

5. Коренець Д. Чи ми дійсно відчуваємо потребу фахових шкіл / Д. Коренець // Господарсько-кооперативний часопис. – 1927. – Ч. 37. – С. 3–4.

6. Перша Українська Педаґоґічна Вистава // Шлях виховання й навчання. – 1938. – Кн. 2. – С. 65–74.

7. Розвиток професійної орієнтації в Україні : наук.-допом. бібліогр. покажч. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [та ін.] ; [упоряд.: Пономаренко Л. О., Стельмах Н. А., Ніколюк Л. І. ; наук. ред.: Рогова П. І., Чепурна Н. М.; наук. консультант Мельник О. В. ; бібліогр. ред. Пономаренко Л. О.]. – К. ; Черкаси: [б. в.], 2009. – 196 с.

8. Ющишин І. Новий культурно-суспільний почин / І. Ющишин // Шлях виховання і навчання. – 1932. – Кн. 4. – С. 240–242.

УДК 371.134:78

MUSICAL-CREATIVE DEVELOPMENT OF FUTURE TEACHERS OF MUSICAL ART DURING THE STUDYING THE DISCIPLENE «HARMONY» WITH THE HELP OF USING OF MODELLING METHOD

МУЗИЧНО-ТВОРЧИЙ РОЗВИТОК МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА НА ЗАНЯТТЯХ З ГАРМОНІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕТОДУ МОДЕЛЮВАННЯ

Dubinets I.V.
The candidate of pedagogical Sciences,
associate Professor
Department of musical education
Berdyansk state pedagogical University
Shmidta St.,4, Berdyansk, Zaporizzya region, Ukraine, 71116

Дубінець І.В.
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музичного виховання
Бердянський державний педагогічний університет
вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ, Запорізька обл., Україна, 71116
м. Львів, Україна

The article deals with the problem of development of creative abilities of future teachers of musical art. whithin the studying discipline "Harmony" the method of modelling is determined as the possible way of developing of creative abilities, forming of skills to create music with certain pedagogical functions
Key words: modelling, creative development, harmony, future teacher of musical art.

Стаття присвячена проблемі розвитку творчих здібностей майбутніх учителів музичного мистецтва. Під час вивчення «Гармонії» метод музичного моделювання розглядається як можливий засіб розвитку творчих здібностей, формування в студентів умінь створювати музику з визначеними педагогічними функціями.
Ключові слова: моделювання, творчий розвиток, гармонія, майбутній учитель музичного мистецтва.

Постановка проблеми. Одним із стратегічних завдань реформування освіти в Україні є виведення її на світовий рівень шляхом оновлення навчального процесу та змістовного наповнення курсів, покладених в основу фахової підготовки загалом і учителів музичного мистецтва зокрема.

Творча діяльність має велике значення у вихованні людини, здатної долати стереотипи, якій властиві впевненість у своїх силах, почуття самосвідомості.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема творчої діяльності, творчих здібностей відображена в працях багатьох зарубіжних та вітчизняних дослідників: Л.Виготського, С.Шацького, Ш.Амонашвілі, І.Лернера, Д.Богоявленської, Г.Стулової, Г.Ципіна та інші. Основним завданням вищих музично-педагогічних закладів була та залишається підготовка висококваліфікованих спеціалістів-музикантів. У дослідженнях багатьох педагогів і психологів (Р.Грановська, Ю.Крижанська, І.Лернер, О.Матюшкін та інші) зазначається, що традиційний процес навчання базується на репродуктивній діяльності студентів, розрахованій на запам’ятовування отриманої інформації, що може призвести до формування не творця, а споживача, не здатного діяти творчо.

Вивченням різних аспектів творчої діяльності в галузі музичної педагогіки займалися багато дослідників, і всі вони вказують не тільки на можливість, але й необхідність використання в навчальній практиці активних форм музично-творчої діяльності.

Деякі питання, пов’язані зі спеціальною підготовкою майбутнього вчителя мистецьких дисциплін, залишаються до кінця не вирішеними. З одного боку, існує професійна потреба вчителя в здатності створювати музику з визначеними функціями (наприклад, дитячу пісню, розспівку для хору тощо) на рівні, необхідному для спеціаліста, ураховуючи показник його професіоналізму й компетентності. З іншого боку, методик та засобів розвитку творчих здібностей в процесі підготовки майбутнього спеціаліста на рівні вищої професійної освіти практично немає. Одним з можливих шляхів цієї ситуації може бути введення в процес музично-теоретичної підготовки майбутнього вчителя мистецьких дисциплін методу моделювання.

Малодослідженими залишаються проблеми використання отриманих наукових результатів у практиці викладання однієї з нормативних дисциплін музично-теоретичного циклу – гармонії.

Мета статті – теоретично обґрунтувати роль музичного моделювання для розвитку творчих здібностей майбутніх учителів та практичне його використання на заняттях з гармонії.

Виклад основного матеріалу. Моделювання – метод пізнання психічних явищ і процесів на основі побудови і вивчення їх моделей. У музичному навчанні моделювання застосовується як щодо цілісного процесу (напр., фонації) або його частин (функцій, станів, процедур тощо). Моделювання дозволяє інтерпретувати, прогнозувати й оцінювати процес творчої діяльності людини, у якій нерозривно переплітаються об’єктивне і суб’єктивне.

Модель – це своєрідний каркас, структура будь-якого предмета чи явища. Загалом, існує три етапи роботи за моделями:

1) імітаційний, який заключається в повторенні та запам’ятовуванні моделі;

2) маніпуляційний, у якому модель змінюється, у результаті чого виникають її варіанти;

3) творчий, коли студенти будують велику кількість нових моделей та їх варіантів, коли відбуваються не тільки зміни, але й поєднання двох або декількох моделей.

Творчі завдання – необхідна форма роботи з будь-яких дисциплін у процесі навчання. Звісно, краще самостійно створений матеріал, порівняно із запропонованим. Великого значення при виконанні творчих завдань студентами музичних напрямів надається моделюванню. Цей метод, перш за все, спирається на образне та логічне мислення, яке, як правило, формується в учнів школи. Основне правило в роботі з моделями таке: модель повинна бути не тільки засвоєна, але і записана. Мета роботи за моделями на заняттях з музично-теоретичних дисциплін – прагнення розвивати творчість студентів, конструктивне мислення, винахідливість у підборі варіантів; спростити сприйняття цілого в музиці через часткові моменти, а також корисна цікавість.

Слід відмітити, що під творчими завданнями ми розуміємо

моделювання пісень шкільного репертуару, створення мелодії до певного акомпанементу, його підбір з обов’язковим записом, письмовий гармонічний аналіз музичного твору.

У навчальному процесі вищого музично-педагогічного закладу розвиток творчих навичок і здібностей відбувається під час вивчення комплексу теоретичних дисциплін («Сольфеджіо», «Гармонія», «Поліфонія», «Аналіз музичних творів»).

На практичних заняттях з дисципліни «Гармонія», яка є важливим елементом у навчанні музикантів, найбільш ефективно може бути використано метод музичного моделювання.

У курсі гармонії, як правило, використовують три види практичних робіт: письмове розв’язання задач, вправи на фортепіано і гармонічний аналіз. Як показує досвід, більшість викладачів серед письмових і фортепіанних завдань найчастіше застосовують ті, які мають творчий характер. У гармонії велику роль відіграють літерно-цифрові позначення навіть у викладу та поясненні матеріалу. Тому під час гармонічного аналізу, гри модуляцій, у письмових завданнях та в деяких інших формах роботи необхідно постійно аналізувати вихідні гармонічні моделі або придумувати, складати нові моделі-формули, наприклад, моделювати гармонічну побудову періодів.

Моделювання гармонічної будови періоду – характерна форма роботи в курсі «Гармонія». Наприклад, студент може придумати та виконати на фортепіано за своєю схемою у вигляді потактового розподілення різних за функціями акордів (так званий «ланцюжок акордів») характерна гармонічна побудова періоду в рамках конкретної епохи.

Можливі й інші варіанти завдань для розвитку творчих здібностей студента, а також перевірки набутих ними знань, умінь та навичок. Викладач пропонує свій функціональний план для періоду, а студент повинен спробувати створити декілька періодів:

- у різних жанрах (марш, пісня або романс; для цього завдання студент повинен знати та використовувати відомі йому основні особливості конкретного жанру);

- у різних стилях (бажано, щоб при прослуховуванні в студентів з’явилися уявлення про стиль епохи, а, можливо, навіть і конкретного композитора).

Таким чином, кожна тема при викладу чи поясненні матеріалу, форма роботи, які використовуються в процесі вивчення дисципліни «Гармонія», підтверджують необхідність та ефективність використання методу моделювання.

Сутність методики музичного моделювання полягає в засвоєнні та систематизації найбільш характерних та закріплених у суспільній свідомості одиниць музичної мови й відборі найбільш типових кліше для побудови заданого образу.

Метод музичного моделювання дозволяє поєднати імітування різних стильових, жанрових зразків; виявити здатність студентів виділяти, використовувати засоби музичної виразності, музично-мовленнєві кліше для побудови музичного образу.

Опертя на образність, інтонаційний смисл має стати єдиним орієнтиром навчального процесу. Важливо пам’ятати, що не можна привчати студентів до формального оперування елементами музичного матеріалу без установки на образність. Суть музичного мистецтва – вираження образу, який визначає всю сукупність музичних засобів, що формують відповідну інтонацію, смислове «зерно» музичного твору. Суттю музичного моделювання повинно також стати вираження образу з опорою на стійкі музично-слухові уявлення, закріплені в пам’яті.

Практика музичного моделювання закономірно вимагає різних умінь і навичок: слухання, аналізу, закріплення в пам’яті образних, стильових і жанрових стереотипів, що можливо під час вивчення курсу гармонії.

Метод музичного моделювання впроваджується в опорі на ряду з дидактичними принципами на спеціальні принципи:

- ознайомлення (отримання визначеної інформації з повідомлень та опрацювання рекомендованої літератури), попереднього аналізу (вивчення кожного жанру або композиторського стилю ц метою з’ясування їх загальних та найбільш суттєвих властивостей);

- поетапного створення (творення мелодії або теми, потім частини композиції і всієї форми, а також створення ескізів з різних розділів форми з послідуючим їх поєднанням в цілісну музичну композицію);

- творення варіантів моделі (паралельна робота над декількома варіантами на кожному з етапів творення моделі зразка жанру).

Творчі здібності студентів-музикантів трактуються як уміння створювати музику з визначеними функціями на рівні, необхідному для розв’язання педагогічних задач. Це вміння складається з такого комплексу:

- створювати виразний музичний текст;

- розвивати музичний матеріал природно та логічно;

- створювати музичний текст за визначеною жанровою основою;

- записувати музичний текст відповідно до норм музичної грамоти.

Отже, цілеспрямоване засвоєння студентами алгоритму моделювання дозволяє створювати на його основі навчальні зразки музики з відповідними жанровими властивостями. Музичне моделювання є продуктивною творчою діяльністю студентів і дозволяє розглядати цей метод в курсі гармонії, щоб сформувати уміння створювати музику за певними властивостями.

Перспективи подальших пошуків у напрямку дослідження. Сьогодні практично не має спеціальних досліджень, присвячених вивченню ролі музичного моделювання як засобу розвитку творчих здібностей студентів на заняттях з гармонії в системі вищої музично-педагогічної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Арановский М. Г.* Опыт построения модели творческого процесса композитора. / М. Г. Арановский // Методологические проблемы современного искусствознания. – Вып. 1. – Ленинград, 1975. – С. 127-141.

2. *Варданян А. У.* Моделирование как средство обучения и метод педагогического исследования.: Метод. пособие /А.У. Варданян, И. И. Логвинов. – Ереван, 1981. – 94с.

3. *Коржова О. А.* Музыкальное творчество как дидактическая проблема: музыкальный текст и его моделирование: дис. канд. искусств-я. : 17.00.02 / О. А. Коржова. Ростов-на-Дону, 1996. – 150 с.

4. *Лукашевич В. К.* Модели и метод моделирования в человеческой деятельности / В. К. Лукашевич. – Минск: Наука и техника, 1983. – 120 с.

5. *Михеев В. И.* Моделирование и методы теории измерений в педагогике / В. И. Михеев. – М. : Высш. шк., 1987. - 200 с.

6. *Фридман Л. М.* Наглядность и моделирование в обучении / Л. М. Фридман М. : Знание, 1984. – 80 с.

7. *Цыпин Г. М.* Музыкально-исполнительское искусство : Теория и практика / Г. М. Цыпин. – СПб : Алетейя, 2001. – 320 с.

УДК 372.881.111.1

PECULIARITIES OF MEDICAL TOURISM DEVELOPMENT

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ МЕДИЦИНСКОГО ТУРИЗМА

Kegeyan S.E.
Foreign language department
Sochi State University
Sovietskaya St., 26a, Sochi, Russia, 354000

Кегеян С.Э.
Кафедра иностранных языков
Сочинский государственный университет
ул. Советская 26а, Сочи, Россия, 354000

The modern development of medical tourism has completely changed the picture of the health care system, having made it more global. There is a high level of competition in medical tourism that encourages the development of medicine in the world, improves the quality of medical care and facilitates the introduction of new technologies in health care.
Keywords: medical tourism, treatment, health care centers, development, medical assistance, new technologies.

Современное развитие медицинского туризма полностью изменило представление о системе здравоохранения, сделав ее более глобальной. Как и во всех сферах экономики в медицинском туризме также существует высокий уровень конкуренции, которая стимулирует развитие медицины во всем мире, повышает качество медицинского обслуживания и способствует внедрению новых современных технологии в сфере здравоохранения.
Ключевые слова: медицинский туризм, лечение, медицинские центры, развитие, медицинская помощь, новые технологии.

Medical tourism - is a trend in the field of tourism, which allows combining medical treatment and rest abroad. Patients get professional medical care in the modern health care centers of worldwide reputation.

Medical tourism is not a modern invention. Even in ancient times patients had to travel great distances to get adequate medical care from the best doctors. And in the days of Czarist Russia there was a fashion among the noble people to take the waters at a spa, most commonly in Germany or the Czech Republic. Today, medical tourism in Russia and the CIS is enjoying resurgence. Many people consider medical treatment abroad to be an actual alternative to the treatment in their native country. Trips to Europe, USA, and Asia for the diagnosis and treatment of diseases are becoming more popular.

Every year tens of thousands of patients are choosing medical tourism. It is related to the fact that the treatment abroad is becoming increasingly accessible to a wide audience. Human nature stimulates people to choose the best for themselves and their relatives. Thanks to the development of medical tourism patients can get high-quality medical treatment in the best health care centers and hospitals in the world. An opportunity to address the medical specialists with the highest professional reputation is the main reason for taking the decision in favor of the medical treatment abroad. In addition, patients can be confident of the quality of service, reducing the time to diagnosis and treatment, and in many cases, the cost of treatment.

TraditionallyGermany and Israel are the leaders in the field of medical tourism for people in Russia and the CIS countries. But this market is gradually expanded, and today among the popular destinations are Singapore, Turkey, Switzerland, France and other countries. Health care centers in Eastern Europe (Czech Republic, Hungary, Poland and many others) are approaching the leaders.

The modern development of medical tourism has completely changed the concept of the health care system, making it more global. Now, if the patient is unable to obtain the required medical assistance in his native country, he has the opportunity to choose not only the country for medical treatment, but even a health care center and a specific doctor to be treated. In such a case, he will get the best health care using modern equipment and the latest methods of treatment.

As in all sectors of the economy there is also a high level of competition in medical tourism, which stimulates the development of medicine in the world, improves the quality of health care and promotes the introduction of new technologies in public health careservice.

Today, according to analysts, over 50% of foreign patients in Israel - are patients from Russia and CIS countries. A steady increase in the number of patients from these countries is noticed in Germany, where in many clinics the number of Russian-speaking doctors and nurses is growing.

There is no question about the cost of medical treatment for the patients. They are interested in getting the highest quality of medical treatment using modern technology and the latest techniques and they are willing to pay money for it. In general, patients select as the destination place the following countries: Germany, Israel, Switzerland, France, Austria and the United States - countries where the medicine quality has always been and is still at the highest level.

Most often, people choose medical treatment abroad if there is cancer or cardiovascular diseases. This is due to a desire to clarify the diagnosis using the latest equipment and the modern techniques. Foreign clinics often offer more effective methods of treatment, many of which are personal developments of medical specialists. And the availability of the latest equipment enables to perform the most complex operations on the heart and blood vessels.

In recent years there has been growth in the number of people wishing to use the services of dentists and plastic surgeons abroad. Residents of Russia and CIS countries are going with these goals to Europe, Asia and Latin America.

Today many clinics provide medical services in strict accordance with the highest international standards. Patients, who choose to get complex medical care abroad, just need to decide what they’d liketo get from medical tourism.

As for the development of medical tourism in Russia, it should be noted that this industry in our country is only at its initial stage. But yet observers say that in recent years a large number of domestic tourist organizations became interested in this branch of tourism, as it is considered to be promising. In fact, most of the territory of Russia can provide many opportunities for rest and medical treatment, not only for Russians, but also for foreign guests.

Russian medical tourism has its own history.The positive influence of climate of Krasnodar and Adygearegions on the human body people noticed even in tsarist times. Nobles lived in boarding housesfor several months, where they drank mineral water, bathe in the sea, take a variety of different treatment, relax, and breathe mountain air. At that time medical tourism started outJust as a visit to the mineral springs, which have a therapeutic effect.

Health resorts located in Kislovodsk, Pyatigorsk, Yessentuki and other cities of the Caucasus have all conditions to relax and treat health. The time people spend in these places has a positive effect on their physical condition, as all the procedures are prescribed only by experienced professionals. Besides meal at such sanatoria fully correspond the advice of nutritionists, while people will eat their usual food including elements of Caucasian cuisine.

The cost of procedures and food are included in the vouchers price, and the list of these procedures is very solid. People will take a mud bath and will have a therapeutic massage. If some people need to pass additional tests or, for example, the course of ozone therapy, they will have to pay for it separately.

All sanatoria in Siberia have modern medical equipment. A large number of people who have kidney problems are sent for treatment to the Altai. Beautiful scenery of this region very well complete the curative effects of air and medication procedures. In the Altai region people can improve respiratory health, treat eyesight, do the musculoskeletal system, nervous system, to cope with skin diseases.

A very good reputation among tourists won sanatoria in the Urals. It is not surprising, as the extraordinary beauty of the mountains, a great number of lakes and rivers provide many opportunities for medical treatment. There are more than four thousand health centersin the Urals, and they are willing to offer their patients a very good service.

Resorts of the Krasnodar Territoryalso havesome tinge of elitism. Medical tourism is very well developed there and has a rich history. This applies in particular to the seaside towns, where you can easily get rid of the skin, kidney, and bone diseases. You just need to swim in the Black Sea or walk along the high tide linein the evenings.

Positive aspects of medical tourism in Russia are numerous. You don’t need to open a visa, there is no inter-language barrier, and no any confusion, people can easily communicate with physicians, employees of the hotel, other travelers,and the presence of professional doctors and good service.

The Russian medical tourism today is ready to offer beautiful mountain air, mineral springs, excellent service, and expert help of medical professionals.

Conclusions. International medical tourism in Russia requires more attention and supervision by the state. International agreements regulating medical tourism are necessary in this field. Russia should take a more active part in international forums on medical tourism. The price level of medical services in Russia in many cases is not justified especially in the private sector. It is necessary to consider the possibility of opening in Russia joint medical ventures with foreign participation which would compete with our private clinics. Modernization of sanatorium-resort complex and the revival of the sector and attraction of foreign investments are needed. The role of the social component of health-improving medicine in Russia must be increased.

REFERENCES:

1. *Курилов.В.И.* Туризм.//Учебное пособие.-2013.М

2. *Кляп.М.П.*Современные разновидности туризма.2011.-М.

3. *Вознесенский В.Ю.* Международный туризм. Инновационные стратегии развития.2012.-М.

4. *Кегеян С.Э.*The role of ecotourism in the development of cross-cultural communication. Туризм в странах с переходной экономикой- проблемы, перспективы, конкурентоспособность дестинации: матер. междун. уч.-практ. конф.г.Сочи, 2015.

5. http://ru.health-tourism.com/

6. http://fe-life.ru/articles/meditsinskiy-turizm-v-rossii.

7. http://businessofrussia.com/март/item/149-medturizm.html

8. http://www.medicaltourismassociation.com/ru/medical-tourism-magazine.html

УДК 371.315.5

DEVELOPMENT OF CREATIVE POTENTIAL OF PUPILS AT LESSONS OF MATHEMATICS IN 6 TH GRADE

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В 6-М КЛАССЕ

Koroleva Alla Gennadievna
SEI gymnasium № 1514 (Moscow),
teacher, PhD.N., associate Professor
Ul. Krupskaya, 12, Moscow, Russia, 119331

Королева Алла Геннадьевна
ГБОУ гимназия № 1514 (Москва),
учитель, к.б.н., доцент
Ул. Крупской, 12, Москва, Россия, 119331
korollevaalla@rambler.ru

It underscores the need for creative lessons in mathematics. Shows how through elements of entertainment and through various techniques and methods to increase creativity of students.
Keywords: non-traditional forms of work, the expansion of cognitive activity, increase interest in learning mathematics

В работе подчеркивается необходимость проведения творческих уроков математики. Показано, как через элементы занимательности и через разные приемы и методы можно повысить творческий потенциал учащихся.
Ключевые слова: нетрадиционные формы работы, расширение познавательной активности, повышение заинтересованности в изучении математики.

Математика является одним из основных предметов в школе. В проекте Концепции о значении математического образования говорится: «Математическое образование есть часть, как общего, так и специального образования, играющая фундаментальную роль в процессе освоения естественнонаучных и технических знаний. Минимальные математические знания и навыки нужны каждому человеку в его повседневной жизни. Без них невозможно полноценно общаться с другими людьми и, тем более, осуществлять с ними какие-либо практические взаимодействия» [1].

Преподавание математики в школе всегда было сопряжено со многими проблемами. Уменьшение выделяемых часов на обучение математики, усложнение программ по каждому предмету, который проходится в школе, и, как следствие, быстрая утомляемость учащегося и низкая мотивация изучения математики приводят учителя к разрешению сложных задач. Для учителя важны максимальное раскрытие возможностей каждого ученика, развитие его познавательной деятельности, творческого подхода к решению задач и примеров.

Не надо забывать, что качество подготовки учащихся по математике, как и всем учебным дисциплинам, во многом определяется уровнем проведения урока, его атмосферой. Для того чтобы этот уровень был достаточно высоким, надо помнить, что урок должен отличаться целостностью, взаимосвязанностью всех его частей, и, безусловно, должно быть единство деятельности учителя и ученика. Только на основе этого возможно управление познавательной деятельностью учащихся [13].

Каждый урок состоит из отдельных последовательных этапов, которые связаны между собой как во время урока, так в процессе обучения в целом. Строение урока, его структура разрабатывается самим учителем и зависит от конкретных обучающих задач, которые он ставит перед собой. Классическая структура урока предполагает условное деление урока на следующие ступени (уровни): подготовка к усвоению новых знаний; усвоение новых знаний, умений; их закрепление и систематизация; применение на практике [3, 10, 11]. Конечно, каждый учитель имеет свой взгляд на проведение урока, поэтому структура урока имеет большую изменчивость. Если на одном уроке предполагается объяснение учителя и выполнение заданий в соответствии с разобранными примерами, то на другом – внимание акцентируется на демонстрации способов решения, объяснение преимуществ выбора того или другого способа; в то время как третий урок может быть посвящен решению задач, требующих применения полученных знаний; обобщению учителя и т.д. Все это свидетельствует о том, что практически невозможно дать единую схему для всех уроков по всем учебным предметам, изучающимся в школе [8, 11, 14]. Из этого следует, что для уроков разных типов особое значение имеет форма организации учебной деятельности учащихся.

В школе приняты в основном три такие формы работы на уроке — фронтальная, индивидуальная и групповая. Фронтальная форма работы предусматривает совместное решение заданий всех учащихся класса под руководством учителя; индивидуальная — самостоятельную работу каждого ученика в отдельности; при групповой форме работы учащиеся работают в небольших группах; при этом целесообразно, чтобы группы состояли не более чем из 3-4 человек. Задания для групп могут быть разными или одинаковыми в зависимости от темы и задач, решаемых на уроке. Наиболее полно формы организации учебной деятельности отражены в работах Логачевой А.В., А.П. Ершовой, В.М. Букатова, А.В. Хуторского, А.П. и др. [2, 4, 11, 13]. Авторы этих работ показывают, что именно такое выделение форм работы на уроке позволяет достичь наиболее полного понимания учителя и учащихся.

Наряду с традиционными формами обучения в последнее время широко используются нетрадиционные или нестандартные формы обучения, такие как уроки-лекции, уроки- конкурсы, уроки - экскурсии, диспуты, игровые уроки, благодаря которым ученики быстрее и лучше усваивают программный материал [5, 12].

Что мы подразумеваем под понятием нетрадиционная форма урока?

Обычно выделяют два основных подхода к пониманию нетрадиционных форм урока. Первый предполагает проведение традиционного урока по форме, но при этом допустимо отступление от четкой структуры урока и сочетание разнообразных методических приемов, таких как составление таблиц, заполнение карточек, кроссвордов по различным источникам, дискуссии и на заданную тему, подготовка и защита рефератов, игры и др. Второй подход отличается от первого широким использованием уроков нового типа: уроков-конференций, круглых столов, уроков-дискуссий, уроков-аукционов и т. д. Процесс обучения предполагает постоянное, активное взаимодействие всех учащихся.

Учитывая, что уроки в современной школе - это основная часть жизни школьников, учителю необходимо думать и о том, чтобы учащиеся не только усваивали учебные программы, но и делали это с удовольствием. Для этого учитель должен ориентироваться на творческое начало в учебной деятельности учащихся, в частности, на потребность и умение самостоятельно находить решение не встречавшихся ранее учебных задач. Нетрадиционные уроки позволяют не только актуализировать имеющиеся знания, но и повысить заинтересованность в изучении математики, сформировать умение представлять результат своей деятельности.

Необходимость выделения творческих уроков познавательного характера подчеркивается в работах многих авторов, которые отмечают, что выполнение упражнений творческого характера, связанных с материалом, близким учащимся, имеет большое значение для совершенствования их умений и навыков [7, 14]. Учащиеся видят результаты своих занятий, переживают достижения, которые вселяют уверенность в собственных силах, мобилизует их к достижению более высоких показателей в учёбе.

Безусловно, подготовка к проведению нетрадиционных уроков имеет свои особенности. Для урока необходимо подбирать

задания, выполнение которых вызывает любознательность, желание самостоятельно провести анализ и сравнить полученные результаты, обобщить полученные факты, сделать выводы, увидеть практическую значимость учебного материала. А подчас проявить инициативу и самостоятельно составить и предложить к решению занимательно-познавательную задачу. Важное значение имеют игровые уроки, посвященные определенные великим людям, значимым датам, событиям, историческим городам. Примерами таких уроков является урок, посвященный юбилею М.В. Ломоносова [9], Открытый урок по теме "Путешествие с калькулятором по Санкт-Петербургу" (решение задач по "реальной математике") [12], познавательный урок, посвященный проведению XXII зимних Олимпийских игр 2014 г. в российском городе Сочи [5], урок-путешествие по Лондону [6] и др.

Многолетний опыт работы в школе позволяет сделать вывод об отличительной особенности нетрадиционных форм проведения уроков, которая проявляется в создании комфортных условий обучения, таких, при которых каждый ученик осознанно делится своими идеями, знаниями, чувствуя себя успешным в решении заданий по теме урока. Урок становится более интересным, живым; в атмосфере доброжелательности и взаимной поддержки ученики активно помогают учителю объяснять, давая возможность постоянно контролировать получение и закрепление умений и навыков при минимальных затратах времени.

Развитие активной познавательной деятельности учащихся позволяет:

- повысить уровень вовлеченности школьников в учебно-творческую деятельность;
- актуализировать и закрепить полученные знания;
- расширить кругозор, заинтересовать возможностью использования математических знаний для открытия нового в других областях науки, искусства, образования;
- повысить у многих учеников уверенность в своих знаниях;
- учащимся проявить активность в решении любого вида заданий;
- развить умение разумно оценивать свои силы и возможности;
- развить чувство взаимовыручки и товарищества;
- развить способность к пониманию своих товарищей и учителя.

В качестве примера приводится урок для учащихся 6-го класса – урок на повторение материала 5-го класса. По известной информации о месте отдыха учащихся были составлены занимательные задания и примеры для повторения действий с обычными и десятичными дробями. Все задания выполнялись в тетради и разбирались на доске, полученные ответы вносились в карточку для ответов (карточка для ответов приводится в заполненном виде). Тем, кто решал быстрее всех, предоставлялась возможность подумать над задачами повышенной сложности, имеющим номер со звездочкой. Необычность формулировок задач и примеров способствовало повышению познавательной деятельности учащихся, творческого подхода к решению предлагаемых заданий, активности в обсуждении выбора оптимальных путей решения примеров и задач и готовности понимать своих товарищей и учителя.

Данный метод можно успешно использовать на уроках в качестве дополнительного, вспомогательного пути для тренинга мышления и формирования элементов творческой деятельности.

6 класс.

«Вся правда о каникулах». Повторение действий с обычными и десятичными дробями.

Задание 1. Черноголовка

Черноголóвка – город в России – наукоград, крупнейший населённый пункт муниципального образования Московской области, где начинают свой летний отдых половина наших ребят 5-7 классов.

Вычисли, применяя правила:

1) 42,34 + 21, 072 и округли до единиц – это расстояние (в километрах) от Москвы до Черноголовки

2) 2,123 – 0,89 и округли до сотых – это время (в часах), которое потребуется, чтобы доехать от Москвы до Черноголовки

3) 5,7 • 47,3 и округли до десятков – это расстояние (в метрах) от гостиницы, где жили, до школы, в которой проходили занятия и соревнования

4) 41,6 : 0,052 – это длина тропинки (в метрах) вокруг озера, где проходил утренний марафон

Задание 2. Что за страна?

Данная страна — это нескончаемая череда роскошных пляжей, безудержное веселье островов и комфортабельный горнолыжный отдых. Перечислять достопримечательности страны можно бесконечно, эта богатая южная страна славится не только своим архитектурным и природным разнообразием, но и неповторимой культурой – страстное фламенко, леденящая душу коррида, искрящийся коктейль из фруктов, кубиков льда и непревзойденного национального вина.

Найди правильно вычисленные примеры, расположи их в порядке убывания и расшифруй название страны:

А	5,5 – 8 : 5 = 3,9	И	8,4 : 12 · 15 = 10,5
Н	7 – 4 · 1,3 = 1,8	Р	0,27 : 0,9 : 0,1 = 0,3
Т	0,9 : 0,3 + 5 = 5,3	К	28 : (0,4 · 0,7) = 10
С	2,5 : 0,5 + 2,1 = 7,1	П	(8 – 3,2) : 0,8 = 6
О	0,24 : (0,5 + 0,3) = 3	Л	0,81 : (2,7 : 30) = 0,9
Я	0,25 · 0,34 · 4 = 0,34	И	12 · 0,01 : 0,2 = 0,6

Задание 3 Великобритания

Великобритания расположена в Северной Европе и состоит из четырех регионов: Уэльс, Шотландия, Северная Ирландия и Англия. Англия сыграла очень большую роль в истории Европы, а также в развитии европейской культуры. Страна промышленного переворота, страна величайших ученых и мореплавателей, "владычица морей", страна, где в легендарной «Хартии вольностей» впервые были прописаны права человека. В последние годы интернет-запросы на получение британского образования, обучения в английских школах стали одними из самых популярных во всех поисковых системах. И это неудивительно. Выпускники английских учебных заведений охотно принимаются на работу ведущими мировыми компаниями и имеют серьезные преимущества даже при высоком конкурсе на вакансию. Кроме того, хорошее образование в цивилизованном мире – почти всегда гарантия высокой зарплаты и карьерного роста. В Британии насчитывается более трех тысяч учебных заведений, принимающих иностранных студентов. Вычислите значения выражений и найдите, сколько высших учебных заведений находится в Англии, в Шотландии, в Уэльсе и в Северной Ирландии:

В Англии: 147,05 – 18,91 : (2,48 + 3,72)

В Шотландии 53,008 – 75,48 : (40 – 21,5) • 7,6

В Уэльсе 13,345 + 0,16 • 4,5 – 0,026 : 0,4

В Северной Ирландии 8,12 • 0,25 – 0,12 • 0,25

Задание 4. Геленджик

Лагерь «Маленькая Галактика», куда многие отправились после Черноголовки, находится в поселке Пшада недалеко от г. Геленджик Краснодарского края.

Решив уравнение:

1) 0,12x + 5 = 8,84 узнаешь расстояние (в километрах) от Геленджика до Пшады

2) 0,27x + x – 0,18x = 11,99 узнаешь расстояние (в километрах) от Пшады до побережья Черного моря

3) 280,416 : (2x – 54,72) = 3,45 узнаешь, сколько дольменов — памятников эпохи неолита – сохранилось в районе Пшады

4) К юго-востоку от Геленджика находится памятник природы – знаменитая Скала Парус. Решив уравнение

0,3x + 4,1x – 2,75x + 3.15x – 120 = 0, найдешь длину этого памятника; высота памятника на 5 м больше длины, при этом скала более чем на три четверти выдаётся в море перпендикулярно берегу

Задание 5. Германия, Швейцария и Австрия

В предгорьях Альп на границе Германии, Швейцарии и Австрии располагается озеро, принадлежность которого к какой-либо стране четко не определена – это Боденское озеро. Оно является третьим по величине в Центральной Европе и состоит из трех частей: Верхнего озера, Нижнего озера и реки Рейн, которая соединяет два этих водоёма. Длина береговой линии двух озёр составляет 273 км, причем длина побережья в Австрии и Швейцарии соотносятся как 7 : 18, а длина береговой линии в Германии на 101 км больше, чем в Швейцарии. Найти длину береговых линий в Германии, Австрии и Швейцарии.

Задание 6. Горный Алтай

Алтай – это, прежде всего, край величественных и красивых гор. А там где горы, там естественно расположены перевалы между вершинами горных хребтов. В Горном Алтае насчитывается более двух тысяч различных перевалов, многие из которых приходятся на более-менее обжитую для переходов зону. Некоторые из перевалов объявлены Памятниками природы и являются охранными зонами. Самыми известными на Алтае являются такие перевалы как: Семинский перевал, перевал Кату-Ярык, перевал Чике-Таман и Улуганский перевал.

1) Сумма высот Семинского, Чике-Таманского и Улуганского перевалов 5400 км. Известно, что высота Семинского перевала составляет 35% этой величины, а высота Чике-Таманского перевала в меньше суммы высот. Найти высоту перевалов.

2) Показателем крутизны склона является его средний уклон, который можно определить как отношение перепада высот к длине склона. Одним из самых крутых и опасных перевалов является перевал Кату-Ярык. Найти крутизну его склона (с точностью до тысячных) и выразите ее в процентах, если GPS показал в нижней точке высоту - 690 м, в верхней - 1200 м, при этом длина участка 3500 м.

Задание 7*. Калужская область

Калужская область известна своими городами, такими как Калуга, Боровск, Малоярославец, Обнинск, Таруса и другими, жизнь многих из которых связана с исследованием космоса, ядерной физики и атомной энергетики. Например, Калуга знаменита тем, что с 1892 по 1935 год в ней жил и работал выдающийся изобретатель, теоретик космонавтики Константин Циолковский. В городе действует Музей космонавтики — первый в мире и крупнейший в России музей космической тематики, созданный при непосредственном участии Сергея Королёва и Юрия Гагарина. Обнинск — первый наукоград России, в котором была построена первая в мире атомная электростанция.

Одним из городов области является город Киров – город, расположенный на семи холмах и стоящий, фактически, на двух водохранилищах. Киров славится своей фарфоровой и фаянсовой продукцией, а также сувенирами из майолики. Но Киров – это и город, в котором регулярно проходят математические школы, а также престижные турниры математических боев.

Задачи ЛМШ-2015:

1. Деревянный куб окрасили снаружи, истратив 6 граммов краски, а затем распилили на 27 одинаковых кубиков. Сколько потребуется краски, чтобы окрасить неокрашенную часть поверхности получившихся кубиков?

2. Петя заменил в слове КОКАКОЛА буквы цифрами: одинаковые буквы — одинаковыми цифрами, разные — разными. Могло ли у него получиться восьмизначное число, делящееся на 73?

Карточка ответов:

Задания	**Ответы:**
1. Черноголовка 1) расстояние до Черноголовки	63,412 ≈ 63км
2) время в пути	1,233 ≈1.23ч ≈73,8мин
3) расстояние от гостиницы до школы	269,61 ≈ 270м
4) длина тропинки	800 м
2. Название страны	Испания
3. Великобритания количество университетов: В Англии	144
В Шотландии	22
В Уэльсе	14
В Северной Ирландии	2
4. Геленджик: 1) расстояние от Геленджика до Пшады	32 км
2) расст. от Пшады до побережья Черного моря	11 км
3) количество дольменов в районе Пшады	68
4) длина Скалы Парус; высота Скалы Парус	25 м; 30м

Задания	Ответы:
5. Германия, Швейцария и Австрия длина береговой линии Боденского озера в Германии в Австрии в Швейцарии	 173 км 28 км 72 км
6. Горный Алтай: Высота 1) Семинского перевала 2) перевала Чике-Таман 3) Улуганский перевала Крутизна склона перевала Кату-Ярык	 1890 м 1440 м 2070 м 0,146 = 14,6%
7*. Калужская область. Задачи ЛМШ-2015 1. Количество краски 2. Делится ли число на 73? (Доказательство)	 12 г КОКАКОЛА = КОКА·10001+(ЛА–КА). 10001 = 73·137 делится на 73, а разность ЛА–КА = 10·(Л–К) на 73 не делится: 73 — простое число, и на него не делятся ни число 10, ни однозначное число Л–К.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепция математического образования МГУ от 19.06.2013. [Электрон. ресурс].http://www.firo.ru/wp-content/uploads/2014/10/Concept_mathematika.pdf (Дата обращения 15.09.2013)

2. *Букатов В. М., Ершова А. П.* Нескучные уроки: Обстоятельное изложение социо/игровых технологий обучения школьников: пособие для учителей физики, математики, географии, биологии и химии.- СПб, 2013.- 240 с. [проект "Школьная лига" РОСНАНО;

3. *Ершова А.П., Букатов В.М.* Режиссура урока, общения и поведения учителя: пособие для учителя / А.П. Ершова, В.М. Букатов. — 4-е изд., перераб. и доп. — М.:Флинта, 2010 — 344 с.: ил.

4. Золотая И. Г. Применение логических задач на уроках математики для развития творческого мышления учащихся. / Золотая И. Г. // Педагогическое мастерство: материалы IV междунар. науч. конф. (г. Москва, февраль 2014 г.). — М.: Буки-Веди, 2014. — С. 113-115.

5. *Королева А.Г.* Заключительный урок полугодия по математике: Эффективность использования игровых технологий//International scientific-practical conference of pedagogues and psychologists Scientific geneSiS” ,the 8th of August, 2014, Geneva (Switzerland), Volume II - с.121 – 136

6. *Королева А.Г.С* математикой по Лондону // International scientific-practical conference of pedagogues and psychologists Scientific geneSiS” ,the 8th of August, 2014, Geneva (Switzerland), Volume II - с. 136 – 151

7. *Королева А.Г.* Творческие уроки математики как способ активации познавательной деятельности учащихся 5-7 классов. // В сб. материалов IVМеждународной научно-практической конференции "Математическое образование в школе и вузе: теория и практика" (MATHEDU-2014), Казань, 2014. - С. 133-137

8. *Кузнецова Т.И.* Научно-методический семинар «Передовые идеи в преподавании математики в России и за рубежом» в 2014/2015 учебном году. М: «Математика в школе», 2015, № 7. – с. 60 - 62

9. *Курбакова С. В.,* Чурсанова Н. Г. Игра по математике для учащихся 6-х классов, посвященная юбилею М.В. Ломоносова . – Фестиваль педагогических идей. Открытый урок (2008 / 2009 учебный год). [Электронный ресурс] http://festival.1september.ru/authors/207-556-383 (Дата обращения 03.09.2015)

10. *Левитас Г.Г.* Преодоление неуспешности. – М.: Издательство «Илекса», 2009. – 40 с

11. *Логачева А. В.* Анализ современных педагогических технологий / А. В. Логачева // Инновационные педагогические технологии: материалы междунар. науч. конф. (г. Казань, октябрь 2014 г.). — Казань: Бук, 2014. — С. 183-184. — Казань: Бук, 2014. — 120

12. *Федорова Е. Ю.* Открытый урок по теме "Путешествие с калькулятором по Санкт-Петербургу" (решение задач по "реальной математике"). 6-й класс. – Фестиваль педагогических идей. Открытый урок (2013 / 2014 учебный год) [Электронный ресурс].http://festival.1september.ru/articles/641960/ (Дата обращения 03.09.2015)

13. *Хуторской А.В.* Компетентностный подход в обучении. Научно-методическое пособие. А. В. Хуторской. — М.: Издательство «Эйдос»; Издательство Института образования человека, 2013. — 73 с. : ил. (Серия «Новые стандарты»).

14. *Шенбергер И. А.* Игра как активизация познавательной деятельности учащихся на уроке / И. А. Шенбергер, О. В. Литвинова, И. Б. Фомичёва // Педагогическое мастерство: материалы IV междунар. науч. конф. (г. Москва, февраль 2014 г.). — М.: Буки-Веди, 2014. — С. 153

УДК 378.141

PEDAGOGICAL DIAGNOSTICS IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF HIGHER EDUCA-TIONAL INSTITUTION

ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Kubanov R.A.
candidate of pedagogic sciences, associate professor, Corresponding Member of the International Academy of Teacher Education Science, Corresponding Member of the Ukrainian Academy of Acmeological Science, Member of the European Association of educators and psychologists «Science»,doctoral student in pedagogy of Luhansk National Taras Shevchenko University, prospect Bazhana, 1-м/229, Kiev, Ukraine, 02068

Кубанов Р.А.
кандидат педагогічних наук, доцент, член-кореспондент Міжнародної академії наук педагогічної освіти, член-кореспондент Української академії акмеологічних наук, член Європейської асоціації педагогів і психологів «Science», докторант кафедри педагогіки Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, проспект Миколи Бажана, буд. 1-м, к. 229, м. Київ, Україна, 02068

The article revealed the essence of educational assessment. The structure of educational diagnosis revealed pedagogical conditions of the organization and the use of modern educational process of higher education.
Key words: pedagogical diagnosis, monitoring, evaluation, forecasting, correction, learning activities of students.

У статті з’ясовується сутність педагогічної діагностики. Аналізується структура педагогічної діагностики, розкриваються педагогічні умови її організації і застосування у сучасному освітньому процесі вищого навчального закладу.
Ключові слова: педагогічна діагностика, контроль, оцінювання, прогнозування, корекція, навчальна діяльність студентів.

Постановка проблеми. Світові тенденції розвитку освіти висувають перед освітянами завдання вдосконалення процесу навчання, приведення його у відповідність до вимог сьогодення. За даними українських і зарубіжних учених, академічна успішність не завжди корелює з практичною, у тому числі з успішною професійною діяльністю. Виходячи з цього, одним з важливих елементів реалізації змін у системі вищої освіти є проведення педагогічної діагностики, як основи цілепокладання та засобу оптимізації навчального процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні в освітньому просторі підвищується увага до педагогічної діагностики. Про це свідчить зростаюча кількість наукових досліджень та праць. Так, В. Максимов, Ю. Красильник, Г. Цехмістрова окреслюють функції діагностування рівнів навчальних досягнень студентів. Сучасним проблемам педагогічної діагностики присвятили свої дисертаційні дослідження Л. Давидова, О. Демченко, А. Проніна, Н. Патеєва. Особливу увагу заслуговують дослідження С. Русинової [1],Н. Кузьміної [2], В. Якушина [3], Е. Кашкарової [4 – 5], К. Інгенкамп [6].

Мета статті – на основі аналізу сучасних досліджень розглянути сутність і змістовну основу педагогічної діагностики, її роль у освітньому процесі ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Одним з найважливіших елементів освітнього процесу у ВНЗ є педагогічна діагностика якості підготовки фахівців. Діагностика в освіті є результатом багатоетапної трансформації соціального замовлення суспільства на підготовку фахівців, відповідних до сучасного рівня науково-практичних вимог, що й задаються кваліфікаційною характеристикою або освітніми стандартами.

У сучасних умовах у рамках нового підходу до вищої освіти, коли результат її діяльності починає визначатися не тільки через знання, уміння й навички, але через компетенції й компетентності, які повинні придбати студенти в ході навчання, теоретичне обґрунтування й методична розробка відповідних діагностичних процедур, являє собою актуальну проблему [2, с. 318].

Поняття «педагогічна діагностика» вперше пропонується К. Інгенкампом у рамках наукового проекту в 1968 році. Німецький-діагност основною підставою для виокремлення сутності нового терміну серед інших понять вважає наступні завдання діагностики: по-перше, оптимізувати процес індивідуального навчання, по-друге, в інтересах суспільства забезпечити правильне визначення результатів навчання і, по-третє, керуючись виробленими критеріями, зводити до мінімуму помилки при переведенні учнів із однієї навчальної групи в іншу, при направленні їх на різноманітні курси та виборі спеціалізації навчання. За допомогою педагогічної діагностики аналізується навчальний процес і визначаються результати навчання [6, с. 8].

Е. Кашкарова вважає, що педагогічна діагностика, будучи невід'ємним компонентом педагогічної діяльності як у середній, так і вищій школі, являє собою сукупність напрямків контролю й оцінки, орієнтованих на пошук оптимального навчального процесу в цілому й удосконалювання навчальних програм і методик викладання зокрема. Суть педагогічної діагностики полягає в зборі інформації про суб'єкта діагностики: у порівнянні отриманої й попередньої інформації про навчальну діяльність цього суб'єкта; в аналізі з метою визначення причин удач або невдач в професійному і особистісному розвитку, освіті, професійної підготовки; у перевірці впливу різних діагностичних методів на суб'єкт-об'єкт діагностики [5, с. 16].

На думку науковця, в діагностику вкладається більш широкий і більш глибокий зміст, в порівнянні з традиційною перевіркою знань й умінь студентів. Перевірка лише констатує результати, не

пояснюючи їх походження. Діагностування розглядає результати у зв'язку зі шляхами й засобами їх досягнення. Діагностування містить у собі контроль, перевірку, оцінювання, нагромадження статистичних даних, їхній аналіз, виявлення динаміки, тенденцій, прогнозування подальшого розвитку подій [4, с.109].

З позицій системного підходу система педагогічної діагностики у ВНЗ – це багатокомпонентна система із численними внутрішніми й зовнішніми зв'язками. Вивчення й аналіз цих зв'язків є основою раціональної організації діагностики якості підготовки фахівця на кожному етапі його навчання [1, с. 250].

Мета є основним, стрижневим структурним компонентом системи педагогічної діагностики, яка планується на основі кваліфікаційних вимог до фахівця певного профілю, усі інші компоненти реалізуються в контексті цієї мети. Тільки компетентне й конкретне визначення мети навчання фахівця певної професії з позицій комплексного підходу по забезпеченню підготовленості до певної корисної діяльності дає можливість науково обґрунтовано підходити до проблеми педагогічної діагностики, перевірки й контролю ходу й результатів навчання. Зміст інформації визначається відповідно до мети і завдань діагностики на основі ціннісного підходу до кожного розділу навчальної інформації, що реалізується в державних навчальних програмах [1, с. 251].

У ході діагностики цінність інформації визначається, з одного боку, внутрішньо-предметною значимістю розділів і тем курсів (внутрішні зв'язки), з іншого боку – метою і орієнтирами навчання по даній дисципліні, тобто міжпредметною й практичною значимістю (зовнішні зв'язки). Відносно особистісних якостей і характеристик учасників освітнього процесу у ВНЗ зміст інформації у ході діагностики визначається на основі вимог до їхніх професійних і особистісних якостей, професіограми, психологічних особливостей ведення професійної діяльності.

На погляд С. Русинової, засоби діагностики – це діагностичні завдання: контрольні питання, практичні завдання, реалізовані через різні види, форми, методи діагностики, що відповідають, з одного боку, завданням навчання, з іншого боку – умовам оптимізації процесу діагностики (одержання найбільшої результативності при найменших тимчасових витратах як з боку об'єктів, так і з боку суб'єктів). Особливу увага в сучасних умовах необхідне звернути на такі методи як тестування, опитування, спостереження. Одним з основних сучасних засобів удосконалювання процесу педагогічної діагностики у ВНЗ є комп'ютерні засоби, дослідження ефективності яких вимагає окремого дослідження [1, с.251].

Отже, загальна основа змісту діагностики у ВНЗ довжина включати у собі наступний комплекс напрямків: різні види, методи, способи й форми педагогічної діагностики; обсяг і характер діагностичних завдань; різні психологічні аспекти педагогічної діагностики й цілий ряд об'єктивних і суб'єктивних факторів, що впливають на вірогідність і надійність діагностики (наприклад, складність навчальної інформації й труднощі її засвоєння). Рівні вимог до об'єктів діагностики з метою оптимізації процесу діагностики повинні визначатися значимістю навчальної інформації для фахівця конкретного профілю. У сукупності це й становить систему педагогічної діагностики у ВНЗ.

При розгляді теорії й практики педагогічної діагностики особливу увагу необхідно приділяти не тільки методиці її проведення, але й оцінці, інтерпретації отриманих результатів. Аналіз і оцінка отриманих результатів здійснюються шляхом їх зіставлення з наміченою метою, оцінювання адекватності використаних засобів педагогічної діагностики й контролю конкретним умовам дійсності, установлення ступеня невідповідності результатів наміченої мети й визначення шляхів корекції подальшої діяльності.

Необхідність корекції, як показують дослідження В. Якуніна, існує завжди, тому що ця об'єктивність породжується індивідуальними відмінностями студентів. Саме тому для ефективного навчання (і, відповідно, ефективного управління навчанням) діагностика, контроль необхідні завжди. Тільки на основі їх результатів можлива корекція процесу навчання, виправлення помилок, поглиблення якості пізнання всього комплексу навчальних дисциплін в умовах освітнього процесу сучасного ВНЗ [3, с. 68].

Ми погоджуємося з С Русинової, що найважливіша проблема вдосконалювання педагогічної діагностики – її раціональна частота, що дозволяє при найменших витратах (тимчасових і «енергетичних») одержувати безперервні об'єктивні відомості про рівні професійного й особистісного розвитку студентів і здійснювати відповідно до цього своєчасну необхідну корекцію [119, с. 251].

Висновки дослідження. Таким чином, специфіка діяльності системи педагогічної діагностики як підсистеми педагогічної, освітньої системи ВНЗ й у цілому вищої освіти полягає в тому, що всі її компоненти, орієнтовані на завдання діагностики, віддзеркалюють мету навчання фахівця певного профілю, спрямовані на головний компонент «об'єкт діагностики» – студенти. Педагогічна діагностики відрізняється від інших напрямків педагогічної системи тим, що основним завданням діагностики є не стільки одержання на основі всебічного вивчення ознак, симптомів педагогічного процесу, нових теоретичних узагальнень, скільки співвіднесення спостережуваного педагогічного факту або явища із уже відомими педагогічними законами.

Література

1. *Русинова С.А.* Педагогическая диагностика и контроль обученности в Вузе как система / Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена / С.А. Русинова. - 2008. - № 84. - С.246-252.

2. *Кузьмина Н.В.* Методы системного педагогического исследования / Н.В. Кузьмина. – Л. : ЛГУ 1982. – 138 с.

3. *Якушин В.А.* Современные методы обучения в высшей школе / В.А. Якушин. − Л.: Изд-во ЛГУ, 1991. − 174 с.

4. *Кашкарова Е.А.* Эффект обратного влияния тестирования и обучение физике в средней школе / Е.А. Кашкарова, Л.А. Ларченкова // Физика в школе и вузе : межд. сб. науч. ст. – СПб.: БАН, 2010. – Вып. 12. – с. 108-114.

5. *Кашкарова Е. А.* Диагностика профессиональных компетенций при подготовке бакалавров в области физического образования : дис. … канд. пед. н . : 13.00.02 / Екатерина Александровна Кашкарова. – СПб, 2015. – 187.

6. *Ингенкамп К.* Педагогическая диагностика / К. Ингенкамп ; пер. с нем. – М. : Педагогика, 1991. – 240 с.

УДК 378.4

THE ROLE OF INFORMATION-COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Lysakova L.A.
P.h.D, *associated professor*

Kim L.S.
P.h.D, associated professor
The department of foreign languages for economic specialties
Rostov State University of Economics
Bolshaya Sadovaya St., 69, Rostov-on-Don, Russia, 344002

Лысакова Л.А.
к.п.н., доцент

Ким Л.С.
к.п.н., доцент
Кафедра иностранных языков для экономических специальностей Ростовский государственный экономический университет (РИНХ) Ул. Большая Садовая, 69, Ростов-на-Дону, Россия, 344002

The article concerns the problem of forming a new model of organizing the process of study, which is based on the modern educational technology. Modern educational technology helps to improve the process of teaching and make language study motivation much higher.
Keywords: interactive learning, podcast, presentation, multimedia text books, broadcasting station.

В работе речь идет о создании новой модели организации учебного процесса, использовании современных образовательных технологий, позволяющих качественно улучшить учебный процесс и повысить мотивацию к изучению иностранного языка.
Ключевые слова: процедура контроля, презентация, мультимедийные пособия, подкаст, радиопередача. студентів.

«Замечательные, блестящие уроки
есть там, где имеется еще что-то
замечательное, кроме уроков,
где имеются и применяются самый
разнообразные формы развития
учащихся вне уроков»
В.А. Сухомлинский.

Глобальная информатизация современного общества повлекла за собой активное внедрение в образовательный процесс новых информационно-коммуникационных технологий.

Активное применение информационно-коммуникационных технологий на уроках иностранного языка позволяет не только повысить эффективность обучения, но и сформировать у студентов прочные основы культуры исследовательской и проектной деятельности.

Новая технологическая среда, прежде всего, интернет, делает преподавателя не единственным источником получения образовательной информации. И именно в этих условиях преподавателю необходимы новые формы организации учебного процесса, которые помогут ему соединить духовность и инновационные технологии.

Специфика дисциплины "Иностранный язык" определяет необходимость более активно использовать наряду с традиционными методами, направленными на формирование базовых навыков практической деятельности, современные методы обучения и в первую очередь компьютерные технологии [1].

Интернет предлагает преподавателям и обучающимся множество полезных ресурсов, начиная с аутентичного материала и заканчивая специальными программами обучения иностранным языкам.

В современных условиях широкое использование информационно-коммуникационных технологий открывает новые возможности в преподавании иностранных языков. Используя активно аудио, видео и интернет ресурсы преподавателю можно постоянно поддерживать живой интерес студентов к предмету, повысить эффективность освоения обучающимися иностранного языка, а также формировать и развивать компетентность обучающихся в области использования информационно-коммуникационных технологий.

В настоящее время имеется большое количество мультимедийных учебных пособий. В качестве примера можно привести пособие "Interaktive Sprachreise durch Deutschland", которое является своеобразным тренажером и успешно используется не только на занятиях, но и в самостоятельной работе. Данное мультимедийное пособие помогает развивать навыки и умения по всем четырем речевым аспектам, оно предназначено для индивидуальных занятий и работы в группе на начальном и продвинутом этапах обучения немецкому языку, экономит время, давая возможность работать без словаря, обеспечивают выбор соответствующего уровня сложности. Гиперссылки помогают не просто перевести слово, но и дают информацию о том или ином грамматическом явлении. Работа в меню обеспечивает возможность навигации по информационному пространству. Анимация и гиперактивные игры, которые включают в себя мультимедийные пособия, способствуют в значительной степени повышению интереса со стороны обучающихся. Смена видов деятельности (фонетические упражнения, закрепление лексико-грамматического материала, наличие элементов творчества позволяет оптимизировать учебный процесс [2].

Для развития творческой активности обучающихся, интенсифи

кации усвоения учебного материала и проведения занятий на качественно новом уровне успешно используются также компьютерные презентации [2].

Визуальная насыщенность предлагаемого учебного материала делает его более убедительным и ярким. Наглядные эффективные образы, представленные в виде графиков, схем, диаграмм, позволяют сконцентрировать внимание обучающихся на наиболее важных моментах излагаемого материала.

Проводя презентацию, студент учится правильно строить свое выступление, логически рассуждать, сопоставлять и высказываться в рамках изученной программы [2].

Преимущества компьютерной презентации заключаются в следующем [3]:

- максимальной активизации внимания обучающихся;
- повышении мотивации обучения;
- обеспечении эффективности восприятия нового учебного материала;
- сочетании аудиторной и внеаудиторной работы;
- экономии учебного времени;
- формировании компьютерной компетентности обучающихся, развитии их творческих способностей.

Подготовка и проведение презентации требует серьезного творческого подхода, в первую очередь со стороны преподавателя. Компьютер является при этом хорошим помощником, позволяющем повысить качество обучения и эффективность контроля. В качестве актуальной интернет-технологии, активно используемой сегодня при обучении иностранным языкам можно назвать подкастинг.

Одна из популярных технологий при обучении иностранному языку – использование интернет-ресурсов иностранных радиостанций, так называемых подкастов.

Термин «подкаст» образовался из слияния двух слов: названия mp3плейера фирмы Apple, iPod, и английского слова broadcasting, означающего телевизионную трансляцию [4].

Подкаст позволяет прослушивать и просматривать аудио и видеоматериал в Интернете в любое удобное время. Это аудио и видеофайлы, которые постоянно обновляются, всегда доступны, их можно скачивать при помощи бесплатной программы, доступной на сайте Apple. Данная технология является успешным сочетанием интернета и радио, что дает возможность организовать учебный процесс по-новому. Новости, опубликованные на сайтах в формате радиопередачи, можно не только читать, но и слушать. Подкаст дает возможность прослушивать теле- и радио передачи многократно, исключая необходимости записи. Использование подкаста приводит к расширению границ учебной среды, организации среды, организации межкультурного общения, возможности использования большого количества аутентичных материалов [5].

В профессиональной среде преподавателей французского языка особой популярностью пользуются французские радиостанции RFI, Radio France International и France Info. На сайте RFI можно найти материалы на любой вкус: новостные блоки, всевозможные упражнения обучающего характера, тренировочные упражнения в формате сертификационных экзаменов TCF, методические рекомендации для преподавателей и многое другое.

На интернет-портале радиостанции France Info можно слушать прямые трансляции различных передач, представляющих политические и экономические обзоры, молодежные, спортивные, культурно-просветительские. Использование подкастов в процессе обучения иностранному языку делает его мобильным и актуальным, так как студент,загрузив учебный материал на любой носитель, может слушать его в любое удобное время, многократно и в собственном темпе. С появлением новых технических возможностей, к которым можно отнести и радиоподкасты, процесс обучения иностранному языку становится более увлекательным и безусловно способствует повышению мотивации.

Подводя итог вышесказанному, хотелось бы отметить, что владение иностранным языком означает так же овладение его лингвистической и социокультурной составляющей и важным фактором при этом являются инновационные технологии, значительно повышающие эффективность и результативность процесса обучения, мотивацию и инициативность обучающихся. Они создают условия для формирования компетенций, необходимых выпускникам ВУЗов в их профессиональной деятельности.

Литература

1. *Кисунько Е.И., Музланова Е.С.* Интерактивное обучение английскому языку с использованием информационных технологий. Английский язык Из. Дом «Первое сентября» 2007г. №6 стр.5-8.

2. Применение компьютерных технологий при обучении иностранным языкам. Матвеева Л.Н. / Информатика и образование. 2006г. с. 72-76.

3. Использование компьютера на уроке иностранного языка – потребность времени. Петрова Л.П. / Иностранные языки в школе. 2005г. №5, с.57-60.

4. *Макаревич И.Г.* Подкаст в изучении немецкого языка //Иностранные языки в школе.2012. № 5.

5. Информационно-коммуникационные технологии в образовании. Общие положения М.: Стандарт-информ, 2007.

УДК 373.2.016:[81-048.25:616.89-008.434.3]

CORRECTION WORK WITH CHILDRENHAVING DYSARTHRIA

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПОДОЛАННЯ ДИЗАРТРІЇ У ДІТЕЙ

Melnyk U.R.
Speech therapist
Lviv special school "Dowira",
Korolenkostr., 1, Lviv, Ukraine, 79008

Мельник У.Р.
Вчитель-логопед
Львівська спеціальна загальноосвітня
школа-інтернат І-ІІ ст. «Довіра»
вул. Короленка, 1, м. Львів, Україна, 79008

Some examples of correction work with dysarthria are considered in the article. The positive dynamics in preschool speech therapy classes is shown.
Keywords: dysarthria, prosodic side, pronunciation of sounds, vocabulary, grammar.

У статті наведено приклади організації корекційної роботи при дизартрії. Показано позитивну динаміку мовленнєвих умінь дітей з дизартріями на логопедичних заняттях.
Ключові слова: дизартрія, просодика, звуковимова, лексика, граматика.

Вступ. Досить поширеним тяжким мовленнєвим порушенням у дошкільників є дизартрія. Вона проявляється в порушеннях фонематичного та просодичного компонентів мовленнєвої функціональної системи рідної мови та виникає в результаті мікроорганічного ураження головного мозку, що спричинює порушення іннервації артикуляційного апарата, порушення м’язового тонусу мовленнєвої та мімічної мускулатури [1; 2].

Дизартрія – термін латинський, в перекладі означає «порушення виразності мовлення – вимови». Порушення звуковимови при дизартрії проявляються по різному та залежать від характеру та важкості ураження ЦНС.

У легких випадках трапляються окремі спотворення у звуковимові, «змазане мовлення», у більш важких спостерігаються і спотворення, і заміни, і пропуски звуків. Страждає темп, виразність, модуляція, в цілому мовлення стає незрозумілим.

Серед немовленнєвої симптоматики слід виділити порушення рухового апарата, емоційно-вольової сфери, психічного розвитку, пізнавальної діяльності, артикуляції, м’язового тонусу, дихання, а також своєрідне формування особистості [5].

Постановка проблеми. Питаннями корекції дизартрії займалися О. Ф. Архипова, І. Б. Кареліна, Л. В. Лопатіна, О. М. Мастюкова, Л. В. Мелехова, І. І. Панченко, О. В. Правдіна, К. А. Семенова, Н. В. Серебрякова, О. А. Токарєва та ін. Вченими було визначено шляхи клініко-педагогічної реабілітації, рекомендовано комплексний підхід до корекції цього мовленнєвого порушення.

Логопедична робота при дизартрії ґрунтується на знанні структури мовленнєвого порушення при різних формах дизартрії, механізмів порушення загальної та дрібної моторики, врахуванні особистісних особливостей дітей [1; 4; 5].

У роботі з корекції дизартрії у дітей використовують такі напрямки:

- формування правильної звуковимови, тобто розвиток артикуляційної моторики, мовленнєвого дихання, постановка та автоматизація звуків у мовленні;

- розвиток фонематичного сприймання, формування навичок звукового аналізу;

- нормалізація просодичного боку мовлення, тобто подолання порушень ритму, мелодики та інтонаційного оформлення;

- корекція проявів ЗНМ.

Паралельно здійснюється медикаментозне лікування відповідно до показів. Велике значення при корекції дизартрії відіграє диференційований артикуляційний масаж.

Корекцію дизартрії здійснюють у кілька етапів.

Основним завданням підготовчого етапу є підготовка артикуляційного апарату до формування артикуляційних укладів, виховання потреби у мовленнєвому спілкуванні, розвиток і уточнення пасивного словника, корекція дихання та голосу. Важливого значення на цьому етапі набуває розвиток сенсорних функцій, особливо слухового сприймання та звукового аналізу, а також сприймання та відтворення ритму.

Методи та прийоми роботи обираємо залежно від рівня розвитку мовлення дитини.

На другому етапі формуються первинні вимовні уміння та навички. Основною метою цього етапу є розвиток мовленнєвого спілкування та звукового аналізу. Проводимо роботу з корекції рухів артикуляційного апарата, розвитку артикуляційного праксису, дихальної та голосової функцій, корекцію звуковимови, формуємо просодичні компоненти мовлення, проводимо роботу із збагачення словника та подолання аграматизмів.

Третій етап – етап формування комунікативних умінь і навичок. Робота на цьому етапі спрямована на автоматизацію та диференціацію звуків на більш складному мовленнєвому матеріалі. У дітей формуємо вимовні навички у різних ситуаціях спілкування. Коло спілкування постійно розширюємо, створюємо проблемні ситуації. Також на цьому етапі корегуємо лексико-граматичні порушення.

Результати. Наведемо приклади позитивної динаміки в результаті проведення корекційної роботи, спрямованої на подолання дизартрії.

Денис Ц. (11.09.2008 р.н.) розпочав заняття із логопедом 2 березня 2013 року у віці 4 р. 6 міс. На ЕЕГ виявлено порушення електрогенезу в лобно-скроневих відділах кори зліва.

Хлопчик контактував охоче, мовлення було малозрозумілим. При обстеженні виявлено міжзубний сигматизм свистячих, сигматизм шиплячих, параротацизм ([Р]-[Л], [Р’]-[Л], [Й]). Звук [Л] ізольовано присутній, у самостійному мовленні не автоматизований.

Спостерігалося порушення складової структури слів (перестановки, пропуски складів), труднощі при вимові слів зі збігом приголосних. Мала місце призубна та міжзубна вимова звуків, гіперсалівація. Фонематичні процеси були недостатньо сформованими, потребували розвитку навички звукового аналізу та синтезу.

Рухи язика сповільнені, виникали труднощі при переключенні з одного руху на інший.

Активний словник нижчий за вікову норму, пасивний словник переважав над активним.

Дрібна та загальна моторика розвинені недостатньо. Рухи пальців рук напружені, сповільнені. Денис зазнавав труднощів при розфарбовуванні, обведенні, штрихуванні, письмі.

Увага, пам'ять, логічні процеси відповідали віковій нормі.

Було визначено план корекційної роботи з Денисом:

1. Консультація дитячого невролога.
2. Розвиток фонематичних процесів.
3. Розвиток артикуляційного праксису.
4. Розвиток дрібної та загальної моторики.

семного мовлення (зокрема, тесту «Я дисграфік»), хлопчик потрапив у групу ризику.

Позитивну динаміку наведено на рис. 1. При оцінюванні сформованості навичок використовували шкалу від 0 до 5, де 5 – повна сформованість навичок, а 0 – їх відсутність.

Корекційну роботи з Денисом завершено 13 лютого 2014 року. Усі порушені звуки виставлено, автоматизовано, хлопчик вільно користувався ними у власному мовленні. Навички звукового аналізу та синтезу сформовані. Словник відповідав вікові. Складова структура слів не порушена. Загальна та дрібна моторика достатньо розвинені.

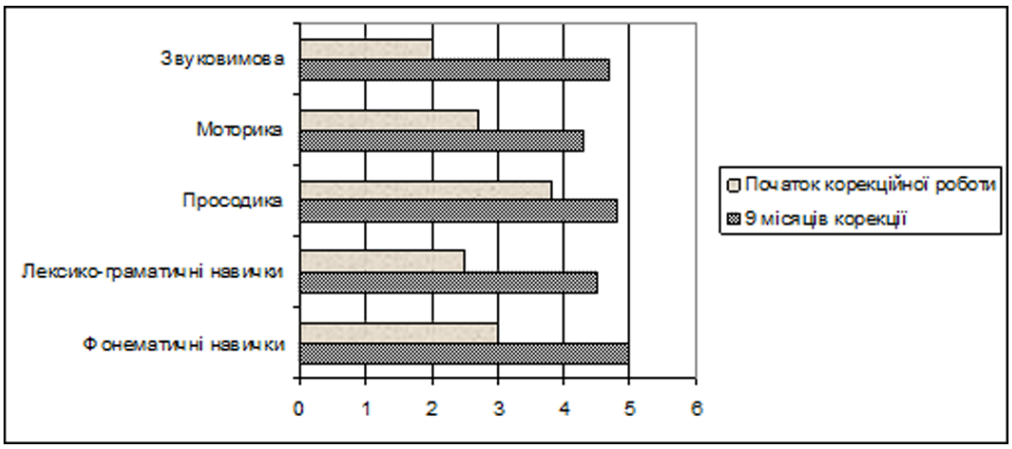

Рис. 1. Позитивна динаміка мовленнєвих умінь Дениса Ц.

5. Корекція звуковимови.

Станом на 30 грудня 2013 року в Дениса спостерігалася позитивна динаміка.

Покращилася дрібна та загальна моторика. Значно збагатився словник. Добре розвинувся артикуляційний праксис. У мовленні був відсутній лише звук [Р], усі інші порушені звуки виставлені й автоматизовані, хлопчик вільно користувався ними у власному мовленні. Сформувалися навички звукового аналізу та синтезу.

За результатами проведених проб на виявлення порушень писемного мовлення (зокрема, тесту «Я дисграфік»), хлопчик потрапив у групу ризику.

Динаміку, порівняно до 30.12.2013 року, наведемо **на** рис. 2.

Маркіян М. (25.04.2008 р.н.) розпочав заняття із логопедом 23 вересня 2013 року у віці 5 р. 5 міс. Під час консультації спостерігався негативізм, відмова від виконання завдань, небажання спілкуватися з логопедом. Відчувався тиск на дитину матері, яка перебувала з хлопчиком у кабінеті.

На ЕЕГ діагностовано вогнищеві іритативні порушення електрогенезу в центрально-скроневих відділах кори зліва.

У Маркіяна виявлено сигматизм свистячих і шиплячих, парарО-

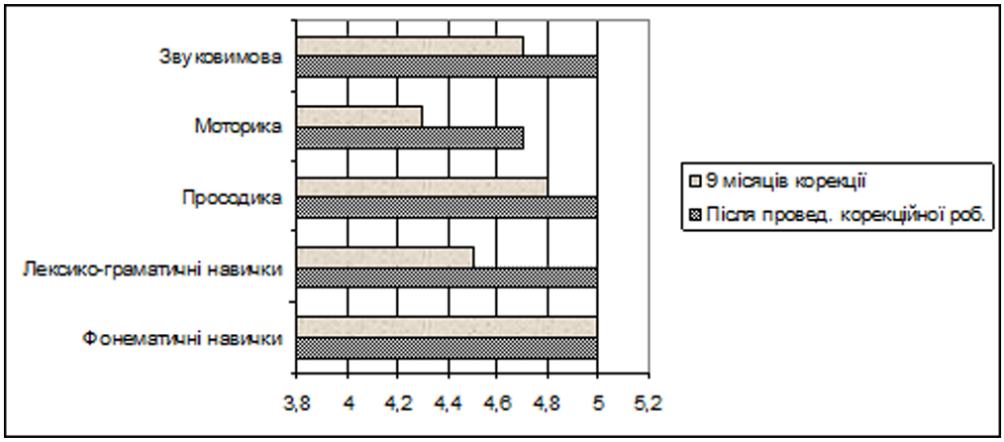

Рис. 2. Порівняльна динаміка мовленнєвих умінь Дениса Ц.

було мало узагальнюючих понять, загальних назв (наприклад, не було узагальнюючих слів «кущі», «комахи», «рослини»). Інколи назву предмета Маркіян замінював поясненням того, що цим предметом роблять і, навпаки, дію предмета – його назвою (замість пилка – пиляти дошку, замість розчісувати волосся - гребінь).

Логічне мислення недостатньо розвинене. При виконанні логічних завдань хлопчик зазнавав значних труднощів. Важко давалися йому завдання на виокремлення зайвого предмета з логічного ланцюжка, доборі асоціацій, визначень до певного предмета чи явища.

Добре розвинена пам'ять. Маркіян швидко запам’ятовував вірші, міг переказати прослухану казку.

Дрібна та загальна моторика розвинені недостатньо. Виникали труднощі при виконанні вправ на дрібну моторику пальців рук («Колечко», «Пальчики вітаються»). Хлопчикові було важко стрибати на одній нозі, втримувати рівновагу, стоячи на одній нозі.

Низькі результати проведених під час обстеження проб та тестів (проба Заззо, проба на дизартрію за О.М. Мастюковою, проби на дрібну та загальну моторику) дали підстави скерувати Маркіяна на консультацію до дитячого невролога, який, на основі результатів ЕЕГ та медичного обстеження, діагностував у хлопчика дизартрію.

За результатами тестів і проб на раннє виявлення порушень писемного мовлення («Я – дисграфік», змальовування фігур і ін.) хлопчик потрапив у групу ризику.

Корекційну роботу з Маркіяном проводили в таких напрямках:

1. Розвиток фонематичних процесів.
2. Розвиток дрібної та загальної моторики.
3. Розвиток артикуляційного праксису.
4. Збагачення й активізація словника.
5. Розвиток логічного мислення, уваги, уяви, сприймання.
6. Корекція звуковимови.
7. Профілактика дисграфії

За час корекційної роботи у Маркіяна повністю виправлено звуковимову. Прояви негативізму знизилися. Хлопчик старався, радів, якщо йому вдавалося правильно виконати завдання, повторити артикуляційні рухи за логопедом, правильно вимовити звук. Покращилася у нього дрібна та загальна моторика, збагатився та розширився словник. Сформувалися у Маркіяна й граматичні навички.

Результати корекційної роботи наведемо на рис. 3.

Андрій В. (13.12.2006 р.н.) розпочав заняття з логопедом у вересні 2013 року у віці 6 р. 9 міс. На ЕЕГ виявлено невеликі вогнищеві порушення електрогенезу в лобно-скроневих відділах кори зліва. Зацікавленість та прояви дисфункції медіальних структур мозку.

Хлопчик контактував охоче, знав імена рідних, своє прізвище, домашню адресу.

Звуковимова порушена. При обстеженні діагностовано сигматизм шиплячих, параламбдацизм ([Л]-[В], [Л’]-[Й]), пararотацизм ([Р]-[В], [Р’]-[Й]). Порушена складова структура слів.

Фонематичні навички сформовані недостатньо. Звуковий аналіз і синтез порушені.

Активний словник нижчий за вікову норму, пасивний словник переважав над активним.

Артикуляційний праксис недостатньо сформований. Артикуляційні рухи сповільнені, об’єм неповний, виникали труднощі при переключенні з одного артикуляційного руху на інший. Помітні синкінезії, гіперсалівація.

Дрібна та загальна моторика розвинуті недостатньо. При розфарбовуванні, обведенні, вирізанні, виконанні завдань на розвиток дрібної та загальної моторики також присутні синкінезії.

Андрій зазнавав труднощів при запам’ятовуванні, важко давалося розучування віршів. Прослухане переказував, інколи потребував допомоги.

Логічне мислення розвинене недостатньо. Увага та працездатність дещо знижені.

На основі виконання завдань на виявлення порушень писемного мовлення Андрій потрапив у групу ризику.

Корекційну роботу з хлопчиком проводили в таких напрямках:

- розвиток фонематичних процесів;
- збагачення, уточнення, активізація словника;
- розвиток артикуляційного праксису;
- розвиток дрібної та загальної моторики;
- подолання синкінезій;
- корекція звуковимови;
- профілактика дисграфії;
- розвиток психічних процесів.

У процесі проведення корекційної роботи в Андрія спостерігалася стійка позитивна динаміка. Сформувалися фонематичні процеси, значно збагатився активний словник, розвинулися пси

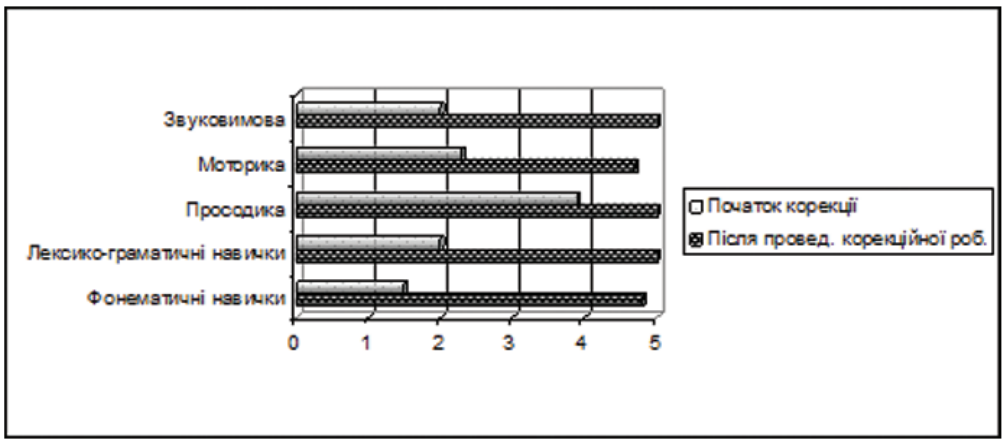

Рис. 3. Результати корекційної роботи з Маркіяном М.

го мовлення Андрій потрапив у групу ризику.

Корекційну роботу з хлопчиком проводили в таких напрямках:

- розвиток фонематичних процесів;
- збагачення, уточнення, активізація словника;
- розвиток артикуляційного праксису;
- розвиток дрібної та загальної моторики;
- подолання синкінезій;
- корекція звуковимови;
- профілактика дисграфії;
- розвиток психічних процесів.

У процесі проведення корекційної роботи в Андрія спостерігалася стійка позитивна динаміка. Сформувалися фонематичні процеси, значно збагатився активний словник, розвинулися психічні процеси. Покращилися пам’ять, дрібна та загальна моторика. Зменшилася кількість синкінезій. Повністю виправлено звуковимову. Спостерігалися позитивні зміни в емоційно-вольовій сфері (зросли самокритичність і самоконтроль, знизилася емоційна імпульсивність). Результати корекційної роботи наведено **на рис. 4.**

Висновки. Проведене дослідження дає підстави зробити певні висновки.

Випадки порушення звуковимови, що поєднуються з порушеннями голосу та дихання, не слід розглядати як складну дислалію чи затримку мовленнєвого розвитку. У цьому разі йде мова про дизартрію, у разі наявності якої слід проводити спеціальну комплексну корекцію, поєднану з масажем, спеціальною артикуляційною гімнастикою, спрямованою на розвиток та зміцнення артикуляційної мускулатури, масажем артикуляційного апарату, медикаментозним лікуванням за призначенням невролога. Лише після проведення курсу лікувальних заходів, масажу та гімнастики для артикуляційного апарата можна розпочинати корекцію звуковимови, а згодом – проявів ЗНМ та фонематичного сприймання [2; 5].

Наше дослідження не претендує на повноту охоплення проблеми, перспективним напрямком може бути розробка, впровадження та вдосконалення індивідуально спрямованих та диференційованих завдань у корекційній роботі при дизартрії під час проведення індивідуальних логопедичних занять, а також в умовах дошкільних навчальних закладів.

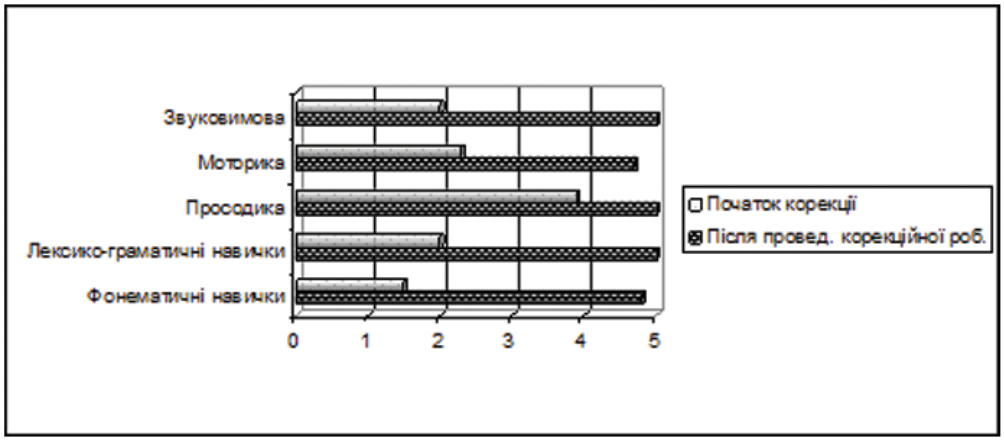

Рис. 4. Результати корекційної роботи з Андрієм В.

Список використаних джерел

1. *Архипова Е.Ф.* Стертая дизартрия у детей / Е. Ф. Архипова. – СПб. : АСТ, 2010. – 320 с.

2. *Винарская Е.Н.* Дизартрия / Е. Н. Винарская. – СПб. : Транзиткнига, 2011. – 144 с.

3. Игры в логопедической работе с детьми : Кн. для логопедов / [под. ред. сост. В. И. Селиверстова]. – М. : Просвещение, 2007. – 142 с.

4. *Пахомова Н.Г.* Діагностика мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з дизартрією до навчання в школі : навчально-методичний посібник / Н. Г. Пахомова. – Полтава : ТОВ «АСМІ», 2009. – 107 с.

5. Хрестоматія з логопедії. Навчальний посібник / М. К. Шеремет, І. В. Мартиненко. – К. : КНТ, 2006. – 360 с.

УДК 378

GAMIFICATION AT BASICS: EMBEDDED DROPS IF NOTHING ELSE IS POSSIBLE

ГЕЙМИФИКАЦИЯ: ЛУЧШИЙ РЕЗУЛЬТАТ С МЕНЬШИМИ ЗАТРАТАМИ

Muratova L.V.
The teacher of English
Municipal budget educational institution gymnasium N5 Konakovo, Tver district,
Lenin Avenue,28-a Konakovo, Tver, Russia, 171255

Muratova A.S.
Lecturer
Konakovo branch of the Moscow psychological-social university
Baskakova Street,3, Konakovo, Tver district, Russia 171252

Муратова Л.В.
Учитель английского языка
МБОУ гимназия №5 г. КонаковоТверская область
171255, Тверская область, г. Конаково,пр.Ленина,28-а,

Муратова А.С.
Преподаватель
Филиал ОАНО ВО “Московский психолого-социальный университет” в г.Конаково, ул.Баскакова, 3, г. Конаково
Тверской области, Россия, 171252

The efficiency analysis of the gamification elements usage in education. The review of the gamification elements embedding on the long-term students' positive results .
Keywords: gamification, motivation-driven education, long-term knowledge, personalization, instant feedback, mobility, customization, availability.

В работе проводится анализ эффективности применения технологий геймификации в ее простейших вариантах для повышения качества обученности студентов 1-3 курсов Конаковского филиала МГОУ ВПО МГУТУ им.Разумовского очного и заочного отделений по экономическим направлениям обучения.
Ключевые слова: геймификация, мотивация, мониторинг, создание благоприятной психологической атмосферы, оптимизация обучения, персонализация обучения, социализация.

Геймификация на сегодняшний день широко используемый элемент для образовательных систем вцелом, как в сфере общего образования, высшего образования, корпоративного обучения. Данные методики используются уже около десяти лет и зарекомендовали себя как высокоэффективные, гибкие инструменты, которые могут быть применимы в самых разнообразных ситуациях.

Технологически насыщенная среда сделала возможным широкое распространение элементов геймификации, упростила их применение, обмен опытом применения данных технологий в образовательном процессе, создание новых продуктов. Исторически природа человека, развитие социальной сферы сопряжены с игрой и насыщены игровыми элементами, что делает использование геймификации естественным процессом. Как указывает в одной из своих статей EdTechReview (ETR) «...когда в студенческой аудитории используются слова «игра», «игры», «миссия», «веселье» , студенты сразу же демонстрируют больше энергии.Образование 21 века требует вовлечения студентов в образовательный процесс, приятие их интересов; знание о том,что изучать; и создавать ситуацию для самообразования студента».

Именно на этои направлено использование элементов геймификации: на создание вовлеченности в процесс получения знаний, на облегчение восприятия учебной информации и материала, на снижение психологической нагрузки, на индивидуализацию процесса обучения (направлена геймификация). Являясь процессом применения игровых элементов (или частей игрового комплекса), включенных в имеющуюся систему обучения, геймификация является наиболее легко применимым, гибким инструментом повышения мотивации обучающихся, их заинтересованности в процессе обучения. В отличие от GBE (game based learning, обучение,основанное на применении игр), геймификация не заменяет собой существующую ситему и не требует создания уникального полного комплекса. Распространенные повсеместно, технологии геймификации процветают на любом уровне, от крупных образовательных центров до школ локального уровня.

Однако, для практиков представляет больший интерес результативность обучения конкретной группы студентов, а не общемировые отчеты о глобольных тенденциях, характеристиках и статистике успешности геймификации в целом. Наше мнение заключается в том, что элементы геймификации легко применимы в образовательном учреждении любого уровня, не зависимо от размера образовательного учреждения, учебного плана и финансирования, навыков и опыта работы с применением IT технологий. В своей статье мы представляем анализ результативность работы небольшой группы студентов при минимальных затратах ресурсов со стороны всех участников образовательного процесса. Зачастую проникновение рассматриваемых технологий на локальный уровень тормозится отношением педагогов к процессу, которые предполагают,что использование данных технологий только усложнит процесс обучения и подготовки к практическим зантиям. Нам бы хотелось показать насколько низкозатратным, гибким и мобильным может быть проект с применением элементов геймификации, принося при этом измеримые положительные результаты.

Гипотезой исследования представляется слудующее: использование элементов геймификации сможет повысить мотивацию обучающихся к учению и улучшит качество усвоения программного материала.

Сохраняя уже существующие формы (программы), мы находим возможность наполнить их новым содержанием, в соответсвии с требованиями изучаемого предмета (курса).

Цель исследования – оптимизировать и повысить эффективность изучения и контроля знаний студентов, используя элементы геймификации в процессе обучения. В данном исследовании мы собираемся показать на примере, что использования элементов технологии геймификации в обучении повышает эффективность обучения и минимизирует затраты времени при подготовке к промежуточному и итогововому контролю. (употребления минимальных элементов геймификации). Группой исследования являлись студенты Конаковского филиала МГОУ ВПО МГУТУ им.Разумовского очного и заочного отделений по экономическим направлениям об-

учения.

Системы геймификации могут обладать различным уровнем широты, сложности, разветвленности, многоуровневости. Приводимые примеры используемых систем, созднных на базе MIT, Glencoe/McGraw-Hill, Duolingo зачастую отпугивают своей сложностью и комплексностью. Однако, для получения желаемых результатов необходим минимальный инструментарий, на базе которого возможно достраивать и расширять систему. Комплекс проблем, которые являются фантомными для развертывания базисной системы геймификации:

- для геймификации, в отличие от GBE, не нужно создание полного игрового комплекса, сложного по составу программного, технического обеспечения, в данном случае создание и поддержка in-house software невозможно и зачастую ненужно;
- комплексные AAA игры предъявляют высокие требования не только к создателям, но и потребителям, как показывает практика, для студента сложной является даже игра в Heartstone, поэтому более простые примеры игр оказываются более эффективными;
- чем крупнее проект, тем сложнее его поддержание в финансовом, программном и материальном обеспечении, поэтому от таких проектов чаще отказываются;
- простота проекта сказывается не только на легкости масштабирования, но и на легкости перенесения на различные платформы, создание и поддержание широкого разннобразия программного обеспечения под различные платформы становится слишком ресурсоемким;
- на сегодняшний день при широкой доступности свободных программных решений любого уровня сложности пропадает необходимость в in-house продукте, что снижает планку как финансовых затрат, так и планку требований к тому, кто проект создает и сопровождает.

В нашем случае, для студентов был подготовлен входной этап работы с технологиями геймификации дял обеспечения плавной кривой вхождения (групповая активность без применения технологий). Последующими этапами были: 1) ввод студентов в работу с системой Moodle , 2)построение комьюнити вокруг общих целей и задач, которые студентам доводилось решать. Пошаговое вхождение в процесс привело к снижению потерь времени,которое ранее студентами отводилось на выполнение рутинных задач, и, в итоге, привело к повышению отдачи и вовлеченности студента в образовательный процесс.

Общие составляющие системы любого комплекса геймификации представляются следующими:

- персонализация (обеспечивает индивидуальный темп для каждого)
- быстрый двусторонний фидбэк (студент получает реакцию системы на свои действия мгновенно, предупреждая от соввершения повторяющихся ошибок, encouraging him система как бы «подбадривает» его, давая дополнительные части информации, корректирующие его учебную траекториюlearning path)
- мобильность, высокая кастомизация
- ощущение контроля (история, лежащая в основе любой игры, вовлеченность, чувство индивидуальной истории, возможность выбора уровня/прерывания уровня)
- прогрессивная механика (поиты, бэйджи, мгновенные указания с коррекцией, уровни достижений, дополнительные квестовые логики/деревья, возможность и необходимость ошибаться/проигрывать)
- коллаборация в решении проблем (позволяет вырабатывать навыки социализации, мобильности групп/в группе, применения/обмена различных ролей),
- овладение навыками здоровой конкуренции.

Методологически система включала в себя:

-на первом этапе: элементы игровых методик, треннингов, деловых игр с применением инструментов прогрессивной механики;

-на втором этапе: использование обучающих платформ, в нашем случае применялся Moodle,как свободная, широко распространенная платформа, легкая в настройке, использовании и расширении.

Первый этап был направлен на перенесение прогрессивной механики в область привычной для студентов, что в дальнейшем исключит порог вхождения в систему электронного образования. Комплекс электронных ресурсов составлял мультимедийный материал лекций, тестирование в различных режимах, вики-страницы, чаты, форумы, блоги, активный календарь и другие типичные инструменты.

Студентам предлагалось выполнить задания без использования элементов геймификации, на следующем этапе студенты выполняли эти же и подобные задания с применением указанных технологий . Проанализировав результаты первого и второго этапа применения технологии, выявились следующие важные моменты (Сравнивая результаты, можно указать на следующие моменты)

- ускорился темп работы
- повысилось качество работы
- повысился уровень внимания
- повысилась вовлеченность студентов в процесс работы
- ускорился процесс работы с материалом
- снижение времени отклика, нет потерь времени на ожидание

Прогнозируемым был момент некоторого спада интереса студентов к проекту,так как через некоторое время новизна данного процесса переходит в обычную форму работы. Однако, даже после прогнозируемого спада с 84% до 63% показатели оставались в среднем выше, чем стандарные нормы. (динамика рис 1)

После усвоения группой общих навыков работы с данной механикой, переход на работу с обучающим порталом оказался быстрым и не повлек неожиданных негативных эффектов.

Работа студентов с порталом позволяет:

- снизить временные затраты на проведение проверок/тестирований различного уровня, освобождая тем самым время для работы со студентом p2p;
- проводить быструю самооценку студентом своего уровня, возможность еще раз изучить сопроводительный материал, вернуться к уже изученному втечение курса/курсов,
- выполнять задания в удобном для студента режиме доступа
- обеспечивать связь всех членов группы, снижая риск ситуации с невыполнением/непониманием/неознакомлением с заданием/ходом процесса обучения;
- при системе актуализации заданий и материалов снижается риск возникновения непройденного материала до 0, т.к. студент может быть направлен (программой) в соответствующие разделы портала для ознакомления с материалом;
- создать комьюнити, в котором возможно (решение общих задач, сравнение результатов, обмен мнениями, создание своего контента, оценивание контента остальных участников программы)

(общая динамика и динамика результативности работы групп в рамках проекта показана на графике рис2):

- улучшение общеобазовательных, связанных не только с данной системой, специфических навыков;
- повышение успешности выполнения нестандартных заданий, с которыми студенты не сталкивались ранее;
- открытость студентов к новым испытаним, заданиям, ситуациям;
- повышение мобильности студентов в плане смены ролей в группе, открытости к новым контактам, освоен навык проявления толерантности и положительного фидбэка к участникам группы;
- повышение общего уровеня креативности за счет роста уровня открытости, снятия страха ошибки, здоровой конкуренции.

Хотелось бы обратить внимание на такой параметр как сохранение навыков и умений в течение длительного времени (долгосрочные результаты):

студенты, протестированные через год после заверешения курса, показывали, в среднем, результат 60-80% по остаточным знаниям. Студенты групп, не работавших по в рамках проекта по применениею элементов геймификации, в среднем, показывают результативность освоения материала на уровне не более 50%.

Обобщая результаты, можно отметить, что применение даже небольших, встроенных в общий курс (без необходимости его перестройки) элементов геймификации, позволяет:

- стереть резкие границы между областями получаемых знаний и провести образовательный процесс с применением междисциплинарных связей
- объединить студентов в группы, руководствуясь не только возрастом,но уровнем интереса к предмету,привычками и т.д.;
- расширить инструментарий презентации материала и контроля усвоения материала;
- применить принцип согласованности и логической последовательности в презентации материала,что позволяет студентам выбирать свою индивидуальную рабочую траекторию;
- применить принцип избыточности и полноты.

Данные системы масштабируемы и переносимы, следовательно, в перспективе можно предложить:

- расширение программ, представленных в системе Moodle,
- наполнение их разнообразными типами материала для поддержания интереса к учению и мотивации у психологически разнотипных учащихся
- коллаборацию с дургими учебными заведениями различного типа
- создание и внедрение собственного house-in продукта с тестированием логической системы на примере настольной игры с переенесением логики в программный продукт для различных платформ;
- привлекать студентов к разработке подобных проектов и их внедрению.

рис.1 Геймификация: лучший результат с меньшими затратами

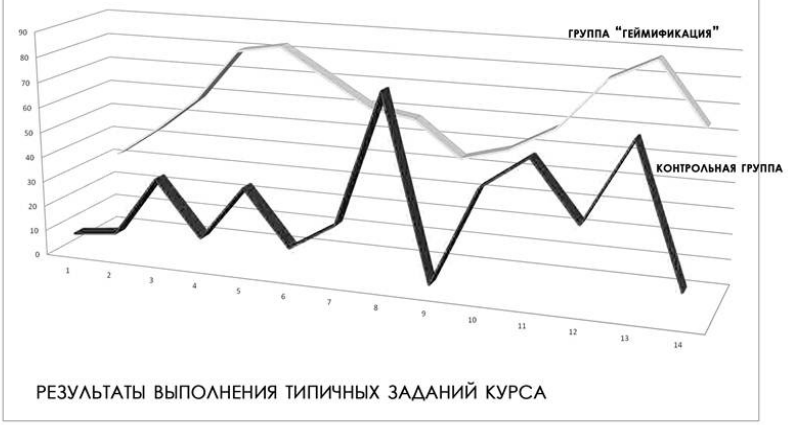
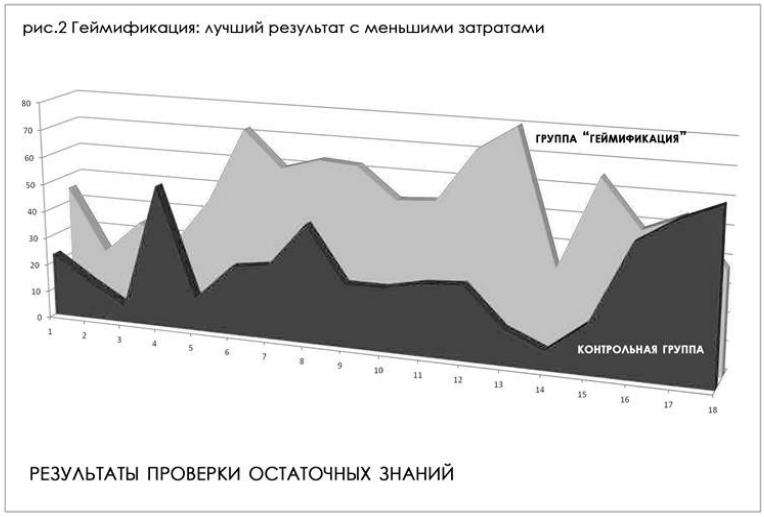

рис.2 Геймификация: лучший результат с меньшими затратами

Литература

1. *Зимняя, И. А.* Педагогическая психология. - М., "Логос", 2000. - 383 с.

2. *Kapp, K.M.* The Gamification of Learning and Instruction: Game-Based Methods and Strategies for Training and Education. - Pfeiffer, 2012. - 336p.

3. *Mayer, R.* Multimedia Learning. - New York: Cambridge University Press, 2009. - 320p.

4. *McGonigal , J.* Reality Is Broken: Why Games Make Us Better and How They Can Change the World. - Penguin Books, 2011. - 416p.

5. *Pink, D.H.* Drive: The Surprising Truth About What Motivates Us. - Riverhead Books, 2011. - 288p.

6. 7 Good Examples of Gamification in Education [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://edtechreview.in/news/324-examples-gamification-in-education

7. Epic Fail or Win? Gamifying Learning in My Classroom [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.edutopia.org/blog/epic-fail-win-gamifying-learning-liz-kolb

8. Exploring the Potential of Play [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://gamelab.mit.edu/

9. Gamification And Game Based Learning: Yes, They Are Different! [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://elearningindustry.com/gamification-and-game-based-learning-yes-they-are-different

10. Six Must-Haves for a Teacher Effectiveness Technology Platform [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.edsurge.com/news/2015-10-02-six-must-haves-for-a-teacher-effectiveness-technology-platform

УДК 378

FAMILY CRISIS AND PROBLEM ABSENCE OF THE FATHER IN THE FAMILY: GENERAL AND SPECIAL

КРИЗА СІМ'Ї ТА ПРОБЛЕМА ВІДСУТНОСТІ БАТЬКА У РОДИНІ: ЗАГАЛЬНЕ ТА ОСОБЛИВЕ

Palkin V.A.
Associate professor of the Chair of philology, Social and humanities sciences «Academy of Continuous Education», Candidate of historical Sciences, associate Professor. St. Yaroslav Wise, 47, Bila Tserkva, Ukraine, 02152
E-mail: vadim.p51@mail.ru

Taranukha S.V.
Competitor of rank of candidate of pedagogical sciences. Donetsk National medical university. Street of Ilich, 16, Donetsk, Ukraine

Палкін В.А.
Доцент кафедри філологічних та соціально-гуманітарних дисциплін Комунального вищого навчального закладу Київської обласної ради «Академія неперервної освіти», м. Біла Церква, к.і.н., доцент
vadim.p51@mail.ru

Тарануха С.В.
Пошукач ступеня кандидата педагогічних наук Донецький Національний медичний університет. вул. Ілліча,16, Донецьк, Україна,83000

Abstract. The problem of absence of father in family is considered as key component part of crisis of family and of crisis of masculinity. The amount of incomplete families, where children are brought up without a father, becomes in the world anymore. It to a full degree belongs and for Ukraine.
Keywords: father, children, family, incomplete family, divorce.

Анотація. Розглянуто проблему відсутності батька у родині як ключову складову частку кризи сім'ї з одного боку та кризи мускулинності – з іншого. Кількість неповних родин, де діти виховуються без батька, стає у всьому світі все більше. Це повною мірою відноситься і до України.
Ключові слова: батьки, батько, тато, дитина, родина, неповна сім'я, розлучення.

Постановка проблеми. Питання відповідального батьківства займає важливе місце в дослідженнях вчених, творах письменників, статтях журналістів. В умовах кризи сімейних стосунків, що загострилася останніми десятиліттями, багато авторів вказують, що в основі її лежить криза батьківства. Відомий в США дослідник Дэвид Бленкенгорн у своїй гучній книзі "Безотцовская Америка" називає безбатченко «найруйнівнішою тенденцією нашого покоління». За даними соціальної статистики і спеціальних досліджень, відсутність або слабкість батьківського початку пов'язані рішуче з усіма соціальними і психологічними патологіями: злочинністю, насильством, наркотичною і алкогольною залежністю, поганою успішністю, самогубствами і психічними розладами. Майже 80 %

американців, що відповіли на анкету Інституту Гэллапа, визнали безбатченко найсерйознішою проблемою сучасності[14]. Повною мірою це відноситься і до України, де сьогодні більше двох мільйонів сімей виховують дітей без постійної участі тат.

Останні дослідження та публікації. Багато дослідників сьогодні говорять про «кризу батьківства». З одного боку її розглядають як складову частину кризи сім'ї, з іншої – «кризи мускулинності». За останні декілька десятків років структура сім'ї як соціального інституту зазнала дуже істотних змін. Загострення глобальних проблем сучасності, розвиток інформаційного суспільства, сексуальна революція, яка почалась у другий половині минулого століття в країнах Заходу, не сприяли зміцненню інституту сім'ї [4,5,7 та ін.]. Приблизно в цей же час з'явилося поняття мускулинність, з яким асоціюється точка зору про зміну традиційних уявлень про мужність, роль чоловіка у вихованні дітей, конфлікті між трудовими і сімейними обов'язками[3].

Мета статті проаналізувати причини загострення проблеми батьківства в умовах інформаційної цивілізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Криза батьківства як складова частина кризи сім'ї полягає у збільшенні кількості дітей, яких називають «безбатченко». Відбувається це за рахунок зменшення чисельності шлюбів, їх старіння, збільшення кількості союзів, в яких чоловік і жінка живуть без реєстрації в, так званому, фактичному шлюбі, падіння народжуваності, різкого збільшення числа неповних сімей, де дітей виховує, як правило, тільки мати.

Характерною рисою формування сім'ї впродовж останніх десятиліть було збільшення кількості не реєстрованих шлюбів. Причому у ряді розвинених країн Європи росте відношення населення до шлюбу, як до пережитку. Такої думки у Франції дотримувалися 35% респондентів, у Люксембурзі – 34%, Бельгії – 31, Великобританії – 27%[5]. В Україні також збільшилася кількість фактичних шлюбів. Вони складають 10-12% від загальної кількості, тобто, не реєструючи шлюб, живе кожна восьма сім'я. Цікаво, що велика частина молодих людей в Україні не заперечують проти фактичних шлюбів. Проте, коли перед молодими людьми поставили питання: «Який шлюб був би переважним особисто для Вас?» – більшість опитаних(50,1%) – вибрали офіційний, на підтримку церковного і офіційного проголосували – 29,3%, а за фактичний – тільки 6,3%[11]. Тобто, переважна більшість українців, особливо не заперечуючи проти фактичних шлюбів, перевагу віддають офіційно зареєстрованим стосункам. Відбувається це неабиякою мірою тому, що, вступаючи у фактичний шлюб, чоловік і жінка часто відмовляються брати на себе зобов'язання піклуватися один про одного, нерідко йдеться лише про «вільні статеві стосунки», відмову від народження дітей, небажання брати на себе відповідальність за їх виховання. У результаті 95% пар, які живуть у фактичному шлюбі, через визначений проміжок часу розлучаються[13].

Зростає число неповних сімей. Вони традиційно виникають в результаті смерті одного з подружжя, розлучення, позашлюбної народжуваності. Про роль шлюбу в спільному житті людей в певному значенні можна судити на підставі даних офіційної статистики про динаміку зареєстрованих шлюбів і розлучень. За останній час у більшості країн Європи питома вага розлучень по відношенню до шлюбів, що укладаються, помітно зросла. Ці показники збільшилися в країнах Прибалтики, Фінляндії, Швеції, Данії[5]. В Україні зареєстровані середньоєвропейські показники: кількість розлучень у 2012 році склала 61% від зареєстрованих шлюбів.

Наступною причиною, пов'язаною з "кризою батьківства", є збільшення числа емансипованих жінок. Вони вважають, що для того, щоб дитина росла і розвивалася, немає необхідності у батьках і сім'ях. У розвинених країнах світу кількість самотніх матусь, що вирощують дітей з кожним роком збільшується. Сьогодні в США – 33% мам усіх новонароджених – незаміжні жінки, в Ісландії – 64% (це найвищий показник в Європі), в Швеції – 54%, у Великобританії – 38%, у Фінляндії – 37%[8]. Збільшується кількість неповних сімей і в Україні. Вона досягла 2,3 млн., тобто 17% від загальної кількості. На 95% ці сім'ї складаються з самотніх мам і дітей[8].

Разом із вже згадуваними причинами зростання неповних сімей, стали з'являтися нові. Бути незаміжньою для багатьох жінок вже не вважається чимось непристойним, навпаки, ця роль навіть звеличується різними зірками і знаменитостями. До того ж жінки сьогодні в Україні нерідко більше утворені і пристосовані до того, щоб забезпечувати себе, тому брак вже не є необхідною умовою для того, щоб матеріально утримувати дитину. Це привело до того, що в нашій країні більше 50% родин очолюють жінки. Незважаючи на це, переважна більшість європейців, в середньому 86%, вважають, що дитина може рости повноцінно тільки в повній сім'ї.

Слід зазначити, що останніми роками в розвинених країнах Європи помічається зниження оцінки цінності дітей в сімейному житті. Зачепила ця проблема і Україну. У цьому сенсі показові результати соціологічного опитування, проведеного інститутом Горшеніна серед молоді у березні 2012 року. Представляє інтерес позиція молодих людей відносно кількості дітей в майбутній сім'ї. 14,9% опитаних вважають, що має бути одна дитина, 64,2% – дві, 13,2% – три, 1,7% – чотири і більше[11].

Факти говорять, що криза в цій сфері глибоко торкнула родини нашої країни: на одну матір в Україні доводиться в середньому 1,3 дитини замість трьох, необхідних для підтримки чисельності населення на сьогоднішньому рівні [2]. За оцінками ООН тенденція зниження приросту триватиме і приведе до того, що населення України досягне до 2050 року 33 млн. чоловік (за оцінкою українських фахівців – 36 млн.). Аналіз ситуації дозволяє зробити висновок, що в Україні на сьогодні криза батьківства триває, відсутня державна стратегія зменшення кількості неповних сімей, скорочення розлучень, підвищення культури регуляції народжуваності.

Міняються традиційні уявлення про мужність, роль чоловіка у вихованні дітей, конфлікті між трудовими і сімейними обов'язками. Фахівці в цьому плані виділяють два підходи до ролі батька: традиційний і пов'язаний з поняттям «нове батьківство». Перший підхід має на увазі, що батько виконує в основному тільки біологічні функції: відтворення і матеріальне забезпечення родини. «Нове батьківство» з'явилося в середині минулого століття і пов'язано з підвищенням статусу жінок, їх боротьбою за рівноправ'я. Це призвело до того, що все більша кількість чоловіків стала усвідомлювати, що вони несуть таку ж, як і жінки відповідальність за розвиток і виховання дітей. Характерно, що основною причиною шлюбів сьогодні і «традиціоналістів», і «нових тат» є любов. За даними дослідження Research & Branding Group, 79% українців одружуються з цієї причини[10]. Це дозволяє говорити про те, що ідеї В.О. Сухомлинського про цінності сім'ї в житті людини, любові як основи сімейних стосунків як і раніше актуальні[16, с.8].

З появою дітей ситуація у багатьох родинах починає мінятися. Вона вимагає значно більших зусиль від батьків. Проте тати «традиціоналісти» не готові погоджуватися з цим. Дослідження, проведені ЮНІСЕФ в Україні кілька років тому, показують не лише відсутність знань у значної кількості батьків про догляд за дитиною, але і слабку їх участь у розвитку дітей. Щодня займаються розвиваючими іграми, які відповідають віку, і читають дітям книжки тільки половина батьків. Жінки роблять це частіше, ніж чоловіки: щодня

займаються з дітьми розвиваючими іграми 57% мам і тільки 34% тат; читають дітям книжки, розповідають казки відповідно – 63% і 38%[6, с.10]. Тато «традиціоналіст», який ледь займається дитиною, часто використовує авторитарний стиль виховання. Він керує, повеліває, наказує, кричить, карає. Причому це відноситься і до дружини, і до дітей. Корені такого підходу треба шукати в економіці, історії, традиційному вихованні, психології. За статистикою більше 50% населення України впродовж свого життя страждали від домашньої тиранії, причому 30% випробовували її в дитячому віці[9]. Відсутність батьківського плеча або байдужість тат «традиціоналістів» привели до появи своєрідної сімейної субкультури, де вихованням займаються в основному мами, бабусі, сестри, няні. Це не може не позначатися на вихованні дітей, які виявляються нерідко відірваними від сімейних турбот, від трудових і моральних традицій родини, накладає відбиток на способи і форми організації родинного дозвілля. Діти, як правило, не мають можливості спостерігати за тим, як працюють зовні дома їх батьки, бабусі і дідусі. В результаті у дітей перед очима відсутній приклад для наслідування, але зате у домі вони часто спостерігають за пасивним проведенням часу своїх найближчих родичів. Психологічні особливості дітей (особливо дошкільного і молодшого шкільного віку) такі, що для них наслідування є основним методом придбання і накопичення дієвого досвіду. Тому доводиться констатувати, що у цілих поколінь українців сформувалося споживче відношення до організації і проведення дозвілля. Основною формою його в умовах інформаційного суспільства стало захоплення екранними технічними засобами (комп'ютер, Інтернет, телефон, ТБ, відео). Як показує соціологічне дослідження, проведене ЮНІСЕФ в Україні, 86% батьків зустрічаються зі своїми дітьми тільки за їжею, а 73% – біля екрану ТБ. Майже три чверті молодих українців систематично день у день сидять перед комп'ютером [11]. Старшокласники проводять з батьками тільки 10-15% часу свого дозвілля. В результаті замість зміцнення духовної спільності, без створення якої виховання, на думку В.О. Сухомлинського, відбуватися не може, в родинах збільшується відокремленість. Батьки все рідше спілкуються з дітьми. Причому українські тата це роблять в два рази рідше, ніж мами. 88% підлітків, якщо їм треба поділитися важливим, йдуть для цього до матері і тільки 65% – до батька, більшості тат бракує педагогічної культури для систематичного спілкування, вони не знають про що говорити з дитиною і як[15].

На відміну від тат «традиціоналістів», «нові тата» проводять зі своїми дітьми значно більше часу: в США на спілкування у буденні дні у батька з дитиною йде 1,9 години, а у вихідні – 6,5 годин. З'явилися «нові тата» і в Україні. Як правило, вони є прибічниками авторитетного(демократичного) стилю виховання, беруть на себе відповідальність за своїх дітей, доки ті не досягнуть емоційної зрілості. Авторитетний тип виховання заохочує позитивну поведінку, яка спирається на раціональне пояснення, переконання, совість дитини. Діти, виховані авторитетними батьками, в подальшому житті досягають найбільших успіхів, вони стають самостійними, відповідальними і упевненими в собі людьми. Як показує статистика в демократичних сім'ях виховується 60% благополучних підлітків і тільки 5% – важких. «Нові тата» в Україні, потребуючи додаткових знань і підтримки, не сидять на місці, активно використовують накопичений досвід. За прикладом Швеції в Україні більше десяти років тому стали створюватися школи для батьків. Перша з них за підтримки Шведського агентства з питань міжнародної співпраці і розвитку(SIDA) була офіційно відкрита у 2004 році у Вінниці на базі пологового будинку №2. Вона почала працювати по шведських методиках, враховуючи український досвід і менталітет. Незабаром такі школи були відкриті у Вінницькій, Полтавській, Львівській, Тернопільській, Кіровоградській і Київській областях. Окрім теоретичних занять, велику популярність отримали веселі суботи: зустрічі для спілкування батьків і дітей. В ході спільного проведення дозвілля батьки обмінюються досвідом, вчаться, спільно з дітьми грають, займаються спортом, вивчають кулінарію, їздять на екскурсії, ловлять рибу, грають на музичних інструментах, ставлять спектаклі, вчаться берегти природу і багато що інше [6, с.15-16].

Висновки. Таким чином, роль батька в житті кожної дитини продовжує залишатися надзвичайно важливою. Фахівці все частіше пишуть про кризу батьківства. Цю кризу вони розглядають з одного боку як складову частину кризи сім'ї, а з іншої – як кризу мускулинності. В Україні криза батьківства як складова частина кризи сім'ї проявляється в тому, що в результаті зростання кількості неповних сімей, розлучень, фактичних шлюбів приблизно п'ята частина родин не має батьків. Що стосується другої сторони кризи батьківства, то українські чоловіки відстають від американських, західноєвропейських колег, велика частина яких намагається брати ефективнішу участь у вихованні дітей. Серед українських тат як і раніше велика частина дотримується консервативних поглядів на сім'ю і виховання. Батько – добувач, фінансист, у кращому разі авторитарний чоловік, що підтримує дисципліну за допомогою різноманітних методів насильства по відношенню до дружини і дітей – таким сьогодні видається цей тип. Останнім часом серед чоловіків стали з'являтися «нові тата», які матеріально забезпечуючи сім'ю, надають велику допомогу матусям у вихованні дітей, організовують їх дозвілля, намагаються розширити свідомість своєї дитини. Для цього використовуються різноманітні форми роботи. Серед українських «нових тат» найбільше поширення отримали спеціальні школи.

Список використаних джерел

1. *Абраменкова В.* Ребенок в «заэкранье». Кромешный мир компьютерных игр/ В.Абраменкова. – М.: Лепта Книга, 2009. – 112 с.

2. *Коломерчук В.* Демографические проблемы в Украине[Электронный ресурс].–Режим доступа: http://live-counter.net/2009-10-27-08-47-14/eight/536-heskaja-situacija-v-ukraine4

3. *Кон И.* Кризис мускулинности и мужские движения.[Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://maxpark.com/community/5932/content/2431971

4. *Кудрявцева Е.А. Мурченко Н.А.* Мужчина отец в современной семье. Образование родителей/ Е.А.КудрявцеваН.А.,Мурченко//Альманах родительского университета. Под ред. Е.С.Евдокимовой. – М.: Планета, 2012. – С.18-21

5. *Митрикас А.* Семья как ценность: состояние и перспективы изменений ценностного выбора в странах Европы. Сайт Демоскоп weekly [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://demoscope.ru/weekly/2006/0229/analit01.php

6. Папа-школа: шаг за шагом. – М.: ООО «БЭСТ- принт», 2010. – 148 с.

7. *Печеник А.С.* Стиль родительского воспитания как фактор насилия в современной семье? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.b17.ru/article/.

8. Сайт газеты «Зеркало недели». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://gazeta.zn.ua/SOCIETY/zakony_vyzhivaniya_nepolnoy_semi.html12

9. Сайт град [Электронный ресурс].– Режим доступа: http://grad.ua/archives/32344

10. Сайт голос столицы. Украинцы продолжают все меньше верить институту брака [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://newsradio.com.ua/rus/2013_01_21/

11. Сайт института Горшенина. Результаты социологического исследования на тему: «Молодежь Украины» март 2012 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://institute.gorshenin.ua/researches/108_molodezh_ukraini.html

12. Сайт института Горшенина. Результаты социологического исследования на тему: Дискриминация и насилие в семьях Украины» (ноябрь 2010 г.)» [Электронный ресурс].– Режим доступа: http://institute.gorshenin.ua/news/10_bolshinstvo_ukrainok_ne_znayut_ob.h

13. Сайт информационного агенства УНИАН. В Украине процент разводов достиг 61% [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.unian.net/news/577266-v-ukrain

14. Сайт «Кризис отцовства» – кризис чего? [Электронный ресурс].– Режим доступа:http://www.e-reading.mobi/chapter.php/104262/48/Kon_-_Muzhchinav_mire.htm

15. Сайт Лига. Новости. «Права детей в Украине: реалии и вызовы после

20 лет независимости» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://news.liga.net/news/society/671002-

16. *Сухомлинский В.* Мудрость родительской любви. / Сост. А.И.Сухомлинская. – М.: Молодая гвардия, 1988, - 304 с.

УДК 008

ТЕАТРАЛЬНО-ХОРОВОЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ КАК ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ОПЫТ МЛАДШИХ ПОДРОСТКОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ

Редько Анатолий Максимович
Master of Business Administration (MBA),
педагог дирижёрско-хорового отделения (ДХО)
Пермского музыкального колледжа г. Пермь,
старший преподаватель хоровой кафедры
Пермского Государственного института культуры г. Пермь
E-mail: Redko61@mail.ru
Ул. Екатерининская 169. Пермь. Российская Федерация. 614068

Аннотация. В статье на примере хоровой студии муниципального учреждения дополнительного образования Дворца детского (юношеского) творчества г. Перми /художественный руководитель: А. М. Редько/ рассмотрено творческое развитие младших подростков в хоровое действо. Это особое поле креативной деятельности, на котором может проявить и реализовать себя подрастающие личности. Хоровой театр в целом представляет собой способ выявления одарённых студийцев. Творческий продукт в одном конкретном виде хорового театра для хормейстера возможность диагностики их творческого уровня. Репетиционный период и театрально-хоровое представление являются способом тестирования и выстраивания показателей шкалы талантливости и творческого роста артистов хора.
Ключевые слова: хоровой детский театр, творческая лаборатория, познавательный, обучающий, практический, демонстрационный блоки, блок-тест.

Введение. Одной из форм активного приобщения артистов коллектива к миру интеграционного театрально-хорового искусства выступает хоровой театр. Театральная форма предполагает опору и тесную взаимосвязь с эстетическим циклом предметов; позволяет наиболее полно реализовать творческий их потенциал; способствует развитию целого комплекса умений, активному инновационному восприятию видов искусств в интеграции.

Анализ исследования. Театральная деятельность для младших подростков это особый мир, вспомним отрывок из беседы Константина Сергеевича Станиславского с Натальей Ильиничной Сац: «Вы никогда не думали, как было бы хорошо начать создание детского театра с детского возраста? Ведь инстинкт игры с перевоплощением есть у каждого ребёнка. Эта страсть перевоплощаться у многих детей вызывает подчас недоумение даже у нас - профессиональных артистов. Что-то есть в педагогике, что убивает эту детскую смелость инициативы, и только потом, став взрослыми, некоторые из них начинают искать себя на сцене. А вот если устранить этот разрыв, если объединить талантливых ребят в детский театр

в расцвете их детского творчества и уже с тех пор развивать их естественное стремление - представляете себе, какого праздника творчества можно достигнуть к их зрелым годам, какого единства стремлений» [1, с. 5]. Воспитание средствами театра предполагает развитие полноценного восприятия интегрирующего искусства, понимания его языка и его специфики. Об этом пишет в своей работе «Наш друг-театр» Н.П.Курапцева и Л.Г Сурина, что развитие чувственного восприятия, фантазии, эмоций, мысли в процессе воздействия искусства на человека происходит благодаря целостному переживанию и осмыслению в искусстве явлений жизни. Через это целостное переживание искусство развивает личности в целом, охватывая духовный мир индивидов. Участвуя, в дети получают незаменимый творческий опыт.

Цель работы. Наиболее активной и занимательной формой приобщения к искусству в учреждении дополнительного образования студийцев является интеграция вокального обучения с театром, литературой в форме постановки хоровых представлений. Работа над театральным действом оказалась увлекательной, интересной для хормейстера, младших подростков. В статье мы опираемся на авторскую (автор самой публикации) интегрированную программу «Детский хоровой театр» (год создания 2001 год).

Изложение основного материала. Почему занятия театром так важны для юных хористов? Потому что предметы (тетрально-хорового, музыкально-эстетического) в интеграционном комплексе направленные на художественное развитие в процессе обучения заставляют включать все системы его восприятия. Театрально-хоровые занятия помогают включить в процесс обучения сенсорные системы более действенно. Через зрение, слух, осязание, вкус и обоняние мы осознаём самих себя и контактируем с миром. В дальнейшем мы начинаем действовать механически, отстраняясь от эмоций. Разум вытесняет эмоции, но разум - всего только одна из составных частей нашего существа, которые необходимо развивать в них и использовать во всей их полноте. Попробуем оставить разум и возвратиться к чувствам. Развивая одну из сенсорных систем у артистов хора, хормейстер как бы выключает другую. Хоровая музыка - видима и невидима. Оно порождает не только вокальное исполнение хоровым коллективом, и природа их (т.е. младших подростков) моментально отзывается на импульсы, идущие от неё. Они способны осязать, видеть, слышать вокальную музыку, так как хоровые произведения абстрактны, но очень чувственны. Юные хористы более открыты для её восприятия и прежде всего слова. В их руках всё это стремится преодолеть свою нематериальность и воплотиться, обрести плоть, стать видимой, живой. У них обояние и осязание выражается цветом, определёнными звуками и театрально-хоровыми экспромтами. Используются кроме вокального исполнения и пластические фантазии, и экспромты по перестроениям индивидуальных солистов, хоровых групп. Каждое театрально-хоровое занятие включает в себя обучающий блок, репетиционный блок и творческую импровизацию как вид индивидуального тест-опроса. В течение занятий предусмотрены две релакс-паузы. Они направленные на смену вида креативной деятельности. В конце занятия просмотр и коллективное обсуждение.

Каждое занятие разделено на несколько этапов:

- Психологический настрой - адаптация. Музыкально - игровое приветствие. Проверка домашнего задания. Беседа, презентация, настрой на освоение вокального материала в театральном воплощении.
- Познавательный блок. Путешествие в страну «Хоровой театр».
- Обучающий блок. Знакомство с драматургией.
- Музыкальная пауза. Творческий поиск, театральное освоение музыкального материала, проба и эксперимент по созданию художественного образа.
- Практический блок. Репетиционный момент. Драматургия, просмотр театрального её воплощения.
- Демонстрационный блок. Релакс-пауза Музыкально-пластическая пауза. Выявление творческой и эмоциональной активности. Обсуждение индивидуального и коллективного домашнего задания.
- Блок-тест - завершение занятия.

Каждый из блоков: познавательный, обучающий, практический, демонстрационный, блок-тест содержит иллюстративный материал. Это медиапоказ отрывков театрально-музыкальных и литературных спектаклей. Репетиционный процесс где студийцы ощущают себя творцами и индивидуальными личностями. Творческий поиск характера изображаемых художественных героев, проявляющее в ролевом, именно в актёрском процессе младших подростков поднимает их на совершенно инновационную социальную ступень, они тем самым чувствуют себя и нужными, и значимыми, и полезными. Обучение по хоровому театру имеет также некую преимущественную особенность, потому что полностью построено на креативном поиске хормейстера с хористами, а затем и на создании театрального продукта. На занятиях по хоровому театру у артистов концертного хора «Мелодия» развивается и коллективная природа пения в целом и самая доступная форма приобщения к прекрасному, благодаря наличию у каждого индивида специфического их музыкального инструмента «голоса».

Используются упражнения, которые способствуют освоению таких навыков общения, как установления контакта друг с другом, умения взаимодействовать со сверстниками, коммуникабельность, уступать и сдерживать свои побуждения, выбирать партнёра по совместной деятельности, выполнение заданных действий по раскрепощению, достижение выразительности в сценическом пространстве. Во время репетиционного процесса они учатся целенаправленно воспроизводить слова, появляется навык установления смысловых связей между объектами, расширяется объём памяти и внимания, постоянно идёт развитие вербальной памяти. Работа над репертуаром в процессе учебных занятий стимулирует взаимодействие, позволяет повысить уровень внимания, способствует возникновению чувств, рождению новых художественных образов, а пластические движения дают возможность артистам детского хора самовыразиться невербально, осознать свои индивидуальности, раскрыть зачастую скрытые креативные возможности.

Творческая лаборатория - это основа занятия по хоровому театру, потому,

что здесь выявляется нечто уникальное в каждом юном хористе. Выражение детской индивидуальности проявляется как творческий акт. Е.А. Яковлева указывает: «Творческость есть не что иное, как реализация человеком собственной индивидуальности. В зависимости от того, в какой сфере и с помощью каких средств осуществляется это предъявление, мы можем говорить о конкретных видах творчества. Ребёнок-существо общественное, его уникальная индивидуальность должна быть проявлена, представлена другим людям» [2, с. 25].

На занятиях используется метод отождествления себя с тем, что младшие подростки озвучивают изображения. Хоровой театр - это мир фантазии, мир чудесных превращений для хористов, поэтому вся авторская методика обучения построена на моментах

экспромта эмоциональных и зрительских акцентах. Что может быть удивительнее звуков вокальной музыки и волшебнее представления в театре. Но самое главное научить их творить, а полученный опыт жизненным компасом. Чем раньше выявляется одарённость, тем понятнее хормейстеру индивидуально-креативный маршрут развития и в общей направленности учебного процесса. Одарённых много, ещё больше талантливых, но они не замечены, не задействованы, не поняты, не до конца раскрыты.

Основным компонентом хорового театра является драматургия. Тематика и её содержание обычно отражают понятные, близкие артистам детского хора явления окружающей действительности, раскрывают повадки, характер, образы птиц. Драматургическая стезя углубляет художественные образы. Импровизируя на занятиях, хористы в процессе движения включаются в поисковую креативную деятельность. Театральные этюды на музыкальные образы, эмоциональное введение хормейстера перед заданиями на драматургическое построение, основываясь на знакомстве с драматургическими перипетиями в поисковых заданиях, хормейстер предварительно заинтересовывает их, рассказывает содержание, даёт характеристику образов, как методический прием, позволяющий им дать свои индивидуальные оттенки в исполнении театральных ролей. Необходимо при этом всё время направлять внимание хористов на восприятие вокально-хорового произведения в целом и изменение в оценке характеров основных героев.

На более продвинутом этапе образного их развития драматургические сюжеты стимулируют необходимое произвольное импровизационное действие. В них встречаются, например, элементы закличек, те же перестроения индивидуальных солистов и хоровых групп с предметами и с пластическими движениями, что, безусловно, полезно в поиске характеров действующих лиц. Выразительность движения, солирования и декламирования артистами художественного коллектива зависит от эмоциональной окраски сюжета.

Эта программа вначале была опробована в 2002 – 2006 г.г. на своём ху-дожественном коллективе, а затем в последующем была опробована в 2010 – 2013 г.г. н а старшем концертном хоре (художественный руководитель: Т. А. Шевченко) хоровой студий при детском центре юношества «Рифей» г. Перми.

Это комплексно-образовательная программа для младших подростков, направленная на получение инновационных знаний, навыков и творческого опыта. Также уделено внимание релакс-паузам, финиш-релаксам, арт-терапии, индивидуально-образовательным маршрутам, творческо-экспериментальным уровням. На занятиях по театральному мастерству они имеют общее представление о музыкальном театре, пробуют себя в роли актёра. Далее поэтапные задания объединяются в единый маршрут по решению образовательных задач, итогом которого становится театрально-хоровое представление - способ диагностики творческого уровня развития артистов хора. Репетиционный процесс и хоровой спектакль является способом тестирования и выстраивания показателей шкалы талантливости и творческого их роста.

В процессе образовательного процесса в детском хоровом театре интегрируются предметы театрально-хорового и музыкально-эстетического цикла на уровне межпредметных связей, позволяющих развивать в единстве содержательные, операционные и мотивационные компоненты учебной деятельности. Развивается духовность личностей, творческие способности студийцев, умение видеть и творить прекрасное. Таким образом, происходит воспитание разносторонних личностей, развитие их творческого потенциала и общекультурного кругозора, способной активно воспринимать искусство.

Осуществляются следующие задачи по их развитию:

- развивается целостное представление об искусстве;
- развиваются навыки творческой деятельности;
- расширяются представления о понятиях общих и специальных для разных видов искусства;
- развиваются навыки и умения в области актёрского мастерства, вокально-хорового исполнительства;
- продолжение работы над повышением уровня исполнительского мастерства: уметь применять на практике полученные знания.

Выполняются воспитательные задачи:

- происходит способствование к воспитанию художественно-эстетического вкуса, интереса к искусству;
- развивать способность активного восприятия искусства.

Происходит осуществление задач по развитию:

- создание условий реализации творческих способностей;
- развивается память, произвольное внимание, творческое мышление и воображение;
- выявляются и развиваются индивидуальные творческие способности;
- развивается способность самостоятельного освоения художественных ценностей.

Обучение хоровому театру осуществляется по следующим принципам:

- единство эмоционального и сознательного;
- комплексное воспитание и развитие обучающихся.

Ведущий методический прием на занятиях - метод художественной

импровизации.

- имитация движений (через пластику тела, передать какой либо образ); театрализация (инсценирование отдельных эпизодов), импровизация на заданную тему (этюды на развитие творческого воображения);
- инструментальная импровизация;
- импровизация сопровождения музыкального произведения звучащими движениями.

Слово на сценическом пространстве звучит отчётливо, ясно доносится мысль, эмоционально насыщенным – это диктует соответствующую работу над словом: занятия техникой и логикой речи, практическое овладение словесным действием. На занятиях включаются упражнения на развитие артикуляции, дикции (скороговорки), упражнения на речевое дыхание (зарядка для губ, языка), а также дыхательная гимнастика. Важными являются упражнения на развитие интонационной выразительности речи (декламировать стихотворный текст от лица разных сказочных героев, декламировать под музыку, ритмодекламация).

Уделение вокально-хоровой работе (упражнения на развитие певческого дыхания и голоса, работа над выразительностью исполнения), а также создание в процессе хормейстера с подбором репертуара пластического образа (музыкально-ритмические упражнения), обыгрывание текста и инсценирование песен. После выполнения основных заданий хористам необходима релакс - пауза. С большим удовольствием они выполняют упражнения на достижение мышечной свободы, при помощи которых приобретают навыки правильного сценического поведения.

Тестовым заданием для них является театральное представление. При работе над постановкой спектакля целесообразно разделение участников на следующие группы:

- солистов. В эту группу входят хористы, имеющие достаточно

подготовленный уровень развития музыкальных способностей, а также младшие подростки с вокальными данными или перспективой их развития;

- актёрская. В эту группу входят действующие лица на сцениуме;

- двигательная. В эту группу входят хористы с пластическими возможностями.

Все эти малые группы мобильны, при следующих постановках артисты хора могут быть переведены из одной группы в другую. Со вниманием и действенной помощью к творческому процессу, привлечение родителей к творческому процессу по производству с младшими подростками костюмов и декораций – способ сближения семьи. Занятия хоровым театром возможность проявить свои способности в процессе креативности. Благодаря непринужденной атмосфере, царящей на занятиях, студийцы получают заряд позитивного настроения и готовы снова и снова творить прекрасное.

Результат работы. Так рождаются театральные представления. К примеру, можно назвать следующие концерты-действа, которые были сделаны концертным хором «Мелодия» /художественный руководитель: А. М. Редько/ в период 2010 - 2013 г.г.: «Златая Русь»; «Русский календарь»; «Пою тебя, мой город!»; «Где музыка берёт начало»; «Мы долгое эхо друг друга»; «Хор собирает друзей»; «Как прекрасен этот мир»; «В сердце светит Русь»; «Гей, Славяне, пойте с нами»; «Раз в крещенский вечерок…»; «Большой секрет для маленькой компании»; «Души прекрасные порывы»; «Прекрасны помыслы, прекрасны рассужденья о прекрасном»; «Прекрасное далёко»; «Любите, веруйте, настало Рождество»; «Звучит возвышенная лира. Пою. Мне внемлет хор»; «Времена года» «Не для печалей создан этот мир»; «Зимний вечер»; «Надежда свет польёт на души наши»; «Не для печалей создан этот мир»; «Что происходит на свете»; «Татьянин день»; «День рожденья в кругу друзей»; «Песни нашей Родины»; «И друзей созову, на любовь своё сердце настрою…»; «Рождества благая весть…»; «Но будет лучшей моей красотой – Огни над Камой…»; «Да разве сердце позабудет того, Кто хочет нам добра…»; «О, ликуйте, О, торжествуйте, Славы праздник наш достиг!»; «Ты запой мне ту песню…»; «Гой ты, Русь, моя родная!»; «Музыка русской зимы»; «Эй, тройка! Птица тройка, кто тебя выдумал?»; «Свет Рождественской Звезды!»; «Свет надежды и судьбы».

Выводы. Студийцы получают творческое развитие и таким образом выявляются одарённые дети. Разработанная инновационная методика на основе театра позволяет более гибко разгружать и по-новому организовывать образовательное пространство в учреждении дополнительного образования. В обучающем материале используются знания по получению творческих навыков для хоровой, театральной, литературной профессии. Тем самым младшие подростки вместе с родителями получают бесценный творческий опыт, при этом наиболее полно раскрывается и используется потенциал интеграции видов искусств.

Список использованной литературы

1. *Станиславский К. С.* Вопросы режиссуры детского театра. М., 1998. – С. 5.

2. *Яковлева Е. А.* Методические рекомендации учителям по развитию творческого потенциала учащихся. - М., 1998. – С. 25.

УДК 376.5

COMMON APPROACHES TO THE PREVENTION OF STUDENTS’ DELINQUENT BEHAVIOR IN FOREIGN AND DOMESTIC PRACTICE

ХАРАКТЕРИСТИКА ОБЩИХ ПОДХОДОВ К ПРЕВЕНЦИИ ДЕЛИНКВЕНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЕЖИ В ЗАРУБЕЖНОЙ И ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПРАКТИКЕ

Romanova E.N.
Department of Professional Language Training
Vladimir Law Institute of the Russian Federal Penitentiary Service
Bolshaya Nizhegorodskaya st., 67e, Vladimir, Russia, 600020

Романова Е.Н.
кафедра профессиональной языковой подготовки
Владимирский юридический институт ФСИН России
ул. Большая Нижегородская, 67е, г. Владимир, Россия, 600020

The article deals with the general principles and approaches to the development of prevention programs of students’ delinquent behavior in domestic and foreign practice.
Keywords: delinquent behavior, adolescents, prevention programs, indicators of education, correction of conduct ...

В статье рассматриваются общие принципы и подходы к разработке программ превенции делинквентного поведения учащейся молодежи в отечественной и зарубежной практике.
Ключевые слова: делинквентное поведение, подростки, профилактические программы, показатели воспитанности, коррекция норм поведения…

В современных условиях мирового общественного развития явно проявляется тенденция сближения социальных, психолого-педагогических и прочих процессов, характерных для отечественной и зарубежной действительности. Анализируя условия и принципы интерпретации зарубежных программ профилактики делинквентного поведения учащейся молодежи в отечественной практике, нельзя отрицать, что объекты их воздействия – учащаяся молодежь, подростки, склонные к делинквентному поведению – достаточно близки как по формам проявления такого поведения, так и по определяющим его факторам. Кроме того, в последнее время появляются проблемы (буллинг, экстремистские проявления, правовой нигилизм и т.п.), требующие для их решения более тесного взаимодействия и координации усилий отечественных превентивных структур с зарубежными [4]. В этой связи изучение возможностей использования зарубежного социально-правового и психолого-педагогического опыта превентивной политики служит формированию открытого педагогического мышления и совместного поиска решения проблем мирового сообщества.

Уход от жесткой идеологизации образования и воспитания позволяет расширить возможности профилактической работы в отношении учащихся, попавших в трудную жизненную ситуацию, найти способы решения проблем, адекватных их современным потребностям и условиям жизни. За последние годы в России разработаны и используются в работе с учащейся молодежью программы профилактики делинквентного поведения, в той или иной степени, основанные на тех же принципах и реализующие аналогичные подходы зарубежных моделей, адаптированных к российским условиям. Например, российские программы также реализуют принципы гуманного подхода к личности молодого человека, признания семьи в качестве важнейшего института профилактики; согласованности действий всех воспитательно-профилактических служб в микросреде; максимальную индивидуализацию и адресность профилактических воздействий в социуме; конструктивное использование превентивных резервов, заключенных в нем.

Программы профилактики делинквентного поведения учащейся молодежи в зарубежной практике условно можно условно разделить на две группы. К одной относятся программы, направленные на работу с отдельной личностью с целью создания ее внутренней личностной гармонии. Другую категорию составляют программы, воздействующие на группы учащихся, склонных к делинквентному поведению. Целью таких программ является снижение деструктивного потенциала таких групп учащейся молодежи и направление их деятельности в позитивное русло [1].

На наш взгляд, такое деление не является определяющим для отечественной практики. Традиционно в отечественной профилактике доминирует идея приоритета общества над личностью. Это означает, что предупреждение делинквентного поведения прямо вытекает из проблемы усиления общественного контроля и социального воздействия на личность. Сравнительный анализ отечественных и зарубежных программ позволяет сделать вывод о том, что они содержат ряд общих показателей воспитанности подростков. Среди них можно выделить следующие:

- сознательное принятие роли гражданина своей страны;

- умение дифференцировать информацию, поступающую из социальной среды, СМИ, Интернета, исходя из традиционных духовных ценностей и моральных норм;

- наличие навыков практической деятельности в составе различных социокультурных групп конструктивной общественной направленности;

- осознание своей принадлежности к таким социальным общностям, как семья, коллектив учебной организации, сообщество городского или сельского поселения, неформальные молодежные организации и определение своего места и роли в этих обществах;

- умение выполнять правила поведения в семье, учебном коллективе;

- наличие начальных навыков моделирования и прогнозирования социальных отношений, развития социальной ситуации в семье, учебном коллективе.

В западной науке главной идеей является приоритет личности над обществом, именно поэтому профилактика делинквентного поведения учащейся молодежи связана, прежде всего, с психолого-терапевтической работой по коррекции представлений о нормах и правилах поведения, создание разветвленной сети социальных служб, оказывающих учащимся поддержку в различных кризисных ситуациях. Отсюда – разнообразие специализированных программ, рассчитанных на учащихся, преподавателей, родителей, работников правоохранительных органов, социальных работников, а также создание «социально-педагогических ниш» (центров, ассоциаций, клубов, обществ), нацеленных на социально-психологическую поддержку подростка в конкретной ситуации [5].

Данный подход успешно реализуется и в отечественной превентивной практике. В нынешних социально-экономических условиях развития российского общества он находит как государственную, так и общественную поддержку. Деятельность молодых людей имеет многомерный, деятельностный характер: они включены в различные виды социальной, информационной, коммуникативной активности, в содержании которых присутствуют разные, нередко противоречивые ценности и мировоззренческие установки. Именно поэтому организация воспитания и социализации современной российской молодежи строится, прежде всего, на основе общих духовных и общественных идеалов и ценностей [2].

Следовательно, в области формирования личностной культуры учащейся молодежи программами, приемлемыми для использования в отечественной профилактической деятельности, могут быть программы, в целеустановки которых заложены возможности:

- духовного и личностного развития, самовоспитания,

- реализации своего творческого потенциала в различных видах деятельности, включая социально ориентированную, общественно полезную деятельность на основе традиционных для российского общества нравственных установок и моральных норм,

- укрепления нравственности, основанной на свободе воли и духовных отечественных традициях;

- формирования морали – осознанной необходимости поведения, определяемого традиционными представлениями о добре и зле, справедливом и несправедливом, добродетели и пороке, должном и недопустимом;

- развитие способности к самостоятельным поступкам и действиям, совершаемым на основе морального выбора, к принятию ответственности за их результаты;

- осознание ценности человеческой жизни, формирование возможностей противостояния действиям и влияниям, представляющим угрозу для жизни, физического и нравственного здоровья, духовной безопасности личности.

В области формирования социальной культуры учащейся молодежи ими могут быть программы, реализующие такие возможности, как:

- формирование первичных навыков успешной социализации, представлений об общественных приоритетах и ценностях, ориен

тированных на эти ценности образцах поведения через практику общественных отношений с представителями различных социальных групп;

- формирование социальных компетенций, необходимых для конструктивного, успешного и ответственного поведения в обществе, укрепления доверия к другим людям, институтам гражданского общества, государству;

- развитие доброжелательности и эмоциональной отзывчивости, понимания и сопереживания другим людям, приобретение опыта оказания помощи другим людям;

- усвоение гуманистических и демократических ценностных ориентаций;

- формирование осознанного и уважительного отношения к традиционным религиям и религиозным организациям России, к вере и религиозным убеждениям других людей, понимание значения религиозных идеалов в жизни человека, семьи и общества, роли традиционных религий в историческом и культурном развитии России;

- формирование культуры межэтнического общения, уважения к культурным, религиозным традициям, образу жизни представителей народов России.

Хорошо известно, что в формировании ценностей школьников значимую роль играет его диалогическое общение со сверстниками, родителями, преподавателями и другими значимыми взрослыми. Выработка личностью школьника собственной системы ценностей, поиски смысла жизни невозможны вне его диалогического общения со значимым для него сверстником или взрослым. Диалог не допускает сведения нравственного воспитания к морализаторству и монологической проповеди, но предусматривает его организацию средствами равноправного межсубъектного диалога. Следовательно, возможность реализации принципа диалогового общения является необходимым условием для успешности применяемой профилактической программы. В этом отношении практика использования зарубежных менторских программ (например, “Big Brother, Big Sister”), является значимой и для отечественной практики. Содержание данного принципа четко ориентирует педагогов при организации профилактической работы на приоритет деятельностных, диалоговых форм работы перед абстрактно-просветительскими и информационными.

Традиционно основная воспитательная роль подрастающего поколения в России возлагается на образовательные организации. Действительно, в процессе обучения и развития учащиеся, в том числе и склонные или проявляющие делинквентное поведение, постоянно находятся в поле зрения педагогов и других специалистов. Образовательные организации несут ответственность за негативное поведение своих учеников и воспитанников. Однако нельзя забывать, что в большинстве случаев учителя не могут успешно проводить профилактическую работу, не имея соответствующей подготовки и квалификации. Именно поэтому в российских школах в основном воспитательное воздействие на школьников учителями осуществляется посредством преподаваемого ими предмета на основе их познавательного, развивающего и воспитательного потенциала.

В отечественной педагогической практике накоплен богатый опыт внедрения в образовательный и воспитательный процесс таких форм деятельности школьников, которые способствуют развитию их познавательной, коммуникативной, социокультурной, регулятивной и других видов компетенций. Они предполагают развитие умений самостоятельно находить необходимую информацию, давать ей оценку и правильно использовать, формировать навыки прогнозирования и планирования собственной деятельности, общения, уважения к мнению других участников этого процесса и других норм взаимодействия. С этой целью активно используется проведение различного рода мероприятий классной и внеклассной работы, таких, как интерактивные лекции, дискуссии и диспуты по проблемам этики и морали, круглые столы, проектная деятельность, направленная на решение важных социальных проблем местного сообщества, школы, класса.

Для большинства зарубежных образовательных систем характерна, прежде всего, узкая, прагматическая направленность преподавания учебных предметов. В отличие от них, в отечественные учебные программы стандарта нового поколения заложены принципы системно-деятельностного подхода, ориентированного, прежде всего, на обеспечение активного участия школьников в получении знаний и их применение в решении многообразных проблем повседневной жизни, в том числе, и выбора поведения и характера взаимоотношений с окружающими их людьми.

Таким образом, несмотря на различия в уровнях социально-экономического развития, особенностей национального характера и культуры, влияние процессов глобализации на сближение психолого-педагогических процессов в отечественной и зарубежной практике достаточно велико. Это явление обусловило возможность разработки и использования в российской действительности программ превенции делинквентного поведения учащейся молодежи, основанных принципах и подходах, аналогичных принципам и подходам их реализации в практике зарубежных стран.

Литература:

1. Волков, Д.В. Анализ концепции девиантного поведения несовершеннолетних (по материалам США и Великобритании): Автореф…дис. канд. пед наук [Текст] / Д.В. Волков. – Коломна. – 2001. – 36 с.

2. Ершова, И.А. Подготовка педагога к профилактике девиантного поведения подростков в оечественном и зарубежном опыте (на материале Англии и США): дис. …канд.пед.наук [Текст]/ И.А. Ершова. – Калининград, 2005. – 167 с.

3. Захарова, Е.А. Гуманистические подходы к процессу преодоления девиантного поведения подростков в педагогических исследованиях России, США и Канады: дис. …канд.пед.наук.[Текст]/ Е.А. Захарова.– Хабаровск, 2004. – 193 с.

4. Саламатина, И.И. Ресоциализация делинквентных групп несовершеннолетних (на материале США и Великобритании) Автореф.… дисс. д-ра пед наук[Текст] / И.И. Саламатина– М. – 2007. – 44 с.

5. Gottfredson, D. C, Cook, P. J., and Na, C. (2011) School-Based Crime Prevention.. In Welsh, Brandon C. and Farrington, David P. (eds.). The Oxford Handbook on Crime Prevention. New York: Oxford University Press.

УДК 378

INTERDEPENDENCE WITH SUBJECTIVITY OF ETHICAL PRINCIPLES IN PROFESSIONAL ACTIVITY OF PR-SPECIALISTS

ВЗАЄМОЗВ’ЯЗОК СУБ’ЄКТНОСТІ ІЗ ЕТИЧНИМИ ЗАСАДАМИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ ЗВ’ЯЗКІВ З ГРОМАДСЬКІСТЮ

Ryabets I.V.
Chair of Psychology and Pedagogics
National University of Kyiv Mohyla Academy (NaUKMA),
Skovorody St., 2, Kyiv, Ukraine, 04655

Рябець І. В.
Кафедра психології та педагогіки
Національного університету
«Києво-Могилянська академія», вул. Сковороди, 2,
Київ, Україна, 04655

The article analyzes the features of the interdependence of subjection PR-experts and Professional Ethics of PR-activity.
Keywords: professional subjectivity of PR-specialists, professional training of public relations experts, PR, subjection Ethics in PR, Professional Ethics of PR-activity, propaganda.

У статті проаналізовано особливості взаємозв’язку суб’єктності майбутніх фахівців із зв’язків з громадськістю із етичними засадами у їхній професійній діяльності.
Ключові слова: професійна суб’єктність майбутнього фахівця із зв’язків з громадськістю, професійна підготовка майбутніх фахівців із зв’язків з громадськістю, PR, суб’єктність, етика паблик рілейшнз, професійна етика PR-діяльності, пропаганда.

Постановка проблеми у загальному вигляді та обгрунтування актуальності теми. В умовах кардинальних соціальних, економічних, політичних змін, які відбувають в Україні, особливу роль відіграє діяльність такого соціального інституту, як паблик рілейшнз, який потрактовують «совістю» менеджменту, тобто цим визначається покликання піарменів кожного разу нагадувати організації про її соціальну відповідальність перед різноманітними групами громадськості та суспільства в цілому» [5, с. 292]. Особиста соціальна відповідальність фахівця із зв’язків з громадськістю тісно пов’язана з його громадянською позицією, з його власними морально-етичними обов’язками перед суспільством. У навчально - виховному процесі сучасного ВНЗ під час професійної підготовки майбутніх фахівців із зв’язків з громадськістю особливу увагу слід звернути на формування високого рівня суб’єктності окрім знань про принципи, функції PR-діяльності, техніки, технології, адже саме високий рівень суб’єктності сприятиме ефективній професійній діяльності майбутніх фахівців із зв’язків з громадськістю та дотримання ними професійної етики. Саме питання етики паблик рілейшнз є наріжним каменем власне існування інституту PR як такого. Необхідність готувати такого фахівця зв’язків з громадськістю, який би відповідав перед суспільством за наслідки власної професійної діяльності, за послуги, надані клієнтам, і зумовили актуальність нашої теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням етики PR-діяльності присвячена низка наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів, таких як: В. Бебик, В. Березенко, Н. Грицюта, А. Зінченко С. Квіт, В. Королько, В. Мойсеєв, І. Слісаренко, Г. Почепцов І. Авдеєва, С. Аллен, С. Блек, Г. Брум, Ф. Буарі, Г. Гелловей, Дж. Грюніг, Ф. Джефкінс, С. Катліп, Ф. Кітчен, Є. Коханов, А. Кривоносов, А. Лі, У. Ліппман, Г. Тульчинський, А. Уміков, К. Фіцпатрік, М. Щедровицька та інші.

Аналіз поняття суб’єктності в психолого-педагогічній літературі зроблено в працях: К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, А. Брушлінського, Є. Ісаєва, А. Леонтьєва, О. Осницького, В. Петровського, С. Рубінштейна, В. Слободчикова та інших. Детальний науково - теоретичний аналіз категорій «суб’єктність» та «суб’єктність майбутнього фахівця» було зроблено нами в попередніх наукових розвідках [10; 11], наразі важливо закцентувати увагу на взаємозв’язку суб’єктності із етичними засадами у професійній діяльності майбутніх фахівців із зв’язків з громадськістю з огляду на виклики часу.

Метою нашої статті є дослідження особливостей взаємозв’язку суб’єктності майбутніх фахівців із зв’язків з громадськістю із етичними засадами у їхній професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на визначення сучасного вченого Р. Апресян, який потрактовує професійну етику як «…систему моральних норм професійної діяльності, чи кодексу…» (переклад тут та надалі наш – І. Р.) [1], можемо розглянути категорію, яка є важливою для розуміння та висвітлення нашої проблеми, а саме «професійної етики PR-діяльності». Провідний український вчений в цій царині Н. Грицюта дає наступне визначення цій категорії: «професійна етика PR-діяльності - система конкретизованих моральних норм і принципів фахової діяльності, спрямована на встановлення на основі доброчесної й відвертої поінформованості, моральнісної комунікації та взаєморозуміння суб’єктів соціуму (органи влади, керівні особи держави, підприємства, організації, партії) із широкими колами громадськості з метою досягнення соціального, політичного, економічного, психологічного, духовного добробуту громадянського суспільства» [3, с. 131].

Починаючи з часів А. Пейджа (20-30 рр. ХХ ст.), якого С. Катліп називав одним із основних архітекторів професії та структури PR, «необхідно виділити ідею А. Пейджа про соціальну відповідальність бізнесу: бізнес розпочинається із схвалення людьми та виживає за прихильного до нього ставлення; діяльність компаній має задовольняти потреби громадськості, а їх керівництво має бути відповідальним перед нею» [7, с. 48].

Питання професійної відповідальності та етики є актуальними для фахівців з паблик рілейшнз особливо в наш час. У разі порушення професійної етики та міжнародних стандартів професійної етики з’являються «брудні» технології, психотерористичні методи боротьби з політичним супротивником (викид компромату, шантаж, погрози, фальсифікації, дискредитації, підривна риторика із за

стосуванням інформаційно-рекламних технологій)» [5, с. 35]. До таких технологій, які суперечать людській моралі, нормам чинного законодавства, використовується сленгове поняття, насамперед в пострадянських країнах, «так званого «чорного PR» [5, с. 35]. За С. Квітом «якщо має місце застосування т. зв. брудних технологій, тоді це вже не PR, а свідоме введення в оману масової авдиторії, за що передбачена певна відповідальність» [4, с. 122 - 123]. Таким чином професійна етика PR-діяльності постає тим кордоном, перетнувши який, такий соціальний інститут як PR перестає відповідати своєму соціальному призначенню і філософії, тобто не забезпечується оптимізація взаємодії, співпраці та порозуміння суб’єкта PR із громадськістю. Відбувається перехід від PR-діяльності до інших сфер професійної діяльності, а саме: пропаганди, реклами, журналістики та т. і. На думку класика зв’язків з громадськістю С. Блека «слід чітко розмежовувати ПР та пропаганду. Геббельс писав про пропаганду що це «інструмент політики, засіб соціального контролю… Переконувати не входить в завдання пропаганди, її функція – привернути однодумців та утримувати їх в покорі…» [2, с. 19]. Метою PR є досягнення злагоди та порозуміння, а метою пропаганди - розмежування та протистояння. С. Блек підкреслює, що «в пропаганді не завжди враховуються етичні аспекти…» [2, с. 19].

«Своєрідними систематизованими реєстрами моральних норм PR-діяльності є професійні кодекси, що стали частковими еквівалентами суспільної моралі й виконують регулятивну та ціннісно - орієнтаційну ролі» [3, с. 131]. На думку провідних українських науковців Н. Грицюти та В. Королька питання професійної етики PR розглядається в трьох площинах: суспільна етика, корпоративна етика, особиста етика. Суспільна етика за цими авторами розглядається через: відносини із суспільством, а саме через шанобливе ставлення до його моралі; відносини та співпраця з державними органами влади; відносини із засобами масової інформації. Корпоративна етика стосується «питань ***репутації професії,*** тобто ставлення фахівця PR до своєї професійної діяльності та до професії PR загалом. Відтак, він не повинен свідомо завдавати шкоди професійній репутації колег, агенції та PR-галузі загалом. Тож, насамперед, етичними принципами є діяльність на засадах чесності, відповідального ставлення до професії, запобігання будь-якій шкоді професії, підтримка репутації професії, висока мораль фахівця, який несе особисту відповідальність за дотримання цих принципів» [3, с. 132-133].

Під особистою етикою PR-фахівця розуміють належне ставлення до людської гідності цих фахівців у їхній професійній діяльності. У всіх етичних кодексах (Афінський кодекс Міжнародної Асоціації зв’язків з громадськістю (IPRA), Європейський кодекс професійної поведінки в галузі PR, Стокгольмська хартія ICCO, Кодекс професійної поведінки Міжнародної Асоціації зв’язків з громадськістю (IPRA)) вимагається від PR-працівників: повага до Людини, визнання ними особистих прав кожного; взяття зобов’язання підтримувати до себе довіру тих, з ким він вступає в контакт, а також робити внесок у створення таких етичних і культурних умов, які дають можливість людині досягти повного розвитку й користуватися всіма незаперечними правами, наданими Декларацією ООН про права людини; підтримання довіри та позитивного ставлення не лише до організації, у якій чи на яку працює фахівець, а й до всієї професії.

Наразі, зробивши моніторинг офіційних сайтів вітчизняних ВНЗ III- IV рівня акредитації можемо завважити, що питанню формування етики в професійній підготовці майбутніх фахівців приділяється певна увага. У низці університетів України читаються навчальні курси, в змісті яких розкриваються основні положення професійної етики PR-фахівців: Інститут журналістики Київський національний університет імені Тараса Шевченка (проф. Грицюта Н. М.); Гуманітарний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка (доц. Гусак О. П.); Київський національний торговельно-економічний університет (ст. викладач Голік О. В.); «Запорізький національний університет» (доц. Бондаренко І. С.); Маріупольський державний університет (проф. Почепцов Г. Г.); Одеська національна академія зв’язку ім. О. С. Попова.

Можемо констатувати, що для представників соціономічних професій головною ознакою їхньої професійної діяльності є органічне поєднання службового й громадського обов’язку. Від цих професій значною мірою залежить формування системи публічних комунікацій для соціального суб’єкта, які забезпечують його оптимальну взаємодію із важливими для нього групами громадськості. Тому закономірним є те, що суспільство висуває підвищені вимоги до фахівців таких професій, до яких належать і PR-фахівці. Зазначене вище положення, зумовлює своєрідність професійної етики PR-діяльності. Отже вимагає від майбутнього фахівця із зв’язків з громадськістю високого рівня суб’єктності в його професійній діяльності.

На думку В. Петровського, суб’єктність являє собою провідну причинність людини в її зв’язках із зовнішнім світом. У його концепції особистість і суб’єктність певним чином взаємопов’язані: бути особистістю – означає бути суб’єктом власної життєдіяльності, будувати свої життєві (в широкому розумінні цього слова) контакти з світом, бути суб’єктом предметної діяльності, бути суб’єктом спілкування, бути суб’єктом діяльності, самосвідомості [9, с. 8-9]. Він виділяє в суб’єктності такі компоненти: здатність до формулювання цілей, до саморозвитку, здатність до свободи вибору та відповідальності за нього.

О. Осницький вказує на домінантність свідомого в суб’єктних проявах людини, визначає суб’єкта, як свідомого і самостійного носія власної активності [8, с. 16 - 17]. Цей автор виділяє п’ять взаємопов’язаних і взаємодіючих компонентів:

1. досвід з формування цінностей, який орієнтує зусилля людини;
2. досвід рефлексії, який допомагає пов’язати рефлексію з іншими компонентами суб’єктного досвіду;
3. досвід типової активізації, який орієнтує у власних можливостях та допомагає краще пристосувати власні зусилля до рішення значущих задач;
4. операційний досвід, який об’єднує конкретні засоби перетворення ситуації і своїх можливостей;
5. досвід співробітництва, який сприяє об’єднанню зусиль у спільному вирішенні задач і передбачає співробітництво в майбутньому.

Науковці в галузі теорії та методики професійної освіти, спираючись на особливості психологічного визначення категорії «суб’єктність», зможуть підготувати майбутніх фахівців із зв’язків з громадськістю самостійно приймати професійні рішення, використовувати інформаційно - комп’ютерні технології, критично мислити, сприяти попередженню та залагодженню конфліктів, нести відповідальність за прийняття власних професійних рішень перед суспільством, корпорацією, Людиною.

Із аналізу праць відомих науковців в галузі педагогіки та психології щодо суб’єктності можемо сформулювати власне визначення професійної суб’єктності майбутніх фахівців із зв’язків з громадськістю. Спираючись, на запропоновану структуру професійної суб’єктності І. Краснощьоченко [6, с. 37], п***ід професійною суб’єктністю майбутнього фахівця із зв’язків з громадськістю*** ми розуміємо: прояв професійної ідентичності / професійної

Я – концепції; відображення професійної направленості; розвиток професійного мислення; формування професійних компетентностей; удосконалення професійно - важливих якостей особистості в царині PR – діяльності.

Своєрідність професійної етики PR-діяльності, що розглядається через три взаємопов’язані площини: суспільна етика, корпоративна етика, особиста етика, полягає у відповідальності PR-фахівця за результати своєї професійної діяльності перед суспільством, підприємством та Людиною. Тобто, починаючи з відповідальності перед суспільством, майбутній фахівець із зв’язків з громадськістю має проводити свою професійну діяльність у відповідності до інтересів суспільства та сприяти розвитку взаєморозуміння в суспільстві. Причому, цей фахівець повинен підпорядковувати власну професійну діяльність нормам і суспільним правилам. Така професійна діяльність PR - фахівця не повинна суперечити державним інтересам, має позитивно впливати на інформаційну політику держави, сприяти формуванню відкритого інформаційного простору, удосконалювати та налагоджувати комунікації на рівні соціуму та його окремих сегментів, співпрацюючи із ЗМІ. Лише фахівець з високим рівнем суб’єктності може впровадити зміст етичних кодексів PR-діяльності в власну професійну діяльність з боку загальних питань соціальної ролі та етики PR.

Щодо другої площини розгляду питання етики та професійної відповідальності фахівця із зв’язків з громадськістю, то вона стосуються корпоративної етики, насамперед, питань репутації професії, тобто ставлення PR-фахівця до своєї професійної діяльності та до професії PR загалом. Відповідальність фахівця з паблик рілейшнз за результати своєї професійної діяльності у відносинах з власною корпорацією, організацією, підприємством проявляється у добросовісному виконанні професійних обов’язків, підвищенні власної професійної кваліфікації, етичному вирішенню конфліктів інтересів, сприянню підвищення репутації професії PR, вибудовуванні стосунків з колегами по цеху на засадах чесної конкуренції, без завдання шкоди професійній репутації колег та т. і. Активне свідоме ставлення PR-фахівця до своєї професійної діяльності, передбачення її результатів та відповідальність за наслідки дій – це прояв професійної суб’єктності, що реалізується в другій площині професійної PR-діяльності, а саме на рівні корпоративної етики.

Третя найбільш глибинна площина, яка безпосередньо пов’язана з рівнем професійної суб’єктності майбутнього фахівця із зв’язків з громадськістю, є етика «поведінки кожного, хто професійно практикує зв’язки з громадськістю» [5, с. 278]. Адже саме в цій площині відбувається перехід від загально-глобальних до конкретно-особистісних вимог, зобов’язань, відповідальності щодо професійної етики в PR-діяльності. Ця площина і є базою власне етики PR-діяльності. Високий рівень суб’єктності фахівця з паблик рілейшнз саме в цій площині формує підґрунтя для розвитку корпоративної та суспільної етики. Кожен фахівець із зв’язків з громадськістю має прагнути розвивати засоби та форми спілкування, які дають кожному члену суспільства почувати себе цілком проінформованим і в такий спосіб відчувати власну участь і відповідальність перед суспільством у безпосередньому зв'язку з іншими членами суспільства. PR-фахівець за будь-яких умов, навіть в особистому житті, повинен пам’ятати про професійну етику, щоб не втратити довіру та контакт з тими, із ким він спілкується. У своїй роботі такий фахівець повинен ставитися з належною повагою до людської гідності кожного та до правоти своєї справи та висловлювання думок усіма сторонами, що беруть участь в діалозі. Характерною ознакою прояву високого рівня суб’єктності в цій площині є чесне та об’єктивне виконання своїх професійних обов’язків, яке передбачає, крім усього іншого, збереження лояльності стосовно колишніх та теперішніх своїх клієнтів і роботодавців; утримання від поширення неперевіреної сумнівної інформації; невикористання методів проти Особистості, що завдають шкоди гідності людини і її честі.

Висновки. Етичні норми та засади, професійної діяльності фахівців із зв’язків з громадськістю задекларовані низкою міжнародних кодексів професійної PR-поведінки. Прояв професійної суб’єктності за В. Петровським полягає у здатності до формулювання цілей, до саморозвитку, здатності до свободи вибору та відповідальності за нього. На нашу думку, під професійною суб’єктністю майбутнього фахівця із зв’язків з громадськістю ми розуміємо: прояв професійної ідентичності / професійної Я – концепції; відображення професійної направленості; розвиток професійного мислення; формування професійних компетентностей; удосконалення професійно - важливих якостей особистості в царині PR – діяльності.

Професійна етика PR-діяльності розглядається через три взаємопов’язані площини: суспільна етика, корпоративна етика, особиста етика. Кожна з цих площин вимагає від майбутнього фахівця із зв’язків з громадськістю відповідного рівня суб’єктності. Високий рівень суб’єктності фахівця з паблик рілейшнз саме в третій площині (особиста етика) формує підґрунтя для розвитку корпоративної та суспільної етики.

Список використаних джерел

1. *Апресян Р. Г.* Профессиональная, прикладная и практическая этики [Електронний ресурс]. - Режим доступу http://iph.ras.ru/uplfile/ethics/RC/ed/kaunas/apr.html . – Назва з екрана.

2. *Блэк С.* Паблик рилейшинз: что это такое? – Москва : Модино пресс, 1990.–239 с.

3. *Грицюта Н. М.* Професійна етика PR-діяльності: сутність поняття, принципи // Держава та регіони. Серія. Соціальні комунікації. – № 4 (20). – 2014.- С. 130-135.

4. *Квіт С.* Масові комунікації : підруч. для студ. вищ. навч. закл. - Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. - 206 с.

5. *Королько В. Г., Некрасова О. В.* Зв’язки з громадськістю. Наукові основи, методика, практика. – Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2009.–831с.

6. *Краснощёченко И. П.* Акмеологическая концепция становления и развития профессиональной субъектности будущих психологов с учетом регионального запроса // Вестник Костромского государственного университета им. н.а. некрасова. серия гуманитарные науки: педагогика. психология. социальная работа. акмеология. ювенология. Социокинетика - Выпуск 2 . – Т. 18. – 2012. – С. 37 – 41.

7. *Лукиева Е. Б.* Теория и практика связей с общественностью. Часть I. Основы PR: Учебное пособие. – Томск : Изд-во ТПУ, 2006. – 156 с.

8. *Осницкий А. К.* Проблемы исследования субъективной активности // Вопросы психологии. – 1996. - № 1. - С. 5 – 20.

9. *Петровский В. А.* Личность в психологии: парадигма субъектности. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 512 с.

10. *Рябець І. В.* Науково – теоретичний аналіз категорій «суб’єктність» та «суб’єктність майбутнього фахівця» [Електронний ресурс].- Режим доступу. http://www.ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/5901.–Назва з екрана.

11. *Рябець І. В.* Проблема «суб’єкта» і «суб’єктності» майбутнього фахівця (теоретико-методологічний аспект) [Електронний ресурс]. - Режим доступу. http://www.ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/5908 - Назва з екрана.

УДК 371.113:371.14

FORMATION OF ADMINISTRATIVE CULTURE OF HEADS OF SCHOOLS

ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ КЕРІВНИКА ШКОЛИ

Semanchina V.O.
Department of pedagogy, psychology and educational management
Kherson state University
St. 40 years October, 27, Kherson, 73000

Семанчина В.О.
Кафедра педагогіки, психології й освітнього менеджменту
Херсонський державний університет
вул. 40 років Жовтня, 27, м. Херсон, 73000

The article deals with the problem of administrative culture of the future leaders of educational institutions. We opened pedagogical conditions of formation of the administrative culture of the future heads of state and sstudied of the problem in the modern educational theory.
Keywords: management culture, leader, leadership style, leader, student government .

У статті розглянуто проблему управлінської культури майбутніх керівників загальноосвітніх навчальних закладів. Розкрито педагогічні умови формування управлінської культури майбутніх керівників та висвітлено стан дослідження проблеми в сучасній педагогічній теорії.
Ключові слова: управлінська культура, керівник, стиль керівництва, лідер, студентське самоврядування.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У наш час в умовах цивілізаційних процесів виникає потреба в кадрах, які були б соціально активними, компетентними фахівцями, високопрофесійними лідерами з особистісними якостями, котрі актуальні на світовому ринку праці, такими як: ініціативність, толерантність, творчість, адаптивність, доброзичливість, працездатність, комунікабельність, що виступають сьогодні характерною властивістю сучасного фахівця та успішного керівника освітніх закладів всіх рівнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання даної проблеми. Проаналізувавши наукову педагогічну літературу, можна зазначати, що питання управлінської культури керівника навчального закладу посідає місце в педагогічній теорії. Багато науковців, таких як Г. Єльнікова, Л. Пономарьов, В. Попов, В. Сластенина, В. Чічканов приділяли увагу саме розкриттю змісту даного поняття та його основним компонентам, другі - у своїх наукових працях розкривали психологічні умови формування управлінської культури особистості, шляхом аналізу соціальної культури особистості (А. Прохоров, К. Розлогов, В. Рузін); треті – розглядали питання формування управлінської культури майбутніх учителів (Ю. Кращенко, Ю. Ступак , - формуванню лідерських якостей особистості і формування "Я-концепції" як запоруки успішної професійної діяльності майбутніх учителів загальноосвітніх навчальних закладів. Останні розкривали зміст поняття «управлінської культури» через призму діяльності органів студентського самоврядування.

Формулювання цілей статті. Усе вищезазначене дає нам змогу вважати, що питання про формування управлінської культури особистості було предметом досліджень у теорії навчання на різних етапах розвитку та в різних умовах життєдіяльності людини. Це питання, на наш погляд, залишається нагальним й на сьогодні в умовах перебудови та переосмислення освітнього простору, євроінтеграції та модернізованого підходу до розуміння людини-професіонала, людини-управлінця з новим критичним сприйняттям дійсності.

Саме тому ставимо собі за мету розкрити поняття «управлінська культура керівника»; піддати глибинному аналізу питання умов формування управлінської культури керівника; теоретично та практично підтвердити суттєвий вплив органів студентського самоврядування та їх діяльності на формування особистості майбутнього управлінця – менеджера освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Динамічний розвиток сучасної педагогічної науки характеризується пошуком фундаментальних підходів до навчально-виховного процесу, в якому головною метою є навчання та виховання професійно компетентного, ініціативного, творчого громадянина, наділеного почуттями обов’язку і відповідальності перед суспільством, здатного швидко адаптуватися до динамічного розвитку сучасного світу, характерними ознаками якого є підвищення ролі особистості майбутнього фахівця та його професійної компетентності.

Теоретичні дослідження й емпіричний досвід переконують, що цьому насамперед сприяє участь у студентські роки в діяльності органів студентського самоврядування, що дозволяє сформувати зазначені якості, всебічно розкрити потенціал молодої людини, забезпечити прийняття об’єктивних управлінських рішень та прозорості діяльності освітніх закладів у цілому.

Останнім часом значного поширення у вищих навчальних закла-

дах набуває діяльність органів студентського самоврядування. Так, у ст. 38 Закону України "Про вищу освіту" зазначено: "У вищих навчальних закладах та їх структурних підрозділах діє студентське самоврядування, яке є невід'ємною частиною громадського самоврядування відповідних навчальних закладів. У студентському самоврядуванні беруть участь особи, які навчаються у вищому навчальному закладі. Усі особи, які навчаються у вищому навчальному закладі, мають рівне право на участь у студентському самоврядуванні". Крім того, у Законі визначено фінансову основу самоврядування студентської молоді - кошти в розмірі не менш ніж 0,5% відсотка спеціального фонду відповідного вищого навчального закладу [7, с.81].

Вивчення об'єктивної реальності засвідчує, що в багатьох Вищах органи студентського самоврядування функціонують формально, їх позитивний уплив не завжди відчутний, вони недієздатні у власній організації та змісті діяльності студентського колективу.

Соціальна активність студентів залишається недостатньою, що виявляється в небажанні:

- глибоко вникати в організацію навчального процесу;
- робити наголос на моральному і громадянському вихованні молоді;
- свідомо брати участь у виборах;
- відвідувати заходи, котрі мають не лише розважальний характер;
- коректно відстоювати свої права тощо.

Це можна пояснити не лише їхньою низькою соціальною активністю, некомпетентністю студентських лідерів, але й тим, що в педагогічній науці неповно обґрунтовано феномен студентського самоврядування, до цього часу не вивчено ретроспективу його становлення й розвитку, зокрема в системі освіти XIX – поч. XX ст., не виокремлено основні теоретичні ідеї, не вивчено досвід діяльності студентських самоврядних організацій, не виявлено основні напрями їхньої діяльності, не з'ясовано специфічні особливості студентського середовища вищих навчальних закладів досліджуваного періоду [5, с. 20].

З'ясуємо, як трактують сучасні дослідники визначення поняття самоврядування взагалі та студентського самоврядування зокрема. У великому енциклопедичному юридичному словнику автори подають таке тлумачення поняття самоврядування – «тип соціального управління, за яким суб'єкт та об'єкт управління збігаються, тобто самі люди управляють своїми справами, спільно приймають норми і рішення та діють з метою їх реалізації. Як одна з форм організації людського співіснування самоврядування базується на принципах свободи, рівності та безпосередньої участі в управлінні. Основними ознаками самоврядування є: належність влади всьому колективу, її здійснення колективом або безпосередньо, або через обрані органи; єдність, збіг суб'єкта та об'єкта управління; самоконтроль та саморегуляція завдяки спільно прийнятим соціальним нормам; спільне ведення загальних справ; самофінансування; обстоювання та захист спільних інтересів на основі самодіяльності та самовідповідальності тощо» [4, с. 23].

Аналогічне визначення поняття «самоврядування» знаходимо в юридичній енциклопедії.

У великому тлумачному словнику сучасної української мови самоврядування розглядають як форму управління, за якого суспільство, певна організація, господарська чи адміністративна одиниця тощо має право самостійно вирішувати питання внутрішнього керівництва або виборна установа, яка здійснює таке управління; також «самоврядування» - це право державної одиниці самостійно вирішувати питання внутрішнього законодавства й управління, а також мати свої урядові органи. У великому тлумачному словнику зазначено, що самоуправління – те саме, що самоврядування. Самоуправління – походження з російського «самоуправление». Тому надалі в дисертаційному дослідженні будемо вживати як синонімічні поняття студентське самоврядування та студентське самоуправління, вважаючи їх взаємозамінними.

За Великою радянською енциклопедією, самоврядування – це форма місцевого управління в містах, общинах, комунах через органи, обрані певною частиною населення або формально всім населенням [8, с. 224].

Отже, узагальнюючи вищезазначені дефініції поняття “самоврядування”, доходимо висновку, що це тип управління, форма співіснування або управління, інститут права, основною метою якого є самостійне вирішення різноманітних питань.

У "Типовому положенні про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах" зазначено: самоврядування у вищому навчальному закладі – «це самостійна громадська діяльність студентів із реалізації функцій управління вищим навчальним закладом, яка визначається ректоратом (адміністрацією), деканатами (відділеннями) і здійснюється студентами відповідно до мети і завдань, що стоять перед студентськими колективами [9, с. 46]. В електронній енциклопедії знаходимо таку дефініцію: студентське самоврядування – форма управління, за якої студентство має право самостійно вирішувати питання внутрішнього управління.

Досить оригінальне визначення дає сучасна молода дослідниця А. Мануйленко: «студентське самоврядування – це шлях до громадянського суспільства, коли громада (університетська спільнота) висуває своїх лідерів і намагається контролювати їх дії, це можливість робити щось цікаве, спробувати себе у різних якостях: виконавця, керівника тощо» [1, с. 43]. За словником - довідником з педагогіки, студентське самоврядування – метод самоорганізації колективу, який забезпечує формування у його членів стосунків взаємної відповідальності, організаторських здібностей за умови, що управління справами колективу здійснюють працездатні органи, котрі мають реальні права та повноваження. Організація самоврядування в конкретному колективі визначається трьома факторами: структурою колективу, змістом його життя та організаторським досвідом його членів [1, с. 48].

Отже, згідно з наведеними вище визначеннями, студентське самоврядування – це форма організації управління, самостійна громадська діяльність, шлях до громадянського суспільства, метод самоорганізації колективу.

У своїй науковій праці присвяченій історії розвитку студентського самоврядування у вищих навчальних закладах В. Мокляк репрезентував власну дефініцію: «студентське самоврядування – одна із форм організації середовища, що базується на добровільних виборних засадах. Основними ознаками самоврядування є: належність влади всьому колективу, її здійснення колективом безпосередньо або через обрані органи; партнерська участь у навчально-виховному процесі та внутрішньому керівництві закладом освіти; самоконтроль та саморегуляція завдяки прийнятим нормам моралі; обстоювання та захист спільних різнобічних інтересів на основі самодіяльності та самовідповідальності» [5, с.16].

На нашу думку, студентське самоврядування - це трудовий колектив, усіх учасників якого об'єднано спільними інтересами, цінностями та прагненнями, діяльність якого має керований характер як зовні (керівництво університету, відділи та служби) так із середини (неформальне спілкування та суб'єкт-суб'єктні відносини учасників колективу). Головна мета діяльності – відстоювання інтересів студентства, активна соціальна та громадська позиція кожного, за-

лучення до процесу освітотворення та участь в управлінні вищим навчальним закладом.

Тому вивчення цього питання та історії становлення органів студентського самоврядування дає змогу використовувати цінні науково-практичні досягнення минулих років для аналізу історичного становлення та розвитку студентського самоврядування, розкриття його основних структурних компонентів та напрямів діяльності у сучасному вищі, та звичайно, впливу на формування управлінської культури студента та керівника педагогічної сфери у майбутньому.

Виходячи з вищезазначеного, студентське самоврядування розглядається як «сприятливе» середовище для формування особистості, самореалізації кожного з членів студентського колективу, засвоєння активної соціальної позиції. У діяльності органів студентського самоврядування студент набуває необхідні знання та вміння для подальшої трудової діяльності, навчається чітко формулювати цілі та шляхи їх досягнення, навчаться відстоювати свої права та виконувати обов’язки, засвоює правила поведінки в трудовому колективі та залучається до процесів ділового спілкування на різних рівнях взаємодії. Обіймаючи керівні посади у самоврядуванні, особистість має змогу проявити свої лідерські якості та вміння організовувати та координувати колектив, вирішувати спільні проблеми студентського мікросередовища та планувати творчу, активну, дозвіллєву діяльність студентського, а в майбутньому , й педагогічного колективу школи. Ставши керівником закладу освіти, потрібно розуміти, що ефективний керівник - це керівник, який володіє не тільки владними повноваженнями, а й статусного лідера в педагогічному колективі, орієнтований не тільки на діяльність освітнього закладу, а і на підтримку і розвиток, як усього педагогічного колективу, так і окремих педагогів. Приналежність керівника до влади, його лідерський статус, спрямованість стилю управління - все це і відображає [11, с.21].

Саме тому, розглядаючи перспективи розвитку шкільних організацій, К. Ушаков зазначає, що «основні проблеми школи – проблеми дорослих. Головний потенціал вдосконалення шкільних організацій лежить в площині розвитку людських ресурсів». У зв'язку з цим зміщується вектор діяльності закладом в цілому на управління педагогічним колективом. Більше того: чи не колективом взагалі, а педагогами, причому не як суб’єктів професійної діяльності, а як особистостями.

Індивідуальні психологічні особливості керівників школи і формує педагогічний колектив.

В організаційній підсистемі кожної школи є адміністративна ланка. До неї входять керівники різних рівнів (директор, завучі, керівники підрозділів). Керівник - особа, на яку офіційно покладено функції управління колективом і організації його діяльності . Таким чином, керівник - це особа, що володіє владними повноваженнями - управлінець, сучасний менеджер освіти.

Сьогодні в освіті України здійснюються складні трансформаційні процеси, пов’язані з реформуванням усіх ланок педагогічної діяльності, що відбуваються в навчальних закладах різних типів і форм власності. Тенденції демократизації суспільства та певний рівень свободи передбачають творчі пошуки вчителів і керівників закладів освіти, які в мінливому середовищі призводять до появи інноваційних процесів, виникнення, формування та здійснення педагогічних інновацій.

Національна доктрина розвитку освіти наголошує на потребі створення умов розвитку і саморозвитку кожної особистості, формування покоління, здатного навчатися впродовж усього життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства. Це, у свою чергу, вимагає пошуку нових підходів, форм та змісту педагогічної діяльності, що можливе за умов якісно нової управлінської діяльності, що ґрунтується на засадах педагогічної інноватики - сучасного напряму педагогіки [1,с.25], тобто у забезпеченні конкурентоспроможності ЗНЗ, застосуванні демократичних принципів управління, залученні громади в управління школою, створенні інноваційного середовища в навчальному закладі, розширенні змісту управлінських функцій, зміні структури закладу, моделюванні нової організаційної культури закладу, колективному плануванні розвитку загальноосвітнього навчального закладу, розробці й впровадженні педагогічних інновацій.

Існують різні підходи до класифікації інновацій. «Нововведення» об’єднується з точки зору їх відносності до тієї чи іншої частини освітньо-організаційної системи шкільної організації (О. Хмарка). В. Лазарєва, М. Поташик розрізняють «нововведення» за предметом змін; за глибиною перетворень; за масштабністю; за глибиною ресурсів; за рівнем розробленості. А. Наїн пропонує розрізняти «інновацію» за ступенем новизни. У межи теми нашого дисертаційного дослідження найбільший інтерес викликає типологія, котру запропонував К. Ушаков. Науковець класифікує можливі «нововведення» з точки зору того, які зусилля вони вимагають від адміністрації і педагогічного колективу у процесі їх впровадження і, відповідно, за ступенем опору, який вони викликають. Автор виділяє п'ять рівнів нововведень:

1-й рівень нововведень - зміна класифікації члена (членів) педагогічного колективу;

2-й рівень - зміна встановлених всередині організації процедур (у даному випадку мова йде про додаткові зміни щодо до наявних форм діяльності);

3-й рівень передбачає зміну структури організації, перерозподіл повноважень, відповідальності, функцій підпорядкування. Цей рівень новацій включає в себе також зміни стосунків всередині організації, зміну нововведень окремих людей або груп;

4-й рівень - зміна стратегії розвитку організації. Це вже впливає на стратегію окремих членів педагогічного колективу;

5-й рівень - зміна організаційної культури [10, с. 21].

Інноваційний шлях розвитку загальноосвітніх навчальних закладів врахування впровадження всіх п'яти рівнів нововведень, запропонованих К.Ушаковим. Упровадження нової узгодженої та несуперечливої організаційно-освітньої моделі школи безумовно потребують зміни кваліфікації педагогів та організаційних процедур, що природним чином призводить до зміни структури організації. Змінюється вся стратегія розвитку школи: від простих шляхів вирішення локальних завдань розвитку школи до побудови інноваційної організаційно-освітньої моделі, забезпечує системне і комплексне вирішення стратегічних завдань розвитку школи майбутнього, формування адекватної соціальної місії загальноосвітнього навчального закладу.

Така стратегія розвитку школи передбачає формування організаційної культури педагогічного колективу, в якій елементи інноваційної управлінської культури переважають над елементами інших типів культур. Вона дає змогу підтримувати конкурентоспроможність нашої освіти, зміцнювати національну безпеку держави, суспільства й особистості; вона забезпечує демократичні та гуманістичні відносини між учасниками навчально-виховного процесу та їхніми керівниками, сприяє зростанню творчого потенціалу і професійної компетентності кожного, добробуту, конкурентоспроможності як організації, так і її працівників.

Висновки. Підсумовуючи вище сказане, можна з впевненістю вважати, що питання щодо формування управлінської культури керівника було предметом досліджень у теорії навчання на різних етапах розвитку та в різних умовах життєдіяльності людини та залишається нагальним у наш час. Поступово зростає потреба в кадрах, які

були б соціально активними, компетентними фахівцями, високопрофесійними лідерами з особистісними якостями, затребуваними на світовому ринку праці, такими як: ініціативність, толерантність, творчість, адаптивність, доброзичливість, працездатність, комунікабельність, що виступають сьогодні характерною властивістю сучасного фахівця. Останнім часом суттєвого поширення у вищих навчальних закладах набуває діяльність органів студентського самоврядування. Багато науковців приділяють увагу цьому соціальному феномену. Тому вивчення цього питання та історії становлення органів студентського самоврядування дає змогу використовувати цінні науково-практичні досягнення минулих років для аналізу історичного становлення та розвитку студентського самоврядування, розкриття його основних структурних компонентів та напрямків діяльності в сучасному вищі, а відтак, впливу на формування управлінської культури студента та керівника педагогічної сфери у майбутньому.

Розкриваючи питання управлінської культури керівника закладу неможливо розглядати його абстрактно, тому що керівник та стиль його керівництва, насамперед, залежать від зрілості та сформованості колективу, яким він керує та організації в цілому. Сьогодні в освіті України відбуваються складні трансформаційні процеси, пов’язані з реформуванням усіх ланок педагогічної діяльності, що відбуваються в навчальних закладах різних типів і форм власності. Тенденції демократизації суспільства та певний рівень свободи передбачають творчі пошуки вчителів і керівників закладів освіти, які в мінливому середовищі призводять до появи інноваційних процесів, виникнення, формування та здійснення педагогічних інновацій. Реалізація визначених завдань можлива за рахунок здійснення інноваційності управлінської діяльності керівника загальноосвітнього навчального закладу, його управлінської культури, стилю керівництва та ступеня сформованості лідерських якостей.

Література

1. *Дмитренко Г.А.* Формирование новой управленческой культуры в Украине: антропосоциальный подход/ Г.А. Дмитренко // Корпоративна культура організацій XXI століття: 36 наукових праць. – Краматорськ: ДДМА, 2003. – С.13-19

2. *Кращенко Ю. П.* Роль виховання лідерських якостей у професійному становленні майбутніх учителів / Ю. П. Кращенко // матеріали II Всеукр. студ. наук.-практ. Конф. [Теорія і практика виховання лідерських якостей особистості у системі студентських самоврядних організацій], (Полтава, 23–25 квіт. 2010 р.) / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка / за заг. ред. М. В. Гриньової. – Полтава, 2010. – С. 15–18.

3. *Кращенко Ю. П.* Студентське самоврядування як середовище виховання лідерських якостей майбутніх учителів / Ю. П. Кращенко // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. наук. пр. / Крим. гуманіт. ун-т. – Ялта, 2010. – Вип. 26, ч. 3. – С. 38–45.

4. *Кращенко Ю.П.* Методики самопізнання майбутнього лідера: [зб. тестових методик]

/ М. В. Гриньова, Ю. П. Кращенко. – 2-ге вид., – Полтава : Шевченко Р. В., 2012. – 116 с.

5. *Мокляк В.М.* Студентське самоврядування в історії розвитку вищої школи України (XIX - початок XX століття) : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Володимир Миколайович Мокляк . – Полтава, 2011 . – 20 с.

6. *Пономаренко Т.О.* Теоретичні засади культуро відповідного управління дошкільною освітою: монографія / Т.О. Пономаренко. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2008. – 272 с.

7. Про вищу освіту: Закон України від 17.01.2002№2984-III // Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання. Нормативний збірник / За заг.редакцією Степка М.Ф., Горбунової Л.М. — К. : ФОРУМ, 2007. – У трьох томах. – Т. 1. – С. 81-94.

8. Тлумачний словник української мови / Уклад і голов. ред. В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. – С. 1126. – 1440 с.

9. Типове положення про студентське самоврядування: Затверджено постановою Кабінету

10. Міністрів України від 03 квітня 2001р./ Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей. – К.–2001. – с.46-48

11. Ушаков К.М. По пути осознания совместных целей. Некоторые элементы технологии управления / К.М. Ушаков // Директор школы. 1993. № 2. С. 31-35.

12. Ушаков К.М. Управленческие концепции: взгляд на организацию/ К.М. Ушаков // Директор школы. 1994. № 3. С. 24-29

УДК 514.112

GEOMETRIC DRAWINGS AS THE BASIS DECISION OF GEOMETRICAL PROBLEMS

ГЕОМЕТРИЧЕСКИЙ ЧЕРТЕЖ КАК ОСНОВА РЕШЕНИЯ ГЕОМЕТРИЧЕСКОЙ ЗАДАЧИ

Semenova L.A.
Department of Education and Sports
Innovative University of Eurasia
Associate Professor , candidate of pedagogical science
Str. Gorky 102/4, Pavlodar, Kazakhstan, 140000

Семенова Л.А.
Департамент Педагогика и спорт
Инновационный Евразийский Университет
Доцент, кандидат педагогических наук
Ул. М.Горького 102/4, Павлодар, Казахстан, 140000

The paper deals with the problem of solving geometric problems. The possibilities and the efficiency of the drawing in solving them. Highlighted the conditions that allow efficient use of drawing in solving a geometrical problem
Keywords: geometric drawing, geometric problem, mathematical thinking

В работе рассматривается проблема решения геометрических задач. Анализируются возможности и эффективность использования чертежа при их решении. Выделены условия, позволяющие эффективно использовать чертеж при решении геометрической задачи
Ключевые слова: геометрический чертеж, геометрическая задача, математическое мышление

Школьный курс геометрии призван развить у учащихся следующие качества: пространственное воображение, логическое мышление и практическое применение теоретического материала.

Ряд ученых делают определенные акценты на отдельных задачах преподавания геометрии в школе. Так, академик А. Д. Александрова указывает на три основные задачи преподавания геометрии в средней школе: наряду с изучением основных геометрических фактов и развитием определенных умений и навыков, учащихся главные задачи составляют развитие их пространственного воображения, логического мышления и понимания того, что геометрия изучает, свойства реального мира.[1]

Академик А. В. Погорелов на первое место ставит развитие логического мышления учащихся. Он пишет: «Предлагая настоящий курс, мы исходили из того, что главная задача преподавания геометрии в школе - научить учащихся логически рассуждать, аргументировать свои утверждения, доказывать. Очень немногие из оканчивающих школу будут математиками, тем более геометрами. Будут и такие, которые в их практической деятельности ни разу не воспользуются теоремой Пифагора. Однако вряд ли найдется хотя бы один, которому не придется рассуждать, анализировать, доказывать .[2]

Мы считаем, важной составляющей решения этих проблем на уроках геометрии является решение геометрических задач. Задачи являются неотъемлемой составной частью курса геометрии в средней школе. Действительно, без задач курс элементарной геометрии представлял бы собой лишь группу теорем размещенных более или менее последовательно. Пользы от изучения такого курса очень мало. Ведь задачи являются первой формой применения знаний, полученных школьниками в процессе изучения геометрии. Решение задач позволяет не только закреплять знания изученного теоретического материала, но и знакомить учащихся с методами математического рассуждения, расширять кругозор.

Существует общее мнение об активной работе в процессе математического мышления определенных качеств мышления (например, гибкость, пространственное воображение, умение выделять существенное и т. д.), которые в равной степени могут быть соотнесены как к математическому мышлению, так и к мышлению физическому, к научному мышлению вообще. Результаты исследований советского педагога Ю. К. Бабанского, показавшего, что успешность учения школьников тесно связана с сформированностью у них таких качеств мышления, как самостоятельность мышления (коэффициент корреляции 0,89), умение выделять существенное (0,87), рациональность мышления (0,85), гибкость мышления (0,85), логичность речи (0,85), критичность мышления (0,84), зависимость успешности учения от уровня развития памяти и внимания оказалась меньшей.[3]

Согласно утверждениям психологов, люди в большей своей части являются визуалами (это те, кто получает основные сведения о мире с помощью зрения). Большинство людей в восприятии внешнего мира полагаются на глаза — около 88 % информации получает человек с помощью зрения. Образы визуализации в психоаналитической психотерапии рассматриваются как одна из форм получения материала для анализа.[4]

Следовательно, необходимо сначала увидеть, что из себя представляет фигура, заложенная в тексте геометрической задачи, а затем провести анализ и выбрать ход ее решения. И именно чертеж, в данном случае, позволяет визуализировать текст задачи.

Специфика геометрических задач заключается в предвидении хода решения через выделение отдельных фигур из фигуры, элементы которой необходимо найти согласно условию задачи. Удержать в поле зрения все нюансы условия задачи без видимой «картинки» (т.е. чертежа) достаточно сложно, а учащимся, как показывает опыт, просто невозможно, т.к. зрительный образ условия не удерживается в памяти ученика.

Решение проб¬лемной ситуации протекает как поиск существенного с точки зрения задачи отношения объектов, которое служит клю¬чом к ее решению. Для этого производят анализ условий задачи, того, что дано и что известно, и ее требований, т. е. желаемого результата.

Таким образом, чертежи и рисунки являются эффективным средством формирования у учащихся умения подмечать закономерности на основе наблюдений, вычислений, преобразований, сопоставлений.

В школьном курсе геометрии выделяют три вида чертежей:

- чертежи, иллюстрирующие содержание вводимого понятия;
- чертежи, образно представляющие условие задачи или рассматриваемого математического предложения;
- чертежи, иллюстрирующие преобразования геометрических фигур.

В рамках нашего исследования, мы обратимся ко второму виду.

Для начала выделим условия, позволяющие эффективно использовать чертеж при решении геометрической задачи. Нами был проведен ряд испытаний, в которых учащимся были предложены задачи с заранее представленными чертежами и без них. Примеры таких задач приведены на рисунке 1 и 2.

Следует отметить, что в качестве испытуемых были взяты учащиеся 9-х классов, не имеющие высокий уровень знаний по математике (в частности по геометрии).

Для каждого вида задач были определены критерии качества работы ученика над задачей.

Так, для задач с заранее представленными чертежами мы пытались отследить следующие моменты:

1. Как соотносят учащиеся фигуру на чертеже с понятием (т.е. связывают ли учащиеся чертеж с понятие фигуры, а, следовательно, со свойствами этой фигуры).

2. Умеют ли выделять учащиеся отдельные фигур из фигуры, элементы которой необходимо найти согласно условию задачи (т.е. видят ли учащиеся только фигуру, о которой говорится в тексте задачи, или же видят появившиеся дополнительные фигуры)

3. Как использован чертеж при решении задачи (т.е. имеются ли ссылки на чертеж при решении задачи)

Для задач без заранее представленного чертежа мы рассматривали:

1. Попытки решить задачи без построения чертежа и
2. Попытки решить задачи с построением чертежа.
3. При попытке решать задачу с использованием чертежа мы рассматривали грамотность его построения (т.е. насколько точно условие задачи перенесено на чертеж)

Результаты выглядят следующим образом (таблица 1):

К-во учащихся, принявших участие в испытаниях	Задачи с заранее представленными чертежами			Задачи без заранее представленного чертежа		
	1	2	3	1	2	3
72	64	49	36	5	67	29

Таблица 1.- Результаты письменных работ, проведенных в ходе исследования

Анализ полученных данных позволил сделать следующие выводы:

1. Использование чертежа является необходимым для учащихся, т.к. чертеж позволяет соотнести фигуру на чертеже с понятием (64 ученика воспользовались чертежом с этой целью в задачах с заранее представленными чертежами и 67 учеников попытались для этого построить свой чертеж в задачах без заранее представленного чертежа)
2. Имея грамотно построенный чертеж, учащиеся способны выделять отдельные фигур из фигуры, элементы которой необходимо найти согласно условию задачи (это умение показали 49 учеников)
3. 36 учеников активно использовали чертеж при решении задачи, о чем свидетельствовали ссылки на чертеж в представленном решении.
4. Проблемой для испытуемых оказалось самостоятельное построение чертежа, в результате чего несостоятельность решения задачи.
5. Учащиеся вовсе не прибегнувшие к чертежу, решили задачи неверно.

Таким образом, нами были определены условия, позволяющие эффективно использовать чертеж при решении геометрической задачи:

1. Умение учащихся грамотно выполнять построение чертежа согласно условию задачи.
2. Умение учащихся выделять отдельные фигуры из заданной фигуры, элементы которой необходимо найти согласно условию задачи (иначе говоря читать чертеж)
3. Наличие теоретических знаний учащихся о фигурах, присутствующих на чертеже.

Следовательно, для эффективного использования чертежа при решении геометрической задачи необходимо провести работу по созданию вышеназванных условий.

Решая задачи на построение, учащиеся приобретают первые теоретические и практические основы «графической грамотности», знакомятся с наиболее распространенными приемами их решения в различных условиях работы. У них развиваются пространственное воображение, конструктивные способности, сообразительность.

Литература

1. *Александров, А.Д.* Основание геометрии: Учеб. пособие для вузов по спец. «Математика». – М.: Наука, 1987. – 288 с.

2. *Погорелов, А.В.* Элементарная геометрия / А.В. Погорелов. – 3-е изд., доп. – М.: «Наука», 1977 – 279 с., ил.

3. *Бабанский Ю.К.* Оптимизация учебно-воспитательного процесса. Методические основы / Бабанский Ю.К.- М.: Педагогика, 2005

4. «К проблеме изучения и описания «визуальных» решений геометрических задач». В сб. «Повое в психологии», вып. I. М., изд-во МГУ, 1975.

УДК: 378.091.3

TEACHING EXPERIENCE IN INTEGRATING PROFESSIONAL LANGUAGE DEVELOPMENT TECHNOLOGY INTO MEDICAL STUDENTS' ESL LEARNING SELF-STUDY INSTRUCTION VIA READING COMPETENCE-BASED EDUCATION

Tomashevs'ka A.
Lecturer of the foreign languages department
Bukovinian state medical University,
Chernivtsi, Ukraine

Annotation. The paper considers the modern didactic foreign and Ukrainian scientists approaches to the reading competence-based education strategy dealing with most productive a learner-centered technologies attaining the reading and linguistic (lexical, terminological) knowledge within the framework of the future pharmaceutical specialists English professional course teaching; the complex of skill activities in acquiring receptive lexical competence (RLC) in the language of medicine in the context of individual students' work is presented.
Key words: modern approaches, professional learning, reading and receptive lexical competence, student-centered technologies, guided and unguided individual work.

Анотація. У статті автор розглядає компетентнісний (інтегрований, професійно-скерований, лексичний, термінологічний) підхід до англомовного навчання рівню володіння вміннями читання фахової літератури зі спеціальності "Фармація" у форматі дидактичної парадигми "a student-centered learnig".
Ключові слова: компетентнісний підхід, спеціальність "Фармація", професійне навчання, фахова література.

The well-known methodologist H. Palmer has written: “It is impossible to teach a foreign language, it has to be learnt”. This statement contains certain substance, grounded on the teaching strategy to create a proper step-by-step model of involving students in self-studying process. Therefore, it is our purpose to assist in learning the foreign language. The famous formula “Who?”, “What?”, “How?” is eternally dialectic and constantly stirs the methodological thought of the Foreign Languages Departments teachers.

The approach to managing the quality of training specialists in English using program aimed at methods of arranging the didactic process is founded on three tasks of learning: knowledge, comprehension, application, borrowed from the B. Bloom’s taxonomy (1964), which is recommended for the curricula of higher educational establishments of the III-IV levels of accreditation.

The novelty of the study is conditioned by the necessity to find the technique of intensifying teaching English original sources reading in the ‘Pharmacy’ speciality, on the one hand, and insufficient development of the existing methodological research of the issue in question for students of non-linguistic higher schools, on the other.

The subject of the present study is examining the content and processive aspects of teaching, understanding the professional texts in English, enlarging potential medical students' vocabulary, describing the essence of the scientifically based techniques of mastering by students to comprehend more fully the language of medicine in the process of guided and unguided self-work.

The investigation of the teacher's potential and strategies in the creation of the scientific methodical didactic system is the principle goal of the modern foreign linguists author discourse. We explored the basic theories of the foreign and Ukrainian second language researchers concerning studied problem: *individual concentrated parameters of educational guide*. Without pretending to be exhaustive representation of all key positions expressed by the scientists we focus on those, that correspond to our own point of view on the considered problem.

Within the format of one of the Bologna process principles, which is “learning during entire life”, it is stressed that independent work activates individual’s potential for acquiring education, aspiration and ability to learn foreign languages independently and to put them in practice.

The study of the works of specialists in the field of Methodology Integrated Approaches and Learner Variables (R. Pregent, B. Bloom, M. Celce-Murcia, F. Dubin, E. Kellerman, S. Y. Nikolayeva, I.P. Zadorozhna et al.) allows reaching the conclusion, that despite some different approaches to the investigated subject, they established methodological frameworks for Reading teaching technology, were looking effective forms of the individual learning activities in the unity of three components-cognitive (knowledge), operational (ways of action) and the growth autonomy, concentrating the attention at the developing the learners' practical ability and word knowledge competence. What do the researchers mean by the notion "individual oriented educational guide?". They tried to explain its meaning as two components process, which is founded on teacher and student concentrated teaching-learning method [2].

The encyclopedic edition of the textbook "Teaching English as a Second Foreign Language" (M. Celce-Murcia, 1991) provides a comprehensive up-to-date introduction to teaching ESL and description variety of perspectives offered by 36 specialists in the areas of methodology, language and teacher skills. One of the section is devoted to the ESL teachers, performing their job professionally, shows the ways to enhance the teaching-learning process.

The foreign researcher second language technology R. Prégent in the scientific work "Charting your Course" (1994) in details interprets his understanding of guided and unguided self-study, reading program relates to individual learning as one of the teaching methods categories [5]. In line with G. Bishop we share her theory, some general ideas of which intend you to improve students' individual work under professional language-based ESP studies [3]. S.Ysukhno, estimating the students' second language proficiency, formulates it in such a way: the professional training course intense to enable students to improve their command of English for career purposes and to develop the skills they will need to function confidently in their jobs.

Among the factors which stimulate students’ initiatory enlarging of the vocabulary the researcher N.Nikolayenko (1999) names students’ own willingness, activities of a teacher as well as students’ understanding the main methods of working with a word. In respect with her point of view we reckon that initiatory vocabulary enlarging to a certain extent depends on student’s choice of the aim, modeling, programming of activities on acquiring professional vocabulary, monitoring the performance of specified activities, correcting one’s actions in the light of formative or summative results. I. Zadorozhna defines acquiring reading and receptive lexical competences in the context of individual as purposeful internally motivated activity which is conducive to improve learning skills as well as self-perfection and self-knowledge. In her opinion self-work includes guided, partially guided and unguided reading which are fulfilled through guided individual reading of professional sources recommended by a teacher [1].

The object of the given paper is to present the leading guidelines concerning the acquisition potential of Linguistic and professional Reading competence being learnt by the medical students in the format of realizing their individual work.

In order to embody these teaching strategies the didactic partial working program "Basic introduction to medical terminology" as a part of the academic model "How to Teach More Effectively" is being practised by the foreign languages department teachers' staff of the Bukovinian state medical University (BSMU) aimed at the first and second year medical students of pharmaceutical faculty:

- to analyze the semantic and syntactic organization of the original sources of pharmaceutical content in English and to identify

the medical terms by their word parts, the lexical units there which have common stems (roots) with Ukrainian equivalents as the foundation for forming and enhancing student’s potential vocabulary;

- to hold the assessment testing to define the initial level of students’ possibilities to determine and understand the semantic-structural terminological corpus of the Language of Medicine;
- to enlarge potential students' vocabulary which could satisfy the needs sufficient for realizing adequate professional reading.
- to work out the complex of exercises, giving students the opportunity to improve their reading skills in terms of comprehension the scientific medical literature in English;
- to test the effectiveness of the suggested methodology empirically.

Before a student turns to this learning program he (or she) is tested to determine how much they already know about medical terminology. On going through the testing, they will be explained by a teacher the pecu¬liarities of creating the medical terms, consisting of the three parts including the prefix, the stem or root word, and the suffix.

The first step of our didactic paradigma acquaints the learner with a bit of information (a "frame" of material), which he/she needs to read. This stage prepares the learner to read forgetting the full meaning of the passage. **The second step** enlarges the leaner's medical vocabulary; gives the good word-building skills; it is geared toward the individual who has little or no previous exposure to the medical field. In a learning situation of the target language ***the training subsystem*** of exercises to develop the students' RLC is introduced in their educational practice of individual work with one end in sight: to enable them to become skilled in handling structural words as the key to mastering professional medical language. This subsystem comprises such frequently used samples of exercises as: *break down the given terms and define them; tear down a medical term to create a new one by adding prefixes and suffixes to a stem; guess the meaning of the words by their components: take the word hyperactive, what would you think it means? the stem hydr(o) refers to water: what would the condition of dehydration describe? etc.*

The above mentioned subsystem offers acquaintance with the most common stems (sometimes called root words (r.w.)), associated with each body system: *the cardio-vascular (8 r.w.), the digestive (12 r.w.), the endocrine (3 r.w.), the genito-urinary (7 r.w.), the muscular and skeletal (12 r.w.), the nervous (8 r.w.), the respira¬tory system (3 r.w.) and the sense organs (8 r.w.).* These root words study lists are presented by American terminologist C. Lillis on the basis of quantitive classification as the training tools for improving professional RLC of future pharmaceutists [4].

In the exercises that follow each step and attempt has been made to avoid the more mechanical types of drill, and to ensure that the practice material is always fully meaningful. All the exercises are drawn from the context of basic medical text-books. In conclusion the post-test is given for summative evaluating how well the students have learned the language teaching material.

To sum up, we can state, that over the course of ESL study the students get skills of the effective self-study work on their own, developing greater awareness of medical terminology, gaining more profound professional reading and receptive lexical competence in the language of medicine.

References

1. *Задорожна І.П.* Організація самостійної роботи майбутніх учителів англійської мови з практичної мовної підготовки: Монографія / І.П. Задорожна .- Тернопіль: Вид-во ТНПУ, 2011.- 414с.

2. *Ніколаєва С.Ю.* Индивидуализация обучения иностранным языкам / С.Ю. Николаева.- К.: "Вища школа", 1987.- 139с.

3. *Bishop, G.* Perceived similarity in interracial attitudes and behaviors. - Journal of Applied Social Psychology, №9, 1979.- 465p.

4. *Lillis, C.A.* Brady's Introduction to Medical Terminology.- Morwalk: Appletoon and Lange, 1990.- 254p.

5. *Prégent, R.* Charting your Course: How to Prepare to Teach More Effectively.- Madison: Magna Publications, 1994.- 229p.

УДК 378.091.33-027.22:616-053.2]-054.6

IMPROVING PRACTICAL TRAINING OF FOREIGN STUDENTS IN PEDIATRIC DISCIPLINES

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ ПО ПЕДИАТРИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИНАХ

Yurkiv O.I.
PhD, assistant of the department of nursing and Higher nursing education Bukovina State Medical University (Chernivtsi, Ukraine)

Karatieieva S.Yu.
PhD, assistant of the department of nursing and Higher nursing education Bukovina State Medical University (Chernivtsi, Ukraine)

Юркив О.И.
кандидат медицинских наук, ассистент кафедры ухода за больными и высшего медсестринского образования Буковинского государственного медицинского университета (г.Черновцы, Украина)

Каратєєва С.Ю.
кандидат медицинских наук, ассистент кафедры ухода за больными и высшего медсестринского образования Буковинского государственного медицинского университета (г.Черновцы, Украина)

The article gives examples of improving practical classes with foreign students. Along with testing students at practical classes in pediatric disciplines other types of work may be used: discussion of a pediatric problem, assertion, persisting students’ own opinion, discussions with the teacher, working out and practical skills acquisition; all these measures significantly improve the thematic material acquisition.
Key words: pediatric disciplines, teaching, foreign students.

В статье наведены примеры, по улучшению проведения практических занятий с иностранными студентами. Именно применение на практических занятиях по педиатрических дисциплинах, одновременно с тестированием студентов, обсуждение клинической проблемы, доказательства, аргументации собственного мнения, дискуссии с преподавателем, отработки и усвоения практических навыков значительно улучшает усвоение тематического материала.
Ключевые слова: педиатрические дисциплины, преподавание, иностранные студенты.

Introduction. The active reformation of education, including higher medical education, is still in progress in Ukraine [1, 2, 5]. Current development of medical education in Ukraine, stages of its reformation, issues related to improving the quality of education of medical graduates require new approaches to the educational process organization. The scientific progress stipulated the search and introduction of new technologies into the educational system. In recent years, medical education undergoes a natural process of considerable modernization [2].

Currently, the main task of higher education is to preserve and provide the required quality of professional training of specialists and to seek for the mechanisms of its improvement [1, 5].

Reformation of higher education and advanced requirements for the training of future specialists led to changes in subject teaching [3, 4]. These facts are especially important in teaching pediatric disciplines to foreign students.

The main part. It is absolutely obvious that textbooks and teaching manuals for foreign students, even the most modern ones, can not develop practical skills in pediatric in future professionals. The central role in this process belongs to the teacher. Creating an optimal environment in which international students are able to perform therapeutic management of children, be present during various pediatric examination, manipulations, is the main task of the teacher.

The teacher motivates learning activities of students, encourages them to learn, organizes the learning process for it to have the maximum effect. And this organization should be held at the level of actions and capabilities of each individual student. One of the most common problems of learning and mastering pediatric disciplines by foreign students is the problem of free communication between foreign students and patients, especially during the first years of study. In this situation the teacher acts as an interpreter and that is the teacher who the atmosphere between the student and the patient depends on, as well as the students’ interest in questioning and the patient’s confidence, discussion of various pediatrician problems, debates, alternative treatment methods, taking into account the opinion of each student, developing their clinical thinking.

Thus, the true concept of the terms “group” and “teacher” is revealed without distinguishing between the group of students who want to learn or who can be taught, and those who do not want to learn; in such situation the teacher aims to giving best knowledge to everyone.

Using the methods of individual approach to each student in teaching pediatrician disciplines enables to change one’s attitude to learning object radically, turning it into a subject, that is to make each student a co-author of practical classes. In team work there appears an element of competition and mutual responsibility of students for their work in the classroom, for their knowledge in the subject, that’s why the teacher is going to treat students with a greater respect [2].

In this regard one should improve thematic training rooms, provide them with modern equipment, completely supply classes with “theme” patients, and effectively use the material and technical base of the department, especially in the clinic. In such system of educational process organization a teacher has some real opportunity to conduct detailed discussions with students on the most important topic issues, which are held in the format of free debate, where all class attendees are actively involved.

Having proper motivation and perfect material and technical supply, even the student who is less trained at the beginning of the class, gets the necessary amount of essential information on the topic after its completion.

Learning achievements are significantly improved when it is possible to use the technology of remote visualization and video transmission in the educational process.

When foreign students become interested in learning, we can eventually observe a significant reduction in groundless class missing.

Preparing practical class with foreign students, the teacher should carefully think over the structure of the class, outline the problem and its solution and identify the ways to solve it. The teachers should be primarily guided by the fact that in addition to providing students with a certain amount of practical skills, they have to teach students how to approach learning creatively, to distinguish between the important and the secondary, skillfully use the acquired knowledge. Thus, if there is a real desire to achieve a high quality of training specialists, especially foreign students, the forms of educational process should be constantly improved.

Conclusion.

1. Nowadays the peculiarities of foreign students’ training require a substantial improvement in the teaching of clinical pediatric disciplines in higher educational establishments, particularly in fundamental pediatric disciplines which are first to introduce clinics to a student and provide their first skills.

2. Introduction of new innovative technologies of educational process organization ensures proper specialists’ training, which conforms to government standards.

Література

1. Будапештсько-Віденська декларація про створення Європейського простору вищої освіти – 12 березня 2010 р.

2. Ковальчук Л.Я. Впровадження новітніх методик і систем навчального процесу в Тернопільському державному медичному університеті імені І. Я. Горбачевського / Л. Я. Ковальчук // Мед. освіта. - 2009. - №2. – С. 10–14.

3. Ковальчук Л.Я. Новітні шляхи вдосконалення підготовки фахівців у Тернопільському державному медичному університеті імені І.Я. Горбачевського / Л. Я. Ковальчук // Мед. освіта. – 2010. – №2. – С. 27–30.

4. Сухарніков М. Ю. Концептуальні підстави розробки і впровадження національної рамки (академічних) кваліфікацій України / М. Ю. Сухарніков. – К.: Вища школа, 2012.– №3.– С.17.

5. Про затвердження Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1475 від 20.12.2011р.

УДК 159.929(075.8)

INTERACTION WITH ANIMALS AS A FACTOR TO OVERCOME THE TENSIONS

ВЗАЄМОДІЯ З ТВАРИНАМИ ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ НАПРУЖЕНИХ СТОСУНКІВ

Milutina E.L.
PhD in Psychology
Department of Psychology
Kyiv National T. Shevchenko University

Мілютіна К.Л.
доктор психологічних наук,
кафедри психології розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Annotation. Content pets do not have a compensatory nature. There are factors - a positive attitude toward self and others, which contribute to both the successful search for social support and communication with pets. Inter specific interaction in the community and contributes to successfully overcome the psychological stress, subject to adequate perception of emotional states of animals.
Keywords: zoo psychology, animals, dyadic interaction, social frustration, social support.

Анотація. Утримання домашніх улюбленців не має компенсаторного характеру. Існують чинники – позитивне ставлення до себе та до оточення, які сприяють як успішному пошуку соціальної підтримки так і спілкуванню з домашніми улюбленцями. Взаємодія у міжвидовій спільноті успішна і сприяє подоланню психологічного напруження за умови адекватного сприйняття емоційних станів тварин.
Ключові слова: зоопсихологія, тварини, діадна взаємодія, соціальна фрустрація, соціальна підтримка.

Постановка проблеми. У сучасному світі змінюються стосунки між людиною та домашніми тваринами, відбувається перехід від утилітарного ставлення до суб′єкт-суб′єктних стосунків. Але вплив наявності домашньої тварини на рівень вдоволеності своїм соціальним функціонуванням залишається розглянутим недостатньо.

Аналіз попередніх досліджень. Дослідження стосунків між тваринами та їх господарями почались відносно недавно. Їх стимулювала зміна ставлення людини до тварин, що мешкають поруч з нею. Хел Херцог [10] звертає увагу на те, що протягом минулої історії людства переважало утилітарне ставлення до хатніх тварин, тоді як у двадцятому та двадцять першому сторіччі ставлення змінюється на партнерське. Спираючсь на теорію сімейних систем, Е.Ю. Федорович, А.Я. Варга [1] розглядають роль тварини у людській родині та приходить до висновку, що концепція трансгенераційної передачі способів підтримки гомеостазу сімейної системи пояснює, чому в одних сім'ях в якості таких залучаються домашні улюбленці, а в інші ні. Проведене А.В. Нікольською [6] грунтовне теоретико-методологічне та емпіричне дослідження, показало, що міжвидові групи «людина - домашня тварина» утворюються при певних необхідних і достатніх умов, взаємодія в міжвидових групах детермінується певними екопсихологічної типами взаємодії.

Дещо іншою є концепція О.Н. Мичко [4], яка звертає увагу на роль процесу соціалізації собаки у становленні стосунків між людиною та твариною. Існує цілий ряд класифікацій періодів розвитку, які дещо відрізняються один від одного. Під соціалізацією О.Н.Мичко [4] розуміє процес, в ході якого складається особистість соціальної тварини і утворюються зв'язки з її оточенням.

В методологічних засадах формування стосунків між людиною та собакою (стосунки з котами мають власні відмінності) можна простежити наступні етапи: стихійне формування стосунків в ході сумісної діяльної, свідоме дресирування службових та мисливських собак, поява зоопсихологічних досліджень та «теорії домінантності» і побудова стосунків на базі цієї теорії.

О.М. Кажарська [2] спираючись на низку зарубіжних досліджень [3,5] пропонує перехід до так званої «нової кінології». Цей сучасний напрям вважає підходи спрямовані на дресуру та формування стосунків «домінація – субмісія» як жорстокі та недостатньо ефективні. На думку авторів це призводить до надмірного стресу собаки, вповільнення темпу засвоєння нових навичок та появі непередбачуваної поведінки. Нова кінологія звертає увагу на формування дружніх стосунків у міжвидових діадах «людина – собака».

Таким чином, на основі аналізу наукової літератури, присвяченій проблемі взаємодії людини та домашньої тварини можна прийти до висновку, що увага дослідників зверталася на динаміку становлення індивідуальності собаки та сумісну діяльність людини та собаки. Проблема ставлення людини до домашнього улюбленця та розвиток особистості людини, що відбувається під впливом взаємодії з твариною залишається поза увагою науковців.

В результаті аналізу наукових джерел та пілотажних співбесід з ветеринарами і кінологами було видното низку припущень:

- за наявності високого рівню соціальної фрустрованості (особливо у сфері подружніх або родинних стосунків) у людини виникає потреба в спілкуванні з тваринами,

- між людиною і твариною можуть виникати емпатійні стосунки, які сприяють зниженню рівня психоемоційного напруження.

Метою нашого дослідження стало виявлення системи зв'язків, які зумовлюють вплив спілкування з тваринами на рівень суб'єктивної вдоволеності своїм соціальним функціонуванням.

Виклад основного матеріалу.

У дослідженні брали участь 76 жінок у віці від 28 до 53 років. З них в 15 респондентів не було домашніх тварин, 31 тримали вдома від однієї до трьох кішок, 14 – собак різних порід, ще 26 були володарями котів і собак одночасно. Всі досліджувані проходили ряд методик: тест І.Колер (I.Karler), спрямований на дослідження вдоволеності респондентами своїм функціонуванням у різних сферах людської життєдіяльності. Також була використана багатовимірна шкала соціальної підтримки (M.S.P.S.S.), яка була розроблена Зіметом, та адаптована для української вибірки.

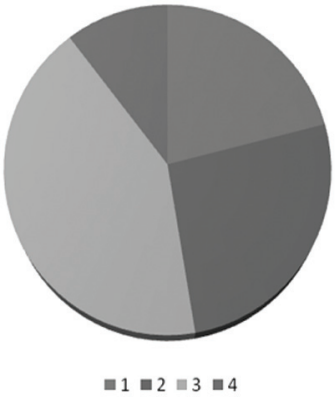
Проективна метолика «Людина, яка зриває яблуко з дерева», запропоновану Ліндою Грантт та Кармеллою Табон. Методика дозволяє виявити життєві стратегії досліджуваних. .По цільовій функції (та ефективності) життєві стратегії прийнято поділяти на стратегії мінімізації, оптимізації, максимізації.

При стратегії мінімізації будь-який спосіб дії розглядається як прийнятний, якщо він обіцяє хоча б якесь рішення проблеми. Стратегія оптимізації орієнтована на вибір найбільш ефективного варіанту дії за даних обставинах і обмеженнях. Стратегія максимізації націлена на найкращий результат.

Отже, по малюнку «Людина, що зриває яблуко з дерева» з великою часткою ймовірності можна судити про домінуючих способи досягнення цілей або особливих поєднаннях стратегій, що утворюють певний стильовий тип прийняття рішень. Отриманий результат проективного теста значною мірою несе на собі відбиток особистості рисувальника, його настрою, стану. Також були досліджені особливості сприймання емоцій кішок і собак. Для цього використовувались таблиці з зображенням станів домашніх улюбленців, які були створені на основі досліджень К.Лоренца і П. Лейхаузена.

В результаті дослідження було виявлено, що загальний рівень соціальної фрустрованості був низьким в усіх респондентів. Не було виявлено достовірних розбіжностей між групою респондентів в яких були домашні улюбленці, та тими, що проживали без них. Таким чином наша гіпотеза щодо того, що рівень соціальної фрустрованості викликає компенсаторну реакцію у вигляді спілкування з тваринами не підтвердилася, принаймні на групі соціально адаптованих та низько фрустрованих осіб.

При дослідженні розбіжностей між групами за рівнем соціальної підтримки було виявлено, що за критерієм Мана-Уїтні, рівень соціальної підтримки в досліджуваних, які мали тварин був достовірно вищим (на рівні 0,05), ніж в досліджуваних, які їх не мали. Ймовірно, особливості особистості, зокрема рівень соціального інтелекту та емпатії сприяє як пошуку задоволення від спілкування з домашніми улюбленцями, так і з людьми. Цікаві результати були отримані у проективному тесті «Людина, яка збирає яблука з дерева».

1. Нормативна поведінка у сприятливому середовищі.
2. Прагнення до досягнення у сприятливому середовищі.
3. Застосування технічних засобів досягнення.
4. Сприйняття оточуючого середовища як несприятливого.

Рис. 1. Розподіл типів поведінкових стратегій за результатами методики «Людина, що збирає яблука з дерева».

Більшість досліджуваних зображує фігуру людини, яка твердо стоїть на землі двома ногами, збирає яблука до кошика з яблуні, на якій достатньо зрілих плодів. Цей тип зображень притаманний особам з достатнім рівнем довіри до навколишнього середовища, успішними стратегіями досягнення власної мети. Досліджувані цієї підгрупи були власниками котів, у двох випадках – котів та собак. До другої підгрупи були віднесені досліджувані, які зображували людину на драбині, але дерево рясно всіяне плодами. Вони прагнуть кар’єрного зростання, їм притаманна більша, ніж першій підгрупі, схильність до ризику. До цієї групи належали власники собак, собак і котів. Малюнки осіб третьої групи містили зображення технічних засобів, ці малюнки притаманні особам, що вважають за потрібне досягати мети за допомогою спеціальних засобів, а не власного напруження. Всі досліджувані цієї групи були власниками кішок. Остання нечисленна група досліджуваних створювала зображення двох типів: ті, на яких людина збирає яблука з землі, та на яких «зимове» дерево з останнім яблуком. Серед цих досліджуваних було двоє власників кішок, інші взагалі не мали домашніх улюбленців.

Ряд 1 - низький рівень,
Ряд 2 – середній,
Ряд 3 – високий..

Рис. 2. Рівні розпізнавання емоцій кішок у різних групах власників.

При дослідженні рівню розпізнавання емоцій кішок було виявлено достатньо високий рівень їхнього розпізнавання в усіх досліджуваних. Найкращим він був у власників кішок, достовірно гіршим у власників котів і собак водночас та в осіб, які не мали тварин. Це можна пояснити тим, що власники домашніх тварин під час міжвидової комунікації несвідомо тренують навички розпізнавання емоційних реакцій тварин. Власники котів і собак одночасно дещо гірше розпізнавали емоції кіцок, бо як було виявлено під час інтрв’ювання, вони мешкали у приватних будинках і сприймали кішок суто утілітарно.

Розпізнавання емоцій собак (відображене на рис. 3) також мало свою специфіку в залежності від групи власників. Як і можна було передбачити, найкраще їхні емоції розпізнавали власники собак і собак та кішок. Найгірше – пі респонденти в яких взагалі не було домашніх улюбленців.

Ряд 1 - низький рівень,
Ряд 2 – середній,
Ряд 3 – високий.

Рис. 2. Рівні розпізнавання емоцій собак у різних групах власників.

Аналіз розподілу рівнів розпізнавання емоційних станів тварин за типами емоцій виявив наступне: респонденти успішно розпізнавали прояви агресії собак, і дещо гірше сприймали «сигнали примирення», тривожні стани кішок розпізнавалися достовірно успішніше ніж агресивний стан. Таким чином, було виявлено, що 68% наших досліджуваних мали домашніх улюбленців, їхній рівень соціальної фрустрованості був нижче середнього, а рівень соціальної підтримки достатнім. Ми можемо прийти до висновку, що утримання домашніх улюбленців, не має компенсаторного характеру (в усякому разі серед соціально адаптованої групи респондентів). Але досліджувані, які мали домашніх улюбленців, мали більш позитивне ставлення до себе та оточуючого середовища, менший рівень психоемоційного напруження.

Висновки. Утримання домашніх улюбленців не має компенсаторного характеру. Існують чинники – позитивне ставлення до себе та до оточення, які сприяють як успішному пошуку соціальної підтримки так і спілкуванню з домашніми улюбленцями. Взаємодія у міжвидовій спільноті успішна і сприяє подоланню психологічного напруження за умови адекватного сприйняття емоційних станів тварин. Темою подальшого дослідження може стати пошук вікових особливостей сприйняття емоцій тварин і зв’язок цього сприймання з рівнем емпатії і емоційного інтелекту.

Література

1. *Варга А.Я.* Домашний питомец в семейной системе / А. Я. Варга ; Е. Ю. Федорович // Вопросы психологии – 2010 . – № 1. – С. 56-65 .

2. *Кажарская О.* Электрошоковый ошейник. Спорный вопрос, выпуск первый. — Издательство Догфренд Паблишерс, 2010. — 104 с.

3. *МакКоннелл П.Б.* Эмоции людей и собак / Пер. с англ. — Издательство Догфренд Паблишерс, 2010. — 356 с.

4. *Мычко Е.Н., Сотская М.Н., Беленький В.А., Журавлев Ю.В.* Поведение собаки / Е.Н. Мычко, М.Н. Сотская, В.А. Беленький, Ю.В. Журавлев и др.– М.: ООО «АКВАРИУМ ПРИНТ», 2004. - 400 с.

5. *Нагель М.* Стресс у собак, Кларисса фон Райнхардт / Пер. с нем. — Издательство Догфренд Паблишерс, 2008. — 135 с.

6. *Никольская А.В.* Диагностика и коррекция отклоняющегося поведения у собак/ А.В. Никольская М.: Аквариум, 2007. - 144 с.

7. *Халлгрен А.* Альфа-синдром: лидерство или неоправданная жестокость? / Пер. с англ. — Издательство Догфренд Паблишерс, 2008. — 124 с.

8. *Хорвитц К.* Руководство по поведенческой медицине собак и кошек / К.Хорвитц, Д. Миллз М.: Софион, 2004,- 365 с.

9. *Knight S., Herzog H.* New Perspectives on Human-Animal Interactions: Theory, Policy and Research Paperback – September 1, 2009, Publisher: Wiley-Blackwell: 200 p.

УДК: 372: 881.111.1

THE PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF “IRRATIONAL BELIEFS” IN THE CONTEXT OF REBT

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ «НЕРАЦІОНАЛЬНИХ ДУМОК» У КОНТЕКСТІ ПІДХОДУ РЕБТ

Bozhok N.O.
post-graduate student,
the chair of theoretical and consulting psychology,
Institute of social psychology and social communication
Dragomanov National Pedagogical University,
Kyiv, Ukraine

Божок Н.О.
аспірантка кафедри теоретичної та консультативної психології
Інститут соціології, психології та соціальних комунікацій
НПУ ім. М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

In the article the principles of the rational emotive behavioural therapy are studied. This paper presents the theoretical analysis of the background, types, peculiarities of individual’s irrational and rational beliefs on the basis of REBT. It also defines the effect of the rational and irrational beliefs on the person’s psychological health and well-being. The paper outlines the peculiarities of «ABC» theory presented by the REBT and shows its importance in developing person’s rational thinking and control of emotions and constructive behaviour.
Key words: rational emotive behavioural therapy, irrational beliefs,rational beliefs, rational thinking, ABC theory.

У статті розглянуто принципи раціонально-емотивної поведінкової терапії. Проведено теоретичне дослідження походження, характеристик основних типів та особливостей раціональних та нераціональних думок на основі РЕБТ та визначено їх вплив на психологічне здоров’я та гармонійне життя особистості. У дослідженні також виокремлено особливості теорії «АВС» запропонованою РЕБТ та відображено її важливість у розвитку раціональних думок особистості, контролю емоцій та конструктивної поведінки у фруструючих обставинах.
Ключові слова: Раціональна емотивно-біхевіористична терапія, нераціональні думки, раціональні думки, раціональне мислення, теорія «АВС».

I. Introduction

The individual’s mind has the power to create an emotional healer or a psychological disturbance and a mental disease.

The key to good mental health of a person is his self-insight and accurate perception of the world and himself on the basis of the particular (rational) beliefs, the mind produces. The reason for the individual’s emotional disturbance and the psychological concern lies in the wrong cognitions of individual’s mind. So, the beliefs, affecting our brain, can be rational or irrational.

Conversely, rational beliefs promote the psychological well-being, therefore mental health. At the same time, irrational beliefs can make us more concerned with our problems, decrease our tolerance for stresses and frustration, influence our emotions and behaviour negatively and lessen our self-esteem, distorting the perception of ourselves and the world.

II. The statement of problem

The objective of our research is to examine “the irrational beliefs in the context of REBT”. A critical analysis will include the influence of the irrational beliefs on the human’s psychological health and it will also reveal the way how to change person’s irrational beliefs and make them rational.

The phenomenon of the rational and irrational beliefs is analyzed consistently in the Rational Emotive Behavior Therapy (REBT) approach. The analysis of the mentioned beliefs in terms of the REBT determine how to help people to change their irrational beliefs into rational beliefs to live happy and disturbance - free life.

The scientific methods to be used in the article include theoretical and methodological analysis and method of synthesis.

III. Results

The conception of REBT is represented by such scientists as Albert Ellis, J. Brodie, D. Wilde, W. Knaus, W. Dryden and so on. We would like to analyze this approach more precisely in the context of rational and irrational beliefs.

REBT is a form of cognitive-behavior therapy created by Albert Ellis that suggests people develop core irrational beliefs based on their interpretation of the events that happen to them, strongly emphasizes core irrational beliefs, the ability to think about how you are thinking, and the connection between cognition, emotion, and behavior. The purpose of REBT is to help people to provide a structured method of processing extreme emotions and learn to deal with serious emotional disturbances. It is based upon the premise that emotions and behavioural reactions are a result of how an individual perceives a current situation or event. REBT is not only designed to help students solve current problems, but also to reduce extreme levels of anger, anxiety, and depression which make it harder to work out how to overcome a specific problem [1;3;4;5].

Irrational beliefs are beliefs that are demanding, absolute, overdramatic, catastrophizing, global evaluations of human worth. Irrational beliefs are defined as evaluative beliefs that are not empirically supported, nonpragmatic, and/or illogical [1;7].

Irrational beliefs are activated automatically and promote dysfunctional (unhealthy/inappropriate/maladaptive/irrational) feelings and lead to emotional disturbances such as depression, panic, and anger. The defining characteristic of irrational beliefs is that they lead to predominantly unhealthy results for the individual and his relationships as well as impeding his pursuit of his personally meaningful goals [2].

Rational beliefs are beliefs that are true and logical, can be supported by solid proof (empirically supported), pragmatic,and/or logical and are not absolute commands but are rather desires, wishes, hopes, and preferences. Rational beliefs promote functional (healthy/ appropriate/ adaptive/rational) feelings and lead to moderate emotions such as sadness, disappointment, and concern which help to motivate the individual to attain one's goals. The main characteristic of rational beliefs is that they lead to predominantly healthy results for the person and his relationship as well as facilitating his pursuit of his personally meaningful goals. The comparative analysis of rational and irrational beliefs shows quite clearly that there is no posited continuum between rational and irrational beliefs. They are qualitatively different from one another, not quantitatively different [2;8].

When we examine the physical reactions affecting the individual’s organism due to the predominance of rational or irrational beliefs, we can observe the changes described in the information below. Psychologists and neuroscientists are aware that such persistent negative thoughts constantly release a chemical called Noradrenaline, which builds up in the body, creating Cortisol. (Whilst there to promote the growth of bones, it is also recognised as ‘the’ stress hormone, the level of which is tested by taking saliva samples.) [2].

Conversely, when a person thinks rational, healthy thoughts they harness the brain’s ability to release Serotonin and, when combined with action, Endorphins, thereby enhancing the immune system’s ability to prevent the disease [2].

Considering the origin and the nature of rational and irrational beliefs, we would like to refer to the point of view of representatives of REBT - DiGiuseppe and Bernard who explain that while most people learn to think irrationally from their families and culture, they are also able to develop irrational thought themselves [1]. This ability to create irrational beliefs by oneself shows the biological drive toward irrational thinking, and the capability to take one's desires and goals and change them into absolute musts, shoulds, and demands. Along with this self-defeating capability is the innate human drive towards self-actualization and positive growth, and the result is these two opposing forces waging war throughout a person's life. Who wins in this battle

depends on the individual's ability to consistently challenge their own irrational beliefs [2]. Ellis has postulated 11 irrational beliefs believed to be at the core of a majority of emotional disturbances.

These 11 beliefs are:

Irrational Belief №1: "The idea that it is a dire necessity for an adult human being to be loved or approved by virtually every significant other person in his community".

Irrational Belief №2: "The idea that one should be thoroughly competent, adequate, and achieving in all possible respects if one is to consider oneself worthwhile"

Irrational Belief №3: "The idea that certain people are bad, wicked, or villainous and that they should be severely blamed and punished for their villainy"

Irrational Belief №4: "The idea that it is catastrophic when things are not the way one would very much like them to be". Irrational Belief №5: "The idea that human unhappiness is externally caused and that people have little or no ability to control their sorrows and disturbances".

Irrational Belief №6: "The idea that if something is or may be dangerous or fearsome one should be terribly concerned about it and should keep dwelling on the possibility of its occurring".

Irrational Belief №7: "The idea that it is easier to avoid than to face certain life difficulties and self-responsibilities".

Irrational Belief №8: "The idea that one should be dependent on others and needs someone stronger than oneself on whom to rely".

Irrational Belief №9:"The idea that one's past history is an all-important determiner of one's present behavior and that because something once strongly affected one's life, it should indefinitely have a similar effect".

Irrational Belief №10: "The idea that one should become quite upset over other people's problems and disturbances".

Irrational Belief №11: "The idea that there is invariably a right, precise, and perfect solution to human problems and that it is catastrophic if this perfect solution is not found" [3].

These beliefs have been condensed to 4 fundamental irrational beliefs: 1) Self-worth or self-rating statements (often leading to depression)--"I'm a rotten person because I made a mistake"; 2) Demanding or should statements (often leading to anger)--"Others should treat me fairly"; 3) Awfulizing statements (often leading to anxiety)--"Things are terrible, awful, and horrible if I don't find easy solutions to my problems"; and 4) Low frustration tolerance statements (often leading to avoidance or withdrawal)--"I can't stand it when things don't work out perfectly"[3;4].

REBT follows this idea by stating that people develop goals in life that will help them achieve happiness, security, and self- actualization, and they learn skills to achieve these goals from their family and culture. Yet sometimes disturbed emotions, which stem from negative thoughts, can interfere with a person's ability to obtain these goals and so the first REBT intervention is to remove these disturbing emotions by challenging and then changing the person's cognitions i.e., way of thinking.

REBT follows a model called the A-B-C-D model of emotional episodes to explain the connection between Activating events, Beliefs about that event, and the emotional and behavioral Consequences that occur due to their Beliefs [1].

"A" was defined as an activating event, and "B" was defined as a student's belief system about "A". "C" was defined as emotional and behavioural consequences. It was indicated that "B" largely causes "C". Disputing intervention, "D", is employed to challenge beliefs.

Thus if A is an obnoxious event (e.g., a job refusal) and B is, first, a rational Belief (e.g., "I hope I don't get rejected for this job!") as well as, second, an irrational Belief (e.g., "I must have this job! I'm no good if I don't get it"), C tends to be, first, healthy feelings of frustration and disappointment and, second, unhealthy feelings of severe anxiety, inadequacy, and depression. So, A x B=C. But people also bring feelings (as well as hopes, goals, and purposes) to A. They would not keep a job unless they desired or favorably evaluated it or unless they enjoyed some aspect of it. Their A therefore partially includes their B and C. The three, from the beginning, are related rather than completely disparate [6].

D changes the irrational beliefs, as a result it affects the emotions and behaviour of an individual in a constructive way.

IV. Conclusions

As a conclusion, we would like to admit that the irrational thoughts people have about different situations can lead to their emotional disturbance and an ineffective behaviour. The principles of the REBT are aimed at changing people's irrational assumptions, beliefs and thoughts to make them rational ones. The rational beliefs can be useful in overcoming anger, depression and frustration which are triggered by the irrational thoughts. So, the importance of rational beliefs and thoughts is of high priority as they affect the individual's ability to be happy and content with life and his psychological health in general.

References:

1. *Bernard, M. E.* Rational-emotive therapy with children and adolescents: Treatment strategies. School Psychology Review, 19(3), 1990, p294-303.

2. *D.David, S.J. Lynn, A.Ellis.* Rational and Irrational Beliefs: Research, Theory, and Clinical Practice. N.Y. Oxford University Press, Inc., 2010, 360 p.

3. *Ellis, A.* Reason and emotion in psychotherapy. Secaucus, NJ: Citadel Press,1962 p.61-86. 4. Ellis A. Early theories and practices of rational emotive behaviour therapy and how they have been augmented and revised during the last three decades. Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy, Vol. 21, Nos. 3/4, Winter 2003. . –p 219-143.

5. *Ellis A., Bernard M.* Emotive behavioral approaches to childhood disorders: Theory, Practice and Research. The U.S.A: Springer Science + Business Media Inc., 2006. – 474 p.

6. *Ellis A, W. Dryden.* Practice of Rational Emotive behavioural therapy, 2nd edition. N.Y.:Springer Publishing Company, 1997 . –281 p.

7.*Sherin, J., & Caiger, L.* Rational-emotive behavior therapy: A behavioral change model for executive coaching? Consulting Psychology Journal: Practice and Research, 56(4), 2004, p225-233.

8.*Wilde, J. (*1996). The efficacy of short-term ration-emotive education with fourth-grade students. Elementary School Guidance & Counseling, 31(2), 1996, p131- 139.

УДК 37.01(075)

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF ASSOCIATION BETWEEN FOREIGN LANGUAGE LEXICAL UNIT ITS RUSSIAN NOTION

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ СВЯЗИ МЕЖДУ ЛЕКСИЧЕСКОЙ ЕДИНИЦЕЙ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА И ОБОЗНАЧАЕМЫМ ПОНЯТИЕМ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Kolobaev V.K.
PhD in Philology, Associate Professor
Foreign Language Department
North-Western State Medical University named after I.I.Mechnikov
Piskarevsky pr.47, Saint-Petersburg, Russia, 197065

Колобаев В.К.
Кандидат филологических, доцент
кафедра иностранных языков
Северо-западный государственный медицинский университет им. И.И.Мечникова Пискаревский пр.47, Санкт-Петербург, Россия 197065

Olkhovik N.G.
PhD in Pedagogics, Associate Professor
Foreign Language Department
North-Western State Medical University named after I.I.Mechnikov
Piskarevsky pr.47, Saint-Petersburg, Russia, 197065

Ольховик Н.Г.
Кандидат педагогических наук, доцент,
зав.кафедрой иностранных языков
Северо-западный государственный медицинский университет им. И.И.Мечникова Пискаревский пр.47, Санкт-Петербург, Россия 197065

The article deals withthe problems of association between foreign language lexical unit and its Russian notion. This process is slow and based on the Russian language. The authors show that formation of this association is from particular meaning of the word to its general notion.
Keywords: foreign language, lexical unit, notion, Frege’s triangle.

В статье рассматриваются вопросы формирования у учащихся связи между лексической единицей английского языка и понятием, которое оно обозначает в русском языке. Этот процесс происходит постепенно с опорой на родной язык. Авторы показывают, что формирование этой связи идет от частного к общему и включает несколько этапов.
Ключевые слова: иностранный язык, лексическая единица, понятие, треугольник Фреге.

В процессе обучения иностранным языкам в высшей школе учащиеся должны овладеть различными компетенциями: чтение специальной медицинской литературы на изучаемом языке, лексико-грамматические особенности изучаемого языка науки, устная коммуникация (ведение беседы в пределах изучаемой области науки). Усвоение грамматического материала в курсе обучения иност¬ранным языкам должно осуществляться параллельно с процессом становления (усвоения, заучивания) лексического материала. Только органическое сочетание двух сторон обучения: обучение лексике и грамматике, могут создать необходимую базу для последующего развития навыков общения (устного и письмен¬ного) на изучаемом иностранном языке.

Процесс овладения грамматическими навыками чтения, письма и говорения - процесс наиболее трудный и медленно протекающий во времени. Вместе с тем, грамматическая система любого языка ограничена определенным конечным числом правил и установок, выучить и усвоить которые, казалось бы, не представляет особо¬го труда [8]. Хотя, как отмечает Г.И. Китайгородская, наиболее важную роль в обучении имеет не объем грамматического материала, подлежащего усвоению, а его распре¬деление во времени [6]. Правильное распреде¬ление материала - залог успеха в его овладении.

Действительно, в английском языке, например, можно выделить порядка 10 крупных грамматических тем, подлежащих усвоению с тем, чтобы достаточно грамотно общаться с представителями анг¬лоязычного населения. Но, как показывает практика, именно этот ограниченный грамматический материал вызывает наибольшие труд¬ности в обучении. По мнению немецкого ученого И. Хофмана [9] в языке можно выделить два типа организации материала: внутрипонятийный и межпонятийный. Внутрипонятийный матери¬ал не имеет связи с другими явлениями и как бы замкнут сам на себе. Межпонятийный материал связан с другими явлениями, что в значительной степени облегчает его запоминание. В этом состоит главное отличие в усвоении лексического и грамматического материала. Один - грамматический - усваивается сам по себе, в отрыве от другого, имеющего такой же внутрипонятийный характер. Если взять, например, систему времен английского глагола, то становится видно, что это законченный блок информации, не име-ющий внешней связи, скажем, с такой темой как причастие. Каждый такой грамматический блок требует создания отдельной ячейки для запоминания. Активизация этих ячеек происходит последовате¬льно, что тормозит усвоение материала, а в дальнейшем затруд¬няет быстрое оперирование информацией, хранящейся в этих ячей¬ках.

Несколько иначе обстоит дело с лексическим материа¬лом. Лексика - явление языка, отражающее нашу постоянную ре¬альность. Эта реальность состоит из актов, имеющих тесные причинно-следственные связи. Все эти факты фиксируются в языковой системе. Слова, обозначающие факты реальности, также тесно связаны между собой, как и сами факты и явления, которые они обозначают. Поэтому можно сказать, что лексическая система языка - это межпонятийная организация, имеющая многосторонние связи и не замыкающаяся сама на себе. А это в значительной степени способствует более легкому и прочному усвоению лексического материала, поскольку включаются различные дополнительные средства: ассоциация, аналогия, прошлый опыт и, для иност¬ранного языка, родной язык.

Вместе с тем усвоение лексического иноязычного материала имеет свои трудности и не происходит так гладко, легко и быстро как можно было бы ожидать, если исходить из положений о меж-

понятийной и внутрипонятийной организации материала. Пожалуй, даже наоборот, этот процесс часто затягивается во времени и остается не актуализированным ни в процессе обучения, ни в даль¬нейшей профессиональной деятельности.

Поэтому в процессе обучения иностранному языку в неязыко¬вом вузе основное внимание должно уделяться, как представляется, именно овладению лексической системой изучаемого языка с учетом этих особенностей, не забывая при этом и о грамматической стороне изучаемого языка.

Грамматическая система - несомненно важный элемент любой языковой системы. Это ее основа, матрица, которая должна напол¬няться определенным содержанием. Это содержание варьируется в за¬висимости от интенции говорящего. Если же у говорящего, не являющегося носителем языка, нет запаса слов, то ни о какой коммуникации не может быть и речи: она просто не состоится из-за некомпетентности одного из участников процесса общения.

Обучение иностранному языку надо строить таким образом, чтобы учащиеся наряду с овладением грамматической структурой изучаемого языка, овладевали и его лексической системой, не увлекаясь при этом грамматическим аспектом. Грамматический ма¬териал, по мнению А.А. Люблинской, - это строительный каркас, который должен заполняться "строительным материалом" [7, 3]. Таким строительным материалом в речи являются лексические единицы. Синтаксические структуры, как уже отмеча¬лось выше, конечны и поддаются систематизации и, в определен¬ной степени, усвоению, если не практическому, то теоретическо¬му. Именно это имел в виду Н.И. Жинкин, когда писал, что "число грамматических позиций в языке конечно, многие из них повторя¬ются неоднократно" [4, 17]. Иное дело лексические единицы. Они подвержены постоянному изменению, их семантичес¬кое содержание может зависеть от многих факторов и подчас не предсказуемо. Овладеть лексической единицей изучаемого языка значит овладеть понятием, которое она обозначает [2,163-164]. Понятийная картина мира, к сожалению (с методической точки зрения), не совпадает в разных языках. Поэтому меха¬нический перенос лексических единиц, обозначающих разные поня¬тия, на явления и предметы родного языка ведет к ошибкам. Б.В. Беляев, вслед за Л.В. Щербой, считает, что избежать эти ошибки можно только в результате правильной и тщательно проду¬манной семантизации вновь вводимых лексических единиц [1].

Существует несколько способов семантизации, которые ис¬пользуются в практике преподавания иностранных языков. Это на¬глядная семантизация или прямой метод, самостоятельная догад¬ка, метод сопоставления и сочетаемости, сознательно-практичес¬кий метод и переводной метод.

В методике широко дискутируется вопрос о допустимости/недопустимости использования перевода на родной язык при семантизации лексики изучаемого языка [3, 9; 15], то есть обсуждается вопрос о применимости переводного метода семантизации.

Многие исследователи абсолютизируют беспереводную семантизацию, заявляют, что использование родного языка при объяс¬нении значения иноязычного слова в корне неверно и просто недопустимо в процессе обучения. Однако, как показывает практика преподавания эта точка зрения не находит подтверждения и под¬держки среди учащихся, особенно если этими учащимися является взрослая аудитория.

Ведь усвоение второго языка - это процесс не идентичный усвоению родного языка, когда человек одновременно с познанием явлений и предметов внешнего мира овладевает и системой лексических единиц, их обозначающих. При усвоении лексической системы иностранного языка опора на родной язык, сравнение с ним происходит помимо воли учащихся, подсознательно. Анализируя результаты экспериментального исследования, проведенного среди студентов языкового вуза, Л.А. Болгова и Б.А. Лапидус [3, 15] установили, что даже при беспереводной семантизации со стороны преподавателя, студенты прибегали к по¬иску соответствующего слова в родном языке. (Ранее к такому же выводу пришли Дэвис и Вертгеймер [12] и Бол и Карпи [11]). Поэтому, с нашей точки зрения, перевод во взрослой аудитории остается одним из основных методов семантизации вводимых лексических единиц, а опора на родной язык при обучении иностранному – один из способов быстрого и успешного овладения новой системой коммуникации. В этой связи Вера Джон-Стайнер [14] отметила, что независимо от возможных расхождений методов обучения иностранному языку в разных ситуациях, современные исследования убедительно свидетельствуют, что успешность овладения новым языком действительно зависит от уровня владения родным языком.

При переводной семантизации учащиеся заучивают лексичес¬кие единицы, введенные на занятии и их русские эквиваленты, путем многократного повторения.

В основе этого метода лежит естественное стремление человека осмыслить новые языковые средства общения с помощью привычного ему мышления, то есть мышления на родном языке. При введении любой новой лексической единицы происходит установле¬ние ассоциативной связи с конкретной лексической единицей род¬ного языка, а уже через нее с понятием или объектом, обознача¬емым этим словом. Схематически это можно представить так, как представлено на рис.1.

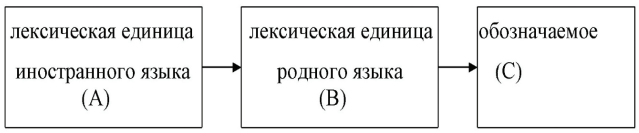

Рис. 1 Схема первичного усвоение значение лексической единицы иностранного языка

Это можно также представить, используя модифицирован¬ную применительно к рассматриваемому вопросу широко известную схему семантического треугольника Г. Фреге [13] (рис. 2)

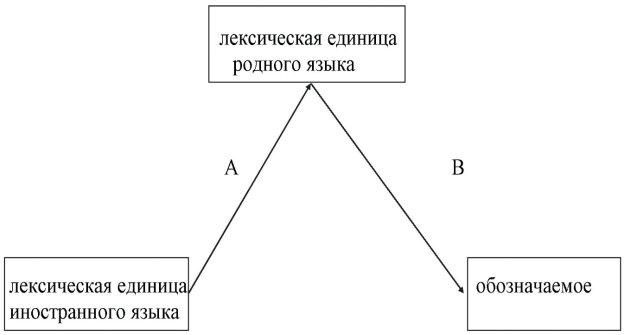

Рис. 2 Соотношение между лексическими единицами иностранного и родного языков на первом этапе усвоения лекции

Приведенная на схеме модификация, как представляется, наиболее точно отражает те семантические отношения, в которых находятся между собой в сознании учащихся три аспекта номинации: обозначение-значение- обозначающее, где в качестве значе¬ния выступает русское соответствие (эквивалент) вновь введен¬ного и еще не усвоенного учащимися иноязычного слова. Именно это звено служит медиатором между лексической единицей иност¬ранного языка и предметом или явлением, которое она обозначает.

Таким образом на первом этапе обучения образуется линейная связь

А → В, в которой находит отражение ассоциативная связь "А" и предметно-понятийная связь «В", то есть значение иноязычной лексической единицы опосредовано значением русской лексической единицы. Представляется, что в условиях неязыкового вуза, особенно на начальном этапе обучения, навряд ли можно говорить о каком-либо ином процессе усвоения значения новых лексических единиц. Учащиеся при зау¬чивании слова заучивают и его русский эквивалент, причем имен¬но тот эквивалент, который встретился в тексте, или тот, который сообщил им преподаватель, или тот, который они нашли в словаре. В дальнейшем при встрече с этим иноязычным словом учащийся будет его, прежде всего, ассоциировать с заученным им конкретным русским эквивалентом.

Подобное явление получило в литературе название «промежуточного языка» [5]. Промежуточный язык представляет собой систему, в которой значения лексических единиц изучаемого языка осмысляются через лексические единицы родного языка. Образуется смешанная лексическая система, состоящая из слов иностранного языка и их дефиниций в родном языке. Э. Бол назвал это явление «параллелью». По его мнению, формирование параллелей происходит на основании многократных встреч со словом в различных контекстах изучаемого языка, когда связь между словом и значением устанавливается независимо от уже имеющейся субординативной связи, однако в течение еще некоторого времени тенденция переводить это слово на родной язык остается устойчивой [10]. Причем эта связь между словом иностранного языка и его русским эквивалентом – прямая, неизбирательная и достаточно прочная. Именно поэтому на данном этапе обучения у учащихся могут возникать трудности при переводе на русский язык предложений типа: This disease is found both in man and animals, поскольку при первоначальном усвоении слова man в их сознании закрепился русский эквивалент «мужчина» и отсутствует элемент значения «человек», т.е. учащиеся усвоили лишь ограниченную часть значения этого слова (ср. напр., дефиницию слова man в The Penguin Pocket English Dictionary, [16]). И только спустя определенное время после того, как слово встретится в текстах, в речи, мно¬го раз, будут происходить изменения в восприятии и осмыслении лексической единицы: линейная связь будет постепенно приобре¬тать пространственный характер с образованием нового элемента "С" (рис.3).

Происходит замыкание новой цепочки "С": "лексическая единица изучаемого языка"→" обозначаемое", которое она обозначает. При этом прежняя связь "А" ослабевает. Но это происхо¬дит только в результате большой речевой практики. На первых же порах связь "А" является прямой, а связь "В" - опосредованной.

Отмечается как бы зеркальное отражение первого этапа ус¬воения, с той лишь разницей, что элементы цепи "А" и "В» уга¬сают, в то же время связь "С" становится прочной и не требует опосредующих элементов для своей актуализации. Все это представлено графически на схеме (рис.4).

Б.В.Беляев подвергает сомнению такую схему овладения семантикой нового слова изучаемого языка [2]. Но, как показывает практика, эти сомнения не обоснованы. Даже на за¬вершающем этапе обучения иностранного языка в вузе студенты в основном осуществляют речевую деятельность опосредованно, через родной язык. Все признаки понятия, объекта, нашедшие отражение в семантическом содержании слова родного языка автоматически, подчеркиваем "автоматически", но не "механически", переносятся на семантическое содержание иноязычной лексической единицы, даже если объем семантического содержания обеих лексических единиц не совпадает. Отсюда, между прочим, и ошибки в употреб¬лении слов иностранного языка, поскольку семантическое содержа¬ние слова русского языка и слова иностранного языка, на первый взгляд имеющих одно и то же значение, на самом деле не совпадают.

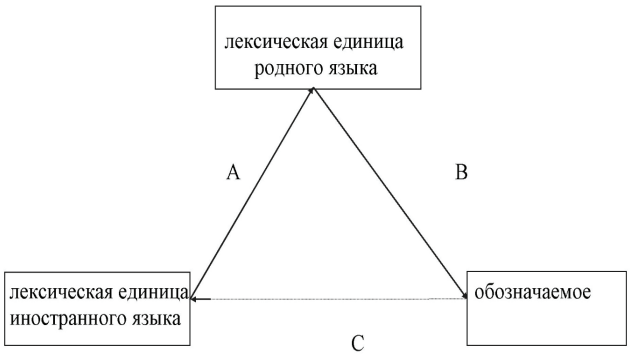

Рис. 3 Трансформация связи между лексическими единицами родного и иностранного языков и обозначаемым по мере усвоения лексики

Возможны четыре варианта соотношения русской и иноязычной лексической единицы: 1. полное соответствие семантического содержания

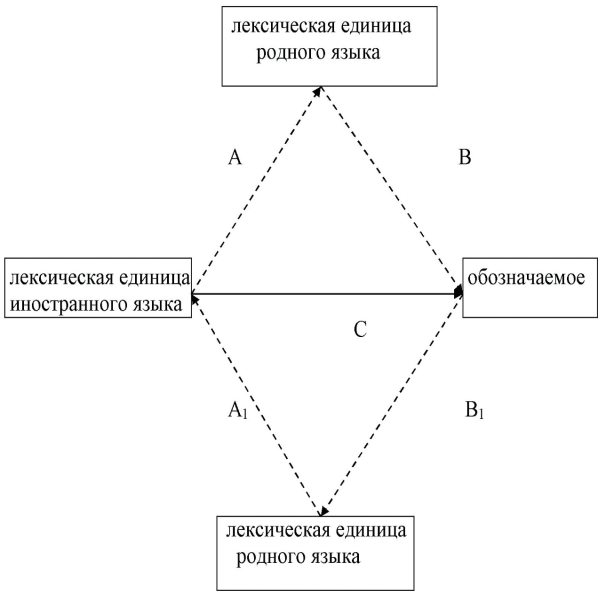

Рис.4 Дальнейшее изменение соотношения лексической единицы иностранного языка и предмета ею обозначаемого

лексической единицы в родном и изучаемом языках; 2. семантическое содержание иноязычной лексической единицы шире семантического содержания русской лексической единицы; 3. се¬мантическое содержание иноязычной лексической единицы уже семантического содержания русской лексической единицы; 4. семантическое содержание иноязычной лексической единицы и русской лексической единицы совпадают лишь частично в отдельных аспек¬тах. Графически возможное соотношение между значением русской лексической единицы и лексической единицы изучаемого иностранного языка приводится на схеме (рис.5).

В соответствии с этим можно выделить четыре типа связей между лексическими единицами родного и усваиваемого языков:

1. Одно- однозначная связь, соответствующая первому случаю (см.схему) - это в основном терминологическая лексика, типа anastomosis, pasterization, boiling, при которой значение двух лексических единиц полностью совпадают. В таком случае не требуется особых умственных усилий для того, чтобы усвоить значение вновь введенного иноязычного слова, требуется только работа памяти по заучиванию русско-иноязычного соответствия.

2. Многозначная остаточная или избыточная связь (случай 2 на приведенной схеме), при которой какая-то часть семантичес¬кого содержания иноязычной лексической единицы не находит отражения в соответствующей лексической единице русского языка и должна быть выражена другой лексической единицей (или единица¬ми) родного языка. В этом случае общее семантическое содержание иноязычной лексической единицы складывается из семантики нескольких лексических единиц русского языка. Например, слово "break" соответствует в русском языке таким словам как «ло¬мать", "разбивать", "разрушать". При этом семантическое содер¬жание исходной лексической единицы можно вывести только учиты¬вая все варианты (или эквиваленты), имеющиеся в языке перевода.

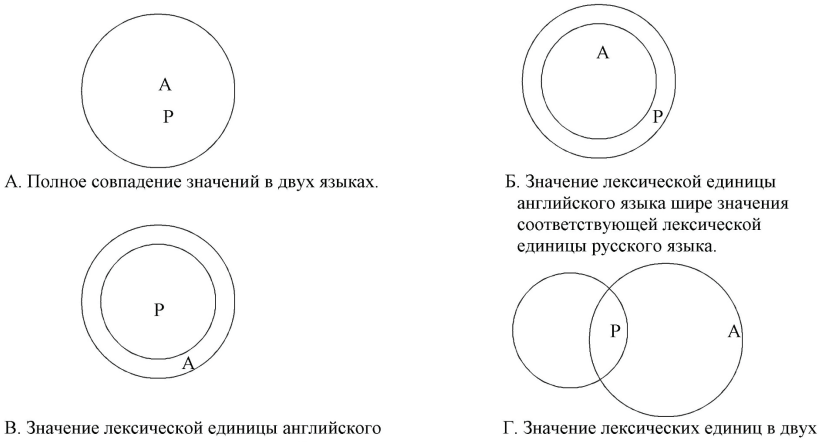
3. Многозначная недостаточная связь, при которой соответствующая лексическая единица русского языка по своей семантике оказывается шире семантического содержания иноязычного слова. Например, английские слова Например, английские слова "study", "learn", "investigate" соответствуют русскому слову «изучать»,в семантике которого представлены все те признаки, которые в английском языке нахо¬дят отражение в трех разных лексических единицах.

4. Многозначная избыточно- избыточная связь, при которой семантическое содержание двух лексических единиц совпадает лишь частично. Например, "disturbance» в значении «заболева¬ние ".

Известно, что многие слова английского языка многозначны, то есть имеют несколько лексико-семантических вариантов (ЛСВ), которые проявляются в зависимости от контекста, в котором они использованы. Эти лексико-семантические варианты значения слова находятся между собой в иерархических отношениях. В значение каждого ЛСВ входит набор дифференциальных признаков. По этим признакам опознается объект или понятие, которое обозначает данное слово. Чем больше признаков составляющих содержательную сторону значения слова указывается при его введении, тем легче установить, какие предметы, явления, вещества могут быть обозначены этим словом.

Для учащихся семантическое содержание иноязычной лексической единицы складывается из дифференциальных признаков слова русского языка, и, если в русский эквивалент ЛСВ не входит тот или иной признак исходного иноязычного слова, то он не опознается, слово не связывается в сознании учащихся с объектом или понятием, которое оно может обозначать, или же, наоборот, может возникнуть ошибочная связь, если в семантике русского слова представлен признак, отсутствующий в семантике запоминаемого слова иностранного языка (напр., изучать - англ. study, investigate), и учащийся будет ошибочно недифференцированно связывать русское слово со всеми указанными английскими лексическими единицами.

Учитывая все вышесказанное, можно отметить, что при обучении студентов иностранным языкам с использованием метода переводной семантизации вновь вводимых лексических единиц может произойти искусственное сужение семантики иноязычного слова. Это бывает тогда, когда русский эквивалент не охватывает своим значением все возможные лексико-семантические варианты значения иноязычного слова. Или, наоборот, может отмечаться искусственное расширение семантики иноязычной лексической единицы, когда по аналогии с родным языком учащиеся автоматически пере-носят все возможные значения русского слова, обозначающего ка¬кое-либо понятие, на семантическое содержание соответствующей лексической единицы, хотя в семантике последнего они отсутст¬вуют.

А. Полное совпадение значений в двух языках.

Б. Значение лексической единицы английского языка шире значения соответствующей лексической единицы русского языка.

В. Значение лексической единицы английского языка уже значения соответствующей лексической единицы русского языка.

Г. Значение лексических единиц в двух языках лишь в определенных сегментах.

Рис. 5 Возможное соотношение значений лексической единицы русского и английского языков A - лексическая единица английского языка; P - лексическая единица русского языка

Литература

1. *Беляев Б.В.* О зависимости объема внимания от практической деятельности // Доклады АПН РСФСР, 1959. - № 1.
2. *Беляев Б.В.* К характеристике зарубежной (западноевропейской и американской) психологии обучения иностранным языкам // Вопросы психологии. – М., 1962. – № 1. – С. 157-167.
3. *Болгова Л.А., Лапидус Б.А.* Об использовании перевода при семантизации иноязычной лексики // Иностранные языки в школе. – М., 1991.
4. *Жинкин Н.И.* Речь как проводник информации. – М., 1982.
5. *Залевская А.А.* Вопросы теории овладения вторым языком в психолингвистическом аспекте. – Тверь, 1996.
6. *Китайгородская Г.А.* Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам. – М., 1986.
7. *Люблинская А.А.* Роль речи в развитии зрительного внимания у детей // М.,: из-во АПН РСФСР, 1954.
8. *Мезенин С.М.*, Денисова Н.Г. Грамматика в курсе интенсивного обучения английскому языку в старших классах средней школы // Иностранные языки в школе. – 11992. - № 5. – С. 5-11.
9. *Хофман И.* Активная память. – М., 1986.
10. *Bol E.* The word in foreign language teachingThe word in foreign-language teaching: Forschungsberight des Psychologischen Laboratoriums der Universitat Utrecht, 1969.
11. *Bol E.* and Carpey J. Der Semantisierungsprozes im Frembsprachenunterichт//PRAXIS des neusprachlichen Unterrichts. 1972. – Heft 2.
12. *Davis B.J.* and Wertgeimer M. Some determinants of associations to French and English words//Journal of Verbal Learning and Verbal Behaviour, 1967. – N 6.
13. *Frege G.* Uber Sinn und Bedeutung. - 1882.
13. *John Steiner V.* The road to competence in an alien land: A Vygotskian perspective on bilingualism/Wertsch J.V. (ed.). – 1986. – P.348-372.
14. *Kirkwood H.H.* Translation as a basis for communicative linguistic analysis // International Review of Applied Linguistics and Language Teaching. 1966. - V.4. - N 3.
15. The Penguin pocket English dictionary. London: Penguin Books, 1987.

UDC: 159.923

ABILITIES IN THE STRUCTURE OF A CREATIVE POTENTIAL

ЗДІБНОСТІ У СТРУКТУРІ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Mishchykha L.P.
Department of General and Clinical Phychology
Precarpathian national Vasyl Stefanyk university
Taras Shevchenko, 57 Str.
Ivano-Frankivsk town, Ukraine 76025

Міщиха Л.П.
Кафедра загальної та клінічної психології
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
вул. Тараса Шевченка, 57
м. Івано-Франківськ, Україна, 76025

The article raises the problem of the person’s abilities that is an essential part of his/her creative potential. The genesis of abilities’ development is being followed and their specification is being given about representing peculiarities and functioning
Key words: talent, inclinations, abilities, creative personality, creative potential, determinants of abilities’ development.

У статті піднімається проблема здібностей особистості, що виступають вагомою складовою її творчого потенціалу. Прослідковується ґенеза розвитку здібностей та дається їх специфікація щодо особливостей прояву та функціонування.
Ключові слова: задатки, нахили, здібності, творча особистість, творчий потенціал, детермінанти розвитку здібностей.

Постановка проблеми. У нинішню добу глобалізації і докорінних змін, що мають місце в новому соціокультурному просторі України проблема творчої особистості як ніколи є актуальною. Здатність діяти у нових, змінних умовах життя, реформувати усі його сфери по силі тільки особистості відкритій і готовій до нового досвіду, нового сприйняття дійсності, інноваційного мислення. Мовиться не тільки про реалізацію іманентно закладених потенцій, але й їх примноження і наро-

щування особистістю. Йдеться про такий потенційний ресурс особистості як її здібності.

Новизна дослідження полягає в тому, що в ньому визначено механізм та психологічні детермінанти розвитку здібностей особистості і творчих зокрема, показано їх роль у структурі творчого потенціалу особистості; уточнено та розширено зміст низки психологічних категорій у контексті заявленої теми: «творчий потенціал», «здібності», «творчі здібності».

Міра досліджуваності проблеми. Проблема здібностей особистості стала визначальною у дослідженнях І. М. Білої, Д. Б. Богоявленської, Дж. Гілфорда, В. М. Дружиніна, Є. П. Ільїна, В. В. Клименка, О. І. Кульчицької, Н. С. Лейтеса, О. М. Матюшкіна, Л. А. Мойсеєнко, В. О. Моляко, О. Л. Музики, Я. О. Пономарьова, В. В. Рибалки, В. А. Роменця, Б. М. Теплова, Е. Торренса, В. Д. Шадрикова та ін.

На зв’язку здібностей, діяльності, розвитку та їх «проникнення» в ядро структури особистості наголошували Б. Г. Ананьєв, С. Л. Рубінштейн, Г. С. Костюк, К. К. Платонов, О. І. Кульчицька, В. О. Моляко та ін.; на ролі здібностей на шляху до саморозвитку та самоактуалізації особистості – А. Маслоу, К. Роджерс.

Б. М. Теплов зауважував, що не можна говорити про здібності до початку їх розвитку, як і про здібності, що досягли свого повного розвитку, завершивши його. В. М. Дружинін і М. О. Холодна творчі здібності відносять до загальних інтелектуальних здібностей, В. Д. Шадріков – до структури пізнавальних здібностей. Н. С. Лейтес; О. М. Матюшкін пов’язують творчі здібності з розумовою обдарованістю особистості, з її активністю та саморегуляцією.

Мета статті – розкрити змістову характеристику феномену «здібності» і показати його представленість у структурі творчого потенціалу особистості.

Під творчим потенціалом особистості розуміємо складне інтегральне утворення, що вміщує в собі сукупність генетично заданих (анатомо-фізіологічних) особливостей індивіда, що уможливлюють розвиток його здібностей, і, творчих зокрема, творчу активність особистості, з преференцією когнітивної, потребово-мотиваційної, ціннісно-смислової та емоційно-вольової її складових та готовність особистості до творчої діяльності, що забезпечує отримання об’єктивно чи суб’єктивно значущих нових результатів і саморозвиток [3, с.40].

Коли мовиться про здібності, то перш за все, мається на увазі актуальний стан потенційного, представлений у форматі задатків індивіда. Звідси у структуру здібностей входять як індивідні властивості – формоутворювальні (властивості нервової системи, що становлять основу темпераменту; когнітивні стилі; інтелект; задатки; нахили), так й особистісні властивості – змістово-смислові (характер; здібності; цінності; смисли; диспозиції тощо). Якщо перші з них репрезентують біологічно зумовлений «базовий ресурс», підпорядкований еволюційно-генетичному закону, що виступає «інструментом» для освоєння світу, то другі формуються під впливом соціально обумовлених законів. Відтак представлений зв’язок у ланцюгу «задатки – нахили – здібності» і є вираженням тріангуляції: індивідне (генетична обумовленість), особистісне (соціальна програма) та індивідуальне (програма творчого Я).

Безумовно, що рівень розвитку здібностей залежить від природних задатків людини, якості вроджених нервових механізмів психічної діяльності; наявних знань та вмінь, ступеня їх об’єднання в єдине ціле; «тренованості» мозкових структур, які беруть участь у здійсненні пізнавальних та психомоторних процесів. Тому мовиться про потенційні здібності як можливості розвитку особистості, що виявляються у процесі діяльності та актуальні з урахуванням не лише її психологічних особливостей, а й тих соціальних умов, у яких вони можуть бути зреалізовані і розвиваються залежно від вимог конкретного виду діяльності. Звідси маємо різні варіанти відносин у структурі «особистість – середовище», де в одному випадку середовище придушує індивідуальність та її творчі задатки, в іншому –особистість зберігає свою творчу індивідуальність за сприятливих соціальних умов (творити «завдяки»), ще в іншому проявляє творчість незалежно від середовища (творити «всупереч»). Отож, не кожен індивід може зреалізувати свої потенційні здібності суголосно до своєї психологічної природи. Тому актуальні здібності охоплюють лише частину потенційних.

Творчі здібності, як стійкі властивості людини, виявляються у різних видах діяльності і становлять необхідну умову творчого розвитку особистості. Як синтез її властивостей і рис характеру, виступають критерієм відповідності вимогам певного виду творчої діяльності й обумовлюють рівень результативності цієї діяльності. Компонентами творчих здібностей виступають: мотиваційно-творча активність; інтелектуально-логічні здібності; інтелектуально-евристичні здібності; комунікативні здібності; здібності до самоорганізації (В. І. Андрєєв). Щодо інтелектуально-евристичних здібностей, які є креативними, то вони виявляються у здатності до генерування нових ідей, перенесення знань, умінь у нові ситуації, у незалежності суджень, здатності висувати гіпотези, фантазувати, знаходити несподівані асоціації [4].

Структуру здібностей складають пошукова активність, дивергентне та конвергентне мислення. Пошуково-пізнавальна активність, як іманентно притаманна потреба людини, уможливлює її розвиток і характеризує мотиваційну складову здібностей. Дивергентне мислення, як творче, характеризується свободою у продукуванні ідей з боку несвідомого. Щодо конвергентного (логічного) мислення, то воно внормовує і впорядковує творчий матеріал з несвідомого (інсайт), сприяє успішній розробці і вдосконаленню об’єкта дослідження або ситуації, оцінці знайденої інформації та рефлексії.

С. Л. Рубінштейн [5] наголошував, що здібності формуються у процесі взаємодії людини (яка володіє тими чи іншими природними якостями) зі світом і визначаються діапазоном її можливостей до освоєння нових знань та їх застосуванням у діяльності. Розвиток будь-якої здібності здійснюється по спіралі: реалізація можливостей, які репрезентує здібність одного рівня, відкриває нові можливості для розвитку здібностей більш високого рівня. До складу здібностей особистості входять суспільно вироблені операції, які історично складаються і засвоєння яких опирається на генералізацію суттєвих для даної галузі відносин. Разом з тим, здібності складаються не з набору операцій, які до них входять, – вони задаються характером тих процесів (генералізація відносин і т. д.), які і є внутрішньою умовою перетворення вищезгаданих операцій у здібності. Таким чином, тут співвіднесені: властивості вищої нервової діяльності; способи діяльності; основні для даної предметної галузі відносини, на генералізації яких засновуються відповідні операції.

Для всіх здібностей великого значення набуває рівень інтелектуально-мотиваційного розвитку особистості. Лише людина з розвиненою загальною здібністю здатна до високої творчої діяльності. Продукт творчості постає як побічний результат мис-

лення, спрямований на вирішення проблемних ситуацій чи завдань. Креативна особистість володіє високою мотиваційною напруженістю, сенситивністю та чутливістю до побічних продуктів власної пізнавальної активності. Якщо загальні здібності стосуються тих «способів дій і взаємодій», якими може оволодіти практично будь-яка особистість і які необхідні для її адаптації до середовища і діяльності (сприймати, запам’ятовувати, мислити, навчатись, оволодівати навичками спілкування і діяльності тощо), то спеціальні здібності визначаються стосовно тих видів діяльності, оволодіння якими доступне не кожному. До числа загальних здібностей належать і творчі, які закладені у кожній людині. Вони стоять «над» спеціальними здібностями, можуть проявлятись у будь-якій діяльності з ініціативи людини і характеризують ступінь сформованості загальних здібностей до будь-якої форми поведінки, в тому числі творчої. Під впливом середовища і наслідування формується система мотивів й особистісних властивостей (нонконформізм, незалежність, мотивація самоактуалізації), і загальна обдарованість переходить в актуальну креативність [1, с. 215-218]. Виходячи з того, що вихідною точкою формування креативності в онтогенезі є мотиваційно-особистісний рівень, опісля – продуктивний (поведінковий), вважаємо, що здібність особистості до творчого саморозвитку залежить від прояву творчої активності.

Сьогодні все більше уваги у психології творчості приділяється особистісним детермінантам розвитку здібностей, зокрема [6]:

*віковим: сенситивні періоди, адекватність методів навчання та розвитку особистості сенситивним періодам, віковим можливостям;

*індивідуальним: продуктивне використання у процесі діяльності своїх особливостей у відповідності з вимогами цієї діяльності, зокрема, певні характеристики темпераменту, задатків, когнітивних стилів можуть бути передумовою високої продуктивності в певному виді діяльності;

*власне особистісним, що сприяють розвитку цілісної особистості: її спрямованість, саморозвиток, характер; саморегуляція; рефлексія, свідоме ставлення до того, чим вона займається; ставлення до себе як до індивідуальності; формування в особистості знань, що мають суб’єктний, сповнений внутрішніх переживань зміст; консолідація нових розумінь предметів, явищ, думок.

Здатність до розвитку здібностей Г. С. Костюк прямо пов’язував із обдарованістю [2]. Власне високий рівень розвитку здібностей, що визначає не лише спосіб діяльності людини, а й її систему цінностей, характер соціальної взаємодії, спрямованість особистісного розвитку, що забезпечують успішне виконання діяльності і визначає обдарованість особистості.

Якщо мову вести про механізм розвитку здібностей, то тут слід враховувати особливості їх становлення в онтогенезі. Мовиться про такі основні вікові етапи як 3-5 років – етап «первинної креативності» як загальної творчої здібності. На цьому етапі має місце наслідування дитини креативному взірцю значущого дорослого, що виливається у «дитячу творчість». Другий етап – підлітковий та юнацький вік характеризується тим, що на основі «первинної креативності» формується «спеціалізована креативність».

Провівши дослідження з творчими особистостями [3, с.220], нами було виокремлено детермінанти розвитку творчих здібностей, а відтак і творчого потенціалу особистості. Проранжуємо їх:

1. Генетика.

2. Вплив сім’ї (в одних випадках відмічалась роль матері, в інших – батька як творчих особистостей). Водночас відмічаємо, що вплив батька є сильнішим, як приклад зреалізованої особистості, яка водночас виступала провідником по дорозі професійного вибору або ж була прикладом до наслідування у ставленні до праці.

3. Роль учителя. Спілкування з творчими особистостями.

4. Особистісні властивості і передусім такі риси характеру як: моральні, вольові, емоційні, інтелектуальні та симптомокомплекси (групи рис характеру особистості), що виражають ставлення до інших людей, ставлення до себе, праці.

5. Мотиваційно-ціннісна складова (цінність творчості для особистості, потреба у творчій діяльності).

6. Соціальне середовище (вплив соціокультурного простору; затребуваність особистості).

Творчі здібності самі по собі ще не гарантують творчих здобутків, позаяк недостатньо володіти певними можливостями. Єдність високого рівня перцептивних, емоційних та інтелектуально-вольових якостей, їх позитивна і моральна спрямованість забезпечують успіх у діяльності.

Висновки. Однією з визначальних складових творчого потенціалу особистості є здібності (творчі зокрема), що репрезентують базу потенційних можливостей людини у консолідуючому зв’язку «задатки-здібності», що й уможливлює творчу діяльність особистості за умов її творчої активності.

Виходячи з розуміння механізму розвитку здібностей, завдання, що стоять сьогодні перед психолого-педагогічною службою (дошкільні заклади, школа, вуз тощо) полягають в тому, щоб спрямувати розвиток суб’єкта у руслі урахування його вікових, індивідних та особистісних властивостей розвитку здібностей; забезпечити креативне середовище (умови) для розвитку здібностей, а відтак і творчого потенціалу особистості.

Література

1. *Дружинин В. Н.* Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. – Спб. : Питер, 2002. – 386 с.

2. *Костюк Г. С.* О роли наследственности, среды и воспитания в психическом развитии ребенка / Г. С. Костюк // Советская педагогика. – 1940. – № 6. – С. 15–30.

3. *Міщиха Л. П.* Творчий потенціал особистості у період пізньої дорослості: [монографія] / Л. П. Міщиха. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2014. – 400 с.

4. *Міщиха Л. П.* Психологія творчості [навч. посіб.] /Л. П. Міщиха. – Івано-Франківськ : Гостинець, 2007. – 448 с.

5. *Рубинштейн С. Л.* Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер Ком, 1998. – 688 с.

6. *Чорна Л. Г.* Психологічне забезпечення розвитку творчих здібностей учнів / Л. Г. Чорна // Обдарована дитина. – 2001. – № 2. – С. 42-46.

УДК 32.019.5

LINGUISTIC IMAGE OF G. BUSH IN THE ENGLISH MASS MEDIA

ПОЛІТИЧНИЙ ІМІДЖ ДЖ. БУША В АНГЛОМОВНИХ ЗМІ

Pogodin A.
The Master of English, French Philology.
V.N.Karazin Kharkiv National University

Pogodin E.
The lecturer of socially-economic disciplines
Kharkiv automobile road technical College

Погодін Є. В.
викладач соціально-економічних дисциплін
Харківського автомобільно-дорожнього технікуму

Погодін А.Є.
магістр англійської, французької філології
ХДУ ім.Каразіна

The article addresses George Bush' linguistic image, which according to his discourse is marked by aggressiveness, religiousness, optimism, sincerity, categorical attitude, sense of humor, rudeness, lack of education. He demonstrates his concern with the future of America and the world, the role of protector and fighter for freedom, superiority over other peoples and minorities, intolerance.
Keywords: aggressiveness, fighter, George Bush, protector, image.

Стаття звертається до мовного іміджу Дж. Буша, який за даними його дискурсу відзначають агресивність, релігійність, оптимістичність, щирість, категоричність, почуття гумору, брутальність, недостатня освіченість. Йому притаманні стурбованість за майбутнє Америки та світу, роль захисника та борця за свободу, зверхність до інших народів і меншин, нетолерантність.
Ключові слова: агресивність, борець, Дж. Буш, захисник імідж.

Лінгвістичні дослідження політичного дискурсу стають особливо актуальними на рубежі XX-XXI ст. як результат соціальних процесів демократизації та посилення інтересу науки до проблем мовної особистості та її дискурсивних практик. Формується новий напрямок –лінвоперсонологія як синтез лінгвістики, соціо- і психолінгвістики, лінгвокультурології, орієнтований на вивчення особистості за даними її комунікативної поведінки, що оперує поняттями іміджу, ролі, мовної особистості, які ще перебувають у стадії розробки та потребують уточнення.

Актуальність дослідження зумовлена застосуванням новітніх функціональних підходів сучасної психолінгвістики – теорії дискурсу та прагмалінгвістики – до аналізу іміджу Дж. Буша, створеного у ЗМІ з використанням президентського дискурсу як одного із засобів маніпулювання громадською думкою.

Об'єктом дослідження слугує політичний дискурс президента Дж. Буша, який розуміємо як процес і результат, зумовлений ситуацією політичного спілкування. Предметом дослідженняобрано мовний імідж Джорджа Буша у його політичному дискурсі на матеріалі ЗМІ.

Метою роботи є моделювання мовного іміджу президента Джорджа Буша, що створюється у його дискурсі за допомогою ЗМІ. Матеріалом дослідження є політичні виступи Дж. Буша 2004-2006 років, представлені в американських ЗМІ. Загалом проаналізовано 18 транскриптів промов Дж. Буша та 64 фрагменти його політичних виступів.

Критичне узагальнення існуючих теорій свідчить, що імідж політика складається із багатьох складових: особливостей мови, манер, зовнішності, вчинків тощо. Вибір здійснюється на основі прогнозування аудиторії, її очікувань і по суті є комунікативною стратегією, які реалізується мовленнєвими тактиками [1].

Так, за даними О.Й. Шейгал, імідж ***ідеального політика*** – це людина не надто молода і не дуже стара. Виступаючі у ролі лідера, він активно і плідно працює на благо народу, сприяє підтриманню стабільності у суспільстві та його консолідації, притримується демократичних і патріотичних поглядів. Це людина справи, досвідчений професіонал, розумний, освічений, компетентний, працьовитий, вольовий. Влада для нього – не самоціль, він не прагне використовувати її для досягнення власної вигоди. Він чесний, порядний, принциповий, ініціативний, схильний до конформізму, дотримується норм моралі і володіє ораторським мистецтвом [4, с. 94].

Імідж утворюється ЗМІ, основною ціллю яких у політичній грі є монополія на формування політичних уявлень [5, с 166]. У наш час«головним капіталом політиків стали не політичні ідеї або здатність бачити ціле, а вміння виступати у засобах масової інформації» [там само, с. 138].

Роль іміджу політика зростає у XXI ст. з появою нового різновиду демократії, «працюючої» за типомумовного рефлексу, коли передвиборчу кампанію виграють нав'язані думки, а партійна програма поступається місцем «видовищній розробці індивідуальної поведінки, параметри якої визначені рекламою» [5, с.168]. Такий псевдо-популізм простежується в іміджі Дж. Буша, до якого долучаються і його «бушизми».

Опис комунікативної поведінки здійснюють згідно з психологічними ролями за «ярликами», які позначають домінанту іміджу і зумовлюють його інші складові. За даними О.С. Іссерс, найбільш популярними є ролі Патріота і Державника, а самоподача пізнається за специфічною семантикою, точніше, словами-маркерами, які втілюють категорії Добра і Зла [2, с. 198]. Також існують ролі Патріота (він же Слуга народу), Простої людини, Хазяїна (або Сильної руки), тамікролролі, зорієнтовані на систему моральних цінностей, на емоційну сферу(Борець за соціальну справедливість). Крім захисту знедолених, енергія такого Борця спрямована на боротьбу із мафією і корупцією. Факультативними складовими іміджу є мікроролі: Мудрий вождь, Провидець, Військовий, Відмінний сім'янин, що виконують тактичне завдання надання іміджу об'ємності, побудови достовірної моделі особистості.

Проаналізувавши вислови Дж. Буша, ми визначили, що за частотністю в його дискурсі (до половини виборки) домінантою іміджу Дж. Буша є Борець за свободу/Захисник Американського народу від будь-яких ворогів:

"Our country has been given warning of this danger and It's my

responsibility as the president to take measures now to ***protect the American people.****”*

На другому за частотністю місті (до третини прикладів) знаходиться імідж Християнина, людини, яка не визнає інших релігій, крім християнства:

“Prayer and religion sustain me,” *he said in the third presidential debate. “I receive calmness in the storms of the presidency”.*

Домінантні ролі Захисника та Християнина доповнюються роллю Мудрого вождя. Цей образ будується переважно на успіхах американської економікита оптимістичних прогнозах:

“Well today, I am pleased to say that ***the unemployment rate is now dropping!****”*

Імідж Буша доповнений мікроролями Піклувальникаta Чесного політика, Переможця, Пророка, Відмінного сім’янина (Суворого батька).

Повертаючись до тактик створення мовного іміджу, слід зазначити, що маніпуляційні ресурси мови дозволяють Дж. Бушу користуватись тактикою створення асоціацій Вона полягає у тому, що політичні події, соціально-економічні процеси пов’язуються у свідомості мас із певними іменами. У такий спосіб ім’я політика або громадського діяча стає сигналом-стимулом із позитивними або негативними асоціаціями [2, с.205]. Зокрема, імідж Буша створюється асоціаціями його імені, серед яких: (1) війна із ворогами американського народу, у першу чергу із терористами, ісламістами, нелегальними емігрантами; (2) захист християнських цінностей; (3) економічні успіхи Америки.

У створенні іміджу беруть участь різні мовні засоби: граматичні, лексичні. Серед перших – категорія особи, коли опозиція «я – ми» в іменуванні суб’єкта створює імідж оратора як «колективіста» або «індивідуаліста» [2, с.205].

Основні ролі, що формують імідж Дж. Буша, базуються на опозиції «свої – чужі», яка є культурною константою і однією із найважливіших у суспільстві. Вона визначає специфіку політики, як і опозиція «добро – зло» є базовою для сфери моралі [4, с. 112].Протиставлення «свої – чужі» у політичному дискурсі залучає різні соціокультурні цінності: це може бути матеріальний і освітній статус, етнічна належність.

У політичному дискурсі опозиція «свої – чужі» реалізується як експліцитно, за допомогою спеціальних маркерів, так і імпліцитно – у вигляді ідеологічної конотації політичних термінів, через тональність дискурсу, а також цілеспрямований підбір позитивної або негативної оцінної лексики. «Свої» часто маркуються піднесеною лексикою і урочисто-піднесеною тональністю, у той час, якнапозначення «чужих» використовується занижена лексика [4, с. 113].Наявність компонента «свої – чужі» у семантиці політичних термінів перетворює їх в ідеологеми, а гіперболізація даного компонента сприяє придушенню саме референціального змісту, що й дозволяє використовувати їх як знаки інтеграції або агресії [4, с. 117].

До спеціалізованих вербальних знаків інтеграції, що дозволяють Дж. Бушу ототожнювати себе із аудиторією, апелювати до загальнонаціональної, статусної й іншої ідентичності, належать маркери «своїх»:

- інклюзивне «ми»:

“It's hard to satisfy all the people all the time. 'This is a good-faith effort. ***We tried*** *to reach an accord that accommodated a lot of interests.”*

“***Terrorists like Osama Hussein*** are serious about mass murder, ***and all of us*** must take their declared intentions seriously, or there’s nothing to run on during congressional elections”.

За нашимиданими, у дискурсі Буша найбільш поширені інклюзивні лексеми:114випадків *“our”* (*our job, our agreement our agreement, our ability, our freedom* тощо), тоді як одиниць із компонентом сумісності лише 7.

До спеціалізованих знаків, що формують войовничій імідж у дискурсі Буша, належать маркери «сторонності»: дейктичній повнозначні знаки, що вміщують компонент дистанціювання: ці, вони, там, закордонні тощо:

“*Next time though, dome a favor and hold* ***those*** *rallies in English, OK? Because it's a little hard understand you when you do it that* ***Spanish’s gobbledy-gook****”.*

Таким чином, мовний імідж Буша за даними його дискурсу відзначається такими рисами, як агресивність, релігійність, оптимістичність, щирість, категоричність, почуття гумору, брутальність, недостатня освіченість. Йому притаманні стурбованість за майбутнє Америки та світу, впевненість у своєму великому призначенні бути захисником та борцем за свободу, зверхність до інших народів, нетолерантність до інших етносів та меншин.

Література

1. *Даньшина Е.В.* Имидж политического лидера в американском предвыборном дискурсе / Е.В. Даньшина // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. – 2006. – № 726. – С. 113–116.

2. *Иссерс О.С.* Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – М.: Едиротиал УРСС, 2002. – 284 с.

3. *Славова Л.Л.* Мовна особистість у сучасному американському та українському політичному дискурсі: автореф. дис. … докт. філол. наук. – К.: КНЛУ, 2015. – 36 с.

4. *Шейгал Е. И.* Семиотика политического дискурса / Е.И. Шейгал. – М.: Гнозис, 2004. – 326 с.

5. *Щербинина Н.Г.* Теории политического лидерства / Щербинина Н.Г. – М.: Весь мир, 2004. – 184 с.

УДК 378.147.091.31-051:159.9

MOTIVATION AS A FACTOR OF THE COGNITIVE ACTIVITY DEVELOPMENT OF FUTURE PSYCHOLOGIST

МОТИВАЦІЯ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

Portiana O.V.
assistant of the Department of General and Applied Psychology
Of Kamyanets-Podilskyi National University named after
Ivan Ohienko, Kamyanets-Podilskyi, Ukraine

Портяна О.В.
асистент кафедри загальної та практичної психології
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка

In the article the problem of motivation of student learning, including the relationship of motives of educational activity with cognitive activity was analysed. The results of empirical studies the motivational component in the structure of cognitive activity of future psychologist were showed.
Keywords: motivation, motivation of educational activity, cognitive activity, future psychologist.

У статті розглянута проблема мотивації навчання студентів, зокрема взаємозв'язок мотивів навчальної діяльності з пізнавальною активністю. Наведено результати емпіричного дослідження мотиваційного компоненту в структурі пізнавальної активності майбутнього психолога.
Ключові слова: мотивація, мотивація навчальної діяльності, пізнавальна активність, майбутній психолог.

Постановка проблеми. Інтерес до мотивації навчання посилився із впровадженням кредитно-модульної системи навчання, що передбачає суттєве збільшення частки самостійної роботи у навчально-професійній діяльності і орієнтована на «зрілу», відповідальну особистість студента, здатну приймати рішення й діяти самостійно. Перш за все, рівень особистісної зрілості знаходить своє втілення у системі мотивів, які є основою функціонування будь-якого виду діяльності, у тому числі й навчальної [6, с. 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичні положення навчальної мотивації розроблені в працях В.В.Давидова, Д.Б.Ельконіна, Г.С.Костюка, С.Д.Максименка, С.Л.Рубінштейна. Онтогенетичні аспекти цієї проблеми висвітлювалися в наукових розробках І.С.Кона, А.К.Маркової, Ю.К.Бабанського; становлення і розвиток навчальної мотивації – у працях Л.І.Божович, С.С.Занюка, П.М Якобсона та інших.

Мотивація навчальної діяльності є складною, багатовимірної структурою, що включає в себе не тільки мотиви, а й цілі, стратегії реагування на невдачі, наполегливість, когнітивні складові та механізми. Під мотивами розуміються як усвідомлювані, так і неусвідомлювані причини здійснюваної суб'єктом діяльності, за якими стоять його потреби і цінності [2].

Виклад основного матеріалу. В процесі підготовки майбутніх спеціалістів формуються такі важливі якості, як професійна мотивація, професійна самосвідомість фахівця та, обов'язково, розвиток творчого потенціалу, що загалом створює особистісний стиль діяльності людини (О.Ф.Бондаренко, О.А.Бодальов, В.О.Моляко, Л.Е.Орбан-Лембрик, В.Т.Панок, Н.В.Чепелєва та ін.). Розвиток і трансформація мотиваційної структури суб'єкта діяльності відбувається у двох напрямах: по-перше, загальні мотиви особистості трансформуються у навчальні; по-друге, згідно зі зміною рівня розвитку умінь і навичок змінюється і система мотивів. Студент, залучений до навчальної діяльності, розкриває в ній нові аспекти, грані, які можуть задовольнити його потреби.

На неоднорідність навчальної мотивації і, відповідно, необхідність оцінки якості навчальної мотивації вказувала Л.І. Божович [1], яка виділила два типи мотивів навчальної діяльності – породжувані самою навчальною діяльністю, пов'язані з змістом та процесом навчання (пізнавальні) і широкі соціальні мотиви, породжувані системою відносин, що існують між тими хто навчається і оточуючим їх соціумом. Класифікація Л.І. Божович постійно допрацьовувалася в роботах А.К. Маркової , П.М. Якобсона, А.І.Савенкова.

Так, згідно з А.К.Марковою "…навчальна мотивація складається з ряду спонукань (потреби і смисл навчання, його мотиви, цілі, емоції, інтереси), які постійно змінюються і вступають у нові зв`язки один з одним. Тому становлення мотивації – непросте зростання позитивного або посилення негативного ставлення до навчання, а ускладнення структури мотиваційної сфери, спонукань, які входять до неї, поява нових, більш зрілих, інколи суперечливих відношень між ними". [7, с. 14].

За результатами аналізу наукових джерел [3], [8], [9], однією з умов що сприяє підвищення ефективності під час вивчення фундаментальних дисциплін, є організація навчального процесу, завдяки якій у студентів – майбутніх фахівців формується внутрішня вмотивована необхідність у засвоєнні знань. Саме тому питання формування та розвитку пізнавальної активності, професійного саморозвитку фахівців і визначення умов, у рамках яких ці процеси виявляються найбільш ефективними, є досить актуальними серед сучасних українських дослідників.

Метою статті є аналіз результатів емпіричного дослідження мотиваційних властивостей в структурі пізнавальної активності майбутнього психолога.

Згідно з презентованими теоретичними висновками для досягнення зазначеної мети наукової статті ми провели емпіричне дослідження, в якому взяли участь студенти – майбутні психологи I–V курсів денної форми навчання. Загальна вибірка респондентів становила 340 осіб у віковому діапазоні від 17 до 21 року, серед них – 74 хлопці і 266 дівчини.

Дослідження проводилося із застосуванням таких методик: опитувальник "Мотивація успіху і боязнь невдачі" за А.А.Реаном для визначення особливостей навчальної мотивації студентів (а саме: мотиву прагнення до успіху і мотиву уникнення невдачі) [4, с. 300-302]; опитувальник, розроблений Т.І.Ільїною "Мотивація навчання у вищому навчальному закладі" [4, с.433-434]. Методика містить три шкали: *"набуття знань"* – прагнення отримати нові знання, допитливість; *"оволодіння професією"* – бажання оволодіти

професійними знаннями та сформувати професійно важливі якості; *“отримання диплома”* – прагнення отримати диплом; опитувальник структури темпераменту (ОСТ) В.М.Русалова [5, с. 395-398] для виявлення структури темпераменту (а саме: *предметної ергічності*) щодо визначення потреби майбутніх психологів в освоєнні предметного світу, жаги діяльності, прагнення до напруженої розумової праці, ступінь включення в навчальну діяльність.

Опитувальник “Мотивація успіху і боязнь невдачі” дозволяє оцінити наявність двох складових цього мотиву: мотиву прагнення до успіху (досягнення значущої цілі, яку можна однозначно оцінити як успіх) і мотиву уникнення невдачі (при якому явно вираженою метою діяльності є запобігання невдачі). Дослідження вказують на те, що мотивацію на успіх виявлено у 39,7% майбутніх психологів. При такій мотивації студенти, починаючи справу, мають на увазі досягнення чогось конструктивного, позитивного. Тобто, в основі активності цих майбутніх психологів лежить надія на успіх і потреба в досягненні успіху. Такі студенти зазвичай впевнені в собі, у своїх силах, відповідальні, ініціативні і активні. Їх відрізняє наполегливість у досягненні мети, цілеспрямованість. 13,5% майбутніх психологів спрямовані на мотивацію на невдачу. Слід підкреслити, що не виражену мотивацію має аж 46,8% майбутніх психологів. Ці результати дослідження свідчать про те, що значна частина майбутніх психологів спрямовані на мотивацію на невдачу або мають не виражену мотивацію. На наш погляд, прагнення майбутнього психолога до мотивації досягнення успіху необхідно розглядати через систему цінностей суб'єкта, тобто з позиції його особистісного і професійного самовизначення. Слабке прагнення майбутніх психологів до мотивації досягнення успіху, свідчить про те, що для значної частини студентів пізнавальна активність не відповідає цілям професійної діяльності і, отже, цілям їхньої самореалізації.

Активність майбутніх психологів, що виявляють мотивацію на невдачу, пов’язана з потребою уникнути зриву, осудження, покарання, невдачі. Ці студенти, починаючи справу, вже заздалегідь бояться можливої невдачі, вони думають про шляхи уникнення цієї гіпотетичної невдачі, а не про способи досягнення успіху.

Майбутні психологи, мотивовані на невдачу, зазвичай відрізняються підвищеною тривожністю, низькою впевненістю у своїх силах, намагаються уникати відповідальних завдань, а при необхідності вирішення над відповідальних завдань можуть впадати в стан, близький до панічного. Принаймні, ситуативна тривожність у них в цих випадках стає надзвичайно високою. Все це, разом з тим, може поєднуватися з досить відповідальним ставленням до справи.

Методика “Мотивація навчання у ВНЗ” дозволяє вивчити рівень мотиваційної спрямованості студентів на отримання знань, опанування професією, отримання диплома. Згідно проведеного дослідження 32,4% досліджуваних мають високий рівень прагнення отримати знання. Середній рівень – 44,5% опитаних і низький рівень прагнення отримати знання мають 21,2% майбутніх психологів. Тобто, можна зазначити, що значна частина майбутніх психологів (65,7%) не прагнуть або слабо прагнуть до набуття знань, не виявляють допитливості.

Що стосується прагнення оволодіти професією, то дані результати свідчать про те, що високий рівень такого прагнення мають лише 12,6% студентів. Середній рівень – 44,1%, а низький рівень прагнення оволодіти професією мають аж 43,2% майбутніх психологів. Можна сказати, що значна частина майбутніх психологів (67,3%) не виявляють або слабо виявляють прагнення до оволодіння професійними знаннями та формування професійно важливих якостей.

Щодо прагнення отримати диплом, то результати дослідження вказують на те, що високий рівень такого прагнення мають 7,1% майбутніх психологів. Середній рівень прагнення отримати диплом виявляють аж 51,5% майбутніх психологів. І низький рівень прагнення отримати диплом мають 41,5% майбутніх психологів. Варто підкреслити, що значна частина майбутніх психологів із середніми та високими показниками (58,6%) прагнуть отримати диплом при формальному засвоєнні знань, прагнуть до пошуку обхідних шляхів при здачі іспитів і заліків.

Опитувальник структури темпераменту (ОСТ) В.М.Русалова (шкала предметна ергічність) був використаний для визначення потреби майбутніх психологів в освоєнні предметного світу, жаги діяльності, прагнення до напруженої розумової праці, ступінь включення в навчальну діяльність. У нашому дослідженні лише 13,5% майбутніх психологів мають високий рівень потреби в освоєнні предметного світу, а переважна частина майбутніх психологів має середній (67,6%) або низький (18,8%) рівні потреби в освоєнні предметного світу. Це вказує на те, що більшість студентів виявляють певну пасивність, посередній або низький рівень тонусу і активації. Також ці студенти виявляють небажання розумової напруги, посереднє або низьке включення в процес діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В цілому, дослідження виявило недостатній рівень розвитку мотиваційних складових у формуванні пізнавальної активності майбутнього психолога. Значна частина з них знаходиться на низькому або середньому рівні розвитку. Результати дослідження свідчать також про те, що значна частина майбутніх психологів спрямовані на мотивацію на невдачу або мають не виражену мотивацію. На наш погляд, прагнення майбутнього психолога до мотивації досягнення успіху необхідно розглядати через систему цінностей суб'єкта, тобто з позиції його особистісного і професійного самовизначення. Слабке прагнення майбутніх психологів до мотивації досягнення успіху, свідчить про те, що для значної частини студентів пізнавальна активність не відповідає цілям професійної діяльності і, отже, цілям їхньої самореалізації. Виявлені в ході експерименту психологічні особливості прояву мотивації навчання майбутніх психологів свідчать про необхідність цілеспрямованої психокорекційної роботи з підвищення її рівня. Проведене пошукове дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Перспективами нашого дослідження в даній області є подальше теоретичне та практичне обґрунтування проблеми зв’язку мотивації та пізнавальної активності в навчальній діяльності студентів – майбутніх психологів.

Література

1. *Божович Л.И.* Проблемы формирования личности: Под редакцией Д. И. Фельдштейна / Вступительная статья Д.И.Фельдштейна. 2-е изд. М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1997. – 352 с.

2. *Гордеева Т.О., Сычев О.А., Осин Е.Н.* Внутренняя и внешняя учебная мотивация студентов: их источники и

влияние на психологическое благополучие // Вопросы психологии. 2013. – № 1. – С. 35–45.

3. *Занюк С.С.* Психологія мотивації: навч. посіб. для студ. вузів / Сергій Степанович Занюк. – К.: Либідь, 2002. – 304 с.

4. *Ильин Е.П.* Мотивация и мотивы / Евгений Павлович Ильин. – СПб.: Питер, 2006.–512 с.

5. К*арелин А.А.* Большая энциклопедия психологических тестов / Андрей Александрович Карелин. М.: Эксмо, 2007. – 416 с.

6. *Кочарян О.С.* Структура мотивації навчальної діяльності студентів [Текст]: навч. посіб. / О.С.Кочарян, Є.В.Фролова, В.М.Павленко. – Х.: Нац. аерокосм. ун-т ім. М.Є.Жуковського «Харк. авіац. ін.-т», 2011. – 40 с.

7. *Маркова А.К.,* Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивации учения: Книга для учителя / А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. – М.: Просвещение, 1990. – 192 с.

8. *Мунтян С.Г.* Теоретико-методологічні аспекти системного підходу до обґрунтування ролі мотивування в навчальному процесі // Теоретичні питання освіти та виховання: Збірник наукових праць. – К.: Вид. центр КДПУ, 2000. – №9. – С. 148–151.

9. *Якунин В.А.* Психология учебной деятельности студентов / Валерий Александрович Якунин. – М., 1993. – 140 с.

УДК 316.6

COMMUNICATIVE COMPETENCE AS A MEANS OF IMPROVING STRESS SOCIAL PEDAGOGUE

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

Raevskaya Y.N.
Ph.D. in Psychology,
Senior Lecturer Department of Social Pedagogy
and social work KPNU Ivan Ohienko
E-mail: raewskaya@mail.ru

Раєвська Я.М.
кандидат психологічних наук,
ст. викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Кам'янець-Подільського Національного університету
імені Івана Огієнко
E-mail:raewskaya@mail.ru

This paper analyzes the current state of the problem of stress and communicative competence in scientific research in various fields, discovered ways to improve mastery of communicative competence, the basic directions of formation stress and features providing social, educational and psychological help in stressful situations.
Keywords: stress, stress, competence, communicative competence, social pedagogue.

В роботі проаналізовано сучасний стан розробки проблеми стресостійкості та комунікативної компетентності в дослідженнях науковців різного профілю, виявлені шляхи підвищення ефективності оволодінням комунікативною компетентністю, визначені основні напрямки формування стресостійкості та особливості надання соціально-педагогічної та психологічної допомоги у стресових ситуаціях.
Ключові слова: стрес, стресостійкість, компетентність, комунікативна компетентність, соціальний педагог.

В умовах сьогодення стрес досить розповсюджене явище. Особливо часто молоді люди відчувають стресові ситуації, пов'язані з вибором професії та професійною діяльністю. Зокрема, найбільший рівень стресу спостерігається у тих спеціалістів, які працюють з людьми, їхніми проблемами та потребами, тобто мають безпосередні контакти з клієнтами. Тому важливим етапом у роботі спеціаліста будь-якої професії є вміння формувати як власну стійкість до стресорів, так і надавати різні види допомоги молодим людям, які потрапили у стресову ситуацію. У зв'язку з цим необхідним є визначення основних чинників формування стресостійкості соціальних педагогів.

Теоретичною основою дослідження стали напрацювання видатних психологів та лікарів, які розглядали вплив стресових станів на життєдіяльність людини (У. Кеннон, В. Калошин, В. Розов, О. Осадько, Г. Сельє, Дж. Сміт), значення стресостійкості у професійній діяльності людини (С. Анохіна, Б. Ананьєв, О.Кочарян, В.Мозговий), розглядали проблему спілкування (Г.Андреєва, А. ЛєонтьевЛ.Петровська, Є.Руденський).

Стрес (англ. stress – напруження) – стан напруженості – сукупність захисних фізіологічних реакцій, що настають в організмі тварин і людини у відповідь на вплив різних несприятливих факторів (стресорів) – холоду, голодування, психічних і фізичних травм, опромінення, крововтрати, інфекції тощо [6]. Стресор – несприятливий фактор, що викликає в організмі тварини або людини стан напруженості – стрес [6]. Життя часом стає суворою і безжалісною школою для людини. Труднощі, які виникають на життєвому шляху людини (від дрібної проблеми до трагічної ситуації), викликають у неї негативні емоційні реакції, що супроводжуються фізіологічними

і психологічними порушеннями [4].

Стресостійкість – це загальна якість особистості, яка характеризується здатністю протистояти стресовим факторам за період часу, який необхідний для організації нових умов, в яких даний стресор не буде загрозливим [1]. Стресостійкість забезпечує високу ефективність діяльності і зберігає здоров’я молодої людини. В ситуаціях можливого виникнення стресу повинні бути визначені додаткові шляхи виходу із стресових ситуацій. Стресостійкість буде забезпечувати високу ефективність діяльності й сприятиме збереженню здоров'я людини, якщо вона буде креативно мислити у вирішенні своїх проблем.

Для виокремлення основних компонентів стресостійкості потрібно розглянути структуру конфліктостійкості, яка складається з наступних компонентів:

► емоційний – полягає в умінні людини контролювати свій емоційний стан у перед конфліктних і конфліктних ситуаціях, у здатності відкрито виявляти свої емоції без приниження особистості опонента, не переходити в депресивні стани в разі затяжного конфлікту чи програшу в ньому (відображає рівень і характер збудливості психіки та її вплив на успішність спілкування в складних ситуаціях);

► вольовий – це здатність до свідомого контролю й оволодіння собою, терпимості до інших, самовладання й самоконтролю, несприйнятливості щодо провокаційних дій опонента;

► пізнавальний – це стійкість функціонування пізнавальних процесів особистості; цей компонент включає вміння визначати початок перед конфліктної ситуації, здійснювати об’єктивний аналіз причин її виникнення, прогнозувати розвиток конфлікту й можливі наслідки, швидко приймати правильні рішення;

► мотиваційний – забезпечує адекватність прагнень у конфлікті, їх спрямованість на пошук шляхів розв’язання суперечностей, здатність коригувати інтереси залежно від зміни обставин і конкретної ситуації;

► психомоторний – забезпечує правильність дій, їх чіткість і відповідність ситуації. Полягає в умінні володіти своїм тілом, контролювати свої жести, міміку [3].

Таким чином, конфлікт може бути оптимально вирішеним тільки тоді, коли індивід перебуватиме в стані активного напруження, пошуку, виявлятиме прагнення виходу з кризи.

В якості складових компонентів когнітивного ресурсу стресостійкості можна виокремити:

► функціональний компонент – характеризується наявністю відповідного потенціалу когнітивних функцій (уваги, пам’яті, мислення) молодих людей, які є необхідними умовами реалізації виходу із конкретної стресової ситуації;

► компонент самооцінки – демонструє рівень основних складових підготовленості людини до підвищення власної стресостійкості, полягає у з’ясуванні причин суб’єктивно низького або високого оцінювання стресової ситуації, адекватності такої оцінки та моделювання шляхів досягнення вищого рівня стійкості до стресів;

► стильовий компонент – містить показники, які характеризують індивідуально-своєрідні прийоми переробки інформації про актуальну та стресову ситуацію;

► соціально-когнітивний компонент – характеризується наявністю соціально-психологічних особливостей “викривлення” людиною інформаційного потоку, що відбувається за умов наявності ірраціональних та неконструктивних уявлень про свої можливості і часто є причиною виникнення стресових станів;

► когнітивно-поведінковий компонент – характеризує стратегії дій людини, спрямовані на подолання стресових ситуацій, а також характеризує особистий поведінковий тип діяльності, що може сприяти виникненню стресових ситуацій [5].

Багато дослідників вивчали поняття стресостійкості людини, зокрема такі як Б.Варданян.Б.Зильберман, В.Мерлін і ін. Вони виділяли наступні властивості стійкості до стресів: зв'язокстійкостізі зміною, адаптаційно-діяльнісним механізмом, регуляцією, захистом та ін.

Працівник у сфері соціальної роботи, зокрема соціальний педагог, має бути фахівцем високої професійної компетентності і культури. Він вбирає в себе і такі професійні якості, як комунікативна компетентність та культура спілкування. В умовах становлення та розвитку системи соціальної роботи за період незалежності України роль професійної комунікативної компетентності, що характеризує мовленнєву культуру і поведінку спеціаліста сприяє утвердженню його професійної і етичної позиції, дедалі зростає. Кожен має усвідомлювати, що дана професія увібрала в себе як духовні цінності та норми поведінки, так і професійні знання взаємодії з різними категоріями населення і в різних мікро середовищах.

Поняття "компетентність" в широкому розумінні цього слова означає досконале знання своєї справи, суті роботи, яка виконується, складних зв'язків, явищ і процесів, можливих способів і засобів досягнення окреслених цілей. У зміст компетентності включається рівень базової і спеціальної освіти, стаж роботи, уміння акумулювати широкий життєвий і професійний досвід, знання можливих наслідків конкретного способу впливу на особистість.

Комунікативна компетентність складається з наступних здібностей:

1. Давати соціально-психологічний прогноз комунікативної ситуації, у якій відбувається спілкування.

2. Психологічно програмувати процес спілкування, спираючись на своєрідність комунікативної ситуації.

3. Здійснювати соціально-психологічне керування процесами спілкування в комунікативній ситуації [2].

Для здійснення характеристики і оцінки професійних комунікативних умінь розроблено критерії професійних рівнів готовності до комунікативної дії, а саме:

► високий рівень – фахівець вільно володіє мовленнєвими уміннями, вміє прогнозувати результати комунікативного процесу, добирати адекватну

► цілям інтонацію; він має чітку установку на оволодіння різними видами мовлення і може уже на перших порах роботи реалізувати власні уміння не менше, як у п’яти видах діяльності;

► середній рівень – фахівець на достатньому рівні володіє мовленнєвими уміннями в комунікативному процесі і адекватно до цілей застосовує їх. Проте не завжди може оперативно вид мовлення. Він вміє аналізувати якість мовлення, але не завжди вміє управляти комунікативним процесом і здійснювати корекцію окремих якостей мовлення. Водночас він проявляє інтерес до комунікативності, прагне удосконалювати цей процес, та не завжди знає, як це зробити; включається у різні види комунікативної діяльності, але лише за умови крайньої необхідності;

► низький рівень сформованості мовленнєвих умінь характеризується тим, що у фахівця недостатньо сформовані уміння. В комунікативний процес він включається лише за вимогами керівників соціально-виховної структури. Не проявляє інтересу до особливостей комунікативного процесу, його поліпшення за рахунок удосконалення власних мовленнєвих умінь. Проте охоче включається

у комунікативний процес лише тоді, коли його зацікавлює конкретна проблема і коли бачить цікаві шляхи їх вирішення [3].

Визначені показники рівнів дозволяють спеціалістові проаналізувати власні уміння, виявити “білі плями” у власному мовленні, а керівникам відповідних соціально-виховних інститутів об’єктивно і критично оцінити одну із професійних якостей соціального педагога і визначити або окреслити його функції в певній організаційній структурі.

Професійна компетентність характеризується наявністю у соціальних педагогів комплексу знань, умінь, навичок, психологічних якостей, професійних позицій та акмеологічних варіантів. А знання, уміння і навички виступають як рольові характеристики професійної компетентності.

Окрім того, професійна компетентність соціального педагога повинна включати також і особисті якості, а також сукупність умінь і навичок, що забезпечують функціонування процесу спілкування з клієнтами і колегами.

Всі основні види роботи педагогів здійснюються через організацію спілкування з учнями та іншими учасниками педагогічного процесу. Тому ми виявили шляхи підвищення ефективності оволодінням комунікативною компетентністю, що включає наступні компоненти:

- вдосконалення комунікативних умінь та навичок соціальних педагогів;
- підвищення рівня педагогічного спілкування, що включає володіння педагога високим рівнем загальної культури, культури педагогічного впливу, підтримки спілкування тощо;
- фахове самовиховання і навчання у сфері комунікації;
- володіння педагогічною майстерністю та досконалою технікою спілкування та ін..

Таким чином, соціальний педагог зобов'язаний бути не тільки компетентним фахівцем з високою науковою і діловою кваліфікацією, виконавською дисципліною; не лише духовно багатою особистістю, що несе моральну відповідальність за свою навчальну і виховну діяльність у школі; педагог має бути водночас комунікабельною особистістю з високою культурою спілкування, вмінням вести діалог, дискутувати, створювати позитивний моральний та емоційний настрій у педагогічній взаємодії, що забезпечує високий рівень стійкості до стресів, вміння контролювати власними емоційними станами.

Список використаних джерел:

1. *Анохина С.* Развитие стрессоустойчивости в детском и подростковом возрасте/ С. Анохина // Психоанализ и психотерапия. – №1. – 2007. – С. 51–57.
2. *Вишневський О.* Шкільний стрес та його наслідки / О. Вишневський // Психологічна газета. – 2005. – №11 (червень). – С. 2–22.
3. *Капська А.* Соціальна робота: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.
4. *Карпенко О.* Професійне становлення соціального працівника / О. Карпенко. – Київ: ДЦССМ, 2004. – 164 с.
5. *Семиченко В.* Стресс/Семиченко В. //Психологические состояния. – К.: Магістр – S, 1998. – С. 13–18.
6. *Шапар В.* Психологічний тлумачний словник / В. Шапар. – Харків: Прапор, 2004. – 640 с.

УДК 159.99

BODILY IMAGE IN THE CONSCIOUSNESS OF VICTIMIZABLE TEENAGERS

ТЕЛЕСНЫЙ ОБРАЗ В САМОСОЗНАНИИ ВИКТИМНЫХ ПОДРОСТКОВ

Strelenko A.A.
Associate Professor of Psychology Chair,
Candidate of Psychological Sciences,
VitebskStateUniversity named after P.M. Masherov,
MoscovskiAvenue, 33, Vitebsk, Belarus, 210038

Стреленко А.А.
доцент кафедры психологии, канд. психол. наук, доцент,
Витебский государственный
университет имени П.М. Машерова,
Московский пр-т, 33, Витебск, Республика Беларусь, 21003

The article focuses on the problem ofvictimization of teenagers.The Results of the research of dipsychism of socially perceptive images of sexuallyabuse adolescentsbodily are presented in the article.
Keywords: bodily image, socio-perceptive images, self-consciousness, victimization, sexual violence.

В статье рассматриваются проблемы виктимности подростков. Приводятся результаты исследования дипсихизма социально-перцептивных образов подростков, перенесших сексуальное насилие.
Ключевые слова:телесный образ,социально-перцептивные образы, самосознание, виктимность, сексуальное насилие.

Введение. Проблема индивидуального развития самосознания виктимной личности в подростковом возрасте является одной из актуальных в психологической науке и практике.

Достаточно часто развитие в подростковом возрасте связыва-

ют с проблемой социализации личности в целом, видимо, поэтому отмечается значимость анализа тех факторов социального окружения, которые особым образом влияют на отношения подростков к другим, к себе, к своему телу.

Еще Л.С. Выготским было отмечено, что «нужна не физиологическая психология, а психологическая физиология. Главное: возможность, вносимая сознанием, нового движения, нового изменения психофизиологических процессов, новых связей, нового типа развития функций – в частности, исторического с изменением межфункциональных связей – случай невозможный в плане органического развития психологической системы. Возможность социального сознательного опыта, а отсюда и первичность сознательных структур, строящихся извне, через общение, что невозможно для одного, возможно для двух... идея психологической физиологии» [Цит. по: 5, с. 89-95, с. 66].

В тоже время современными исследователями отмечается, что гендерные характеристики, определяющие половые особенности человека, являются одними из ключевых в самосознании подавляющего большинства людей (как, впрочем, и всего животного мира). Именно они обеспечивают правильную половую идентификацию, способствующую адекватной самореализации и продолжению рода. Не вызывает сомнения влияние на половое самоопределение подростков своих сверстников, особенно на психосексуальное развитие. По результатам исследования В.Л. Ситникова, сверстники своего и противоположного пола играют серьезную роль в формировании у детей представлений о себе и окружающих людях. Более того, особенности представлений детей о своих сверстниках не являются достаточно исследованными. Это при том, что в подростковом возрасте формируется сексуальная сфера, которая включается в гендерные характеристики, но не отождествляется с ними [11]. Вместе с тем, весьма известно, что телесный образ сильно связан с полом и сексом.

По нашему мнению, особенно остро проблема полового самосознания определяется у подростков, которые стали жертвами сексуального насилия.

Новизна исследования. В проведенной нами работе впервые была выявлена специфика субъективного отражения «Я-, Ты-образов» подростков, которые подверглись «вторжению» в их личное пространство, в их телесность.Вместе с тем также была определена гендерная специфика социально-перцептивных образов виктимных подростков, где выраженным структурным компонентом в их «Я-образах» стала телесная характеристика.

Анализ источников и анализ литературы. Можно отметить, что в отечественной науке проблема телесности изучается относительно недавно, хотя в области гуманитарного знания исследовались самые разнообразные ее аспекты. Так, были рассмотрены социокультурные и философские аспекты человеческой телесности (И.М. Быховская, Н.Н. Визитей,Л.В. Жаров, Р.В. Маслов). Были определены теоретико-методологические основания для создания особой из областей психологического знания – психологии телесности (Г.А. Арина, Д.А. Бескова, И.В. Журавлев, Т.С. Леви, В.В. Николаева, П.Д. Тищенко, А.Ш. Тхостов). Была предпринята попытка психологического анализа телесности как детерминанты жизненного самоопределения личности, имеющей внутреннюю психологическую структуру и содержание, представленной как результат социокультурного значения и опосредования смыслом (А.Ю. Рождественский, Д.А. Бескова, Г.Е. Рупчев, И.В. Журавлев,А.Ш. Тхостов,Н.Д. Гордеева,В.П. Зинченко и др.).

В области психологического знания имеющиеся исследования посвященыизучениюобраза тела (А.Н. Дорожевец, О.Г. Мотовилин, Е.Т. Соколова), границам тела (Д.А. Бескова). Вместе с тем рассматривался и аспект психологической работы с телесностью человека (В.Ю. Баскаков,В.Б. Березкина-Орлова, В.Н. Никитин и др.). В целом, в современной психологии, телесность – это есть феноменологическая реальность, представляющая собой сочетание биологических, психологических и социальных аспектов телесного бытия субъекта в физическом мире. Телесность является феноменом не только восприятия, но и самосознания, формирующимся в совместной деятельности и общении с другими людьми [1; 6; 7, с. 9-17; 18].

Безусловно, внешность человека, внешний облик – предмет исследования, предмет заботы, подражания и поиска своей индивидуальности.

Оформляющаяся индивидуальность в подростковом возрасте приобретает новый смысл и значение для самого подростка. В этом периодевосприятию собственного тела придается множество смыслов. В восприятии подростка «быть красивым» означает иметь успешные личные отношения. Так тело становится не ценностью, а средством в достижении своих потребностей. Половое созревание только повышает внутреннеенапряжение.Тело, его внешний вид и ощущения в теле становятся еще более важными, однако не сами по себе, а как возможность реализации близости с другим человеком [19].

Важным компонентом самосознания человека являются его представления о собственном теле, образе его телесного «Я». В подростковом возрасте с развитием чувства собственного тела начинается становление всего самосознания [9].

Преобразование собственного внешнего облика, выполняя различные социально-психологические функции, позволяет подростку адаптироваться к жизни в обществе. Оно играет роль адаптационно-компенсаторного механизма, позволяющего осуществлять регуляцию взаимоотношений личности и социума [20; 21].

Подростку в сфере развития его самосознания предстоит приспособиться к своему телесному, физическому облику. От отрицания себя телесного через кризисные переживания и подвиги физического самосовершенствования он должен прийти к принятию уникальности своей телесной оболочки и принять ее как единственно возможное условие своего материального бытия. Такойпуть подросток проходит самостоятельно, уже без участия и помощи взрослых [9].

В разных культурах подростки испытывают разные по содержанию проблемы, связанные с телесным развитием. Идентификация с телом проходит в соответствии с традиционным отношением к нему в культуре, к которой принадлежит подросток. Части тела могут быть приняты как «хорошие» в той мере, в какой это дозволяется культурой. Телесное сознание отражает конфликт исторического, культурного отношения к телу. В сознании подростка могут быть «беспокоящие области», заставляющие его испытывать смущение одновременно с затаенным интересом к ним. На это указывал Э. Эриксон: «Несомненно, что этот подросток в своих самых интимных чувствах отделен от его половых органов, их все время называли «private», потому что даже для него они были слишком секретны, чтобы их касаться» [Цит. по: 9, с. 406-407].

Ощущения развития своего телесного образа фиксирует внимание подростка на теле и занимает сферу его мыслей и чувств. Физические ощущения, соединяясь с социальными ожиданиями, формируют сложную гамму переживаний.

По мнению В.С. Мухиной, подросток начинает ощущать напол-

ненность своего тела энергией, придающей ему особое чувство, – ощущение того, что он обладает жизненной силой, что он живое существо. В этот период жизни возникает предощущение того, что что-то должно случиться [9, с. 407].

Как отмечает Х. Ремшмитд, в подростковом возрасте формируется новый образ телесного «Я». Из-за его гипертрофированной значимости ребенком остро переживаются все изъяны внешности. Непропорциональность частей тела, неловкость движений, неправильность черт лица, кожа, теряющая детскую чистоту, излишний вес или худоба – все расстраивает, а иногда приводит к чувству неполноценности и даже к неврозу [10, с. 282-283].

Известно, что на телесный образ и самосознание в целом оказывает влияние темп полового созревания. Дети с поздним созреванием оказываются в менее выгодном положении по сравнению с теми, у кого отмечается акселерация, создающая более благоприятные возможности для личностного развития.

Образ телесного «Я» – гораздо более важный компонент подросткового возраста, чем это обычно считают взрослые. Подростковому возрасту свойственно болезненное внимание к представлениям о норме в отношении роста тела, его размера, веса, пропорции и т.п. В данном возрасте уже присутствует наличие устойчивых особенностей, ценностей, мировоззрения и т.п., но процесс формирования самоотношения еще находится под влиянием социального окружения (эталонов и стереотипов) [8].

По мнению ряда отечественных ученых, изменения во внешнем облике потенциально являются для девочек более болезненными, чем для мальчиков, так как внешность является для них более значимой. Поэтому у девочек «Я-концепция» сильнее коррелирует с оценкой привлекательности своего тела, чем с оценкой эффективности. Уверенность в собственной физической привлекательности также взаимосвязана с успешностью в межличностном общении и проявляется в самопрезентации внешности. Правильно сформированное представление о себе, соответствие физического развития стандартам, принятым в группе сверстников и друзей, эмоционально переживается девочками сильнее и чаще влияет на обобщенное самоотношение, а также является определяющим фактором в социальном признании и положении в группе, успешной половой идентификации [4; 12; 13; 21].

Исследования Д.А.Бесковой, А.Ш. Тхостова показывают важность исследования образа тела, образа «Я», границы образа тела не как плоскостных структур, линии, разделяющей объект и субъект, а с позиций выделения внешней и внутренней границ тела. Данные исследования позволяют говорить о возможности изучения внутренней и внешней границы образа тела, образа «Я» подростков. Где внешняя граница – поверхность тела, внутренняя граница – субъективное ощущение человеком того, «где он заканчивается», субъективные переживания подростка относительно того, как он выглядит [3; 18].

Таким образом, формирование нового телесного образа «Я» в подростковом возрасте обусловлен как физиологическими, социальными, так и психологическими детерминантами. Восприятие и принятие своего собственного тела, а также удовлетворенность (неудовлетворенность) своей внешностью влияет не только на поведение, самооценку и самоотношение подростка, но также и на его «Я-концепцию».

Изучение содержания телесности, по мнению отечественных ученых, представляется значимым и необходимым в связи с влиянием, которое оказывает культура и традиции социума, семьи, референтной группы на Я-концепцию развивающегося подростка и его самосознание.

По мнению Е.Т. Соколовой осознание человеком своей телесной сущности (что обычно включает осознание схемы тела, внешности и половой принадлежности) представляет собой такой же познавательный процесс, что и познание (отражение) объектов внешнего мира и других людей. Этот процесс всегда опосредован потребностями, отношениями субъекта как личности, в силу чего самосознание является сложным динамическим единством знания и отношения, интеллектуального и аффективного. Ссылаясь на свои ранние исследования, Е.Т. Соколова отмечает, что потребности, аффективные состояния могут прямо проецироваться в процессе восприятия, что обычно происходит в условиях грубого нарушения самоконтроля и саморегуляции, а также при определенной (умеренной) интенсивности самого потребностно-аффективного состояния [14; 15].

В работах Е.Т. Соколовой была обнаружена тесная связь между переменными «Я-концепции» и формами телесного опыта. Так, ссылаясь на исследования зарубежных ученых Е.Т. Соколова придерживается мнения о том, что возникновение чувства целостности собственного тела, четкости и определенности его границ тесно связано с периодически возникающими циклами соматосенсорной стимуляции, идущей от матери на ранних этапах симбиоза с младенцем. Неспособность к интеграции этой стимуляции приводит к недоразвитию чувства целостности и ограниченности собственного тела, а также к появлению различных перцептивных и когнитивных нарушений. В дальнейшем такого рода нарушения оказывают сильное воздействие на все последующее развитие «Я», в том числе и на половое самосознание [14].

Цель и методы исследования. Целью нашего исследования стало определение особенностей структурных компонентов социально-перцептивных образов подростков, имеющих опыт сексуального насилия.

В исследовании применялись различные группы методов. Во-первых, это методы теоретического исследования: анализ монографий, статей и других научных публикаций, отражающих состояние проблемы изучения социально-перцептивных образов подростков, переживших вторжение в свою телесность. Во-вторых, это методы эмпирического исследования, где за основу была взята методика, нацеленная на изучение образа человека – «СОЧ(И)» – структура образа человека (иерархическая)» (В.Л. Ситников). В третьих, это статистические методы обработки полученных данных.

Постановка проблемы. Несмотря на то, что основным предметом изучения стали отдельные аспекты развития образа физического «Я» (телесного образа) у подростков в рамках исследования формирования половой идентичности, анализа патологических вариантов прохождения кризиса подросткового возраста, следует признать, что социально-психологический аспект динамики развития телесности виктимной личности в период подросткового возраста в настоящее время исследован недостаточно.

Изучение содержания телесности, по мнению отечественных ученых, представляется значимым и необходимым в связи с влиянием, которое оказывает культура и традиции социума, семьи, референтной группы на «Я-концепцию» развивающегося подростка,на его самосознание.

В силу сложившейся неадекватной социальной ситуации развития, у жертв сексуального насилия, возможны нарушения таких механизмов самосознания, как феномен субъективного уподобления и дифференциации. Предположительно, выявленные особенности в области социально-перцептивного отражения могут в кри-

тической ситуации (например, в ситуациисексуального насилия) осложнить осознание жертвой значения совершаемых с нею действий.

Обнаруженная особенность жертв в ходе развития их самосознания, по нашему мнению, является не только следствием ситуации насилия, но и может стать существенной причиной в формировании их виктимности, нарушая межличностное восприятие, понимание, установление и сохранение коммуникаций на последующих этапах индивидуального развития.

Результаты. Впроведенном исследовании при помощи методики «СОЧ(И)» обнаружено, чтонесмотря на различие корреляционных связей в «Я-образах» мальчиков и девочек, переживших сексуальное насилие, в «Ты-образах» друга, как у мальчиков, так и у девочек определяется положительная корреляционная связь между телесными компонентами образов. Причем у мальчиков данный факт выявлен на 99% уровне различий, а у девочек на 95% уровне. Также следует отметить и то, что «Я-образ» девочек, переживших сексуальное насилие, тесно связан как с образом друга, так и с образом недруга. У мальчиков же в большей степени «Я-образ» согласуется с образом друга, чем с образом недруга. Вместе с тем, в «Я-образах» мальчиков, по сравнению с девочками, нами были выявлены характеристики интеллектуально-творческого плана, а в «Я-образах» девочек, переживших сексуальное насилие, преобладающим стало наличие значимо больше телесных характеристик [16; 17].

Мы предполагаем, что в отмеченных различиях у мальчиков – жертв насилия проявляется компенсаторный механизм личностной защиты: переживания некоторой телесной ущербности компенсируются акцентированностью интеллектуальных качеств, или, наоборот, при недостатке интеллекта, предпочтение отдается телесным характеристикам. Но в аналогичном соотношении отражения интеллектуальных и телесных компонентов может проявляться и обратная модальность характеристик, т.е. при отсутствии переживания каких-либо проблем со своей внешностью, ребенка могут беспокоить плохая успеваемость, невнимательность и др. особенности когнитивной сферы. Эти особенности имплицитной концепции личности нашли отражение и в житейской психологии, отраженной в фольклоре: «красив куст, да пуст», «красота без разума пуста» и др.

По мнению И.С. Кона, А.А. Реана и др., именно в возрастной период, когда происходят важнейшие преобразования в организме, когда внешний облик и физические данные начинают сильно волновать подростка, соответствие физического развития ребенка стандартам, принятым в группе его сверстников, становится определяющим фактором в его социальном признании, положении в группе. Так для девочек особо важную роль играют телесные характеристики. В рамках половых различий «Я-концепция» девушек сильнее коррелирует с оценкой привлекательности своего тела, чем с оценкой его эффективности. У юношей, наоборот, ведущим критерием самооценки является эффективность тела. И эта зависимость во многом объясняется социально-ролевыми функциями мужчин и женщин.

Однако направленность на свой физический облик у девушек может быть связана не только с возрастными особенностями, но и с ситуативными, в частности с самой ситуацией насилия. После его воздействия девушки могут осознавать, что собственное тело становится не только их достоянием, но и достоянием других. Поэтому могут возникать ощущения отделения своего тела от мыслей, такое состояние называется диссоциацией. Суть его заключается в выключенности (безразличии ко всему), как правило, кратковременной. Но если, по утверждению Н.Д. Ярославцевой, подросток не сможет найти более конструктивных способов адаптации и не выработает другой защитный механизм, это может повлечь к большим проблемам личностной сферы. Более того, тело может стать «орудием» в сексуальных контактах для удовлетворения некоторых потребностей самой девушки, например физиологических: в пище, в удовлетворении половой страсти; социальных: потребность быть значимой в группе сверстников, не быть «белой вороной» и т.д. [22, с.71-80].

Неожиданным и интересным для нас в исследовании стало выявление у всех респондентов жертв сексуального насилия, факта того, что телесная характеристика их «Я-образа» положительно коррелирует с телесной характеристикой «Ты-образа» друга. Скорее всего полученные данные служат подтверждением, что «Я-образ» жертв насилия тесным образом связан с «Ты-образом» друга, и эта выявленная особенность их личности будет осложнять формирование дифференцированного «Я-образа», который включает в себя ощущение своей собственной уникальности и способствует обеспечению потребности в самоопределении и самореализации их личности [17].

Выводы. Во-первых, были выявлены однотипные связи между отдельными компонентами структур «Я-, Ты-образов» подростков и взрослых, перенесших сексуальное насилие. В частности, обнаружены положительные корреляционные связи «Я-образов» с образами друга по телесному компоненту как у подростков, так и у взрослых, переживших сексуальное насилие. Во-вторых, в ходе анализа по социально-перцептивной сфере подростков и взрослых, переживших сексуальное насилие, была обнаружена положительная корреляционная связь «Я-образов» с образами друга по телесному компоненту и у подростков и взрослых, перенесших сексуальное насилие. В третьих, в ходе исследования выявлена существенная гендерная специфика функционирования «Я-, Ты-образов». Сущность ее сводится к тому, что в процессе формирования «Я-образов» девочки и мальчики практически не соотносят свой образ с тем, что отмечают в самих себе сверстники. Однако у девочек в ходе формирования «Ты-образов» друга и недруга срабатывает один и тот же механизм ориентации на мнение сверстников и сверстниц. В то время как мальчики ориентируются на мнение сверстников лишь при отражении друзей, а при отражении недругов ориентируются только на самих себя.

Фактически, полученные результаты поднимают вопрос о феномене нарушения физических и эмоциональных границ у подростков-жертв сексуального насилия, в результате которого травматический опыт становится хроническим. «Вторжение» влечет за собой нарушение отношений с собственным телом, что включает не только изменение позитивного отношения к нему, но и искажение телесной экспрессии. Образ телесного «Я» с травматическим опытом насилия характеризуется значительной проницаемостью личностных границ, которые могут восприниматься как хрупкие, неустойчивые и уязвимые в отношении любого вторжения извне. Главным же следствием всего вышесказанного является утрата доверия к другим и миру.

Как справедливо отмечают А.В. Андрющенко и Д.А. Бескова возможность познания мира средствами человеческой телесности напрямую соотносится со специфическими особенностями функционирования организма в едином жизненном пространстве «здоровье–болезнь». Ведь подобно тому, как процесс приспособления имеет непрерывный характер, никогда не прекращаясь, но лишь

видоизменяясь в зависимости от обстоятельств и условий, точно так же и различные динамики естественного функционирования организма никогда не замирают, реализуясь в постоянных сдвигах в рамках большего или меньшего телесного благополучия, более или менее совершенной адаптации к имеющемуся, большей или меньшей проявленности нарушений и отклонений. Именно поэтому важно знать и понимать, кáк меняется поведение человека, его самоощущение, понимание им самого себя в зависимости от того, какие видоизменения происходят с границами его телесности. От этого в значительной степени зависит то, как человек будет воспринимать и постигать мир, каким он увидит и воспримет себя и другого, как он будет осознавать свое место в мире [1, с. 197-198].

Соответственно, полученные результаты расширяю сферу для проведения дальнейших исследований по изучению полового самосознания подростков, а также для более тщательного исследования телесного образа виктимных подростков. Полученные результаты, по нашему мнению, могут задавать траекторию и для практической работыпсихологов, социальных работников, в рамках оказания психологической помощи и поддержки подросткам, оказавшимся в трудной жизненной ситуации.

Список литературы

1. *Андрющенко, А.В.* Телесность с точки зрения психосоматического континуума «здоровье – болезнь» / А.В. Андрющенко, Д.А. Бескова // Телесность как эпистемологический феномен [Текст] / Рос.акад. наук, Ин-т философии; Отв. ред. И.А. Бескова. – М.: ИФРАН, 2009. – 231 с. С. 180-198.

2. *Бернс, Р.* Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. – М.: «Прогресс», 1986. – 361 с.

3. *Бескова, Д.А.* Телесность как пространственная фигура // Д.А. Бескова, А.Н. Тхостов. Психология телесности между душой и телом / ред.-сост. В.П. Зинченко, Т.С. Леви. – М.: АСТ Москва, 2005. – 256 с.

4. *Визгина, А.В.* Проявление личностных особенностей в самоописаниях мужчин и женщин / А.В. Визгина, С.Р. Пантелеев // Вопросы психологии, 2001, № 3 – с. 91-100.

5. *Выготский, Л.С.* Записные книжки / Л.С. Выготский // Вестник МГУ, сер. 14 "Психология", 1978, №2.С. 89-95, с. 66.

6. *Гавриленко, А.А.* Физический образ «Я» и формы его коррекции / А.А. Гавриленко // Телесность как эпистемологический феномен [Текст] / Рос.акад. наук, Ин-т философии; Отв. ред. И.А. Бескова. – М.: ИФРАН, 2009. – 231 с. С. 211-226.

7. *Заржицкая, О.А.* Социально-психологический анализ телесности: возможности и перспективы [Электронный ресурс] / Теоретические проблемы психологии телесности. Режим доступа: http://psyjournals.ru/files/40803/psytel_conf_Zarzhyckaya.pdf. - Дата доступа: 26.09.2015.

8. *Кривцова, С.В.* Подросток на перекрестке эпох / С.В. Кривцова. – М.: Генезис, 1997. – с. 78-94.

9. *Мухина, В.С.* Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество / В.С. Мухина. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 456 с.

10. *Ремшмидт, Х.* Подростковый и юношеский возраст: проблемы становления личности / Х. Ремшмидт. – М., 2001.

11. *Ситников, В.Л.* Образ ребенка (в сознании детей и взрослых) / В.Л. Ситников. – СПб.: Химиздат, 2001. – 288 с.

12. *Скугаревский, О.А.* Образ собственного тела: его компоненты и их динамика в онтогенезе / О.А. Скугаревский // Психотерапия и клиническая психология. – 2004. - № 2. – С. 12-16.

13. *Скугаревский, О.А.* Образ собственного тела: разработка инструмента для оценки / О.А. Скугаревский, С.В. Сивуха // Психологический журнал. – 2006. - № 2. – С. 40-48.

14. *Соколова, Е.Т.* Самосознание и самооценка при аномалиях личности. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 216 с.

15. *Соколова, Е.Т.* Соотношение физического Я-образа и самооценки. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 656 с.

16. *Стреленко, А.А.* Значение знака в развитии образа виктимной личности // Мир психологии. - 2008. - № 2 (54). – С. 147-155.

17. *Стреленко, А.А.* Социально-перцептивные образы виктимной личности: монография / А.А. Стреленко. – Витебск: УО «ВГУ имени П.М. Машерова», 2009. – 138 с.

18. *Тхостов, А.Ш.* Психология телесности / А.Ш. Тхостов. – М.: Смысл, 2002. – 287 с.

19. *Фадеева, К.М.О.* Компоненты образа тела и их значение в процессе социализации старших подростков [Электронный ресурс] / Психология, социология и педагогика, 2013, № 9. Режим доступа: http://psychology.snauka.ru/2013/09/2424. - Дата доступа: 03.10.2015.

20. *Черкашина, А.Г.* Методика исследования самоотношения к образу физического «Я» / А.Г. Черкашина // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Психология». – 2008. – № 2(4). – С. 71-89.

21. *Черкашина, А.Г.* Особенности самоотношения к образу физического «Я» в зависимости от реальности телесного самовосприятия / А.Г. Черкашина // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Психология». – 2012. – 1(11). – С. 75-91.

22. *Ярославцева, Н.Д.* Посттравматические стрессовые нарушения у детей-жертв сексуального насилия и оказания им психологической помощи // Мир психологии. – 1998. - № 2 (14) – С. 71-80.

УДК 378:005.6:614.253.4/.5

ANALYSIS PROFESSIONAL SKILLS GRADUATES IN THE DIRECTION OF NURSING EQL «JUNIOR SPECIALIST»

ОЦІНКА ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИПУСКНИКІВ ЗА НАПРЯМОМ ПІДГОТОВКИ «СЕСТРИНСЬКА СПРАВА» ОКР - «МОЛОДШИЙ СПЕЦІАЛІСТ»

Khomko O.Y.
MD, PhD, Assoc. Professor,
Department of Nursing and Higher Nursing Education
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: Homko.oleg@bsmu.edu.ua

Karateieva S.Y.
MD, PhD, Assoc. Professor,
Department of Nursing and Higher Nursing Education
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: Karatsveta@gmail.com

Sydorchuk R.I.
MD, PhD, FNYAM, MESVS, MEDS, MIScAB, MIDS,
Professor of surgery, Department of general surgery,
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: rsydorchuk@ukr.net

Grodetskyi V.K.
PhD in surgery, Assoc. Professor,
Department of surgery and Urology Department,
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: valentin.g75@mail.ru

Dronyk T.A.
Assistant, Department of Nursing and Higher Nursing Education
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: cddronuk@gmail.com

Dutka I.I.
Assistant, Department of Nursing and Higher Nursing Education,
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: dutka86@mail.ua

Хомко О.И.
Кандидат медичних наук, доцент
кафедри догляду за хворими та вищої медсестринської освіти
ВДНЗ «Буковинський державний медичний університет», Україна
E-mail: Homko.oleg@bsmu.edu.ua

Каратєєва С.Ю.
Кандидат медичних наук, доцент
кафедри догляду за хворими та вищої медсестринської освіти
ВДНЗ «Буковинський державний медичний університет», Україна
E-mail: Karatsveta@gmail.com

Сидорчук Р.І.
Доктор медичних наук, професор, професор кафедри загальної хірургії
ВДНЗ «Буковинський державний медичний університет», Україна
E-mail: rsydorchuk@ukr.net

Гродецький В.К.
Кандидат медичних наук, доцент кафедри хірургії та урології
ВДНЗ «Буковинский державний медичний університет», Україна
E-mail: valentin.g75@mail.ru

Дроник Т.А.
Асистент кафедри догляду за хворими та
вищої медсестринської освіти
ВДНЗ «Буковинський державний медичний університет», Україна
E-mail: cddronuk@gmail.com

Дутка І.І.
асистент кафедри догляду за хворими та
вищої медсестринської освіти
ВДНЗ «Буковинский державний медичний університет», Україна

Summary: In the article the analysis of indicators of success during the state certification of the direction of " Nursing" educational qualification – «Bachelor» in Higher educational establishment Ukraine state «Bukovinian State Medical University». Introduction to the educational process of innovative and interactive technologies creates conditions for improving the quality of practical training of future professionals.
Keywords: nursing, junior specialist. professional skills.

Резюме. В статті проведена оцінка показників успішності під час державної атестації випускників за напрямом підготовки «Сестринська справа», освітньо-кваліфікаційний рівень «молодший спеціаліст» ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет». Запровадження у навчальний процес інноваційних та інтерактивних технологій створює умови для підвищення якості практичної підготовки майбутніх фахівців.
Ключові слова: сестринська справа, молодший спеціаліст, професійна майстерність.

Вступ. Професійна підготовка медичних сестер в Україні має важливе значення, оскільки саме медична сестра є ключовою ланкою у системі пацієнт-лікар [3, 154-158; 5, 215-219]. Причому рівень практичної підготовки бакалаврів визначає ефективність взаємодії між учасниками лікувального процесу [7, 1824-1830].

В умовах реформування вищої освіти професійна підготовка медичних сестер в Україні має важливе значення, оскільки саме медична сестра є ключовою ланкою у системі пацієнт-лікар [3, 154-158; 5, 215-219]. Особливістю підготовки є те, що необхідно на якісно новому рівні в умовах кредитно-модульної системи навчан-

ня здійснити формування професійно-компетентного фахівця з різнобічними функційними обов‘язками [1, 9-12; 2, 79-81; 6, 89-95].

Забезпечення необхідного рівня оволодіння практичними навичками випускників має актуальне значення [4, 227-234; 5, 215-219].

Практика свідчить, що мотиваційна діяльність студентів під час позааудиторної підготовки не може бути єдиною запорукою успішного опанування практичними навичками та вміннями, що формують професійну компетенцію майбутнього фахівця. Необхідні пошук та оцінка ефективності сучасних інноваційних методів навчання в умовах реформування освітньої медичної галузі для підвищення якості практичної підготовки медичних фахівців, що орієнтовані на запити сучасної медицини [8, 373-382].

Отже, необхідні пошук та оцінка ефективності інноваційних методів навчання в сучасних умовах реформування освітньої медичної галузі для підвищення якості практичної підготовки , що орієнтовані на запити сучасної медицини [4, 227-234].

Основна частина. Нами проведений аналіз показників успішності випускників ВДНЗ «Буковинський державний медичний університет» за напрямом підготовки «Сестринська справа», освітньо-кваліфікаційний рівень «молодший спеціаліст» під час заключної державної атестації за 2014-2015 н.р.

З метою об’єктивізації контролю знань студентів у комп’ютерному класі на кафедрі догляду за хворими та вищої медсестринської освіти впродовж 2014-2015 н.р. були проведені індивідуальні заняття студентів із вирішення тестових завдань із баз даних медичного ліцензійного іспиту «Крок-М. Сестринська справа» за 2014-2015 рр. Крім того, студенти вирішували тестові завдання on-line на сайті дистанційного навчання університету http://moodle.bsmu.edu.ua/.

Керуючись «Інструкцією про порядок створення, організацію і роботу державної екзаменаційної комісії у вищих медичних і фармацевтичних закладах України», деканат і випускаюча кафедра своєчасно інформували студентів про вимоги до практичної та теоретичної підготовки і забезпечили їх максимальне відпрацювання у сестринському процесі в умовах стаціонару. Усі студенти-випускники виконали навчальну програму та були допущені до складання державних випускних іспитів.

Перед проведенням іспиту здійснена комісійна перевірка випускаючої кафедри, за результатами якої встановлено, що на ній створені належні умови для підготовки студентів до складання державних випускних іспитів. Зокрема, є в наявності всі необхідні навчально-методичні матеріали (методичні розробки практичних занять та методичні вказівки для організації самостійної роботи студентів) з дисциплін, які викладаються на профільних кафедрах. Вказані навчально-методичні матеріали доповнені тестовими ситуаційними завданнями та клінічними задачами, вирішення яких допомагає студентам визначити вірну сестринську тактику в нестандартних ситуаціях, що стосуються сестринського процесу.

Серед студентів систематично проводились тренінги з тестового контролю знань, удосконалювався зміст тестових завдань, активно використовувались бази тестових ситуаційних завдань у сайті дистанційного навчання http://moodle.bsmu.edu.ua/ . Методичні розробки для студентів-випускників доповнені витягами з режимних наказів МОЗ України, що стосуються діяльності медичних сестер. Викладання профільних дисциплін на випускаючих кафедрах для студентів коледжу БДМУ забезпечувалося кваліфікованим професорсько-викладацьким складом, що давало змогу здійснювати якісну підготовку випускників.

На профільних кафедрах впродовж навчального року удосконалювалася система оволодіння студентами методики організації системи сімейної медицини, диспансерного спостереження населення, застосування епідеміологічних методів вивчення здоров’я населення та первинної профілактики найбільш поширених в Україні захворювань внутрішніх органів, формування у студентів розуміння важливості знань з профілактики захворювань, як складової здорового способу життя та необхідної компоненти профілактики рецидивів захворювань. Звернена увага на важливість вивчення питань диспансерного нагляду і реабілітаційних заходів.

Під час навчального процесу приділялась значна увага роботі студентів біля ліжка хворого, вдосконалювалися практичні навички і уміння відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики ОКХ «Сестра медична».

Державна атестація випускників даної спеціальності проводилася у 2 етапи. Перший етап – складання студентами державного ліцензованого інтегрованого іспиту (ЛІІ) «КРОК-М Сестринська справа». Другий етап – проведення практично-орієнтованого державного іспиту зі спеціальності.

Критерій ЛІІ «склав /не склав» встановлено на рівні 50,5%. Середній відсоток правильних відповідей склав 86 %. Згідно результатів складання за субтестами найвищий відсоток правильних відповідей (90,55) виявили студенти з питань терапевтичного профілю, з інших питань відсоток правильних відповідей коливався від 73,9 (з дисциплін хірургічного профілю) до 87,9 (з медсестринства в педіатрії). Результати складання ліцензійного інтегрованого іспиту «Крок-М. Сестринська справа» враховувались ДКК при обговоренні підсумкових оцінок, отриманих студентами на державному випускному іспиті.

Практично-орієнтований державний комплексний кваліфікаційний випускний іспит проводився у повній відповідності з вимогами освітньо-професійної програми, освітньо-кваліфікаційної характеристики «Сестра медична». Іспит проводили упродовж одного дня, який передбачав демонстрацію студентами рішення практичних завдань з наступних навчальних дисциплін:

- медсестринство у внутрішній медицині;
- медсестринство в хірургії;
- медсестринство в педіатрії;
- медсестринство в акушерстві та гінекології;
- медсестринство при інфекційних хворобах;
- основи охорони праці та охорона праці в галузі.

Кожний білет містив 5 завдань з різних дисциплін. Перше питання білету включало практичні завдання з «Медсестринства у внутрішній медицині». Друге питання білету містило практичні завдання з «Медсестринства у хірургії». Третє питання пропонувало вирішити практичне завдання з «Медсестринства у педіатрії». Четверте питання білету містило практичні завдання з «Медсестринства в акушерстві та гінекології» або «Медсестринства при інфекційних хворобах». П’яте завдання білету містило практичні завдання з «Основ охорони праці та охорони праці в галузі».

Таким чином, переважна більшість випускників склали державний випускний іспит успішно. Середній бал на державному комплексному кваліфікаційному випускному іспиті у 2015 році підвищився порівняно із попереднім випуском і склав 3,87 проти 3,79. Абсолютна успішність, як і у минулому році становила 100%. Показник якісної успішності у даному році також підвищився 74,6 % проти 71,4 %. Отримані результати свідчать про добрий, стабільний рівень ступеня оволодіння теоретичного матеріалу та практичних навичок студентами- випускниками у 2014-2015 н.р.

Одним із шляхів забезпечення стабільних результатів складання державного ліцензованого інтегрованого іспиту «КРОК-М. Сестринська справа» є запроваджена практика систематичних on-line тренінгів студентів вказаної спеціальності на сервері дистанційного навчання http://moodle.bsmu.edu.ua/ із встановленням порогу складання на рівні 70% правильних відповідей. Досвід засвідчує, що така практика виправдана з міркувань підвищення мотивації до навчальної діяльності студентів і є запорукою для успішного складання цього етапу держіспиту у майбутньому.

Висновки.

1. Показники успішності при оцінці рівня практичної майстерності студентів за напрямом підготовки «Сестринська справа», освітньо-кваліфікаційний рівень «молодший спеціаліст» знаходяться у прямій кореляції з результатами складання державного ліцензованого інтегрованого іспиту «КРОК-М. Сестринська справа».

2.Впровадження у навчальний процес інноваційних інтерактивних технологій дозволяє покращити якість опанування практичних навичок та професійних вмінь у випускників вказаної спеціальності.

Литература

1. *Вершинська О.Б.* Проблеми формування навчальної мотивації студентів ВНЗ / О. Вершинська // Мед. освіта. – 2011. – №3. – С. 9-12.

2. *Думанський Ю.В.* Освоєння студентами практичних навичок при кредитно-мо-дульній організації навчального процесу: проблеми та пошук шляхів їх вирішення / Ю. Думанський, О. Талалаєнко, М.Первак // Мед. освіта. – 2011. – №3. – С. 79-81.

3. *Махновська І.Р.* Становлення та еволюція ступеневої медсестринської освіти в Україні / І.Р.Махновська // Вісник Житомирського державного університету. – 2011. – вип. 60. Педагогічні науки. – С. 154-158.

4. *Новаченко Т.В.* Використання активних та інтерактивних форм і методів навчання у вищій школі / Т.В. Новаченко // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – Вип. 6: збірник наукових праць. – Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – С. 227-234. 5

5. *Рябий С.І.* «Проблеми підвищення професійної компетентності випускників медичних ВНЗ зі спеціальності «Сестринська справа» (ОКР - Бакалавр) / С.І.Рябий, Л.І. Гайдич// International scientific-practical conference of teachers and psychologists materials of proceedings of the International Scientific and Practical Congress. the 17-18th of February 2015, Geneva (Switzerland) – 2015. – 215-219.

6. *Шатило В.Й.* Інтеграція вищої медичної освіти до європейських стандартів / В. Й. Шатило // Медична освіта. – 2013. – №4. – С.89-95.

7. *Aiken L.H.* Nurse staffing and education and hospital mortality in nine European countries: a retrospective observational study. / L.H.Aiken et al. // Lancet. – 2014. – Vol.383(9931). – P.1824-1830.

8. *Poikela P.* Comparison of meaningful learning characteristics in simulated nursing practice after traditional versus computer-based simulation method: A qualitative videography study. / P.Poikela, H.Ruokamo, M.Teras // Nurse Education Today. – 2015. – Vol.35. – P. 373-382. Режим доступу: http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0260691714003323 (дата звернення: 08.02.2015)

УДК 378:005.6:004

TECHNOLOGY USING INTERACTIVE LEARNING AS A MEANS OF REALIZATION OF PERSONALITY ORIENTED EDUCATION

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ, ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ

Khomko O.Y.
MD, PhD, Assoc. Professor,
Department of Nursing and Higher Nursing Education
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: Homko.oleg@bsmu.edu.ua

Kyzuk F.V.
E-mail: Chern_medcollege@ukr.net
PhD, Deputy Director for Academic work
Chernivtsi Medical College,
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.

Хомко О.Й.
Кандидат медичних наук, доцент кафедри догляду за хворими та вищої медсестринської освіти
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет, Україна
E-mail: Homko.oleg@bsmu.edu.ua

Кузик Ф.В.
Кандидат медичних наук, заступник директора з навчальної роботи Чернівецького медичного коледжу БДМУ,
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет, Україна
E-mail: Chern_medcollege@ukr.net

Sydorchuk R.I.
MD, PhD, FNYAM, MESVS, MEDS, MIScAB, MIDS,
Professor at the Department of General Surgery
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.

Piddubna P.I.
Chernivtsi Medical College,
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: yura.pelepets@yahoo.com

Pelepets Y.O.
Chernivtsi Medical College,
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: opelepets@ya.ru

Сидорчук Р.І.
Доктор медичних наук, професор кафедри загальної хірургії
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет»,
Україна
E-mail: rsydorchuk@ukr.net

Піддубна П.І.
Чернівецький медичний коледж,
ВДНЗ України
«Буковинський державний медичний університет», Україна
E-mail: yura.pelepets@yahoo.com

Пелепець Ю.О.
Чернівецький медичний коледж,
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет»,
Україна
E-mail: opelepets@ya.ru

Summary. The article discusses the advantages and disadvantages of the use of interactive learning technologies as a means of realization of personality oriented education in the study of surgical disciplines. Reveals the learning process of approximation to the real practice of the future specialist.
Keywords. situational exercises, case method, technology training, an interactive method.

Резюме. У статті розглядаються переваги та недоліки застосування технології інтерактивного навчання, як засобу реалізації особистісно орієнтованого навчання в процесі вивчення хірургічних дисциплін. Висвітлюється процес наближення навчання до реальної практичної діяльності майбутнього спеціаліста.
Ключові слова. ситуаційна вправа, кейс метод ,технологія навчання, інтерактивний метод.

Вступ. Приєднання України до Болонського процесу, курс держави на європейську інтеграцію передбачає підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців на основі впровадження Європейських норм і стандартів в освіту, науку і техніку, поширення власних культурних і науково-технічних здобутків. У кінцевому результаті такі кроки спрацьовуватимуть на інтеграцію України до загальноєвропейського науково-технічного простору.

В контексті сказаного необхідно вирішувати проблеми оновлення змісту освіти, запровадження ефективних технологій, створення нової системи методичного та інформаційного забезпечення навчально-виховного процесу, входження України в трансконтинентальну систему комп'ютерної інформації, що буде сприяти привабливості та конкурентоспроможності студентів ВНЗ України – майбутніх фахівців.

Майбутній спеціаліст має бути підготовленим до активної творчості, професійної і соціальної діяльності, яка б сприяла прогресу суспільного розвитку. Він повинен вміти самостійно здобувати нові знання, контролювати і корегувати зроблене, має мати розвинуту потребу в професійному самовдосконаленні,повинен бути ефективним в зміні знань та технологій, має вміти мислити, приймати рішення, діяти в нових складних професійних ситуаціях, бути конкурентоспроможним в сучасних умовах.

В цьому ключі завдання професійної підготовки особистості – створення в навчальних закладах адекватних умов, які б сприяли активізації вищих потреб студентів.

Підвищення конкурентоспроможності молоді на ринку праці визначається в першу чергу рівнем професійної придатності та професійною підготовкою в умовах навчального закладу.

Основна частина

Сучасний етап розвитку вищої освіти в Україні характеризується входом в освітній процес країн Європи, що зумовлює удосконалення педагогічного процесу, пошук нового в теорії та практиці навчання та виховання майбутніх спеціалістів. Цей процес не може бути стихійним. Він потребує управління та використання інноваційних технологій.

Поняттям «інновація» позначають нововведення, новизну, зміну. Стосовно педагогічного процесу інновація означає введення нового в цілі, зміст, форми і методи навчально-виховної діяльності педагога і студентів [2, 163-168].

Інноваційне навчання зорієнтоване на динамічні зміни в сучасних умовах глобалізації та науково-інформаційного вибуху. Навчальна та освітня діяльність ґрунтується на різноманітних формах мислення, розвитку творчих здібностей та високих соціально-адаптаційних можливостей особистості.

Упровадження дидактичних інноваційних форм навчання означає процес і результат навчальної та освітньої діяльності, що стимулюють новаторські зміни у сфері професійної підготовки студентів.

Згідно сучасного погляду на освітній процес, в процесі навчання основним є учіння, а не викладання. Викладач - то лише провідник студентів у самостійному пошуку істини. Демократизація та модернізація освітньої системи передбачає застосування таких інноваційних інтерактивних технологій, де центром стає студент, який активно вибудовує свій процес навчання та бере участь у керуванні навчальною діяльністю. В свою чергу викладач з людини, яка дає знання та перевіряє їх засвоєння, перетворюється на організатора, що формує командну роботу викладача та студентів.

Особливістю сучасної системи освіти є співіснування двох стратегій навчання – традиційної та інноваційної [3, 187-192].

В процесі вивчення хірургічних дисциплін викладачами Чернівецького медичного коледжу БДМУ найчастіше застосовуються наступні методи інтерактивного навчання:

- ► метод конкретних ситуацій (задач);
- ► метод групових дискусій;
- ► груповий (кооперативний) метод, коли проблема ділиться на частини, які вирішує окрема група студентів (наприклад: діагностика, лікування, профілактика і т. п.);
- ► метод конкурентних груп;
- ► імітаційний метод або метод рольової гри;
- ► метод мозкового штурму;
- ► метод конференції ідей;
- ► алгоритмічний метод;
- ► модульно-рейтинговий метод;

- дистанційне навчання;
- тьюторіал;
- кейс метод.

Всі перераховані методи відповідають вимогам особистісно орієнтованого навчання.

Кейс метод – найбільш ефективний у здійсненні особистісно орієнтованого навчання. Виділяємо ряд суттєвих вимог до технології особистісно орієнтованого навчання: діалогічність, діяльнісно – творчий характер, спрямованість на підтримку індивідуального розвитку студента, надання йому необхідного простору свободи для прийняття самостійних рішень творчості, вибору змісту і способів навчання і поведінки. Всі вони мають універсальні властивості. Отже, будь-яка педагогічна технологія може стати особистісно орієнтованою, якщо буде відповідати вказаним вимогам. «Треба, щоб викладали, показували, розповідали і запитували самі студенти, а викладачу доводилось більше слухати, потрібно щоб студенти увесь час були активними а не пасивними особами – тоді процес навчання без сумніву виграє».

Особистісно орієнтоване навчання має свої ознаки: використання суб’єктивного досвіду; суб’єкт – суб’єктивних стосунків учасників навчального процесу і діяльнісної основи [1, 128-129].

Для того щоб у студента, майбутнього медика розвивати ключові компетенції найбільш ефективно, на нашу думку підійде кейс технологія. Цей інтерактивний метод дає змогу наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності спеціаліста. Він сприяє розвитку винахідливості, вмінню вирішувати проблеми, розвиває здібності проводити аналіз і діагностику проблем.

Кейс – це події, які реально відбулися в певній сфері діяльності і які автор описав для того, щоб спровокувати дискусію в навчальній аудиторії, підштовхнути студентів до обговорення та аналізу ситуації, до прийняття рішень що допоможе в подальшій практичній діяльності.

Таким чином ситуаційна вправа або кейс – це опис конкретної ситуації, який використовують як педагогічний інструмент, що допомагає студентам:

- глибше зрозуміти, розвинути уявлення;
- отримати грунт для перевірки теорії, дослідження ідей, виявлення закономірностей, взаємозв’язків, формування гіпотез;
- зацікавити, розвити мислення та дискусію;
- отримати додаткову інформацію, поглибити знання;
- переконатися у поглядах;
- розвинути і застосувати аналітичне і стратегічне мислення, вміння вирішувати проблеми і робити раціональні висновки;
- розвинути комунікаційні навички;
- поєднати теоретичні знання з реаліями життя, перетворити абстрактні знання у цінності і вміння студента.

Робота над кейсом має наступні етапи [4, 153-157]:

Етапи роботи	Діяльність викладача	Діяльність студента
До заняття	Підбирає кейс. Визначає основні і допоміжні матеріали для підготовки студентів. Розробляє сценарій заняття	Одержує кейси і список рекомендованої літератури. Індивідуально готується до заняття.
Під час заняття	Організовує попереднє обговорення кейса. Поділяє групу на підгрупи. Керує обговоренням кейса.	Ставить запитання, що поглиблюють розуміння кейса і проблеми. Розробляє варіанти рішень, бере участь у прийнятті рішень
Після заняття	Оцінює роботу студентів. Оцінює прийняті рішення і поставлені запитання.	Складає письмовий звіт про заняття з даної теми.

Висновки.

1. Застосування сучасних інтерактивних технологій навчання не вичерпує всіх проблем особистісно орієнтованого навчання і потребує удосконалення специфіки формування фахової компетентності майбутніх медичних працівників.

2. Постійний професійний розвиток особистості можливий лише за умови неперервності освіти, особливостями якої є: різноманіття, гнучкість використовуваних засобів, гуманізм та демократизація освіти, диференціація освітніх процесів за напрямом і змістом.

Література:

1. *Галіцин Л.* Інтерактивні методи навчання – К..: Ред. Загальнопедагогічна газета 2005. №4 – С. 128-129.

2. *Голубцова І.А.* Впровадження інтерактивних технологій. Організація навчально-виховного процесу. Досвід роботи вищих навчальних закладів І-ІІ рівнів акредитації - К:, Навч.- метод. центр, 2007, Вип.9. С. 163-168.

3. *Прокуда Л.М.* Іноваційні технології як засіб розвитку здібностей студентів. Організація навчально-виховного процесу - К:, Навч.- метод. центр, 2006 - Вип. 7 – С.-187-192.

4. *Стецюк Н.А.* Структура та зміст особистісно - зорієнтованого заняття.: Організація навчально-виховного процесу. Досвід роботи вищих навч. закладів І –ІІ акредитації. – - К:, Навч.- метод. центр, 2007, Вип.9. – С. 153-157.

УДК 616.06:616.12-005.4-06+616.329-002]:616.15

CHANGES INDICES FIBRINOLYTIC AND PROTEOLYTIC ACTIVITY IN PATIENTS WITH CHRONIC FORMS OF ISCHEMIC HEART DISEASE AND GASTROESOPHAGEAL REFLUX DISEASE

ЗМІНИ ПОКАЗНИКІВ ФІБРИНОЛІТИЧНОЇ ТА ПРОТЕОЛІТИЧНОЇ АКТИВНОСТІ У ХВОРИХ НА ХРОНІЧНІ ФОРМИ ІШЕМІЧНОЇ ХВОРОБИ СЕРЦЯ ТА ГАСТРОЕЗОФАГАЛЬНУ РЕФЛЮКСНУ ХВОРОБУ

Drozd V.Y.
Master of Medicine,

Huhlina O.S.
Doctor of Medicine, Professor, Head of Department

Mandrik O.E.
Candidate of Medical Sciences, assistant department

Haydychuk V.S.
Candidate of Medical Sciences, assistant professor
Department of internal medicine, clinical pharmacology and professional diseases
Bukovinian State Medical University
Chernivtsi. Ukraine.

Дрозд В.Ю.
Магістрант кафедри

Хухліна О.С.
Доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри

Мандрик О.Є.
Кандидат медичних наук, ассистент кафедри

Гайдичук В.С.
Кандидат медичнихнаук,доценткафедри
Кафедра внутрішньоїмедицини,
клінічноїфармакології та професійних хвороб
Буковинськийдержавниймедичнийуніверситет
Чернівці, Україна

Summary: About 40% of patients with coronary heart disease with lesions of gastroesophageal zone, and in 62.7% of patients occurring gastrointestinal related diseases of the cardiovascular system. This report presents data on the state of proteolytic and fibrinolytic systems of the conditions for the comorbidity of coronary heart disease (CHD) and erosive gastroesophageal reflux, compared with patients with isolated CHD course.
Key words: ischemic heart disease, gastroesophageal reflux disease, fibrinolysis, proteolysis

Аннотація: Близько 40% хворих на ішемічну хворобу серця мають ураження гастроезофагальної зони, а в 62,7% гастроентерологічних хворих трапляються супутні захворювання серцево-судинної системи. У цьому повідомленні представлені дані про стан протеолітичної та фібринолітичної систем організму за умов коморбідності ішемічної хвороби серця (ІХС) та ерозивної гастроезофагальноїрефлюксної, у порівнянні із хворими на ІХС з ізольованим перебігом.
Ключові слова: ішемічна хвороба серця, гастроезофагальна рефлюксна хвороба, фібриноліз, протеоліз

Актуальність. Демографічна ситуація, що склалася в нашій країні за останні 10 років, призвела до неухильного зростання кількості осіб похилого та старечого віку та їх частки в загальній структурі населення. У даний час майже кожен четвертий житель України знаходиться у віці 65 років і старше[7]. Збільшення кількості людей старшого віку в структурі населення ставить нові завдання і проблеми перед сучасною медициною. Серед безлічі захворювань, характерних для людей похилого та старечого віку, хвороби серцево-судинної системи займають провідне місце, це без урахування наявності коморбідної патології. Ішемічна хвороба серця (ІХС) є однією з основних причин смертності та інвалідизації у даної категорії людей.А гастроезофагальна рефлюксна хвороба (ГЕРХ), у даний час, визнана провідним за частотою захворюванням у гастроентерології [1, 14]. Близько 40% хворих на ІХС мають ураження гастроезофагальної зони, а в 62,7% гастроентерологічних хворих трапляються супутні захворювання серцево-судинної системи. Тому поєднання ІХС і ГЕРХ – розповсюджена клінічна ситуація.

Згідно з досягненнями світової медицини, одним з основних механізмів розвитку і прогресуванняня ІХС є дестабілізація гемоваскулярного гемостазу.

У здорових осіб літнього віку поряд з помірною хронічною активацією системи згортання крові відбувається компенсаторне збільшення інтенсивності фібринолізу. У хворих на ІХС виражена гіперкоагуляція крові супроводжується депресією фібринолітичної системи, що призводить до дисбалансу і фібринолізу. Останнє істотно збільшує ризик розвитку тромботичних ускладнень [8]. У хворих на ІХС відзначається пригнічення як ферментативного, так і не ферментативного фібринолізу, яке корелювало з тяжкістю клінічних проявів захворювання [11]. Зниження антикоагулянтної активності крові та пригнічення фібринолізу внаслідок підвищення вмісту інгібіторів активації плазміногену і антиплазміну, у тому числі швидкої дії, відзначається у більшості хворих з хронічною коронарною недостатністю внаслідок вираженого атеросклеротичного ураження вінцевих артерій серця незалежно від наявності синдрому артеріальної гіпертензії. Є підстави вважати, що це наслідок реакції помірної гіперкоагуляції крові, у відповідь на яку для підтримки гемостатичної рівноваги слідом за вивільненням з судинного русла тромбопластичних субстанцій відбувається викид активаторів плазміногену з утворенням плазміну і підвищенням фібринолізу. Разом з тим резервні можливості фібринолітичної системи крові при хронічній коронарній недостатності збережені лише у частини хворих, у більшості ж вони знижені. У одних хворих це пов'язано з виснаженням компенсаторно-пристосувальних реакцій, в інших пригнічення фібринолізу відбувається внаслідок наростання ін-

гібіторного потенціалу крові, блокуючого фибринолитичний процес [3]. Порушення функціонального стану ендотелію, підвищення агрегаційної активності тромбоцитів, в'язкості крові відіграє роль тригера маніфестації ІХС, зумовлюючи тяжкість перебігу та прогноз захворювання [6,9]. Протеолітичні ферменти та їх інгібітори беруть участь у підтриманні гомеостазу організму, згортанні крові, обміні речовин, запаленні та травленні. Активація протеолізу розглядається як реакція організму на пошкодження і призводить до порушення резистентності слизової оболонки травного каналу. А стан протеолізу залежить від специфічних білків-інгібіторів, які інактивують протеолітичні ферменти [1, 5]. Водночас протеоліз лежить в основі таких життєво важливих фізіологічних процесів, як згортання крові, фібриноліз, регуляція кров’яного тиску тощо. Тому, пошук невідомих раніше механізмів розвитку та прогресування ГЕРХ у хворих на ІХС, а також способів ефективної корекції встановлених порушень є безумовно актуальним.

Мета.Вивчити зміни показників плазмового фібринолізу та протеолізу у хворих на хронічні форми ішемічної хвороби серця та гастроезофагальну рефлюксну хворобу.

Матеріал та методи дослідження. Обстежено 80хворих на ІХС (стабільна стенокардія напруги, ІІ ФК, СН І-ІІА ст.), у тому числі 50 хворих на ІХС із супровідною ендоскопічно позитивною (ерозивною) ГЕРХ. З урахуванням скарг, анамнезу, об'єктивного статусу,

даних загальноклінічних та інструментальних методів обстеження були виділені наступні клінічні групи: І група (30) – хворі на ІХС без супровідної патології; ІІ група (50 осіб) – ІХСіз ГЕРХ. Контрольну групу склали 23 практично здорові особи.

Протеолітичну і фібринолітичну активність плазми крові визначали, використовуючи азосубстрати фірми ДанишLtd. (Україна): азоальбумін (лізис низькомолекулярних білків), азоказеїн (лізис високомолекулярних білків) і азокол (лізис колагену) [10]. Інтенсивність фібринолізу оцінювали за лізисом азофібрину (ДанишLtd, Україна). Для вивчення фібринолітичних процесів визначали сумарну фібринолітичну (СФА), неферментативну (НФА) і ферментативну фібринолітичну активність (ФФА) [9]. Статистичний аналіз проводили з використанням програм Excel 2013 з обчисленням вірогідності різниці показників за парним критерієм Стьюдента.

Результати дослідження. У хворих на ІХС без коморбідної ГЕРХ показники протеолітичної активності плазми є значно вищими, ніж у ПЗО та достовірно нижчими, ніж у хворих із коморбідним перебігом ІХС та ГЕРХ (табл. 2). Так, у хворих на ІХС інтенсивність лізису низькомолекулярних білків перевищувала таку у ПЗО у 2,3 рази (p<0,05), а у хворих на ІХС із ГЕРХ даний показник був вірогідно вищим (p<0,05) і перевищив показник у ПЗО у 2,8 рази (p<0,05). Інтенсивність лізису високомолекулярних білків змінювалась аналогічним чином: у І групі показник перевищив дані у ПЗО у 1,5 рази (p<0,05), а у ІІ - відповідно у 1,8 рази (p<0,05) з наявністю вірогідної між групової різниці.

Інтенсивність лізису колагену, згідно з отриманими даними також вірогідно зростала в обох групах порівняння. Зокрема, у хворих

І групи показник колагенолітичної активності плазми крові перевищив показник у ПЗО у 1,5 рази (p<0,05), а у ІІ групі - у 1,6 рази (p<0,05) з наявністю вірогідної міжгрупової різниці. Таким чином, перебіг ІХС супроводжується істотною активацією інтенсивності протеолізу як високо-, так і низькомолекулярних білків у відповідь на ішемію міокарду, а також компенсаторним підвищенням інтенсивності колагенолізу. Згідно з даними аналізу літератури, встановлений нами протеїназо-інгібіторний дисбаланс за коморбідності ІХС із ГЕРХ здійснюється сумарно за рахунок декількох механізмів: і підвищення активності протеаз, і зниження активності інгібіторів протеаз, і наявності дисфункції ендотелію [6]. Ймовірно, у відповідь

на підвищення злущення ендотелію судин на тлі атеросклерозу і оголення базальної мембрани, що містить колаген, який є потужним чинником індукції агрегації тромбоцитів і формування гіперкоагуляційного синдрому, активуються матриксніметалопротеїнази, які здійснюють лізис колагену і мають пошкоджувальну дію для судин та міокарду. Водночас, за коморбідного перебігу ІХС із ерозивною ГЕРХ спостерігається ще вища інтенсивність протеолізу за усіма субстратами, що вивчалися. Даний факт можемо пояснити системним впливом кислотно-пептичного фактора, який, крім місцевої пошкоджувальної дії призводить до системної активації протеолізу.

Згідно з отриманими результатами, нами встановлено достовірне зниження СФА у хворих обох груп спостереження: відповідно на 19,2% (p<0,05) та 36,5% (p<0,05) із наявністю вірогідної між групової різниці (p<0,05). При дослідженні НФА у хворих І групи відзначалося достовірне зниження показника на 21,9% (p<0,05)та на 38,5% у ІІ групі у порівнянні з ПЗО (табл.2).

Аналогічне спрямування мали показники ФФА (p<0,05). При пошкодженні ендотеліальних та епітеліальних клітин шлунково-кишкового тракту зростає рівень протеолітичної активності плазми та зменшується фібринолітична активність, що супроводжується активацією коагуляційної та тромбоцитарної ланок ге-

Таблиця 1

Показники протеолітичної активності плазми крові у хворих на ІХС з ГЕРХ та без неї (M±m)

Показники	*ПЗО, n=23*	*ІХС, n=30*	*ХС+ГЕРХ, n=50*
Лізис низькомолекулярних білків, мкгазоальбуміну/мл за 1 год (ЛАА)	1,46±0,08	3,40±0,06*	4,12±0,1*/**
Лізис високомолекулярних білків, мкгазоказеїну/мл за 1 год (ЛАК)	1,95±0,05	2,91±0,07*	3,53±0,05*/**
Лізис колагену, мкгазоколу/мл за 1 год (ЛА)	0,59±0,007	0,88±0,01*	0,97±0,009*/**
Примітки: * - різниця вірогідна у порівнянні з показником у практично здорових осіб (P<0,05); ** - різниця вірогідна у порівнянні з показником у хворих на ІХС без ГЕРХ (P<0,05);			

Таблиця 2

Показники фібринолітичної активності плазми крові у хворих на ІХС з ГЕРХ та без неї (M±m)

	Контрольна група, n=23	*I група, n=30*	*II група, n=50*
Показники	*ПЗО*	*ІХС*	*ІХС+ГЕРХ*
Сумарна фібринолітична активність, мкгазофібрину/мл за 1 год	2,03±0,08	1,64±0,01*	1,29±0,01*/**
Неферментативна фібринолітична ак-сть, мкгазофібрину/мл за 1 год	1,04±0,01	0,79±0,007*	0,64±0,009*/**
Ферментативна фібринолітична ак-сть, мкгазофібрину/мл за 1 год	0,99±0,01	0,85±0,008*	0,65±0,01*/**
Примітки: * - різниця вірогідна у порівнянні з показником у практично здорових осіб (P<0,05); ** - різниця вірогідна у порівнянні з показником у хворих на ІХС без ГЕРХ (P<0,05);			

мостазу та призводить до порушення реологічних властивостей крові, тим самим посилюючи прогресування як ІХС, так ГЕРХ.

Висновок. За умов коморбідності ішемічної хвороби серця та ерозивної гастроезофагальної рефлюксної хвороби зростають показники протеолітичної активності та зменшуються показники фібринолітичної активності плазми крові у порівнянні із хворими на ІХС з ізольованим перебігом.

Список літератури

1. *Алексеенко С.А.* Алгоритмы диагностики и лечения гастроэзофагеальной рефлюксной болезни / С.А. Алесеенко // Фарматека. — 2006. — № 1. — С. 48–49.

2. Вільнорадикальне окислення і антиоксидантна система в серцево-судинній патології / А.А. Трохимович [та ін.] // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту, серія «Медицина». – 2011. – Вип. 2 (41). – С. 361-364.

3. *Грицюк А.И.* Компенсаторные приспособительные реакции свертывающей и фибринолитической систем крови при основных сердечно-сосудистых заболеваниях / Врач.дело. - 1976. - №1. - С. 15-20.

4. *Дудка І. В.* Гастроезофагеальна рефлюксна хвороба та хронічне обструк- тивне захворювання легень: патогенез взаємообтяження та методи медикаментозної корекції : монографія / Дудка І. В., Хухліна О. С., Дудка Т. В. ; Буковин. держ. мед. ун-т. — Чернівці : БДМУ, 2010. — 178 с

5. *Дудка І.В.* Інтенсивність оксидативного стресу та протеїназо-інгібіторного дисбалансу у хворих на хронічне обструктивне захворювання легень із супровідною гастроезофагеальною рефлюксною хворобою та ефективність їх корекції препаратом гінкго білоба / І.В.Дудка // Клін. та експеримент. патол.–2008.–№ 3.–С.40-45.

6. *Кендзерська Т.Б.* Можливості діагностики, прогнозування перебігу, контролю за ефективністю медикаментозної корекції хронічного панкреатиту у осіб похилого віку за станом систем протеолізу, фібринолізу, перекисного окиснення білків та ліпідів / Т.Б. Кендзерська //Гастроентерологія. Міжвідомчий збірник.– Дніпропетровськ, 2001.– Вип.32.- С.312-317.

7. Концепція демографічного розвитку України на 2005—2015 рр. Проект. — К., 2004. — С. 7.

8. Коркушко О.В. Фибринолитическая система крови у здоровых людей и больных ишемической болезнью сердца пожилого возраста / О.В.Коркушко, А.Н.Коваленко // Тер.архив. - 1980. - №8. - С. 15-19.

9. *Кресюн В.Й.* Особливості зрушень стану протеїназно-інгібіторної системи за умов розвитку експериментального алергічного альеоліту і шляхи його корекції /В.Й.Кресюн, Н.Г.Семенців, М.С.Регеда //Одеський медичний журнал. – 2009. - №3 (113). – С.35-37.

10. *Лишневская В.Ю.* Роль дестабилизации гемо-васкулярного гомеостаза в развитии ишемии миокарда у больных с ИБС старших возрастных групп / В.Ю.Лишневская // Укр. терапевтический журнал. - 2004. - №1. - С. 98-103.

11. *Соколов У.И.* Влияние фактора Виллебранта и эндотелина-1 на формирование тромботического статуса при ишемической болезни сердца / У.И.Соколов, Т.И.Гришина, С.Р.Штин // Кардиология. - Т.53. - №3. - 2013. - С.25-30.

12. Сучасні методики експериментальних та клінічних досліджень центральної науково-дослідної лабораторії Буковинської державної медичної академії /[В.М. Магаляс, А.О. Міхєєв, Ю.Є. Роговий та ін.]. - Чернівці: БДМА, 2001. - 42 с.

13. *Шелег В.А.* Причины снижения фибринолитической активности у больных хронической сердечной недостаточностью, обусловленной ишемической болезнью сердца / В.А.Шелег, В.В.Килесса // Таврический медико-биологический вестник. - 2000. - Т.3,№2. - С. 138-140.

14. Guidelines on the management of stable angina pectoris: executive summary. (ESK Guidelines) // European Heart Journal. – 2010. – V. 27. – P. 1341-1381. 5. Kahrilas PJ. Gastroesophageal reflux disease. JAMA 2009; 276: 983–8.

УДК 57+61]: 614.25: 614.23

ISSUES OF ETHICS AND MORALITY IN THE MEDICAL WORK

ВОПРОСЫ ЭТИКИ И МОРАЛИ В РАБОТЕ МЕДИКА

Vásquez Abanto J.E.
Specialist in physical therapy and rehabilitation.
Chimbote City, Peru

Vásquez Abanto A.E.
PhD, Physician in the Emergency
Department of Obolon district (CPMSH № 2). Kyiv

Arellano Vásquez S.B.
Physician-Intern in the Cardiology
Department of the KCCH № 8. Kyiv.

Васкес Абанто Х.Э.
Врач-интерн кардиологического отделения
КГКБ № 8. г.Киев

Васкес Абанто А.Э.
К.м.н., врач отделения НМП Оболонского района
(ЦПМСП № 2). г.Киев

Арельяно Васкес С.Б.
Специалист по физической терапии и реабилитации.
г.Чимботе, Перу

The range of ethical issues, including issues arising from the relationship of the subjects of medical activities in health is directly related not only to the duties but to the rights as a medic, and other entities data relationships. In modern society to talk about rights and responsibilities - means implemented in the legislation.
From the point of morality and ethics professional medical activity is one of most debatable and perturbing. Scientific ethics supposes conception of the world and man, within the framework of that he is a creature biopsychosocial.
Keywords: ethics, bioethics, morality, medicine, medical relations

Круг этических вопросов, в том числе и проблем, вытекающих из взаимоотношений субъектов медицинской деятельности в здравоохранении, имеет непосредственное отношение сегодня не только к обязанностям, но и к правам, как медика, так и других субъектов данных взаимоотношений. В современном обществе говорить о правах и обязанностях – обозначает внедряться в вопросы законодательства.
С точки зрения этики и морали профессиональная медицинская деятельность является одной из самых спорных и волнующих. Научная этика предполагает концепцию мира и человека, в рамках того, что он является биопсихосоциальным существом.
Ключевые слова: этика, биоэтика, мораль, медицина, медицинские взаимоотношения

Вопросы этики, морали и биоэтики затрагивают подавляющее большинство населения, поскольку каждый человек в той или иной мере оказывается потребителем медицинской помощи, призванным выступать как информированный и автономный субъект (пациент или испытуемый) принятия решений.

Если анализировать различные исторические модели моральной медицины, то любая из них выглядит слишком «идеальной» для сегодняшних реалий, и ее значимость является больше теоретической, чем практически выполнимой [7, с. 13-25].

В современном мире нужно рассмотреть более реальные принципы морали в медицине, обязательно включающие в себя нормативно-правовые аспекты общественных отношений. В этой связи биоэтика (принцип «уважения прав и достоинства человека») призвана быть тем самым инструментом [1, 3].

Законодательство в области здравоохранения требует постоянного совершенствования наряду с изменениями, которые происходят в жизни государства и общества, где, несомненно, нужно учитывать опыт передовых стран мира и накопленные данные и рекомендации ведущих международных организаций в отрасли, таковых как Всемирной организации здравоохранения, Всемирной медицинской ассоциации и Международной организации труда. В этом контексте необходимость развития и постоянного совершенствования правовых знаний медиков на сегодня является неоспоримой [1, с. 34-67].

Нынешнее развитие биомедицинских знаний предполагает проведение исследований на людях во благо человека, после выполненных испытаний на животных и других моделях. Клиническое испытание на людях должно иметь место только тогда, когда риск не превышает выгоды.

Как и в других вопросах, факты предшествуют теории и, несомненно, именно из-за преступлений и нарушений стало возможным появление этических кодексов и правил. Каждое новое правило для этического регулирования исследований на человеке осуждает нарушения и является ничем иным, как попыткой избежать их в будущем, создавая обязательства и новый кредит доверия, предоставленного научным экспериментам на людях.

Медицинская деятельность, особенно на уровне клинико-диагностических и хирургических специальностей, базируется не только на накопленные данные по результатам лечения, но и на фундаментальных (физиологических, биофизических, биохимических и других) исследованиях [2, с. 22-25]. В основе развития этих специальностей и появления новых способов диагностики, лечения и профилактики лежат экспериментальные и клинические исследования.

Биоэтика формировалась как интеллектуальная деятельность, связанная со спорами над трактовкой некоторых социальных практик в области биомедицины и исследований. Если поначалу обсуждались вопросы морального оправдания определенных практик (практики абортов, новых репродуктивных технологий, практики эвтаназии, вивисекции (живосечения) и т.д., то позже выявлялись конкретные практические случаи в медицине, фармакологии и биологии, возникающие с появлением новых технологий. Биоэтика описывала поведение субъектов, оказавшихся в ситуациях выбора варианта поведения, постепенно взявши на себя роль анализа реальных отношений в конкретной области деятельности и одновременно формируя основы для регламентации деятельности лю-

дей. Результаты этих работ позже стали представляться биомедициной для других областей человеческого бытия [3, 7].

Сегодня развитие биомедицинских технологий требует необходимости создания этической и законодательной концепции клинической практики и научных исследований в соответствии с нынешним развитием медико-биологической и химико-фармацевтической науки, а также требований психосоциального фактора.

Проведение биомедицинских исследований считается неправомерным, недобросовестным, аморальным и даже преступным, уголовно наказуемым действием, если не будут соблюдены регламентации и нормы закона.

Этическая направленность медицинской деятельности и проведения исследований полностью зависит от профессиональной компетентности и нравственности медицинского сотрудника (медика-практика, исследователя и т.д.).

На сегодня, медицинское сообщество пришла к единодушному мнению, что врач-ученый не может быть выше общечеловеческих ценностей. При принятии решения, наряду с научными интересами, что, безусловно, приведут к развитию теоретической и практической медицины, врач должен учитывать моральные ценности [3, 6].

При проведении клинических исследований с участием человека, кроме этических норм следует руководствоваться нормами юридическими, которые в правовом поле регулируют отношения сторон. Согласно нормативным документам врач или исследователь не имеет ни морального, ни профессионального права подвергать пациента повышенному риску, применяя такие методы диагностики, профилактики и лечения, которые могут иметь нежелательные, вредные последствия для его здоровья.

Специалист-исследователь на доступном для потенциального участника эксперимента языке должен объяснить цели, методы, побочные эффекты, возможные риски, ожидаемые результаты исследования. При этом объяснение должно быть персональным, ориентированным на индивидуальный уровень понимания и знаний, должно учитывать эмоции человека, именно его систему ценностей.

Этической основой эксперимента при участии человека стала доктрина информированного согласия пациента, которое рассматривается как необходимое условие любого медицинского вмешательства. Очень важным также есть соблюдение конфиденциальности результатов исследований.

Медицина не относится к разряду точных наук и вполне допустимы разные пути достижения одной цели. Этические принципы и коллегиальность позволяют врачебному сообществу сплотиться и выступить единым фронтом на благо пациента, принять наиболее оптимальное решение, рассмотреть ситуацию с различных сторон [2, 6].

Медицинская деятельность – это не только особая профессия, но и призвание, требующее особых качеств личности. По этой причине, воспитание будущих врачей имеет свои особенности, а формирование требуемой духовно-нравственной культуры лежит в основе воспитательной деятельности в подготовке специалистов медицинского профиля. В современной медицине усиливается значение морально-этичесого фактора. Это связано с тем, что в свою очередь медицинские технологии ставят специалиста перед необходимостью делать нравственный выбор при решении профессиональных задач, затрагивающих личность или здоровье обратившегося за помощью пациента.

В настоящее время этические основы медицинской работы, непременно взявшие свое начало еще в тех далеких и древних временах Гиппократа, можно представить таким образом [7, с. 13-25]:

1. *Каждый пациент должен получать консультативную, лечебно-профилактическую и лечебно-диагностическую помощь по самым высоким и современным стандартам;*

2. *Не навредить! Отношения врачей с пациентами должны быть честными и конфиденциальными, построены на доверии, а общая цель – достижение наилучших результатов в интересах пациента;*

3. *Абсолютно недопустимы сексуальные или финансовые домогательства и вымогательства по отношению к пациентам, а гонорары и требования об оплате должны быть только в пределах законности.*

В разных городах стран постсоветского пространства отмечается тенденция к увеличению давления на медиков, и жаль, что в этом участвуют не только сами пациенты и их родственники, но и зачастую собственные медицинские руководители, которые, по сути, должны не только требовать от медика выполнения должностных обязанностей, согласно законодательству страны, но и защищать своих подчиненных и создавать условия для выполнения работы. Руководителям хочется, чтобы не было проблем и жалоб – так им спокойнее, но как до них довести, что подобное возможно, только если ничего не делать? А в медицине медик постоянно в действии [1, 3].

Приходится констатировать, что многие проблемы являются прямым следствием нехорошего, вплоть до преступного, отношения медиков к святой профессии «МЕДИЦИНА». Такие понятия в некоторых странах, как «низкая зарплата», «нищенское существование медиков», «за все нужно платить» и многие другие, не могут быть оправданием для наглого и открытого вымогательства со стороны некоторых медиков при оказании им медицинской помощи [4, 6].

В результате мы имеем возмущенное общество, с множественными претензиями не только к медицине, но к системе здравоохранения в целом, что не может не сказываться и на отношении со стороны пациентов и общества к медикам.

Этика и мораль профессионала здравоохранения являются естественным отражением его истинного формирования, которое в свою очередь существенно может повлиять и на его человеческие качества. История развития общества показывает, что необходимость в нормировании профессионального поведения существовала всегда, но с каждым днем становится все более заметной потребность всеобщего охвата субъектов любой деятельности. В процессе медицинской деятельности все субъекты взаимоотношений должны принимать участие в прогрессивном и справедливом внедрении этики, во имя развития биоэтики как науки морали в медицине [6, 7].

Выводы:

1. *Начиная с медицинских учебных заведений, профессиональные этические принципы формируются и совершенствуются далее в процессе непрерывной самоподготовки. Каждый медик (особенно врач) дает себе клятву сам, и только он сам знает ее суть [3, 5].*

2. *Для практикующих медиков соблюдение этических норм и принципов при осуществлении своей медицинской деятельности становится необходимым условием завоевания доверия пациентов, продвижения авторитета. В этой связи биоэтика (принцип «уважения прав и достоинства человека») сегодня призвана быть тем самым инструментом [1, 6].*

3. *Гуманизм медицинской профессии – не следствие страха ответственности за нарушение «клятвы» Гиппократа.*

Профессионал здравоохранения должен считать своим **правом**

и обязанностью работать в пределах нормативно-правовых требований законодательства в области здравоохранения. Все же, решающее должны быть профессиональные размышления и личная эрудиция с учетом индивидуальных особенностей пациента, и в первую очередь в интересах этого же пациента [1, 3, 6].

Литература

1. *Васкес Абанто Х.Э., Васкес Абанто А.Э.* Здравоохранение XXI века: закон и этика в медицине / Монография. LAP Lambert Academic Publishing, 2014. — 144 с.

2. *Васкес Абанто Х.Э., Васкес Абанто А.Э.* Из практики медицины неотложных состояний // Газета «Новости медицины и фармации» 15 (509) 2014. — С. 22-25.

3. *Васкес Абанто Х.Э., Васкес Абанто А.Э.* Медицина и мораль / Монография. – Киев: Алфа Реклама, 2015. — 160 с.

4. *Васкес Абанто Х.Э., Васкес Абанто А.Э.* Необходимость применения конфликтологии в медицине // Журнал «Медична практика: організаційні та правові аспекти» № 5-6, 2013 г. — С. 40-48.

5. *Васкес Абанто Х.Э., Васкес Абанто А.Э.* Самообразование и самосовершенствование медика // Международный научно-практический конгресс педагогов и психологов "Science of future "8 мая 2014 года. г. Прага (Республика Чехия). Prague (Czech Republic), the 5th of March, 2014/ Publishing Center of the European Association of pedagogues and psychologists “Science”, Prague, 2014, Vol.1. — С. 226-233.

6. *Васкес Абанто Х.Э., Васкес Абанто А.Э., Арельяно Васкес С.Б.* Медицина, как она есть! / Монография. – Киев: Алфа Реклама, 2015. — 228 с.

7. *Васкес Абанто Х.Э., Васкес Абанто А.Э., Арельяно Васкес С.Б.* От гиппократической морали до современной этики и деонтологии в медицине // Вестник Башкирского государственного медицинского университета (ISSN 2309-7183), №1 2015. — С. 13-25.

УДК 616 284 – 002. 828

OTOMYCOSIS: MICROBIOLOGICAL ASPECTS OF CLINICAL COURSE

ОТОМІКОЗИ: МІКРОБІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕБІГУ

Ivakhnyuk T.V.
PhD, Assistant Professor, *Course of microbiology, virology and immunology Sumy State University, Medical Institute*
Str. Sanatornaya 31, Sumy, Ukraine, 40018

Budko H.Y.
PhD, Associate Professor, head of course of forensic medicine *Department of Pathology Sumy State University, Medical Institute*
Str. Sanatornaya 31, Sumy, Ukraine, 40018

Boyko A.A.
3rd year student
Sumy State University, Medical Institute Str. Sanatornaya 31/4, Sumy, Ukraine, 40018

Brosnivska M.M.
3rd year student,
Sumy State University, Medical Institute Str. Sanatornaya 31/4, Sumy, Ukraine, 40018

Hurina S.V.
internship doctor
Municipal Establishment Sumy city children clinical hospital after St. Zinaida Str. Troyitska, 28, Sumy, Ukraine, 40022

Івахнюк Т.В.
к.б.н., асистент, *курс мікробіології, вірусології та імунології*
Сумський державний університет, медичний інститут
Вул. Санаторна 31, м. Суми, Україна,40018

Будко Г.Ю.
к.м.н., доцент
Кафедра патологічної анатомії
Сумський державний університет, медичний інститут
Вул. Санаторна 31, м. Суми, Україна,40018

Бойко А.О.
студентка 3 курсу
Сумський державний університет, медичний інститут
Вул. Санаторна 31/4, м. Суми, Україна,40018

Броснівська М.М.
студентка 3 курсу
Сумський державний університет, медичний інститут
Вул. Санаторна 31/4, м. Суми, Україна,40018

Гуріна С.В.
лікар – інтерн
КУ «Сумська міська дитяча клінічна лікарня і м. Святої Зінаїди
Вул. Троїцька 28, м. Суми, Україна, 40022

In work the assessment of quantitative and qualitative structure of a microbiota of patients with otomycos. The results of the study isolates the adhesive properties of Candida spp.
Keywords: otomycosis, adhesive properties, fungal microbiota.

У роботі проведена оцінка кількісного та якісного складу мікробіоти пацієнтів з отомікозами. Наведені результати вивчення адгезивних властивостей ізолятів Candida spp.
Ключові слова: отомікози, адгезивність, грибкова мікробіота.

За даними ВООЗ 20% населення всього світу, тобто кожен п'ятий житель планети, уражений грибковою інфекцією [1, 110; 6, 608] . Широке поширення грибів у природі, їх постійна присутність, як у навколишньому середовищі, так і в організмі , обумовлює неминучість контактів і інфікованість ними людини. В даний час відмічається збільшення числа хворих з мікотичним ураженням ЛОР-органів і, зокрема, зовнішнього та середнього вуха, включаючи післяопераційні порожнини середнього вуха. Зростання числа хворих обумовлене як істотним збільшенням факторів ризику розвитку мікозу, так і безсистемним неконтрольованим застосуванням місцевих антибактеріальних препаратів при лікуванні отиту. Крім того, простежується тенденція до збільшення розвитку резистентності гриба – збудника мікозу до специфічних протигрибкових препаратів [3, 66; 7, 216; 8, 207; 9, 239; 11, 469]. Відзначено підвищення питомої ваги хронічного грибкового запалення з частими рецидивами, непідвладними медикаментозній корекції, що, у свою чергу, призводить до збільшення термінів непрацездатності та інвалідизації населення [4, 18; 12, 139]. Крім того, ми змушені констатувати , що рутинні схеми лікування не відповідають сучасним вимогам клінічної мікробіології, оскільки не враховують даних про природну чутливості мікроорганізмів до антибіотиків, а також призводять до розвитку процесів вторинної резистентності до антибактеріальних препаратів [10, 250]. Все це, у свою чергу, призводить до формування та персистенції полірезистентних штамів мікроорганізмів, які отримали селективні переваги перед іншими штамами бактерій. Внаслідок цього і формуються затяжні гострі та хронічні форми патологічних станів ЛОР-органів, стійкі до впливу більшості препаратів [2, 102].

Мета роботи: оцінити кількісний та якісний склад мікробіоти пацієнтів з отомікозами.

Об’єкт дослідження. Пацієнти з ЛОР-патологією, які проходили мікробіологічне обстеження у мікробіологічній лабораторії РЦ «ЕКОМЕДХІМ» м. Суми (Україна) впродовж 2014 – 2015 рр.

Предмет дослідження. Мікробіоценоз зовнішнього слухового проходу хворих на отомікоз.

Методи дослідження: клінічні, бактеріологічний (визначення ступеню обсіменіння мікробіотою), мікологічний (отримання чистої культури грибів та ступеню обсіменіння грибами) та математико-статистичні (статистична обробка результатів дослідження).

Наукова новизна одержаних результатів. Вперше в умовах Північно-Східного регіону України вивчено видовий склад збудників отомікозів. Одержані дані свідчать про те, що стимулюючим ефектом на грибкову мікробіоту володіють представники супутньої мікрофлори – MRSA. Встановлені зміни щільності бактеріальних та грибкових популяцій та складу мікробних угруповань при наявності у мікрофлорі MRSA, навіть при низькому ступені обсіменіння (<102 КУО/мл змиву з тампону).

Результати.

Аналізуючи результати мікологічного дослідження матеріалу від пацієнтів, які звернулися з ЛОР-патологією, було діагностовано отомікоз у 22,9 % (n = 51) обстежених пацієнтів. Домінуючим етіологічним агентом отомікозу у даних пацієнтів виступали гриби роду Candida (62,5 %). При вивченні ступеню обсіменіння та видовій ідентифікації даних грибів було встановлено, дані гриби виділялися у кількості lg 4,5±0,2 – lg 5,0±0,1 КУО/мл змиву з тампону, основними ідентифікованими видами були: C. albicans (56,2 %), C. tropicalis (18,8 %), C. krusei (12,5 %), C. parapsilosis (9,4 %), C. guilliermondii (3,1 %).

На другому місті за частою виділення були Aspergillus spp. – 17 (33,3 %): A. niger (47,1 %), A. fumigates (23,5 %), A. albus (17,6 %), A. flavus (11,8 %), кількісний вміст даних грибів у матеріалі був у межах lg 3,7±0,09 – lg 5,0±0,1 КУО/мл змиву з тампону; на третьому місці – Penicillum spp. – 2 (4,0 %): P. citrinum (100 %, кількісний вміст був у межах lg 3,5±0,03 – lg 4±0,01 КУО/мл змиву з тампону). Домінуючим видом серед всіх грибів були C. albicans, частота їх виділення складала 35,3 % .

Гриби роду Candida у просвітах порожнин та трубчастих органів самостійно не здатні бути достаньою причиною для того, щоб їх можна було розцінити як істинних паразитів [2, 102]. Candida spp. у людини рідко виділяються в монокультурі, як правило, вони є складовими мікробних асоціацій, які формують складні та неоднозначні взаємовідносини, що тісно переплітаються взаємними впливами учасників асоціацій та на макроорганізм [5, 15]. Згідно даних літератури, всі ці впливи можуть відбуватися в основних їх напрямках: 1) асоціанти можуть змінювати біологічні властивості, стимулювати або гальмувати розмноження та розвиток основного збудника; 2) в умовах нових взаємовідносин між мікроорганізмами може виникнути їх вплив на макроорганізм, як за рахунок підсилення вірулентності збудника, так і за рахунок утворення нових факторів, які обтяжують перебіг хвороби; 3) додаткова сенсибілізація людини мікроорганізмами, які входять у склад асоціації.

При врахуванні результатів бактеріологічного дослідження матеріалу досліджуваного біолокусу та в залежності від отриманого показника постійності С (Helmy et al., 2008) всі види мікроорганізмів виділені від пацієнтів з отомікозами були розділені на постійні (С > 50%); додаткові (С = 25 – 50 %); випадкові (С ≤ 24 %). Встановлено, що за показником постійності серед домінуючих видів бактерій-асоціантів були грампозитивні коки – Staphylococcus spp. (С = 76,5 %), отримані результати, наведені у таблиці 1.

Слід зазначити, що серед 61,5% виділених ізолятів Staphylococcus spp. Були віднесені до коагулазопозитивних (КПС) S. aureus. При вивченні їх адгезивних властивостей, першого етапу реалізації патологічного процесу, встановлено, що індекс адгезії даних штамів був межах 2,67 до 6,7 бакт./еритроцит, що відповідає середньо- та високоадгезивним властивостям).

При вивченні метицилінрезистентності клінічних штамів Staphylococcus spp., виділених у асоціації з грибковою мікрофлорою від пацієнтів з отомікозами встановлено, що серед коагулазопозитивних штамів S. aureus 54,2 % були метицилінрезистентними (MRSA); серед коагулазонегативних стафілококів (КНС) було виявлено 13,3 % MRS-CNS S. epidermidis (MRSE) (рис. 1).

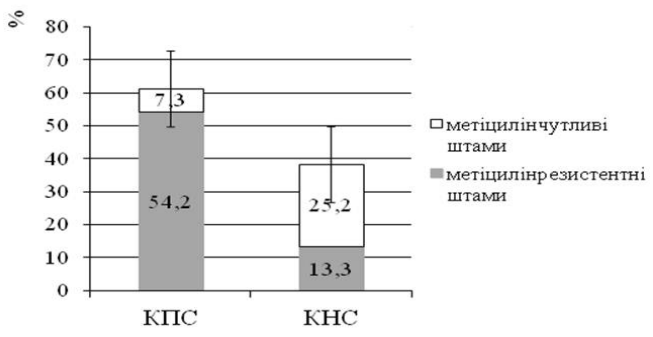

Рис. 1. Частота виявлення метицилінрезистентних стафілококів у асоціації з етіологічним грибковим агентом від пацієнтів з отомікозами

Таблиця 1

Показник постійності стафілококів у структурі мікрофлори хворих на отомікоз

Бактерія-асоціант	Масивність обсіменіння КУО/мл змиву з тампону (первинне обстеження)	Показник постійності (%) у асоціації з									
		C. albicans	C. tropicalis	C. krusei	C. parapsilosis	C. guilliermondii	A. niger	A. fumigates	A. albus	A. flavus	P. citrinum
		n = 18	n = 6	n = 4	n = 3	n = 1	n = 8	n = 4	n = 3	n = 2	n = 2
Staphylococcus spp.	<102 - 3×103	88,9	83,3	75	0	0	62,5	100	66,7	100	0

При порівнянні результатів тестів по вивченню адгезивних властивостей Candida spp., як основного етіологічного агента отомікозів, виділених від пацієнтів з отомікозами були отримані результати наведені у таблиці 2.

Проведені дослідження по визначенню адгезивних властивостей, показали що серед Candida spp. виділених від пацієнтів з отомікозами домінували високоадгезивні штами (табл. 2), при чому вони були виділені у асоціації з кількісно значущими (> lg

Таблиця 2

Розподіл Candida spp., виділених від пацієнтів з отомікозами, в залежності від адгезивних властивостей та бактерій-асоціантів

Candida spp., виділені у асоціації зі стафілококами:	Ступінь прояву адгезивних властивостей Candida spp.		
	висока	середня	низька
	кількість виділених штамів (%)		
MRSA* S. aureus (n = 10)	70,0	20,0	10,0
MRSE** S. epidermidis (n = 2)	50,0	50,0	0
метіцилінчутливі S. aureus (n = 11)	36,4	45,5	18,1
метіцилінчутливі-КНС (n = 3)	0	33,3	66,7

3±0,2 КУО/мл змиву з тампону) метицилінрезистентними штамами стафілококів.

Тож, на наш погляд, при розгляді питання, пов’язаного з патогенезом грибкових уражень та їх лікуванні, необхідно враховувати не тільки кількісний та якісний склад умовно-патогенної мікробіоти, але й чутливість даної асоціативної мікробіоти до антибактеріальних препаратів. Це пов’язано з тим, що таксономічна структура збудників інфекційних захворювань та їх чутливість до антимікробних препаратів з часом зазнають змін, що зумовлює нагальну необхідність постійного слідкування за ними та їх біологічними властивостями.

Висновки:

1. Епідеміологічно значущим агентом отомікозу виступають гриби роду Candida (62,7 %), домінуючим видом серед яких були C. albicans, частота їх виділення складала 35,3 %. На другому місці, за частотою виділення були Aspergillus spp. – 33,3 %; на третьому Penicillum spp. – 4,0 %.

2. На тлі розвитку отомікозу відбувається порушення кількісного та якісного складу мікрофлори даного біолокусу: ступінь адгезії грибів, виділених від пацієнтів з отомікозами, має високу кореляцію з видовим складом та ступенем вірулентності асоціативних Staphylococcus spp.: серед Candida spp., які були виділені у асоціації з MRSA , домінували високоадгезивні штами (75,0 %).

Література

1. *Аравийский Р.А.* Диагностика микозов. / Р. А. Аравийский, Климко, Н. В. Васильева // Пособие для врачей. С–Пб, 2004. – 185 с.

2. *Безшапочний С. Б.* Морфофункціональні зміни сірчаних залоз при їх запальних процесах, викликаних грибами роду Aspergillus та Candida / С. Б. Безшапочний, С. В. Зачепило // ЖВНГХ. – № 5. ¬– 2004. – С. 102.

3. *Киселев А. Б.* Наш опыт противогрибковой терапии кандидозов наружного уха / А. Б. Киселев, В. А. Чаукина // Российская оториноларингология. – 2009. – № 3. – С. 64 – 67.

4. *Лев Н. А.* Микоз послеоперационной полости среднего уха / Н. А. Лев // Автореф.канд.дисс. Львов. – 1968. – 21 с.

5. *Чернишова Л. І.* Кандидозна інфекція у дітей / Л. І. Чернишова, Д. В Самарін. – Вінниця: Нова Книга, 2006. – 168 с.

6. *Kaur R.* Otomycosis: a clinicomycologic study / N. Mittal, M. Kakkar et.al. // Ear Nose Throat J. – 2000. – № 79. – P. 606 – 609.

7. *Loh K. S.* Otitis externa the clinical pattern in a tertiary institution in Singapore. / K. S. Loh, K. K. Tan, G. Kumarasinghe et.al. // Ann Acad Med Singapore. – 1998. – № 27(2). – P. 215 – 218.

8. *Maher A.* Otomycosis: an experimental evaluation of six antimycotic agents. / A. Bassiouny, M. K. Moawad, D. S. Hendawy // J. Laryngol Otol. –1982. – № 96(3). – P. 205 – 213.

9. *Okoye B. C.* Pattern of geriatric otolaryngological diseases in Port Harcourt. / B. C. Okoye, L. O. Onotai // Niger J Med. – 2007. – № 16 (3). – P. 239 – 241.

10. *Richardson M. D.* Fungal infection : diagnosis and management / M. D. Richardson, D. W. Warcock. – 2nd edn. – Oxford: Blackwell Science, 1997. – 352 p.

11. *Zaror L. A* case of'primary nasal chromoblastomycosis. / O. Fischman, C. A. Pereira, R. G. Felipe, L. C. Gregyrio, A. Castelo // Mykosen –1987. – № 30 (10). – P. 468 – 471.

12. Zelia Braz Vieira da Silva Pontes. Otomycosis: a retrospective study / Zelia Braz Vieira da Silva Pontes // Braz. j.otorhinolaiyngol, 2009. – Vol.75. – № 3. – P. 138 – 141.

УДК: 617.7 – 007.681 – 036.13 – 085.83/838

CLINICAL EFFECTIVENESS OF THE CONTEMPORARY REHABILITATION SYSTEM FOR PATIENTS WITH A PRIMARY OPEN-ANGLE GLAUCOMA

КЛІНІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ХВОРИХ НА ПЕРВИННУ ВІДКРИТОКУТОВУ ГЛАУКОМУ

Mishenin A.
Senior academic of the department of medical labour, psychophysiology and medical ecology of the P.L. Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education

Varyvonchyk D.
Head of the department of medical labour, psychophysiology and medical ecology of the P.L. Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education, M.D., professor
P.Shupik National medical academy of post-graduate education
Institute of Labor medicine of NAMS of Ukraine

Мішенін А.Б.
Старший викладач кафедри медицини праці, психофізіології та медичної екології НМАПО імені П.Л. Шупика

Варивончик Д.В.
Завідувач кафедри медицини праці, психофізіології та медичної екології НМАПО імені П.Л. Шупика, доктор мед.наук, професор
вул. Саксаганського 75, кафедра медицини праці, психофізіології та медичної екології, Київ, Україна, 01033

Positive effects that concluded the medical rehabilitation measures taken were detected among the research group of primary open-angle glaucoma (POAG) patients, compared to the control group: (1) partial recovery of visual functions, deceleration and stabilization of morphological changes, that are symptomatic for glaucomatous optic neuropathy, (2) leveling of key administrable risk factors of POAG emergence and expansion.
Key words: glaucoma, medical rehabilitation, clinical effect, risk factors.

Встановлено, що серед хворих на первинну відкритокутову глаукому (ПВКГ) у груп дослідження, при порівнянні із групою контролю, спостерігались позитивні ефекти від реалізованих заходів медичної реабілітації: (1) часткове відновлення зорових функцій та гальмування й стабілізація морфологічних змін, які є проявом глаукомної оптичної нейропатії; (2) нівелювання ключових керованих факторів ризику виникнення та прогресування ПВКГ.
Ключові слова: глаукома, медична реабілітація, клінічний ефект, фактори ризику.

Вступ. Глаукома є однією з домінуючих причин необоротної сліпоти і інвалідності, пов'язаної з патологією органа зору, що обумовлює її велике медико-соціальне значення, і необхідність вдосконалення заходів, спрямованих на збереження зору, попередження інвалідизації та медико-соціальну реабілітацію численного контингенту таких хворих. Соціальний збиток, який приносить ця патологія, не обмежується тільки інвалідністю. Глаукома призводить до втрати або зниження кваліфікації багатьох хворих, кількість яких значно перевищує число інвалідів внаслідок цього захворювання [2, 6].

Не зважаючи на значні досягнення у діагностиці й лікуванні хворих на глаукоми, актуальним залишається пошук нових способів та методів реабілітації хворих на цю патологію, особливо пацієнтів, у яких спостерігається значна втрата зорових функцій, що негативно відображається на якості та способі їх життя.

За визначенням ВООЗ реабілітація – це комбіноване і координоване використання медичних і соціальних заходів, навчання і професійної підготовки або перепідготовки, на меті якої є забезпечення хворому найбільш високий можливих для нього рівень функціональної активності [5]. На сучасному етапі розвитку медичної науки реабілітація є системою наукових знань і методів, реалізація яких здійснюється на основі мультидисциплінарного підходу в

умовах спеціалізованих медичних закладів різних етапів надання медичної допомоги хворому (стаціонар, поліклініка, санаторно-курортний заклад, реабілітаційний центр тощо) [3–5].

Враховуючи вищезазначене нами науково обґрунтована система медичної реабілітації хворих на первинну відкритокутову глаукому (ПВКГ) [1], відповідно актуальним стало визначення її клінічної ефективності, що і обумовило актуальність даного дослідження.

Метою дослідження було – оцінити клінічну ефективність системи медичної реабілітації хворих на первинну відкритокутову глаукому.

Матеріали та методи. Проведено клінічне (офтальмологічне) спостереження за морфо-функціональним станом органа зору хворих на первинну відкритокутову глаукому (ПВКГ).

Особливістю організації медичної реабілітації хворих на ПВКГ є поєднання: медичного спостереження за перебігом захворювання лікарем-офтальмологом; проведення постійної базисної фармакотерапії (за клінічними показаннями); ранній початок медичної реабілітації у санаторно-курортних умовах, що включають використання методів клімато-, бальнеолікування, фізіотерапії, психотерапії тощо, не менш ніж один раз на 2 роки; проведення курсів профілактичного лікування в амбулаторно-поліклінічних умовах, що включають фармакотерапію та фізіотерапевтичне лікування, не менш ніж один раз на 6 міс.; відвідування хворим центру соціально-психологічної підтримки (за потребою), із частотою, що визначена індивідуальною потребою хворого.

Для дослідження всі хворі були розподілені на три групи (п’ять підгруп), в залежності від стадії захворювання та використаних методів медичної реабілітації:

– I група (група дослідження) – хворі на ПВКГ, яким впродовж 2-х років спостереження проводилась базова фармакотерапія (ФТ) антиглаукомними препаратами (I чи II лінії, відповідно до клінічних показань) та здійснювались заходи медичної реабілітації (МР). У цій групі хворі розподілились на дві підгрупи, в залежності від стадії їх захворювання: ІА – із I стадією; ІБ – із II та III стадіями.

– II група (група дослідження) – хворі на ПВКГ із II та III стадіями, яким проведено хірургічне лікування глаукоми та яким впродовж 2-х років здійснювались заходи медичної реабілітації (МР).

– III група (група контролю) – хворі на ПВКГ, яким впродовж 2-х років спостереження проводилась лише базова фармакотерапія (ФТ) антиглаукомними препаратами (I чи II лінії, відповідно до клінічних показань). У цій групі хворі розподілились на дві підгрупи, в залежності від стадії їх захворювання: IIIА – із I стадією; IIIБ – із II та III стадіями.

Між групами проводилось порівняння: група спостереження ІА – до групи контролю IIIА; група ІБ – до групи IIIБ; група II – до групи IIIБ.

Спостереження за представниками груп дослідження проводилось у терміни – 1 міс. (серед 2506 хворих на ПВКГ) та 6, 12, 24 міс. (300 хворих), шляхом об’єктивного контролю за наступними індикаторними показниками: центральна гострота зору (ЦГЗ); внутрішньоочний тиск (ВОТ); назальна межа поля зору (НПЗ) та площа сумарного поля зору (СПЗ) по 8-ми осях; площа парацентральної скотоми Б’єрума (СБ); об’єм екскавації диска зорового нерву (ОЕДЗН); товщини шару нервових клітин сітківки (ТШНК). Визначалась у групах дослідження наявність керованих факторів ризику виникнення ПВКГ. Інтегральна оцінка клінічної ефективності заходів медичної реабілітації хворих на ПВКГ проводилось когортним епідеміологічним аналізом із розрахунком показника відношення шансів (OR), відповідно до загальновизнаної методики.

Результати та їх обговорення. *Рання клінічна ефективність.* Дослідженням встановлено, що функціональні показники органу зору змінилися таким чином:

– нормалізація офтальмотонуса (ВОТ за Маклаковим) – серед 98,9 % пролікованих, найбільш виражено у групі пацієнтів з II–III стадіями ПВКГ, що знаходяться на базисній фармакотерапії (99,1 %) і після хірургічного лікування в ранні (99,1 %) та пізні (100,0 %) терміни (p <0,05);

– розширення периферичних полів зору – 68,3% хворих, найбільш виражено у групі пацієнтів з II–III стадіями ПВКГ після хірургічного лікування в ранні терміни (78,3 %) (p <0,05);

– підвищення гостроти зору – 66,1 %, найбільш виражено у групі пацієнтів з I стадією глаукоми (79,0 %) (p <0,05) і з II–III стадіями глаукоми після хірургічного лікування в ранні строки (78,1%) (табл. 1).

Із пацієнтів з ПВКГ, що перебували на санаторно-курортному лікуванні за період 2000–2008 р.р. із значним поліпшенням виписано – 17,7% пролікованих, з поліпшенням – 82,3 %, при цьому пацієнтів з клінічним погіршенням перебігу патології – не було. При порівнянні клінічних результатів лікування пацієнтів у різних клінічних групах дослідження визначено, що найкращі результати відзначалися у пацієнтів з ПВКГ II–III стадії у ранні терміни після оперативного лікування («значне покращення» спостерігалося серед 31,1±1,7 % пацієнтів, p <0,01) (табл. 2).

При порівнянні результатів лікування пацієнтів на ПВКГ в санаторно-курортних умовах курорту Одеса і на інших курортах (Нальчик, Усть-Качка, Кисловодськ, Дарасун, курорти чорноморського узбережжя Кубані), встановлено, за даними динаміки функціональних показників органа зору лікування на курорті Одеса має високу клінічну ефективність, яке за своєю ефективністю є однаковим із лікуванням в курортних умовах Росії (табл. 2).

Таким чином, проведеним дослідженням встановлено високу клінічну ефективність лікування пацієнтів з ПВКГ в санаторно-курортних умовах, з найкращими результатами серед пацієнтів з I та II і III стадією патологічного процесу, в ранні терміни після хірургічного лікування.

Віддалена клінічна ефективність. Визначено, що реалізація впродовж 2-х років комплексу медичної реабілітації серед 300 хворих на ПВКГ дозволила визначити, що у них достовірно, по відношенню до групи контролю, відбувається підвищення центральної гостроти зору (із максимальною сфероциліндричною корекцією) (ЦГЗ). Найбільше та тривале збільшення показників ЦГЗ спостерігається серед хворих ІА (45,0 – 35,0 % до початкових показників) та III (35,0 – 21,0 %) груп дослідження і дещо менше – у ІБ групі (28,0–19,0 %) (p<0,05). У всіх групах дослідження показники ЦГЗ підвищуються після завершення санаторно-курортного лікування і підтримуються на високому рівні впродовж 24 місяців спостереження. На відміну від групи контролю (IIIА/Б), де спостерігається зниження показників ЦГЗ (до -4,0 %, -6,0 %).

В групі дослідження під впливом комплексу медичної реабілітації серед хворих на ПВКГ достовірно, по відношенню до групи контролю, відбувається зниження тривале зниження показників тонометричного внутрішньоочного тиску за Маклаковим (ВОТ), яке досягає показників «тиску цілі». Найбільш виражене та тривале зниження показників ВОТ спостерігається серед хворих ІБ групи (-13,0 – -15,7 % до початкових показників), а також і серед груп ІА (-12,0 – -14,3 %) та II (-11,0 – -12,0 %) (p<0,05). У всіх групах дослідження показники ВОТ знижуються і підтримуються на оптимальному рівні впродовж 24 місяців спостереження. На відміну від групи контролю (IIIА/Б), де спостерігається зниження показників ВОТ до 24 місяці не виражено (до -5,1 – -5,7 %).

У спостереженні відмічене, що в групі дослідження під впливом

Таблиця 1

Порівняння динаміки функціональних показників органа зору та клінічної ефективності серед хворих на первинну відкритокутову глаукому (ПВКГ)

Групи хворих	Всього хворих (осіб)	Динаміка функціональних показників (% хворих)			Клінічна ефективність (% хворих)		
		Нормалізація ВОТ	Розширення периферичних полів зору	Підвищення гостроти зору	«Значне покращення»	«Покращення»	p
ПВКГ I ст. – фармакотерапія	105	90,5±2,9	–	79,0±4,0	17,1±3,7	73,3±3,7	<0,05
ПВКГ II–III ст. – фармакотерапія	570	99,1±0,4	68,6±1,9	60,0±2,0	11,9±1,3	88,1±1,3	<0,01
ПВКГ II–III ст. – рані терміни після хірургічного лікування	745	98,9±0,4	78,3±1,5	78,1±1,5	31,1±1,7	69,0±1,7	<0,01
ПВКГ II–III ст. – пізні терміни після хірургічного лікування	1086	100,0	68,9±1,4	60,5±1,5	12,6±1,0	87,4±1,0	<0,001

Таблиця 2

Порівняння динаміки функціональних показників органа зору у хворих на глаукому, після лікування в санаторно-курортних умовах

Проведені дослідження		% хворих		
		Нормалізація ВОТ	Розширення периферичних полів зору	Підвищення гостроти зору
Тюриков Ю.А., 1964	Курорт Нальчик	43,0	24,0	76,0
Марсов П. Е., 1967	Усть-Качка	72,2	56,4	49,1
Маяченкова Е. В., 1969	Курорт Кисловодськ	84,3	48,4	51,6
Днепровская А. И., 1972	Курорт Дарасун	68,9	59,1	78,3
Аксенов Г.И., 2008	Курорти чорноморського побережжя Кубані	72,1	64,1	100,0
Власне дослідження	***Курорт Одеса***	***54,4–78,3***	***57,0–79,0***	***90,5–100,0***

заходів медичної реабілітації серед хворих на ПВКГ достовірно, по відношенню до групи контролю, відбувається розширення сумарного поля зору (СПЗ), за даними динамічної периметрії. Найбільше виражене та тривале розширення СПЗ спостерігається серед хворих IA групи (25,6 – 28,1 % до початкових показників), а дещо менше серед хворих груп IБ (18,0 – 21,2 %) та II (17,1 – 19,0 %) (p<0,05). У всіх групах дослідження показники СПЗ знижуються і підтримуються на оптимальному рівні впродовж 24 місяців спостереження. На відміну від групи контролю (IIIA/Б), де спостерігається незначне розширення СПЗ до 24 місяці не виражено (до 5,0 – 9,1 %).

У спостереженні відмічене, що в групі дослідження під впливом заходів медичної реабілітації серед хворих на ПВКГ достовірно, по відношенню до групи контролю, відбувається розширення сумарного поля зору (НПЗ), за даними динамічної периметрії. Найбільше виражене та тривале розширення СПЗ спостерігається серед хворих IБ групи (19,9 – 20,1 % до початкових показників) та II групи (18,7 – 21,0 % до початкових показників) (p<0,05). У всіх групах дослідження показники НПЗ знижуються і підтримуються на оптимальному рівні впродовж 24 місяців спостереження. На відміну від групи контролю (IIIБ), де спостерігається незначне розширення НПЗ до 24 місяці не виражено (до 5,8 – 7,0 %).

За даними квантитативної статичної периметрії під впливом заходів медичної реабілітації впродовж 24 місяців відбувається зменшення площі парацентральної скотоми Б'єрума (СБ) в групах

дослідження ІБ, ІІ (-3,0 – -8,0 % до початкових показників), по відношенню до групи контролю (p<0,05). В групі контролю (ІІІБ) відбувається повільне збільшення площі СБ (1,1 – 5,5 %) (p<0,05).

Також серед хворих на ПВКГ груп дослідження ІБ та ІІ впродовж 24 місяців визначено значне гальмування збільшення об’єму екскавації диску зорового нерву (ОЕДЗН) (1,1 – 2,5 % до початкових показників), яке є достовірним по відношенню до групи контролю ІІІБ (1,7 – 4,0 %) (p<0,05).

Аналогічні позитивні зміни відбуваються впродовж 24 місяців спостереження і серед групи дослідження хворих на ПВКГ, щодо показників товщини шару нервових клітин сітківки (ТШНК). Серед цих хворих спостерігається достовірне гальмування втрати ТШНК (-1,0 – -3,9 % до початкових показників), яке більш виражене в групі ІБ (p<0,05). А відміну у групі контролю ІІІБ спостерігається більш прогресивна втрата ТШНК (-3,9 – -8,1 %) (p<0,05).

Таким чином, дослідженням визначено, що впродовж 24 місяців спостереження серед хворих на ПВКГ, які отримують медичну допомогу, із включенням до неї заходів медичної реабілітації, спостерігаються позитивні клінічні функціонально-морфологічні зміни, які характеризуються наступними стабільними змінами:

– підвищенням центральної гостроти зору;

– зниженням внутрішньоочного тиску, який досягає «тиску цілі»;

– розширенням площі сумарних периферичних та межі назального полів зору, регресом парацентральної скотоми Б’єрума;

– гальмуванням збільшення об’єму екскавації диску зорового нерву та втрати товщини шару нервових клітин сітківки.

Все вищенаведене свідчить про нормалізацію гідродинаміки хворого ока, припинення у ньому компресії сітківки та зорового нерву, відновлення функціонування нейронного компоненту зорового аналізатора, які ведуть до частково відновлення зорових функцій.

Ступень та тривалість розвитку позитивних змін в хворому на ПВКГ оці визначається стадією патологічного процесу (найкращі результати спостерігаються при І стадії патологічного процесу) та використання базової терапії ПВКГ (найкращі результати в ІІ групі, після хірургічного лікування). На нашу думку функціональна реабілітація зорових функцій визначається:

– ступенем безповоротної втрати нервових елементів зорового аналізатору (яка максимально спостерігалась серед досліджених хворих на ІІІ стадію ПВКГ);

– можливістю прихованого та короткочасного циркадного підвищення ВОТ у хворих, що знаходились на базисній фармакотерапії антиглаукоматозними препаратами (хворі групи ІБ), у нічний час чи при порушенні режимів терапії;

– наявністю та індивідуальною виваженістю факторів ризику ПВКГ.

Таким чином, проведеним дослідженням встановлено, що серед хворих на ПВКГ груп дослідження (ІА, ІБ, ІІ), у порівнянні із групою контролю (ІІІ А, ІІІБ) спостерігались позитивні ефекти від реалізованих заходів медичної реабілітації у всіх групах дослідження, а саме - часткове відновлення зорових функцій та гальмування й стабілізація морфологічних змін, які є проявом глаукомної нейропатії (за показниками відношення шансів – OR):

– збільшення центральної гостроти зору (1,4–3,7);

– зниження внутрішньоочного тиску та його стабілізація на рівні «тиску цілі» (1,8–2,5);

– розширення площі сумарного поля зору (2,2–3,5) та його назальної межі (2,0–3,1);

– зменшення площі парацентральної скотоми Б’єрума (1,6–1,7);

– призупинення збільшення об’єму екскавації ДЗН (1,9–2,3) та стабілізація товщини шару нервових клітин сітківки (1,6–3,0) (p<0,05) (табл. 3).

Динаміка керованих факторів ризику ПВКГ. Враховуючи, що фактори ризику виникнення ПВКГ лежать в основі формування патогенетичних механізмів цієї патології і її прогресування з часом, вплив на них може розглядатись як один із дієвих напрямків у альтернативному управлінні глаукомою та від яких залежить індивідуалізація лікування хворих на цю патологію.

Під час реалізації заходів медичної реабілітації вплив на керовані фактори ризику ПВКГ здійснювались шляхом:

1) профілактичної освіти серед пацієнтів щодо ролі у перебігу глаукоми – тютюнокуріння та зловживання спиртними напоями, особливостей харчування, в також мотивування на соціально-психологічної підтримки щодо призупинення шкідливих звичок та навчання здоровому способу життя хворих;

2) соціально-психологічної підтримки позбавлення тютюнокуріння та зловживання алкогольних напоїв;

3) забезпечення санаторно-курортного, фізіотерапевтичного, дієтотерапевтичного лікування супутньої патології, передусім атеросклерозу, артеріальної гіпертензії та цукрового діабету ІІ типу (порушення толерантності глюкози).

Проведеним дослідженням визначено, що під впливом заходів профілактичної освіти та соціально-психологічної підтримки у групах дослідження (ІА, ІБ, ІІ) вдалось достовірно зменшити кількість курців-чоловіків, хворих на ПВКГ, серед яких цей фактор ризику знизився через 24 місяці з 72,3 % осіб до 60,7 % (p<0,05). При цьому також знизився показник «індекс курця» серед осіб, що продовжили тютюнокуріння, з 57,8 до 44,5 пачок на рік (p<0,05). Позитивної динаміки для цих показників серед хворих на ПВКГ групи контролю (ІІІ) – не спостерігався.

Також в групах дослідження (ІА, ІБ, ІІ) спостерігалось зниження частоти зловживання алкоголем серед осіб чоловічої статі (за чистим етанолом >30 г/добу) з 45,1 % хворих до 29,0 % (p<0,05). Позитивної динаміки для цього показника серед хворих на ПВКГ групи контролю (ІІІ) – не спостерігалось.

Також під впливом реалізованих заходів профілактичної освіти серед хворих на ПВКГ групи дослідження (ІА. ІБ, ІІ) впродовж 24 місяців спостереження достовірно змінились стереотипи харчування: зменшилось добове вживання тваринних жирів (з 85,1 до 25,6 г/добу), збільшилось вживання рослинних жирів (з 15,8 до 48,0 г/добу), зросле споживання свіжих фруктів, ягід (з 109,1 до 175,3 г/добу) та овочів (крім картоплі) (з 245,0 до 365,0 г/добу) (p<0,05). Позитивні зміни стереотипів харчування в групі контролю (ІІІ) – не спостерігались.

Таким чином, у групі дослідження хворих на ПВКГ вдалось досягти позитивної зміни способу життя за рахунок зменшення впливу таких факторів ризику патології як – тютюнокуріння, зловживання алкогольними напоями.

Разом із зміною стереотипів харчування (зменшення споживання тваринних жирів. збільшити – рослинних жирів, овочів, свіжих фруктів і ягід, та використанням методів санаторно-курортного та фізіотерапевтичного лікування вдалось ефективно вплинути на соматичну патологію, яка фактором високого ризику виникнення та прогресування ПВКГ.

Так серед хворих на ПВКГ груп дослідження (ІА, ІБ, ІІ) впродовж 24 місяців спостереження вдалось ефективно знизити показники загального холестерину в сироватці крові (з 7,0 до 5,5 ммоль/л), підвисити концентрацію ліпопротеїдів високої щільності (з 0,9 до 1,5 ммоль/л) та знизити коефіцієнт атерогенності (за А.М. Клімовим) (з 4,5 до 3,5 од.), що дозволяє говорити про нормалізацію

Таблиця 3

Відношення шансів (OR) ключових показників ефективності медичної реабілітації хворих на первинну відкритокутову глаукому

	Групи дослідження через 12 міс. після початку медичної реабілітації		
Показники ефективності	IA	IБ	II
Морфо-функціональні показники органа зору, індикаторні для ПВКГ			
Гострота зору – збільшення	3,7	1,7	1,4
Рівень ВТО за Маклаковим – зниження	2,5	2,3	1,8
Площа сумарного поля зору – розширення	3,5	2,5	2,2
Назальна межа поля зору – розширення	3,1	2,1	2,0
Площа пара центральної скотоми Б'єрума – зменшення	–	1,7	1,6
Об'єм екскавації ДЗН – стабілізація	–	2,3	1,9
Товщина шару нервових клітин сітківки – стабілізація	–	3,0	1,6
Ключові керовані фактори ризику ПВКГ			
Частота тютюнокуріння – зменшення	1,3		
Індекс курця – зменшення	1,4		
Зловживання алкогольними напоями – зменшення	1,6		
Вживання тваринних жирів – зменшення	2,5		
Рівень загального холестерину крові – зменшення	1,3		
Рівень коефіцієнта антерогенності крові – зменшення	1,2		
Некомпенсована артеріальна гіпертензія – зменшення	3,1		
Некомпенсований цукровий діабет II типу – зменшення	2,4		

ліпідного обміну, який загальмував прогресування атеросклеротичного процесу у хворих ($p<0,05$). Аналогічної динаміки біохімічних показників ліпідного обміну серед хворих групи контролю (III) – не спостерігалось.

Також серед хворих на ПВКГ групи дослідження (IA, IБ, II) за 24 місяці спостереження знизилась частота некомпенсованих соматичних станів: артеріальної гіпертензії (з 48,1 до 14,2 % хворих), цукрового діабету II типу (з 3,0 до 0,5 % хворих) ($p<0,05$). Вираженої динаміки цих показників серед хворих групи контролю (III) – не спостерігалось.

Таким чином, проведеним дослідженням встановлено, що серед хворих на ПВКГ груп дослідження (IA, IБ, II), у порівнянні із групою контролю (III А, IIIБ) спостерігались позитивні ефекти від реалізованих заходів медичної реабілітації у всіх групах дослідження, а саме – нівелювання ключових керованих факторів ризику виникнення та прогресування ПВКГ (за показниками відношення шансів – OR):

– позбавлення хворих шкідливих звичок – призупинення та зменшення тютюнокуріння (1,3–1,4), зменшення вживання алкогольних напоїв (1,6);

– зміна та нормалізація харчування – зменшення вживання тваринних жирів (2,5);

– нормалізація ліпідного обміну – зменшення рівнів загального холестерину крові (1,3), коефіцієнту антерогенності (1,2);

– компенсація соматичної патології – артеріальної гіпертензії (3,1), цукрового діабету II типу (2,4) ($p<0,05$) (табл. 3).

Висновки. Таким чином, проведеним дослідженням встановлено, що серед хворих на ПВКГ груп дослідження (IA, IБ, II) порівняно з групами контролю (III А, IIIБ) спостерігались позитивні ефекти від реалізованих заходів медичної реабілітації у всіх групах дослідження, а саме:

1. Часткове відновлення зорових функцій та гальмування і стабілізація морфологічних змін, які є проявом глаукомної нейропатії (за показниками відношення шансів – OR):

– збільшення центральної гостроти зору (1,4-3,7);

– зниження внутрішньоочного тиску та його стабілізація на рівні «тиску цілі» (1,8-2,5);

– розширення площі сумарного поля зору (2,2-3,5) та його назальної межі (2,0-3,1);

– зменшення площі парацентральної скотоми Б'єрума (1,6-1,7);

– призупинення збільшення об'єму екскавації ДЗН (1,9-2,3) та стабілізація товщини шару нервових клітин сітківки (1,6-3,0) ($p<0,05$).

2. Невілювання ключових керованих факторів ризику виникнення та прогресування ПВКГ:

– позбавлення хворих шкідливих звичок – призупинення та зменшення тютюнокуріння (1,3-1,4), зменшення вживання алкогольних напоїв (1,6);

– зміна та нормалізація харчування – зменшення вживання тваринних жирів (2,5);

– нормалізація ліпідного обміну – зменшення рівнів загального холестерину крові (1,3), коефіцієнту антерогенності (1,2);

– компенсація соматичної патології – артеріальної гіпертензії (3,1), цукрового діабету II типу (2,4).

3. Позитивний вплив на медико-соціальні фактори:

– підвищення якості життя (1,1–1,2) та якості зору (1,1);

– покращення психопатологічного профілю – зменшення проявів синдрому депресії (1,4);

– підвищення прихильності хворих до лікування (1,7).

Проведеним дослідженням також встановлено високу клінічну ефективність лікування пацієнтів з ПВКГ в санаторно-курортних умовах, з найкращими результатами серед пацієнтів з I та II і III стадією патологічного процесу. Доведена також і ефективність лікування хворих на ПВКГ у ранні терміни після хірургічного лікування.

Результати проведеного дослідження свідчать про високу клінічну та медико-соціальну ефективність запропонованої системи медичної реабілітації хворих на первинну відкритокутову глаукому.

Література

1. *Варивончик Д.В.* Лікування та реабілітація хворих на глаукому в умовах санаторно-курортних закладів / Д.В. Варивончик, А.Б. Мішенін // Соціальні аспекти попередження сліпоти, організація медичної допомоги та реабілітації хворих на глаукому / За ред. Н. В. Пасєчнікової. – К.: ТОВ «Доктор-Медіа», 2009. – С. 93–102.

2. *Конах В. Н.* Анализ структуры заболеваемости глаукомой по данным Киевского городского глаукомного диспансера / В. Н. Конах // Матер. 1-ї міжнар. конф. : Сучасні аспекти судинно-ендокринних захворювань органу зору : Діагностика, профілактика, засоби лікування. – К., 2000. – С. 50.

3. Медична реабілітація в санаторно-курортних закладах ЗАТ "Укрпрофоздоровниця" / Ред.: Е. О. Колесник. – К. : Купріянова, 2005. – 304 с.

4. Медична та соціальна реабілітація / Заг. ред.: І. Р. Мисула, Л. О. Вакуленко. – Т. : ТДМУ "Укрмедкнига", 2005. – 402 с L35

5. Предупреждение инвалидности и реабилитация / ВОЗ. – Женева: ВОЗ, 1983. – 32 с.

6. *Чумаева Е.А.* Комплексная оценка распространенности глаукомы / Е.А. Чумаева, Е.С. Либман // Мед.-соц. экспертиза и реабилитация. – 2000. – №2. – С. 24–26.

УДК 616.1-06:616.379-008.64]-037-07:616.633

URINE ALBUMIN-CREATININE RATIO AND GLOMERULAR FILTRATION RATE AS RISK FACTORS OF CARDIOVASCULAR DISEASE IN PATIENTS WITH TYPE 2 DIABETES

СПІВВІДНОШЕННЯ АЛЬБУМІН-КРЕАТИНІН СЕЧІ ТА ШВИДКІСТЬ КЛУБОЧКОВОЇ ФІЛЬТРАЦІЇ ЯК ФАКТОРИ РИЗИКУ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ ПАТОЛОГІЇ У ХВОРИХ З ЦУКРОВИМ ДІАБЕТОМ 2 ТИПУ

Tkachenko V.I.
Department of Family Medicine, Associate professor, MD, PhD
Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education
Dorogozhytska 9, Kyiv, Ukraine, 04112

Ткаченко В.І.
Кафедра сімейної медицини, доцент, к.мед.н.
Національна медична академія післядипломної освіти і мені П.Л. Шупика
Дорогожицька 9, Київ, Україна, 04112

Summary. This article presents the results of the research, the purpose of which was to determine the impact of subnormal levels of UACR and eGFR and other risk factors on the thickness of carotid intima-media (TCIM) and the cardiovascular system in patients with type 2 diabetes. Materials and methods. The 61 patients with type 2 diabetes and 40 patients without diabetes and diagnosed cardiovascular disease (CVD) participated in the study. The annual recommended monitoring of indicators, echocardiography, carotid ultrasonography were conducted to the patients. Statistical analysis - Excel, SPSS. The results showed correlation of subnormal levels UACR and eGFR with ejection fraction and TCIM in diabetes, which were significantly higher than indexes in patients without diabetes, it confirms their impact on the development of CVD regardless of the level of glycemia. The both groups of patients had other risk factors such as high BMI, dislipidemia, high normal levels of CRP, uric acid, which also have a correlation with CIM. The presence of atherosclerotic plaques with a slight TCIM confirmed the high importance of influence of estimated factors at the development and progression of CVD and angiopathy. Conclusion. The importance of subnormal levels of UACR, eGFR in the development of CVD was proved, based on their correlation with ejection fraction, TCIM and the formation of atherosclerotic plaques. Subnormal levels of CRP, uric acid lead to cardio-vascular changes. The beginning active prevention measures at normal high levels of these indicators is need.
Keywords: high normal levels of indicators, urine albumin creatinine ratio, carotid intima-media thickness, diabetes mellitus, cardiovascular risk

Резюме. В роботі представлені результати власного дослідження, метою якого стало визначити вплив субнормальних рівнів САКС і ШКФ та інших факторів ризику на товщину комплексу інтима-медіа (КІМ) та стан серцево-судинної системи у пацієнтів з ЦД 2 типу. Матеріали і методи. В дослідженні приймали участь 61 пацієнт з ЦД 2 типу та 40 пацієнтів без діабету та діагностованих серцево-судиних захворювань (ССЗ). Обстеження включало рекомендований для щорічного моніторингу набір показників, ЕХОКГ, доплерографію судин. Статистичний аналіз - Excel, SPSS. Результати показали наявний у пацієнтів з ЦД кореляційний зв’язок субнормальних рівнів САКС і ШКФ з ФВ та КІМ, незалежно від рівня глікемії, що свідчить про незалежність даних факторів ризику у розвитку ССЗ. Виявлено, що пацієнти обох груп мають інші фактори ризику, а саме надмірну вагу, дисліпідемію, високі нормальні рівні СРП, сечової кислоти, остання також корелювала з КІМ та іншими факторами ризику. Наявність атеросклеротичних бляшок при незначному потовщенні КІМ підтвердило високу значимість впливу даних факторів на розвиток і прогресування ангіопатій і атеросклерозу. Висновок. Доказана значимість субнормальних рівнів САКС і ШКФ у розвитку ССЗ, на підставі їх кореляції з ФВ, КІМ і утворення атеросклеротичних бляшок, незалежно від наявності діабету. Визначено, що субнормальні рівні сечової кислоти і СРП також сприяють розвитку серцево-судинних змін. Існує необхідність

у застосуванні активних заходів профілактики при нормальних високих значеннях даних показників.
Ключові слова: високі нормальні рівні показників, співвідношення альбумін-креатинін сечі, товщина комплексу інтима-медіа, цукровий діабет, серцево-судинний ризик

Введення. Цукровий діабет (ЦД) насьогодні вважається одним найбільш поширених неінфекційних захворювань. За даними Міжнародної Діабетичної Федерації (IDF) чисельність хворих на ЦД в світі станом на 2014 рік становить 382 мільйони населення (8,3%). Прогнозується, що до 2030 року ця цифра підвищиться до 552 мільйонів (9,9% або 1 хворий на ЦД на 10 здорових дорослих), а до 2035 – до 592 мільйонів (10,1%). Наслідки ЦД, саме його ускладнення – мікро- та макроангіопатії, призводять до підвищення втрати працездатності та смертності пацієнтів. Основними причинами смертності пацієнтів з ЦД є нефропатія і серцево-судинні захворювання (ССЗ) [1].

Аналіз літератури. Одним з перших клінічних проявів діабетичної нефропатії у пацієнтів з ЦД вважається поява мікроальбумінурії, прогресування якої призводить до зниження швидкості клубочкової фільтрації (ШКФ), розвитку термінальних стадій хронічної хвороби нирок. У зв’язку з цим дослідження функції нирок відповідно до міжнародних та національних клінічних рекомендацій входить до показників щорічного моніторингу і може здійснюватись методами визначення мікроальбумінурії, ШКФ та визначення співвідношення альбумін-креатинін сечі (САКС) [2-5]. Останній метод вважається найбільш чутливим. Нормальним рівнем САКС вважається показник < 2,5 мг/ммоль у чоловіків, < 3,5 мг/ммоль у жінок; показник більше 3,6-25 мг/ммоль у жінок та більше 2,6-25 мг/ммоль у чоловіків відповідає стадії мікроальбумінурії, більше 25 мг/ммоль – стадії протеїнурії [2, 5-8].

Мікроальбумінурія (МАУ) є не тільки найважливішою ранньою ознакою ураження нирок, але і відображає початкові стадії патології судин (ендотеліальної дисфункції та атеросклерозу) і є самостійним несприятливим предиктором серцево-судинної захворюваності та смертності у пацієнтів незалежно від наявності чи відсутності ЦД [6-10].

У дослідженні DIABHYCAR (2003) достовірно продемонстровано, що виявлення МАУ асоційоване з високим ризиком розвитку серцевої недостатності. Тісний взаємозв'язок між МАУ і серцево-судинною захворюваністю вдавалося виявити навіть при дуже низьких показниках екскреції білка з сечею. Так, у дослідженні COPENHAGEN CITY HEART-3 (K. Klausen et al., 2004) ризик ішемічної хвороби серця і серцево-судинної смерті підвищувався вже при рівні альбумінурії >4,8 мкг/хв (причому незалежно від наявності артеріальної гіпертензії, ЦД і патології нирок), що значно менше загальноприйнятого діагностичного порогу для МАУ (20 мкг/хв). Переконливо доведено, що вже самі невеликі рівні підвищення екскреції альбуміну з сечею достовірно вказують на істотне зростання ризику серцево-судинних ускладнень, в т.ч. фатальних, а перехід МАУ в протеїнурію однозначно вказує на погіршення стану судин і, відповідно, на ще більше збільшення цього ризику [6].

В дослідженні LIFE [11] було показано, що підвищена екскреція білка з сечею чітко асоційована з лівошлуночковою гіпертрофією і серцевою недостатністю причому незалежно від віку, статі, раси, рівня артеріального тиску, наявності ЦД, куріння, рівня креатиніну у крові. Подібні дані були отримані M.H. Olsen et al. (2004), де гіпертрофія міокарда оцінювалася за допомогою ехокардіографії [6, 11-15].

Дослідження HOPE показало, що підвищення САКС на кожні 0,4 мг/ммоль вище норми збільшує ризик серцево-судинних ускладнень на 5,9%, підвищення креатиніну плазми 124-200 мкмоль/л і зниження ШКФ незалежно від інших факторів ризику асоціюється з підвищенням серцево-судинної смертності, інфарктом міокарда чи інсультом на 40% [6, 12, 15]. Декілька епідеміологічних досліджень показали, що підвищення САКС асоціюється з вищою поширеністю ССЗ і ця асоціація спостерігається навіть при низьких рівнях САКС. Відмічено, що пацієнти зі зниженою ШКФ і нормальним САКС мають нижчий ризик ССЗ, ніж пацієнти з підвищеним САКС та нормальною ШКФ. Деякі дослідження показали, що підвищення САКС та зниження ШКФ асоціюється з однаковим ризиком ССЗ, хоча кардіоваскулярна смертність має більш сильний асоціативний зв’язок з САКС [6-15].

Нещодавно встановлено зв'язок мікроальбумінурії з вираженим коронарним атеросклерозом за даними ангіографії [13]. Проведені дослідження серед корейських пацієнтів, американських індіанців показало, що навіть нормальні високі рівні САКС асоціюються з потовщенням комплексу інтима-медіа (КІМ) і є маркером субклінічного каротидного атеросклерозу [16-21], але такі дані малочисельні та асоціація нормальних рівнів САКС і ШКФ з ризиком серцево-судинної патології, особливо при ЦД, залишається мало вивченою.

Постановка проблеми. Прийнято вважати, що підвищення САКС і зниження ШКФ є незалежними факторами, що підвищують ризик ССЗ, але асоціація субнормальних рівнів САКС і ШКФ з ризиком серцево-судинної патології, особливо у пацієнтів з ЦД 2 типу, мало вивчена.

Новизна дослідження - вивчення і встановлення асоціативних зв’язків субнормальних рівнів САКС і ШКФ з товщиною КІМ та іншими факторами ризику серцево-судинної патології у пацієнтів з ЦД.

Мета нашого дослідження – вивчити асоціативні зв’язки субнормальних рівнів САКС і ШКФ з товщиною КІМ та іншими факторами ризику серцево-судинної патології у пацієнтів з ЦД 2 типу.

Матеріали і методи. В дослідженні приймали участь 61 пацієнт з ЦД 2 типу, віком 55,2±1,07 років (жінок - 43(70,5%), чоловіків – 18 (29,5%), тривалість діабету 7,95±0,52 років) без діагностованих макроангіопатій, які отримували лікування цукрознижувальними препаратами (I група). Групу порівняння (II група) склали 40 пацієнтів без цукрового діабету і ССЗ відповідного віку - 51,5±1,57 років, 22 (55%) - жінок та 18 (45%) – чоловіків. Обстеження включало рекомендований міжнародними та національними рекомендаціями для щорічного моніторингу перелік показників: індекс маси тіла (ІМТ), рівень артеріального тиску (АТ), рівень глікозильованого гемоглобіну (HbA1c), показники ліпідограми, дослідження функції нирок (САКС в ранковій порції сечі, розрахункова ШКФ за формулою MDRD). З метою уточнення інших факторів ризику ССЗ, наявності та стадії макросудинних діабетичних ускладнень додатково проводили визначення сечової кислоти, рівнів С-реактивного протеїну (СРП), а також проводили ЕКГ, ЕхоКГ (показники ММЛЖ, ММЛЖ/м2, КДО, КСО, ОТС ЛЖ, Е/А, Е/Е, ФВ) та доплерографію сонних артерій (показники ИМК, PSV, EDV). Статистичний аналіз проводився за допомогою Excell, SPSS.

Результати. Дані проведеного дослідження показали, що у обстежених пацієнтів з ЦД 2 типу спостерігаються достовірно вищі рівні глюкози (9,13±0,46 ммоль/л, p<0,01) і HbA1c (7,59±0,33%, p<0,01), які незначно перевищували рекомендовані цільові значен-

ня (враховуючи індивідуалізований підхід до HbA1c=6,5-7,5%), що свідчить про недостатню компенсацію захворювання, незважаючи на лікування (табл.).

Крім того, у обстежених пацієнтів обох груп виявлено наявність наступних факторів серцево-судинного ризику: надмірна вага (I група - 31,26±0,76 та II група - 29,06±1,03), збільшений обсяг талії (ОТ) у жінок (I група 98,10±2,38 і II група 89,18±5,11, рекомендований у жінок≤88см); перевищення рекомендованих рівнів загального холестерину (I група - 5,24+0,19 ммоль/л при рекомендованому <4,5 ммоль/л; II група - 5,43+0,19 ммоль/л, при рекомендованому класифікацією NCEP <5,2 ммоль/л); підвищення ліпопротеідів низької щільності ЛПНЩ (I група - 3,45±0,16 та II група -3,51±0,18 при рекомендованому рівні < 2,5 ммоль/л). Рівень СРП був в межах норми в обох групах, але вищим за 3 мг/л (I група 4,59±0,77 і II група - 3,79±0,16), що за даними American Heart Association та U.S. Centers for Disease Control and Prevention розцінюється як високий ризик ССЗ [22-24]. Рівень СРП корелював у групі порівняння з рівнем сечової кислоти (r=0,51, p<0,01) та КІМ (r=0,35, p<0,05), що підтверджує його роль у розвитку ССЗ. Рівень сечової кислоти не перевищував рекомендованих норм (для жінок –150-350 мкмоль/л і для чоловіків – 210-420 мкмоль/л), але був достовірно вищим в групі чоловіків II групи і становив 412,11±25,88 мкмоль/л (p<0,05) на відміну від показника у чоловіків I групи з ЦД 2 типу (307,22±16,83 мкмоль/л). Рівень сечової кислоти в групі хворих з ЦД корелював з ОТ (r=0,34, p<0,01), показниками ліпідограми (загальним холестерином r=0,40, p<0,01, тригліцеридами r=0,48, p<0,01, ЛПНЩ r=035, p<0,01, ЛПДНЩ r=048, p<0,01, атерогенним індексом r=0,38, p<0,01), креатиніном крові (r=0,44, p<0,01), сечовиною (r=0,46, p<0,01), ШКФ (r=-033, p<0,01), товщиною КІМ (r=0,25, p<0,01). У пацієнтів без ЦД рівень сечової кислоти корелював також з ОТ (r=0,33, p<0,05), показниками ліпідограми (ТГ r=0,45, p<0,01, ЛПДНЩ r=0,45, p<0,01), креатиніном (r=0,49 p<0,01), сечовиною (r=0,48, p<0,01), СРП (r=0,51, p<0,01), КІМ (r=0,69, p<0,01), КДО (r=0,58 p<0,01), КСО (r=0,65, p<0,01), ІММЛШ (r=0,79, p<0,01), товщиною стінки міокарду лівого шлуночка ТСЛШ (r=0,44, p<0,01), що свідчить про значний вплив даного фактора на розвиток ССЗ (а саме атеросклерозу, гіпертрофії лівого шлуночка, серцевої недостатності) незалежно від наявності ЦД.

При цьому показник САКС у ранковій сечі в групі з ЦД 2 типу становив 2,29±0,52 мг/ммоль (у жінок - 2,47±0,69 мг/ммоль, у чоловіків -1,86±0,60мг/ммоль) і хоча відповідав межам норми (< 2,5 мг/ммоль у чоловіків, < 3,5 мг/ммоль у жінок), але був достовірно вищим, ніж у пацієнтів групи порівняння, як в цілому (1,06±0,17 мг/ммоль, p<0,05), так і серед пацієнтів жіночої статі зокрема (1,02±0,24 мг/ммоль, p<0,05), що як відомо є маркером початкових діабетичних змін судин гломерулярних клубочків, мікроангіопатій, зокрема діабетичної нефропатії. Відомо, що показник САКС є також маркером ендотеліальної дисфункції, атеросклерозу і серцево-судинних ускладнень, і свідчить відповідно про початок серцево-судинних змін (макроангіопатій). У хворих на ЦД нами визначений кореляційний зв'язок САКС з рівнем калію (r=025, p<0,05) та альбуміну крові (r=0,76, p<0,01), КСО (r=0,27, p<0,05) ФВ (r=0,32, p<0,05), товщиною КІМ (r=0,38, p<0,01), і не виявлена кореляція САКС з показниками глікемічного котролю, що свідчить про незалежність даного фактора у розвитку ангіопатій. У пацієнтів без діабету САКС корелювала з товщиною КІМ (r=0,73, p<0,01), масою міокарда лівого шлуночка ММЛШ (r=0,66, p<0,01), ОТС ЛШ (r=0,74, p<0,01). Отримані нами достовірні дані підтверджують інформативність, незалежність та значимість навіть нормальних високих рівнів САКС у діагностиці ангіопатій у хворих з ЦД, їх зв'язок з показниками серцевої діяльності, зокрема лівого шлуночка [16-21].

ШКФ при цьому була незначно зниженою (за класифікацією DOQI, 2002), як у пацієнтів з ЦД 2 типу, так і в групі порівняння, що говорить про вплив на зміни даного показника інших факторів. Нами виявлена достовірна кореляція ШКФ у пацієнтів з ЦД з рівнем показників ліпідограми (загальний холестерином - r =-0,32, p<0,05; тригліцеридами (ТГ) - r=-0,26, p<0,05; ЛПНЩ r=-0,27, p<0,05; ЛПДНЩ r=-0,26, p<0,05), рівнем креатиніну (=-0,75, p<0,01), сечовини (r=-0,70, p<0,01), сечової кислоти (r =-0,33, p<0,01), калію (r=-0,29 p<0,05), Na (0,46, p<0,01), загальним білком і альбуміном крові (p<0,01) з рівнем HbA1c (r =-0,28, p<0,01), КДО (r=0,28, p<0,05) КСО (r=0,25 p<0,05), ФВ (r=-0,26, p<0,05). У пацієнтів без діабету ШКФ корелювала з рівнем креатиніну (r=-0,94, p<0,01), сечовини (r=-0,91, p<0,01), сечової кислоти (r=-0,44, p<0,01), калію (r=-0,46 p<0,01), ФВ (r=-0,58, p<0,01). Отримані дані говорять про значний вплив ШКФ на розвиток ССЗ, який посилюється наявністю порушення глікемічного контролю у хворих на ЦД.

При детальному вивченні стану серцево-судинної системи за даними ехокардіографії (табл.) патології серця в обох групах не визначено. Визначено, що в групі з ЦД товщина стінки лівого шлуночка (ТСЛШ) корелювала з ОТ (r=0,56, p<0,01), ІМТ (r=0,41 p<0,01), САТ (r=0,41, p<0,01), ДАД (r=0,35, p<0,01), показниками ліпідограми (ТГ - r=0,27, p<0,05; ЛПНЩ - r=0,27, p<0,05) КІМ (r=0,31, p<0,05); в групі без діабету – з ІМТ, показниками ліпідограми (ТГ - r=0,56, p<0,01; ЛПНЩ - r=0,56, p<0,01), рівнем сечової кислоти (r=0,44, p<0,01), КІМ (r=0,73, p<0,01), ФВ (r=0,47, p<0,01). Фракція викиду (ФВ) достовірно корелювала з САКС (r=-0,32 p<0,05) та з товщиною КІМ в обох групах (r=-0,29, p<0,05, r=-0,47, p<0,01).

В той же час за даними доплерографії сонних артерій (табл.) визначено наявність достовірного більшої товщини КІМ у хворих на ЦД 2 типу, на відміну від групи порівняння (у II групі КІМ dex =0,84±0,03см проти 0,72±0,04см у I групі, p<0,05, КІМ sin =0,85±0,03 проти 0,73±0,05, p<0,05), що знаходились у межах норми (до 1,0 см), але при цьому у 18% пацієнтів з ЦД були визначені атеросклеротичні бляшки з обмеженням швидкості кровотоку, що свідчить про розвиток субклінічного атеросклерозу навіть при субнормальних показниках відомих факторів ризику.

При проведенні кореляційного аналізу показників доплерографії з іншими факторами встановлено, що товщина КІМ прямопропорційно корелювала з ММЛШ (r=0,32, p<0,05), ТСЛШ (r=0,31 p<0,05), ФВ (r=-0,29 p<0,05), ТГ (r=0,29, p<0,05), ЛПДНЩ (r=0,29, p<0,05), САКС (r=0,38, p<0,01).

Висновок. Отже, при ЦД 2 типу нами визначені достовірний вищі рівні САКС, на відміну від пацієнтів без діабету, що знаходились на верхній межі норми та виявлений кореляційний зв'язок субнормальних рівнів САКС і ШКФ з фракцією викиду та КІМ, що підтверджує їх вплив на розвиток ССЗ незалежно від рівня глікемічного контролю і наявності діабету. Виявлено, що пацієнти обох груп мають інші фактори ризику, а саме надмірну вагу, збільшений обсяг талії, дисліпідемію, верхні межі норми СРП, сечової кислоти, остання також має кореляційний зв'язок з КІМ і іншими факторами ризику. Наявність атеросклеротичних бляшок при незначному потовщенні КІМ підтверджує високу значимість впливу субнормальних рівнів даних факторів на розвиток і прогресування ангіопатій, субклінічного атеросклерозу, серцево-судинної патології і вказує на необхідність застосування активних заходів профілактики при їх нормальних високих значеннях.

Таблиця

Дані комплексного обстеження пацієнтів

№	Показники	Пацієнти з ЦД 2 типу, n=61	Пацієнти без ЦД 2 типу, n=40
1.	Вік, років	55,20±1,07	51,5±1,57
2.	Обсяг талії, см	98,61±1,99	94,3±3,11
3.	Обсяг талії у жінок, см	98,10±2,38	89,18±5,11
4.	Обсяг талії у чоловіків, см	99,83±3,68	100,56±2,38
5.	ІМТ, кг/м²	31,26±0,76	29,06±1,03
6.	САД, мм Hg,1-е вимірювання	135,92±2,60	144,44±4,72
7.	ДАД, мм Hg, 1-е вимірювання	83,03±1,55	88,41±3,06
8.	САД, мм Hg, 2-е вимірювання	132,88±2,60	140,62±4,52
9.	ДАД, мм Hg, 2-е вимірювання	81,44±1,59	85,0±2,73
10.	ЧСС, уд./хв. 1-е вимірювання	72,16±0,81	73,63±2,41
11.	ЧСС, уд./хв. 2-е вимірювання	69,57±1,40	67,90±3,36
12.	Глюкоза крові, ммоль/л	9,13±0,46**	4,76±0,09
13.	Hb1Ac, %	7,59±0,33**	5,31±0,09
14.	Загальний холестерин, ммоль/л	5,24±0,19	5,35±0,20
15.	ТГ, ммоль/л	1,05±0,07	1,11±0,08
16.	ЛПНЩ, ммоль/л	3,45±0,16	3,51±0,18
17.	ЛПВЩ, ммоль/л	1,30±0,03	1,34±0,04
18.	ЛПДНЩ, ммоль/л	0,48±0,03	0,42±0,03
19.	Атерогенний індекс	2,99±0,09	3,10±0,14
20.	С-реактивний протеїн, мг/л	4,59±0,77	3,79±0,16
21.	Сечова кислота в групі, мкмоль/л	303,27±12,66	335,25±18,27
22.	Сечова кислота у жінок, мкмоль/л	301,54±16,77	272,36±16,27
23.	Сечова кислота у чоловіків, мкмоль/л	307,22±16,83	412,11±25,88*
24.	Креатинін крові, мкмоль/л	81,95±2,02	86,03±2,36
25.	Сечовина крові, ммоль/л	4,24±0,11	4,47±0,12
26.	САКС, мг/ммоль	2,29±0,52*	1,06±0,17
27.	САКС у жінок, мг/ммоль	2,47±0,69*	1,02 ±0,24
28.	САКС у чоловіків, мг/ммоль	1,86±0,60	1,10±0,26
29.	ШКФ, мл/ хв /1,73кв.м	76,19±2,12	77,24±2,75
30.	ШКФ у жінок, мл/хв/1,73кв.м	72,26±2,48	71,43±3,64
31.	ШКФ у чоловіків, мл/хв/1,73кв.м	85,16±3,24	84,34±3,62
32.	ММЛШ, г	174,79±8,23	172,79±17,32
33.	ІММЛШ, г/м2	89,01±3,65	83,32±8,31
34.	ОТС ЛШ	0,47±0,02	0,48±0,03
35.	КДО ЛШ	98,18±4,23	100,74±5,46
36.	КСО ЛШ	38,21±2,07	40,89±3,60
37.	ТОВЩИНА СЛШ	1,01 ±0,03	1,02 ±0,04
38.	Е/А	1,05±0,07	1,02±0,05
39.	Е/Е	7,14±0,30	7,61±1,11
40.	ФВ, %	62,98±1,17	62,84±1,50
41.	КІМ dex, см	0,84±0,03*	0,72±0,04
42.	PSV dex, см/с	37,57±2,37	39,76±2,60
43.	EDV dex, см/с	12,65±0,84	13,62±1,41
44.	КІМ sin, см	0,85±0,03*	0,73±0,05
45.	PSVsin, см/с	42,37±4,40	38,24±2,56
46.	EDV sin, см/с	12,30±0,82	11,91±0,95

Примітка:
** - p<0,01, * - p<0,05 – різниця між показниками статистично достовірна за критерієм Стьюдента

Список літератури

1. Міжнародна Діабетична Федерація (IDF), сайт. - Режим доступу: http://www.idf.org/diabetesatlas

2. Клинические рекомендации. Профилактика сердечно-сосудистых заболеваний у взрослых пациентов с сыхарным диабетом 2 типа: научное соглашение AHA/ADA // Medicine review. – 2015. – №4-5 (37-38). – С.13-19

3. National Institute for Health and Clinical Excellence (NICE) Guidelines For Diabetes Mellitus. Type 2 diabetes: newer agents for blood glucose control in type 2 diabetes. // Clinical Guidelines №66 and №87, 2009, reviewed 2011. – 280 p. - Mode of access: www.nice.org.uk

4. Scottish Intercollegiate Guidelines Network (SIGN). Guideline 116: Management of Diabetes: A National Clinical Guideline, 2010. - 170 p. - Mode of access: http://www.sign.ac.uk/guidelines/fulltext/116/

5. Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при цукровому діабеті 2 типу [Текст]: приказ Министерства Здравоохранения Украины от 21.12.2012 № 1118. - Режим доступа: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20121221_1118.html

6. *Сорокин Е.В.* Сердечно–сосудистые заболевания, микроальбуминурия и статины: ожидается ли новый прорыв?/ Е.В. Сорокин // РМЖ. Кардиология. – 2010. - № 22. - С. 1327-1332.

7. Volpe M. Microalbuminuria screening in patients with hypertension: Recommendations for clinical practice / M. Volpe // Int. J. Clin. Pract. – 2008. - №62 (1). – С. 97–108.

8. *Karalliedde J.* Microalbuminuria and cardiovascular risk / J. Karalliedde, G. Viberti // Am. J. Hypertens. – 2004. - №17. – P. 986–93.

9. *Pedrinelli R.* Microalbuminuria, an integrated marker of cardiovascular risk in essential hypertension / R. Pedrinelli, G. Dell’Omo, V. Di Bello et al. // J. Hum. Hypertens. – 2002. - №16. – P. 79–89.

10. *Kuo Hsu-Ko, Soham Al Snih, Young-Fang Kuo, Mukaila A. Raji.* Cross-Sectional Associations of Albuminuria and C-reactive Protein with functional disability in order adults with diabetes / Hsu-Ko Kuo, Soham Al Snih, Young-Fang Kuo, Mukaila A. Raji. // Diabetes Care. – 2011. - № 34. - P. 710-717

11. *Wachtell K.* Albuminuria and cardiovascular risk in hypertensive patients with left ventricular hypertrophy: the LIFE study / K. Wachtell, H. Ibsen, M.H. Olsen et al. // Ann Intern Med. – 2003. - №139. – P. 901–906.

12. *Gerstein H.C.* Albuminuria and risk of cardiovascular events, death, and heart failure in diabetic and nondiabetic individuals / H.C. Gerstein, J.F. Mann, Q. Yi et al. // JAMA. – 2001. - №286. – P. 421–426.

13. *Kramer H.* Urine albumin excretion and subclinical cardiovascular disease. The Multi-Ethnic Study of Atherosclerosis / H Kramer, DR Jr Jacobs, D Bild, et al. // Hypertension. – 2005. - №46(1). – P. 38–43. [PubMed: 15956113]

14. *Lieb W.* Association of low-grade urinary albumin excretion with left ventricular hypertrophy in the general population: the MONICA/KORA Augsburg Echocardiographic Substudy / W Lieb, B Mayer, J Stritzke, et al. // Nephrol. Dial .Transplant. – 2006. - № 21(10). – P. 2780–2787. [PubMed: 16880179]

15. *Blecker Saul.* Higher-Normal Albuminuria and Risk of HEART Failure in the Community / Saul Blecker, Kunihiro Matsushita, Anna Kottgen, Laura R Loehr, Alain G Bertoni, L. Ebony Boulware, Josef Coresh // Am. J. Kidney Dis. – 2011. - №58 (1). – P. 47-55. - doi:10.1053/j.ajkd.2011.02.391

16. *Xu Jiaqiong.* Albuminuria Within the “Normal” Range and Risk of Cardiovascular Disease in American Indians: The Strong Heart Study / Jiaqiong Xu, William C. Knowler, Richard B Devereux, Jeunliang Yeh, Jason G Umans, Momotaz Begum, Richard R. Fabsitz, Elisa T. Lee // American Journal of Kidney Diseases.- 2007-Vol 49, Issue 2, P208-2016

17. *Kweon SS.* Higher normal ranges of urine albumin-to-creatinine ratio are independently associated with carotid intima-media thickness / SS Kweon, MH Shin, YH Lee, JS Choi, HS Nam, KS Park, DH Kim, SK Jeong // Cardiovasc Diabetol. – 2012. -№ sept 21; 11(1) . – P. 112

18. *Rein P.* Albuminuria is associated with angiographically determined coronary atherosclerosis both in patients with type 2 diabetes and in non–diabetic individuals / P. Rein, C. Boehnel, A. Vonbank et al. // European Heart Journal. – 2010. - Vol. 31 (Abstract Supplement). – P. 802.

19. *Ritz E.* Determinants of urinary albumin excreation within the normal range in patients with type 2 diabetes: the randomised olmesartan and diabetes microalbuminuria prevention (ROADMAP) study / E Ritz, G.C Viberti, L.M. Ruilope, A.J. Rabelink, Jr J.L. Izzo, S. Katayama, S. Ito, A. Mimran, J. Menne, L.C. Rump, A. Januszewicz, H. Haller // Diabetologia. – 2010. -№53. – P. 49-57. - doi 10.1007/s00125-009-1577-3

20. *Mei-Fang Li.* Low-grade albuminuria is associated with early but not late carotid atherosclerotic lesions in community-based patients with type 2 diabetes / Mei-Fang Li, Yin-Fang Tu, Lian-Xi Lu, Jun-Xi Lu, Xue-Hong Dong, Li-Bo Yu, Rong Zhang, Yu-Qian Bao, Wei-Ping Jia, Ren-Ming Hu // Cardiovascular Diabetol. – 2013. - №12. – P. 110-119

21. *Rodriquez-Poncelas A.* Impact of chronic kidney disease on the prevalence of cardiovascular disease in patients with type 2 diabetes in Spain: PERCEDIME2 study / A. Rodriquez-Poncelas, G. Coll-De Tuero, O. Turro-Garriga, Barrot-de la Puente, J. Franch-Nadal, M. Mundet-Tuduri // BMC Nephrology. – 2014. - №15. – P. 150-158. - http://www.biomedcentral.com/1471-2369/15/150

22. Kailash Prasad Reducing the Risk: Measures to Lower CRP in CVD // Perspectives in Cardiology. - 2007, February. – P. 31-34

23. *Mora S*, et al. The clinical utility of High-sensitivity C-reactive protein in Cardiovascular disease and the potential implication of JUPITER on Current practice / S Mora, et al. // Guidelines clinical chemistry. – 2009. – Vol. 55. – P.2219-2228.

24. *Rutter MK.* C-reactive protein, the metabolic syndrome, and prediction of cardiovascular events in the Framingham Offspring Study / MK Rutter, JB Meigs, et al. // Circulation. – 2004. – Vol. 110. – P.380-385.

УДК 618.19-006.6-071-073.75

PECULIARITIES OF THE MAMMOGRAPHIC DENSITY OF THE SYNCHRONIC BILATERAL BREAST CANCER

ОСОБЛИВОСТІ МАМОГРАФІЧНОЇ ЩІЛЬНОСТІ СИНХРОННОГО ДВОСТОРОННЬОЇ РАКУ МОЛОЧНОЇ ЗАЛОЗИ

Cheshuk V.E.
MD, Professor of oncology, Dean of postgraduate education, Senior freelance clinical oncologist Ministry of Health of Ukraine. Department of oncology. National Medical University named after O.O. Bogomolets, Ukraine.

Vereshako R.I.
MD, Head Department of oncology. National Medical University named after O.O. Bogomolets, Ukraine.

Zotov O.S.
PhD, Assistant professor Department of oncology. PhD, assistant professor of oncology. Department oncology. National Medical University named after O.O. Bogomolets, Ukraine.

Zaychuk V.V.
PhD, Assistant professor Department of oncology. National Medical University named after O.O. Bogomolets, Ukraine.

Sydorchuk O.I.
PhD, Assistant professor Department of oncology. National Medical University named after O.O. Bogomolets, Ukraine.

Motuzyuk I.M.
PhD, Assistant, Department of oncology. Department oncology. Department oncology. National Medical University named after O.O. Bogomolets, Ukraine.

Sydorchuk R.I.
MD, PhD, FNYAM, MESVS, MEDS, MIScAB, MIDS, Professor at the Department of General Surgery Higher educational establishment Ukraine state «Bukovinian State Medical University», Ukraine.

Khomko O.Y.
MD, PhD, Assoc. Professor, Department of Nursing and Higher Nursing Education Higher educational establishment Ukraine state «Bukovinian State Medical University», Ukraine. E-mail: Homko.oleg@bsmu.edu.ua

Чешук В.Є.
Доктор медичних наук, професор кафедри онкології, декан факультету післядипломної освіти, головний позаштатний клінічний онколог МОЗ України. Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Україна E-mail: v.cheshuk@gmail.com

Верещако Р.І.
Доктор медичних наук, завідувач кафедри онкології. Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Україна E-mail: vereshchako@ukr.net

Зотов О.С.
Кандидат медичних наук, доцент кафедри онкології. Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Україна E-mail: doctor.zotov@yandex.ua

Зайчук В.В.
Кандидат медичних наук, доцент кафедри онкології. Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Україна E-mail: v.zaichuk@meta.ua

Сидорчук О.І.
Кандидат медичних наук, доцент кафедри онкології. Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Україна E-mail: oleg.sydorchuk0@gmail.com

Мотузюк І.М.
Кандидат медичних наук, асистент кафедри онкології. Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Україна E-mail: 180978igor@gmail.com

Сидорчук Р.І.
Доктор медичних наук, професор кафедри загальної хірургії ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», Україна E-mail: rsydorchuk@ukr.net

Хомко О.Й.
Кандидат медичних наук, доцент кафедри догляду за хворими та вищої медсестринської освіти ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет, Україна E-mail: Homko.oleg@bsmu.edu.ua

Summary. In this article it was made an analysis of the case history out-patient medical records of 30 patients with synchronic bilateral breast cancer (SBBC), 34 patients with unilateral breast cancer (BC) and 32 healthy patients. The obtained results show the higher mammographic density in patients having the synchronic BBC in comparison with the healthy patients and lesser density compared with the unilateral BC. The 2nd grade of the mammographic density is 60% in the group of the synchronic BBC and is higher on 34-35% than that of the two other groups. The presence of the 2nd grade of the mammographic density of the mammary gland requests the more thorough examination (Ultrasonic examination, MRT) for excluding the synchronic BBC.
Key words: synchronic bilateral breast cancer, mammographic density.

Резюме. В статті проведено порівнювальний аналіз даних мамографічної щільності в 30 пацієнток із синхронним двостороннім раком молочної залози (ДРМЗ), 34 пацієнток з одностороннім раком молочної залози (РМЗ) та 32 здорових жінок. Отримані результати виявили більший ступінь мамографічної щільності у жінок із синхронним ДРМЗ в порівнянні з здоровими пацієнтками і в незначній мірі в порівнянні з хворими на односторонній РМЗ. Другий ступінь мамографічної щільності становить 60% в групі з синхронним ДРМЗ, що на 34-35% більше в порівнянні з обома іншими групами. Наявність 2 ступеня мамографічної щільності молочної залози вимагає більш уважного обстеження (УЗД, МРТ) для виключення наявності синхронного ДРМЗ.
Ключові слова: синхронній двосторонній рак молочної залози, мамографічна щільність.

Synchronic bilateral breast cancer (SBBC) and metachronous bilateral breast cancer appear in 10-20% of cases. The relevance of the its forms is made up of the fact that in the prognostic sense the bilateral breast cancer has more aggressive disease course compared with the unilateral process. The essentially aggressive course has been established in the cases when the pathology is developing under 40 years of age and the interval between the primary and secondary tumors is very short – up to 1-3 years. The disease course is more aggressive for the SBBC in contrast with the metachronous one.

Concerning the problem of bilateral breast cancer (BBC) diagnostics, the special significance is devoted to the early secondary tumor detection, which has an effect on the disease prognosis. The early metachronous BBC diagnostics is a crucial point for this sphere. About a half of the bilateral breast cancer cases are hereditarily determined, thus, the specification of the BRCA1 and BRCA2 genes mutation could be an alternative variant of the preliminary diagnostics. But, therethrough, there could not be covered all the cases.

A substantial point is the identification of such patients for the early detection of the secondary tumors in another breast. There are papers which show that the greater risk of the BBC development was specified in patients with the body weight more than 60 kg (three times as much as other); more typical was the development of BBC in patients with the blood group AB(IV) and positive progesterone receptors in the tumor [1]. It is possible to prognosticate that the tumor's multicentric growth in one mammary gland suggests a tendency to the metachronous process beginning in the contralateral breast. Insofar as the basic method of the breast cancer (BC) diagnostics is the mammography. It is important to screen the secondary breast too, i.e. to diagnose BC on the preclinical phase.

Now is known, that the high tissues' mammographic density (TMD) is associated with the BC development risk increasing by 1,8 – 6 times [2, 3, 4], and besides, among all risk factors, in spite of the large body of research, it is the less studied one [5]. It has never been resolved the open question of the mammographic diagnostic method sensitivity and specificity decreasing while diagnosticating the women with high TMD, the problem of so-called interval cancer [6, 7, 8].

TMD is defined as the proportion of radiodense fibroglandular tissue in the breast [9]. The two component parts of the breast tissue– fibroglandular tissue and fat- look in a different way. The fat has the lower X-rays transmission coefficient, thus, some parts of the fatty tissue look darker on the shadow gram. The lighter parts, represented by the fibroglandular tissue, specify the mammographic density [2].

The significant role in the TMD visualization plays the stroma. The histological research of the dreast tissues with higher TMD, compared with the lower one, on postmenopausal women, had revealed no essential difference in quantity of the lobular and ductal elements, but determined the higher collagen content, fibrosis dissemination and the expression of two stromal proteoglycans – the lumican and decorin, etc. The latest one correlates with the BC development [10, 11]. The collagen and stroma due to their mechanical properties promote the tumor invasion [12].

The reduction of the collagen and granulation tissue as well as fatty tissue growing with the increase of years – involution – are associated with the BC. In the majority of carcinoma cases (breast cancer in particular) the adhesive capacity of the stromal E-cadherins are essentially decreased and this leads to the disturbance of the cell junctions and facilitates the release of cells from the primary tumoral lump [3]. It is proved that the reattachment of the tumoral cells to the laminin and fibronectin mediated by receptors indicates the subsequent invasion and metastatic procedures. Moreover, tamoxifen effect could be predicted via the changes in the mammary gland tissue density, which happened to be the only statistically significant prognostic risk factor. At decreasing the density of the mammary gland tissue by 10%, the risk of the BC development decreases by 52% [15].

In all age categories the TMD is higher in women who have the developed BC [12]. Whereas, the higher the BC development risk is at the increased TMD, the higher the TMD should be in patients with SBBC.

The object of the research was to determine the mammographic density in patients with SBBC and compare it with the density in patients with unilateral BC.

Materials and methods. An analysis of the case history out-patient medical records of 30 patients with SBBC, 34 patients with unilateral BC and 32 patients without any oncopathology was made. Before starting the special treatment the patients' mammograms were selected in the mammographic room of Kiev municipal oncology hospital. The mammograms that had been passed the neoadjuvant therapy – the hormonotherapy, chemotherapy and radiotherapy - were not evaluated. The conducting of the special treatment methods, according to the data from the literature, leads to the decrease of the mammographic density, which could testify for the treatment effectiveness. The chosen mammograms were evaluated using the planimetric analysis and the level of the mammographic density was defined. The content of the method was in the fact that the mammograms were inspected through the transparent net with the cell area of 1cm². It was calculated the relative area in per cent of the gland tissue density to the total area of the mammary gland. The classifications Wolfe and BI-RADS belong to the qualitative method. BI-RADS represents the standardized visual classification of the mammographic findings, which was designed by the American Radiology College. According to this classification there are 4 density categories:

Category 1 – almost completely fat tissue structure (dense structures occupy <25% of the gland area);

Category 2 – separate fibroglandular densities (dense structures occupy 25% -50% of the gland area);

Category 3 – heterogeneous density (dense structures occupy 51% -75% of the gland area);

Category 4 – expressed density (dense structures occupy >75% of the gland area).

Whereupon, the Categories 1 and 2 are defined as the low mammographic tissue density, and the Categories 3 and 4 – are the high mammographic tissue density.

The quantitative methods are based on the measurement of the dense structure area ratio to the whole mammary gland tissue area on the mammogram. To the quantitative methods are referred the following: the planimetry, the computer method and the visual classification. The result is represented on a percentage base or the total density area (pixels, square centimeters or millimeters) [8, 16].

The mammographic density was evaluated in patients with the synchronic BBC and was compared to the density in patients having the unilateral BC and with practically healthy patients.

Results and discussion. The average age of the patients with the SBBC was 63,47±12,5 years, in patients with unilateral BC it was 58,67±9 years, and in the healthy women group – the control group – 60,06±7,3 years. Thus, according to the age all the patient groups not differed from each other, which could testify for the opportunity

to conduct the mammographic density evaluation results comparison.

The obtained results show that the presence of BC manifests by increasing of the mammographic density, compared with the healthy women. The SBBC from its part manifests with the higher percentage level of the increased mammographic density in comparison with the healthy patients and that of having the unilateral BC.

The Table 1 shows that in the group of patients having the SBBC it was detected the lowest quantity of women with the low mammographic density – 6(20%) which is lesser by 24% than that of the group with the unilateral BC and by 40% lesser than that of the healthy patients group. The second level of the mammographic density was significantly manifested too in the group of patients with SBBC. In this group the quantity of patients having the 2nd grade of the mammographic density was 18 (60%) persons, which is on 34% higher than that of the group of patients having the unilateral BC and on 35% higher than in the healthy group. The 2nd grade of the mammographic density is characterized by fibroglandular density by 25-50% of the gland tissue area. In other words, the SBBC peculiarity is, in 60% of cases, the presence of the densed image on the mammogram, which shows the specificity of this disease.

Considering the frequency of the 3d grade of the mammographic density manifestation it was detected that the group of unilateral BC had the major quantity of the patients – 7(21%), and it was on 8% fewer patients having the SBBC - 4(13%), and the lowest quantity was noted in the group of practically healthy women – 6%.

The 4th grade of the mammographic density was manifested practically in all the groups of patients: in the group of the SBBC it worked out 2(7%) of women, in the group of unilateral BC it was 3(9%) and in the group of healthy patients it was 3(9%). In other words, it was no significant difference between the groups, although it seemed more logical that there should be more such cases among the patients with the SBBC.

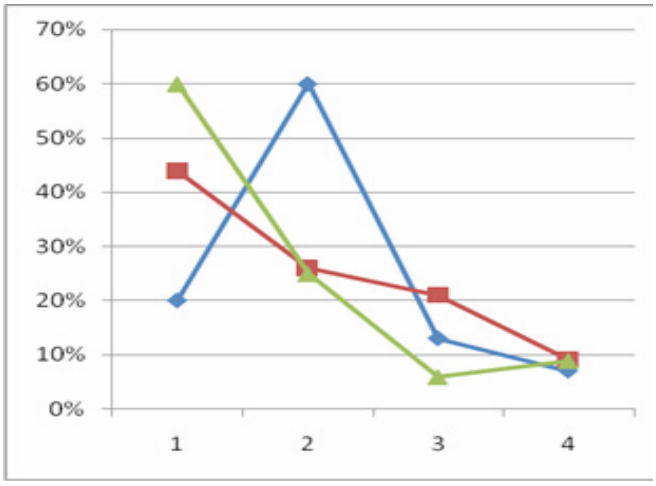
Table 1

The data of the mammographic density in the investigated groups

Mammographic density	*Average age*	*1*	*2*	*3*	*4*
Quantity of patients having the SBBC n=30, 31%	63,47 ±12.5	6(20%)	18(60%)	4(13%)	2(7%)
Quantity of patients having the unilateral BC n=34, 36%	58,67±9,0	15(44%)	9(26%)	7(21%)	3(9%)
Quantity of the healthy patients n=32, 33%	60,06±7,3	19(60%)	8(25%)	2(6%)	3(9%)

Picture 1.

The graphs of the mammographic density in the investigated groups

The quantity of patients having the synchronic BC, n=30, 31%
The quantity of patients having the unilateral BC, n-34, 36%
The quantity of healthy patients, n=32, 33%

It is shown graphically the differences between the graphs of each group mammographic density grade. It is shown clearly that in the group of patients with the SBBC there are more cases of the increased mammographic density of 2nd grade and there are insignificant differences in the cases of 3d and 4th grades of the mammary glands density. The low grade of the mammographic density, comparing with the both groups, occurs very rarely, in other words it is not practically typical for this group of patients. The 2nd grade of the mammographic density was low both in the control group and in the group of patients having the unilateral BC.

The calculation of the mean grade of the mammographic density showed that it was 2,1 in the group of SBBC, 1,9 in the group of unilateral BC and 1,6 in the group of the healthy patients, healthy as of the time of examining.

The investigation that had been conducted by us showed the presence of the significant mammographic density profile changes in patients having the SBBC and healthy patients and lesser changes in the group of unilateral BC. The main specificity of this patient group was the high percentage level (60%) of the 2nd grade of the mammographic density. The 3d and 4th grades were less manifested and did not differ statistically in all the groups. Thus, the presence of the 2nd grade of the mammographic density at the primary diagnostics of the BC specifies the necessity for conducting the additional investigation methods - ultrasonic diagnosis, MRT-mammography, - to exclude the possibility of the SBBC or for the early diagnostics of the metachronous BBC. Today, there are more and more uses of the MRT-mammography, especially for excluding the multicentric or multifocal process, which predicts the disease recurrence at the planning of the organ preserving surgeries, and reduces the quantity of the re-surgeries that are consequence of the incorrectly conducted nonoperative interventions. For the estimation the confidence of this hypothesis it is necessary to conduct the investigation of the mammographic density in patients having the metachronous BBC and increase the quantity of the supervisions in patients having the SBBC.

Conclusion. We found out that the grade of the mammographic density in patients with the SBBC is higher, compared with the healthy patients, and is lesser in comparison with the patients with the unilateral BC. The most abundant grade is the 2nd grade of the mammographic density in patients having the SBBC and works out 60%.

Literature

1. *Mikael Hartman, Kamila Czene, Marie Reilly, Jan Adolfsson, Jonas Bergh, Hans-Olov Adami, Paul W. Dickman, Per Hall.* Incidence and Prognosis of Synchronous and Metachronous Bilateral Breast Cancer//Journal of Clinical Oncology, Vol 25, No 27 (September 20), 2007: pp. 4210-4216.

2. *F.Boyd, M.J.Yaffe.* Mammographic density. Measurement of mammographic density.// Breast Cancer Research.- 2008; 10:pp. 209-11.

3. *Edward A Sickles Wolfe* mammographic parenchymal pattern and breast cancer risk.// AJR.- 2007, 188:pp.301-303

4. Boyd NF, Dite GS, Stone J, et al. Heritability of mammographic density, a risk factor for breast cancer. N Engl J Med 2002;347:886–94

5. *Leon Speroff.* The clinical implication of hormone-induced breast density. Menopausal med. 2005, 13-2:1-5

6. *Wolfe JN.* Breast patterns as an index of risk for developing breast cancer. Am J Roentgenol 1976;126:1130-9

7. *Wolfe JN.* Risk for breast cancer development determined by mammographic parenchymal pattern. Cancer 1976;37:2486-92

8. *Mandelson MT, Oestreicher N, Porter PL,* et al. Breast density as a predictor of mammographic detection: comparison of interval- and screen-detected cancers. J Natl Cancer Inst 2000;92:1081 – 7

9. *Valerie A McCormack, Isabel dos Santos Silva.* Breast density and parenchymal mammographic as marker of breast cancer risk: a meta-analysis. Cancer Epidemiol Biomarkers Prev 2006, 15:1159-69

10. *Carol J Fabian, Bruce F Kimler*. Mammographic density: use in risk assessment and as a biomarker in prevention trails. J Nutr. 2006, 136:2705S-2708S

11. *Carney PA, Miglioretti DL, Yankaskas BC*, et al. Individual and combined effects of age, breast density, and hormone replacement therapy use on the accuracy of screening mammography. Ann Intern Med 2003 Feb 4;138:168 – 75.

12. *Lisa J Martin, Norman F* Boyd Mammographic density. Potential mechanisms of breast cancer risk associated with mammographic density: hypotheses based on epidemiological evidence. Author information 2008

13. *Cavallaro U., Cristofori G.* Cell adhesion in tumor invasion and metastasis: loss of the glue is not enough. Biochim. Biophys. Acta. 20011552: 39-45.

14. *Alowami S, Troup S, Al-Haddad S, Kirkpatrick I, Watson PH*. Mammographic density is related to stroma and stromal proteoglycan expression. Breast Cancer Res 2003;5:R129 – 35.

15. Симпозиум в Сан-Антонио по лечению рака молочной железы. Lancet. Oncology. 2009; 4(9): 10-11.

16. *Sala E, Solomon L, Warren R,* et al. Size, node status and grade of breast tumors: association with mammographic parenchymal patterns. Eur Radiol 2000;10:157 – 61.

УДК 616-093.75+614.253.52

TECHNOLOGY USING INTERACTIVE LEARNING AS A MEANS OF REALIZATION OF PER-SONALITY ORIENTED EDUCATION

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПАЛІАТИВНОЇ ДОПОМОГИ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ПІДГОТОВКИ МЕДИЧНИХ ФАХІВЦІВ

Khomko O.Y.
MD, PhD, Assoc. Professor,
Department of Nursing and Higher Nursing Education
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: Homko.oleg@bsmu.edu.ua

Sydorchuk R.I.
MD, PhD, FNYAM, MESVS, MEDS, MIScAB, MIDS,
Professor at the Department of General Surgery
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: rsydorchuk@ukr.net

Kyzuk F.V.
PhD, Deputy Director for Academic work
Chernivtsi Medical College,
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: Chern_medcollege@ukr.net

Piddubna P.I.
Chernivtsi Medical College,
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: yura.pelepets@yahoo.com

Pelepets Y.O.
Chernivtsi Medical College,
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: opelepets@ya.ru

Хомко О.Й.
Кандидат медичних наук, доцент кафедри догляду за хворими та вищої медсестринської освіти
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет,
Україна
E-mail: Homko.oleg@bsmu.edu.ua

Сидорчук Р.І.
Доктор медичних наук, професор кафедри загальної хірургії
ВДНЗ України
«Буковинський державний медичний університет»,
Україна
E-mail: rsydorchuk@ukr.net

Кузик Ф.В.
Кандидат медичних наук, заступник директора з навчальної роботи
Чернівецького медичного коледжу БДМУ,
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет,
Україна
E-mail: Chern_medcollege@ukr.net

Піддубна П.І.
Чернівецький медичний коледж,
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет»,
Україна
E-mail: yura.pelepets@yahoo.com

Пелепець Ю.О.
Чернівецький медичний коледж,
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет»,
Україна
E-mail: opelepets@ya.ru

Resume. The problem of development of palliative and hospice care in Ukraine is discussed in the article. The possible ways of development of this direction of medicine are examined, steps are offered on the decision of unsolved tasks in Ukraine as one of the component in patient's rights protection which guess decrease of patient's suffering and improvement of their final stage of life.
Key words: hospice, palliative care, medical education.

Резюме. Висвітлюється питання розвитку паліативної і хоспісної допомоги в Україні, взаємозв’язок зі змінами медичної освіти. Розглядаються можливі шляхи розвитку цього напрямку медицини, пропонуються кроки по розв’язанню невирішених завдань. паліативної допомоги на Україні, як одного з компонентів захисту прав пацієнтів, який передбачає зменшення страждання пацієнтів і поліпшення якості їх фінальної стадії життя.
Ключові слова: хоспіс, паліативна допомога, медична освіта.

Вступ. Народження, хвороба, втрата і смерть, на жаль є невід'ємними частинами людського життя. Паліативна допомога важлива складова частина допомоги, яка повинна надаватись тим, хто її потребує. Вона полягає у наданні активної допомоги пацієнтам з прогресуючими захворюваннями на пізніх стадіях розвитку, визначальним моментом якої є психологічна, соціальна і духовна підтримка. Основною метою надання допомоги є забезпечення якнайкращої якості життя для кожного пацієнта і його сім'ї.

Хоча не завжди можливо продовжити життя пацієнта, але необхідно покращити якість його фінальної стадії життя. У багатьох країнах визнана необхідність надання паліативної допомоги. Розрахунки показали, що в подальші 10-15 років очікується збільшення потреби в паліативній допомозі на 20%, якщо приймати до уваги тільки потреби немолодого населення [13, 6-28].

За характеристикою медико-демографічної ситуації, Україна належить до демографічно старих країн світу [1, 7-16; 9, 23-24; 12, 126-129]. Окрім того, у загальній структурі захворюваності постійно зростає частка інвалідизуючих хвороб, які супроводжуються стійкою втратою працездатності. Тому питання розвитку системи надання паліативної допомоги населенню набуває все більшого значення [8, 48-54; 2, 93-106, 10, 86-88].

Відповідно до сучасних міжнародних підходів та концепцій, паліа-

тивна медицина повинна бути невід’ємною, інтегрованою складовою медичного об-слуговування та соціальної опіки. Декларація ВООЗ (1990) та Барселонська декларація (1996) заклика¬ють усі держави світу включити паліативну допомогу в структуру національних систем охорони здоров’я [11, 18-24; 12, 126-129].

Основна частина.

Паліативна допомога - це підхід, який доз¬воляє покращити якість життя пацієнтів із невиліковними захворюваннями та допомогти членам їхніх родин шляхом запобігання та полегшення страждань невиліковно хворої людини (визначення ВООЗ, 2002 р.). Головною метою паліативної допомоги є підтримка якості життя у його фінальній стадії, максимальне по¬легшення фізичних і моральних страждань пацієнта та його близьких, а також збереження людської гідності пацієнта. Паліативну допомогу можна надавати разом із допомогою, спрямованою на одужання, але її мета не виліковування, а піклування [12, 126-129].

Згідно визначення ВООЗ, завданнями паліативної допомоги є:

- забезпечення полегшення від болю та інших болісних симптомів;
- затвердження життя і розглядає смерть як нормальний процес;
- паліативна допомога не має наміру ні прискорити, ні відстрочити смерть;
- об'єднання психологічних та духовних аспектів догляду за пацієнтом;
- система підтримки, щоб допомогти пацієнтам живуть так активно, як можна до смерті;
- система підтримки, щоб допомогти сім”ї справитися під час хвороби пацієнтів і у власному втрати;
- використання командного підходу до задоволення потреб пацієнтів і їх сімей, у тому числі тяжкої втрати, якщо це зазначено;
- підвищення якості життя;
- позитивний вплив на перебіг хвороби;
- застосування на початку перебігу хвороби, в поєднанні з іншими методами лікування, які призначені, щоб продовжити життя, наприклад, хіміотерапія або променева терапія.[21, 1]

У всьому світі спостерігається тенденція до збільшення кількості хворих з поширеними формами злоякіс¬них новоутворень. За даними Всесвітньої організації охорони здоров’я, щоденно у світі від болю страж¬дає 3,5 мільйона онкохворих [8, 48-54, 9, 34-38, 10, 86-88]. Кожного року май¬же півмільйона осіб в Україні можуть потребувати послуг паліативної допомоги для полегшення симп¬томів хвороб, що загрожують життю [7, 4-9; 12, 126-129].

Па¬ліативна допомога - це комплекс медичних, соціаль¬них, психологічних та духовних заходів, спрямованих на поліпшення якості життя пацієнтів, які мають не¬виліковну хворобу та обмежений прогноз життя, а також членів їхніх сімей. Головні завдання паліатив¬ної допомоги - позбавлення від болю, усунення або зменшення розладів життєдіяльності та інших тяж¬ких проявів хвороби, а також догляд, психологічна, соціальна та духовна допомога пацієнту та його рідним як в умовах спеціалізованого медично-со¬ціального закладу - хоспісу, так і вдома [4, 7-9; 6, 23-31; 12, 126-129; 17, 483-485, 19, 486-493].

Саме тому паліативна допомога є важ¬ливою складовою системи охорони здоров’я та соці¬ального захисту громадян України, вона забезпечує реалізацію прав людини на гідне завершення життя та максимальне зменшення болю і страждань.

Хосписи вкрай необхідні Україні, якщо ми вважаємо себе культурним суспільством, гідним бути інтегрованим в Європейський союз. Не треба бути великим психологом, щоб передбачити відповідь на питання: “Яку смерть собі може вибрати людина?” – легку, безболісну, швидку, в колі своїх рідних та близьких. Ніхто не побажає собі мук. За наявності вибору будь-хто також віддав перевагу б в хвилину смерті підтримці друзів і близьких, а не анонімну смерть в галасливій лікарняній палаті серед буденної суєти чужих проблем. Вмираючий зазвичай не боїться смерті, він боїться самоти, продовження агонії і дискомфорту термінального стану. Але багаторічний досвід будь-якого медика показує жорстоку реальність. Те, чого людина більше всього боїться, то вона за іронією долі і отримує. Відсутність організації допомоги вмираючим хворим призводить до того, що багато хворих, особливо онкологічних, випробовують болісні страждання незалежно від того, чи знаходяться вони удома або в стаціонарі. [8, 48-54, 5, 12-34].

Тому актуальною про¬блемою на сьогодні є запровадження навчальних програм підготовки фахівців з паліативної допомоги, що є запорукою зміни ситуації у сфері охорони здоров’я щодо надання паліативної допомоги, оскільки велика частина медперсоналу не може надати кваліфікованої допомоги таким пацієнтам у зв’язку з тим, що питання паліативного лікування і догляду за термінальними хворими не включені в курс навчання ні лікарів, ні медсестер [12, 126-129; 15, 102-104]. Викладання питань організації паліативної та хоспісної допомоги необхідне для вивчення не лише наявних проблем, а й етичних прин¬ципів паліативної допомоги, історії хоспісного руху, питань якості життя інкурабельних хворих і їхніх родичів. Знання, набуті на практичних і семінарських заняттях та висвітлені в лекційному матеріалі, доз¬воляють забезпечити наступність між лікувально-профілактичними закладами охорони здоров’я і закладами соціального захисту населення, брати участь у проведенні медично-соціальної реабілітації, поліпшити якість надання медичної допомоги інкурабельним хворим в амбулаторно-поліклінічних умовах, а також приділити увагу різноманітним аспектам пси¬хологічної підтримки родичів хворих із тяжкими про¬гресуючими захворюваннями [4, 7-9; 12, 126-129; 16, 494-499; 20, 80;].

Вирішення цієї проблеми лежить в завданні створення в нашій країні мережі хоспісів. Причому здійснення цієї допомоги не обмежуватиметься тільки стаціонаром. Хоспіс – це шлях до позбавлення від страху перед стражданнями, супутніми смерті, шлях до сприйняття її як природного продовження життя. Трагізм смерті можна і потрібно полегшити турботою і увагою всього суспільства, якому людина служила і віддала своє життя. Паліативна і хоспісна допомога роблять перші кроки в країнах Центральної і Східної Європи та СНД. Однак, існує безліч перешкод на шляху її створення і розвитку, які необхідно подолати.

Серед них – недостатньо розвинуті структури, що надають паліативну допомогу в цих країнах. За деяким винятком ці служби недостатньо оснащені устаткуванням і не укомплектовані належним чином кваліфікованим медичним персоналом. Недоліки у підготовці персоналу для таких установ, на нашу думку, обумовлені наступними причинами [14, 98-112]:

- у навчальних медичних закладах недостатня увага надається питанням паліативної допомоги і допомоги в останні роки життя;
- недостатньо розглядаються питання лікування і зняття больового синдрому у важкохворих;
- недостатня наукова розробка проблем паліативної допомоги і як наслідок слабке висвітлення цих питань у навчальних посібниках і підручниках;
- високі ціни на спеціалізовану медичну літературу, обумовлені високою вартістю перекладу і друку та невеликими тиражами;
- недостатнє знання іноземних мов нашими спеціалістами і високі ціни на відвідування наукових форумів, що проводяться за кордоном, практично унеможливлюють їх спілкування з іноземними колегами і знайомство з досвідом організації паліативної допомоги за межами

України.

Крім того, населення і медична громадськість України не готові визнати необхідність розвитку паліативної допомоги і допомоги фінальної стадії життя. Засоби масової інформації практично ігнорують розгляд надзвичайно важливих питань надання паліативної допомоги населенню та розвиток хоспісів в державі [9, 34-38].

Основні зусилля медпрацівників зосереджені на лікуванні основного захворювання за будь-яку ціну. Незначна кількість медпрацівників хочуть працювати у сфері паліативної допомоги, оскільки престиж цієї роботи низький в порівнянні з іншими медичними спеціальностями, а заробітна платня медсестер нижча за реальний прожитковий мінімум. Катастрофічна нестача коштів і нераціональне фінансування впродовж багатьох років, обмежені бюджети і недостатнє бажання витрачати гроші на паліативну допомогу і допомогу фінальної стадії життя з боку керівників охорони здоров'я і політиків викликають все більший занепад цієї галузі медицини [13, 6-28].

На нашу думку, для покращання стану паліативної допомоги в Україні потрібно зробити наступні кроки:

- впровадити національну програму розвитку хоспісної та паліативної допомоги;
- розробити стандарти паліативної допомоги, використовуючи світовий досвід;
- навчальна дисципліна «Паліативна медицина» повинна бути офіційно включена в програми навчання студентів навчальних закладів, що здійснюють підготовку медичних фахівців всіх напрямів підготовки, як в період додипломної освіти, так і на післядипломному етапі;
- підготувати навчально-методичну літературу з паліативної медицини використовуючи передовий досвід країн, в яких цей напрям медицини досяг значного рівня;
- відродити спільними зусиллями традиції добродійних фондів за кордоном і некомерційних організацій усередині країни;
- змінити ставлення суспільства до паліативної допомоги і допомоги фінальної стадії життя шляхом відповідної освіти і кропіткої роботи, а також регулярного висвітлення цих проблем засобами масової інформації;
- служби хоспісної і паліативної допомоги повинні стати невід’ємною складовою частиною системи охорони здоров'я і фінансуватися із державного бюджету в повному обсязі,
- фінансування хоспісів можливе також за рахунок коштів страхових компаній, благодійних організацій і фондів;
- всі основні лікарські засоби, які використовуються в паліативній медицині, повинні бути безкоштовними і доступні для всіх хворих.

Висновок.

1. Розвиток та широке впровадження паліативної та хоспісної допомоги в Україні потребує суттєвих адекватних змін у системі додипломної та післядипломної підготовки медичних фахівців.

2. Стан медичної освіти з питань паліативної допомоги вимагає активного вдосконалювання системи підготовки з паліативної та хоспісної допомоги на різних етапах підготовки фахівців всіх медичних спеціальностей.

3. Необхідно створити належні умови для набуття і удосконалення практичних навичок надання паліативної та хоспісної допомоги, безперервного підвищення кваліфікації фахівців для первинної паліативної допомоги та для закладів спеціалізованої паліативної і хоспісної медицини.

Література:

1. *Айстраханов Д.Д* Загальний огляд медико-демографічної ситуації та аналіз тенденцій у сфері охорони здоров’я за останні п’ять років (2002-2006 рр.) / Д. Д Айстраханов, М. В. Банчук, І. І. Волинкін та ін. // Україна. Здоров’я нації: науково-практичне видання. - К.: Видавництво “Експерт”, 2007. - С. 7-16. р)

2. *Безруков В. В.* Проблеми здоров’я літніх людей та забезпечення їм медичної допомоги в Україні / В.В. Безруков, Н.В. Вержиковська, В.В. Чайковська // Журнал АМН України. - 2000. - №1. - С. 93-106.

3. *Бобров О.Е.* Лечение болевого синдрома в онкологии / О.Е. Бобров, Л.Н. Брьшдиков, А. В. Кравченко и др.// - Ровно, 2003. 196 с.

4. *Боднар Г.* Паліативна медицина : організаційні і педагогічні аспекти / Г Боднар, І. Вітенко, А. Попович та ін. // Медична освіта. - 2003. - №2. - С. 7-9.

5. *Боднар Г.В.* Паліативна медична допомога / Г.В. Боднар, І.С. Вітенко, О.Ю. Попович : Донецьк, 2003. – 110 с.

6. *Бондар, Г.В.* Паліативна медична допомога: навч. посіб. для студ. V-VI курсів, лікарів-інтернів та сімейн. лікарів / Г.В. Бондар, І.С. Вітенко, О.Ю. Попович. - Донецьк : - 2004. - 80 с. –

7. *Губський Ю. І.* Розвиток паліативної допомоги в Ук¬раїні : перешкоди та перспективи / Ю.І. Губський // Доповідь Президента Всеукраїнської ради захисту прав та без¬пеки пацієнтів на засіданні Президії Міжнародного благо-дійного фонду “ Відродження”. - 20.10.2003 р.

8. *Дячук Д.* Організаційні підходи до надання паліативної медичної допомоги інкурабельним онкологічним хворим / Д. Дячук // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров’я України. - 2003. - №9 2. - С. 48-54.

9. *Лапотников В.* Паллиативная помощь / В. Лапотников // Новые Санкт-Петербургские врачебные ведомости. 2003. - № 1. - С. 34-38.

10. *Москвяк Є.Й.* Організаційні проблеми надання допомоги інкурабельним хворим / Є. Й. Москвяк // Врачебное дело. - 2007. - №4. - С. 86-88.

11. *Новиков Г. А.* Паллиативная помощь онкологическим больным / Г. А. Новиков, В. И. Чиссов (ред.). // - М.: ООД: Медицина за качество жизни, 2006. - 192 с.

12. *Рега Н.І.* Проблеми та перспективи викладання паліативної допомоги на етапі підготовки магістрів медсестринства / Н.І. Рега. //Медична освіта, 2012 №4, с. 126-129.

13. Решения IV Конгресса с международным участием "Паллиативная медицина и реабилитация в здравоохранении" (21-28 апреля 2002 года Алания) // Паллиативная медицина и реабилитация. – 2002. – №2-3. – С. 6-28.

14. Решения VI Конгресса с международным участием "Паллиативная медицина и реабилитация в здравоохранении" // Паллиативная медицина и реабилитация. – 2004. – №2-3. – С. 6-128.

15. *Сидорчук Р.І.* Стан паліативної допомоги в Україні та медсестринська освіта / Р.І. Сидорчук, О.Й. Хомко, О.А.Рудек та ін. // Медична освіта. - 2008. - № 2. - С. 102-104.

16. *Brennan F.* Palliative Care as an International Human Right / F. Brennan // J. Pain Symptom Management. - 2007. - Vol. 33, (5). - P. 494-499. (16, 494-499)

17. *Calteway M.* Advancing Palliative Care: The Public Health Perspective. Foreword / M. Calteway, F. D. Ferris // J. Pain Symptom Management. - 2007. - Vol. 33, (5). - P 483-485.

18. *Gubsky Yu.* Opieka paliatywna na Ukrainie: osiagniecia i perspektywy. /Yu. Gubsky, W. Serdiuk, S. Martyniuk-Gres, A. Tsarenko, A. Wolf// Clinical and Experimental Letters. - 2007. - Vol. 48, Suppl. B. P. 23-24.

19. *Stjernsward J.* The Public Health Strategy for Palliative Care / J. Stjernsward, K. M. Foley, F. D. Ferris // J. Pain Symptom Management. - 2007. - Vol. 33, (5). - P. 486-493.

20. *Tsarenko A.* Improving ofpalliative care specialists' training in Ukraine / A. Tsarenko, V Serdiuk, S. Martyniuk-Gres, L. Shkoba // Palliative Care in Different Cultures. The 2nd International Conference in Palliative Care. Eilat, Israel, 2008, p. 80.

21. WHO Definition of Palliative Care [Електронний ресурс] / http://www.who.int/cancer/palliative/definition/en/

УДК 378.046-021.64:614.253.4

ANALYSIS PROFESSIONAL SKILLS GRADUATES IN THE DIRECTION OF «LABORATORY DIAGNOSIS» EQL «BACHELOR»

АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИПУСКНИКІВ ЗА НАПРЯМОМ ПІДГОТОВКИ «ЛАБОРАТОРНА ДІАГНОСТИКА» ОКР - «БАКАЛАВР»

Karateieva S.Y.
MD, PhD, Assoc. Professor,
Department of Nursing and Higher Nursing Education
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: Karatsveta@gmail.com

Khomko O.Y.
MD, PhD, Assoc. Professor,
Department of Nursing and Higher Nursing Education
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: Homko.oleg@bsmu.edu.ua

Sydorchuk R.I.
MD, PhD, FNYAM, MESVS, MEDS, MIScAB, MIDS,
Professor of surgery, Department of general surgery,
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: rsydorchuk@ukr.net

Grodetskyi V.K.
PhD in surgery, Assoc. Professor,
Department of surgery and Urology Department,
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: valentin.g75@mail.ru

Dutka I.I.
Assistant, Department of Nursing and Higher Nursing Education,
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: dutka86@mail.ua

Каратєєва С.Ю.
Кандидат медичних наук, доцент
кафедри догляду за хворими та вищої медсестринської освіти
ВДНЗ «Буковинський державний медичний університет», Україна
E-mail: Karatsveta@gmail.com

Хомко О.И.
Кандидат медичних наук, доцент
кафедри догляду за хворими та вищої
медсестринської освіти
ВДНЗ «Буковинський державний медичний університет»,
Україна

Сидорчук Р.І.
Доктор медичних наук, професор,
професор кафедри загальної хірургії
ВДНЗ «Буковинський державний медичний університет»,
Україна
E-mail: rsydorchuk@ukr.net

Гродецький В.К.
Кандидат медичних наук,
доцент кафедри хірургії та урології
ВДНЗ «Буковинский державний медичний уныверситет»,
Україна
E-mail: valentin.g75@mail.ru

Дутка І.І.
асистент кафедри догляду за хворими та
вищої медсестринської освіти
ВДНЗ «Буковинский державний медичний уныверситет»,
Україна

Summary: In the article the analysis of indicators of success during the state certification of the direction of «Laboratory diagnosis», educational qualification – «Bachelor» in Higher educational establishment Ukraine state «Bukovinian State

Medical University». Introduction to the educational process of innovative and interactive technologies creates conditions for improving the quality of practical training of future professionals.
Keywords: laboratory diagnostics, bachelor, professional skills.

Резюме. В статті проведений аналіз показників успішності під час державної атестації випускників за напрямом підготовки «Лабораторна діагностика», освітньо-кваліфікаційний рівень «Бакалавр» ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет». Запровадження у навчальний процес інноваційних та інтерактивних технологій створює умови для підвищення якості практичної підготовки майбутніх фахівців.
Ключові слова: лабораторна діагностика, бакалавр, професійна майстерність.

Вступ. В умовах реформування вищої освіти професійна підготовка медичних фахівців в Україні має важливе значення, оскільки саме бакалавр є однією із ключових ланок у системі пацієнт-лікар [3, 154-158; 5, 215-219]. Причому рівень практичної підготовки бакалаврів визначає ефективність взаємодії між учасниками лікувального процесу [7, 1824-1830].

Особливістю підготовки лаборантів-бакалаврів в Україні є те, що необхідно на якісно новому рівні в умовах кредитно-модульної системи навчання здійснити формування професійно-компетентного фахівця з різнобічними функційними обов‘язками [1, 9-12; 5, 215-219; 6, 89-95]. За затвердженими робочими навчальними планами на вивчення професійно-орієнтованих дисциплін, які виносяться на заключну державну атестацію, відведено близько 25% навчального часу. З них 17,8% займає викладання лекційного матеріалу, 40,7% припадає на самостійну позааудиторну підготовку студентів і решта часу залишається на проведення практичних занять [2, 79-81; 5, 215-219; 6, 91-95]. В таких умовах дефіциту начального часу, забезпечення необхідного рівня оволодіння практичними навичками випускників має актуальне значення [4, 227-234; 5, 215-219;].

Практика свідчить, що мотиваційна діяльність студентів під час позааудиторної підготовки не може бути єдиною запорукою успішного опанування практичними навичками та вміннями, що формують професійну компетенцію майбутнього фахівця. Необхідні пошук та оцінка ефективності сучасних інноваційних методів навчання в умовах реформування освітньої медичної галузі для підвищення якості практичної підготовки медичних фахівців, що орієнтовані на запити сучасної медицини [8, 373-382].

Отже, необхідні пошук та оцінка ефективності інноваційних методів навчання в сучасних умовах реформування освітньої медичної галузі для підвищення якості практичної підготовки , що орієнтовані на запити сучасної медицини [4, 227-234].

Основна частина. Нами проведений аналіз показників успішності випускників ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет» за напрямом підготовки «Лабораторна діагностика», освітньо-кваліфікаційний рівень «Бакалавр» під час заключної державної атестації за 2014-2015 н.р.

Ректоратом, деканатом проведена велика підготовча робота по організації проведення державних випускних іспитів.

Кафедри мікробіології та вірусології, біоорганічної і біологічної хімії та клінічної біохімії, догляду за хворими та вищої медсестринської освіти, гігієни та екології склали координовані плани викладання навичок і вмінь, регламентованих «кваліфікаційною характеристикою бакалавра».

Упродовж року проводився письмовий та комп’ютерний контроль знань і залікові заняття з визначення рівня опанування випускниками навичок і вмінь. Проведена робота показала, що лаборанти добре засвоїли теоретичний матеріал і достатньою мірою оволоділи практичними навичками. Вони на достатньому рівні знають сучасні методи досліджень у бактеріологічних, гематологічних, загально-клінічних, біохімічних, санітарно-гігієнічних лабораторіях, нормальні показники лабораторних досліджень та їх зміни при патологічних процесах, особливості оснащення робочого місця та підготовки пацієнта для обстеження, забору матеріалу.

Серед студентів систематично проводились тренінги з тестового контролю знань, удосконалювався зміст тестових завдань, активно використовувались бази тестових ситуаційних завдань у сайті дистанційного навчання http://moodle.bsmu.edu.ua/ . Методичні розробки для студентів-випускників доповнені витягами з режимних наказів МОЗ України, що стосуються діяльності лаборантів-бакалаврів. Викладання профільних дисциплін на профільних кафедрах для студентів забезпечувалося кваліфікованим професорсько-викладацьким складом, що давало змогу здійснювати якісну підготовку випускників.

Зі студентами, які навчалися на «задовільно», була проведена індивідуальна робота щодо підготовки до випускних іспитів. Вони активно залучались до самостійної підготовки, реферативної роботи. Особливо продуктивно така робота проводилась під час переддипломної практики.

Державна атестація випускників даної спеціальності проводилася у 2 етапи. Перший етап – складання студентами державного ліцензованого інтегрованого іспиту «КРОК-Б. Лабораторна діагностика». Другий етап – проведення практично-орієнтованого державного іспиту зі спеціальності.

Комплексний теоретичний тестовий іспит зі спеціальності проводився у повній відповідності з вимогами освітньо-професійної програми, освітньо-кваліфікаційною характеристикою лаборанта (освітньо-кваліфікаційний рівень – «бакалавр»).

Ліцензійний інтегрований іспит «Крок Б Лабораторна діагностика» включав питання з таких дисциплін: «Гістологія, цитологія, ембріологія», "Біохімія та клінічна хімія", "Клінічна лабораторна діагностика", "Мікробіологія, вірусологія та імунологія з мікробіологічною діагностикою", "Гігієна та екологія з гігієнічною експертизою", «Внутрішня медицина з оцінкою результатів дослідження», «Педіатрія з оцінкою результатів дослідження», «Хірургія з оцінкою результатів дослідження», «Інфекційні хвороби з оцінкою результатів дослідження», «Дерматологія, венерологія з оцінкою результатів дослідження», «Акушерство та гінекологія з оцінкою результатів дослідження», «Патоморфологія», «Патофізіологія».

Аналіз робіт показав, що студенти частіше допускали помилки в тестах з дисциплін «Інфекційні хвороби з епідеміологією» з оцінкою результатів дослідження та «Патоморфологія з секційним курсом». Студенти продемонстрували кращі знання з наступних дисциплін «Патофізіологія», «Клінічна лабораторна діагностика».

За результатами складання першого етапу середній відсоток правильних відповідей склав у 2015р. – 76,5 %. Даний показник не суттєво відрізнявся від загальнонаціонального показника і виявляє тенденцію до стабільних показників теоретичної підготовки випускників. Абсолютна успішність становила 100% упродовж вказаного часу. Одним із шляхів забезпечення стабільних результатів

складання державного ліцензованого інтегрованого іспиту «КРОК-Б. Лабораторна дыагностика» є запроваджена практика систематичних on-line тренінгів студентів вказаної спеціальності на сервері дистанційного навчання http://moodle.bsmu.edu.ua/ із встановленням прохыдного рівня - 70% правильних відповідей. Досвід засвідчує, що така практика виправдана з міркувань підвищення мотивації до навчальної діяльності студентів і є запорукою для успішного складання цього етапу державного ліцензійного іспиту у майбутньому.

Державний іспит з клінічної лабораторної діагностики і клінічної біохімії проводився в усній формі шляхом виконання двох практичних завдань з клінічних лабораторних методик, одне з яких – гематологічне дослідження, інше – дослідження різних біологічних рідин (сеча, ліквор, шлунковий вміст тощо), вирішення клінічних ситуаційних задач.

У перелік практичних завдань включені питання підготовки та виконання лабораторних досліджень, що входять до обов'язків лаборанта медичного, робота з документацією.

Екзамен з практичної частини проводять в навчальній лабораторії, де підготовлені та оснащені робочі місця.

Кожен студент повинен був підготувати робоче місце та продемонструвати техніку забору крові із пальця для загально-клінічного аналізу, підготувати камеру Горяєва для підрахунку формених елементів крові, визначити фізичні властивості сечі, випоту та харкотиння, приготувати мікропрепарат з дослідного матеріалу, пофарбувати його відповідним методом, промікроскопувати та описати мікроскопічну картину, продемонструвати техніку володіння лабораторним обладнанням, прийомами роботи з мірним посудом, здійснити розрахунок за допомогою стандартних розчинів та калібрувальних графіків.

Результати іспиту показали, що випускники продемонстрували професійні навички при роботі зі стандартним лабораторним обладнанням (фотоколориметр, водяний термостат, тощо) і скляним мірним посудом. Вони правильно здійснювали обчислення результатів досліджень, вміло перераховували концентрації метаболітів і активності ферментів з одних розмірностей на інші.

Під час складання іспиту з дисципліни "Мікробіологія, вірусологія та імунологія з мікробіологічною діагностикою" кожний студент готував мікропрепарати з висіву біоматеріалу хворого, проводив їх пофарбування, мікроскопію та описував мікроскопічну картину на достатньо високому рівні. Необхідно відмітити добре володіння методиками пофарбування, особливо за методом Грам-Синьова та за Бурі-Гінсом. Кожний студент описував можливі напрямки використання діагностичних препаратів (діагностикумів та сироваток) при тих чи інших методах діагностики інфекційних захворювань, вирішував ситуаційну задачу з методів лабораторної діагностики окремих інфекційних захворювань.

Результати перевірки показали, що студенти добре знали матеріал із загальної мікробіології, особливості будови мікроорганізмів та спеціальні методи їх фарбування, методи лабораторної діагностики основних інфекційних захворювань, а також особливості основних збудників цих захворювань у людини.

Отже, у 2014-2015 році абсолютна успішність серед випускників склала 100%. Показник якісної успішності у 2015 році становить 100%, так, як і у минулому році, хоча середній бал у 2014 році був дещо вищий.

Як свідчать результати державних випускних іспитів, випускники медичного факультету № 4 за напрямом підготовки «Лабораторна діагностика» ОКР – «Бакалавр» ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет» мають достатній теоретичний та практичний рівень підготовки. Передбачені навчальними програмами знання, вміння, теоретичні та практичні навички з усіх дисциплін більшість студентів добре засвоїла і вміло продемонструвала. Абсолютна більшість випускників має ґрунтовну теоретичну підготовку, засвоїла передбачені кваліфікаційною характеристикою знання і вміння, опанувала практичні навички у відповідності з переліком.

Теоретична та практична підготовка знаходиться на належному рівні і відповідає вимогам освітньо-професійної програми та освітньо-кваліфікаційній характеристиці.

Висновки.

1. Проблеми практичної підготовки випускників за напрямом підготовки «Лабораторна діагностика», освітньо-кваліфікаційний рівень «Бакалавр» зумовлені особливостями навчальної діяльності в умовах переходу до європейської кредитно-модульної системи освіти.

2. Показники успішності при оцінці рівня практичної підготовки студентів вказаної спеціальності знаходяться у прямій кореляції з результатами складання державного ліцензованого інтегрованого іспиту «КРОК-Б. Лабораторна діагностика».

3.Впровадження у навчальний процес інноваційних інтерактивних технологій дозволяє покращити якість опанування практичних навичок та професійних вмінь у випускників вказаної спеціальності.

Література:

1. *Вершинська О.Б.* Проблеми формування навчальної мотивації студентів ВНЗ / О. Вершинська // Мед. освіта. – 2011. – №3. – С. 9-12.

2. *Думанський Ю.В.* Освоєння студентами практичних навичок при кредитно-мо-дульній організації навчального процесу: проблеми та пошук шляхів їх вирішення / Ю. Думанський, О. Талалаєнко, М.Первак // Мед. освіта. – 2011. – №3. – С. 79-81.

3. *Махновська І.Р.* Становлення та еволюція ступеневої медсестринської освіти в Україні / І.Р.Махновська // Вісник Житомирського державного університету. – 2011. – вип. 60. Педагогічні науки. – С. 154-158.

4. *Новаченко Т.В.* Використання активних та інтерактивних форм і методів навчання у вищій школі / Т.В. Новаченко // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – Вип. 6: збірник наукових праць. – Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – С. 227-234.

5. *Рябий С.І.* «Проблеми підвищення професійної компетентності випускників медичних ВНЗ зі спеціальності «Сестринська справа» (ОКР - Бакалавр) / С.І.Рябий, Л.І. Гайдич // International scientific-practical conference of teachers and psychologists materials of proceedings of the International Scientific and Practical Congress. the 17-18th of February 2015, Geneva (Switzerland) – 2015. – 215-219.

6. *Шатило В.Й.* Інтеграція вищої медичної освіти до європейських стандартів / В. Й. Шатило // Медична освіта. – 2013. – №4. – С.89-95.

7. *Aiken L.H.* Nurse staffing and education and hospital mortality in nine European countries: a retrospective observational study. / L.H.Aiken et al. // Lancet. – 2014. – Vol.383(9931). – P.1824-1830.

8. *Poikela P.* Comparison of meaningful learning characteristics in simulated nursing practice after traditional versus computer-based simulation method: A qualitative videography study. / P.Poikela, H.Ruokamo, M.Teras // Nurse Education Today. – 2015. – Vol.35. – P. 373-382. Режим доступу: http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0260691714003323 (дата звернення: 08.02.2015)

УДК 616.5

CLINICAL EFFICACY PILOBACT AND PILOBACT AM IN THE TREATMENT OF COMPLICATED FORMS OF DEMODICOSIS

КЛИНИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРЕПАРАТОВ ПИЛОБАКТ И ПИЛОБАКТ АМ В ЛЕЧЕНИИ ОСЛОЖНЁННЫХ ФОРМ ДЕМОДЕКОЗА

Schwartz N.E.
Department of dermatology
Kursk state medical University
Associate Professor, candidate of medical science

Harahordina J. E.
Department of dermatology
Kursk state medical University
Assistant, candidate of medical science

Esipova E.A.
Department of dermatology
Kursk state medical University
Assistant, candidate of medical science

Plotnikova K.O.
Department of dermatology
Kursk state medical University
The Intern

Шварц Н.Е.
Кафедра дерматовенерологии
Курский государственный медицинский университет
Доцент, к.м.н.

Харахордина Ю.Е.
Кафедра дерматовенерологии
Курский государственный медицинский университет
Ассистент, к.м.н.

Есипова Е.А.
Кафедра дерматовенерологии
Курский государственный медицинский университет
Ассистент, к.м.н.

Плотникова К.О.
Кафедра дерматовенерологии
Курский государственный медицинский университет
Врач-интерн

This article details two schemes of therapy of complicated forms of demodicosis with the use of drugs and Pilobact Pilobact AM. Comparative analysis, assessment of clinical efficacy, the chemical composition of these drugs, belonging to the group of anti-ulcer remedies.
Keywords: Pilobact, Pilobact AM, demodicosis, carbon laser peel.

В статье подробно рассматриваются схемы терапии осложнённых форм демодекоза с применением препаратов Пилобакт и Пилобакт АМ. Проводится сравнительный анализ, оценка клинической эффективности, химического состава данных препаратов, относящихся к группе противоязвенных средств.
Ключевые слова: Пилобакт, Пилобакт АМ, демодекоз, карбоновый лазерный пилинг.

Введение. На сегодняшний день наблюдается учащение случаев обращения пациентов к дерматологу и косметологу с жалобами на папуло-пустулезные высыпания на коже лица, что связано с популяризацией высоких эстетических требований к внешнему виду, ухудшением экологической ситуации, а также хроническими стрессами. Чаще всего причиной обращений становятся такие хронические дерматозы кожи лица, как себорейный дерматит, угревая болезнь, розацеа, периоральный дерматит, которые в большинстве случаев сочетаются с демодекозом [2].

Актуальность темы данной работы обусловлена высокой распространенностью демодекоза и его рецидивирующим течением, ограниченным выбором акарицидных препаратов, обладающих недостаточной эффективностью и большим числом побочных эффектов, в том числе токсико-аллергических реакций.

Анализ источников и анализ литературы. И. В. Верхогляд в статье «Современные представления о демодекозе» указывает, что при осложненных формах демодекоза в обязательном порядке применяется системная терапия. Наиболее часто применяемые препараты — антибиотики, метронидазол, синтетические ретиноиды [1].

Антибиотики тетрациклинового ряда остаются самыми эффективными антибактериальными препаратами в терапии демодекоза. Имеется обширная база данных об использовании метронидазола для

наружного и внутреннего применения у больных демодекозом. Метронидазол оказывает противопротозойное действие, механизм которого связан с нарушением структуры ДНК чувствительных микроорганизмов. Г.Н. Тарасенко и соавт. (2003), А.М. Лалаева и соавт. (2005) подчеркивают действие метронидазола на многие анаэробные бактерии и простейшие, что обеспечивает антипаразитарный и антибактериальный эффект [1]. Г.Ю.Тодор и соавт. (1990) выявили также иммуномодулирующее действие метронидазола [2]. По их данным, метронидазол ингибирует факторы роста эндотелия сосудов, что патогенетически обусловливает противовоспалительное действие и препятствует неоангиогенезу.

Цель и методы исследования. Применение препаратов Пилобакт и Пилобакт АМ в лечении осложнённых форм демодекоза и сравнительный анализ их клинической эффективности.

В исследование были включены 50 больных (35 женщин и 15 мужчин) папуло-пустулёзной формой демодекоза лица в стадии обострения. Возраст пациентов составил от 15 до 55 лет (в среднем 32,5 года), длительность заболевания от 6 мес. до 3 лет. Для реализации первого этапа исследования все пациенты были разделены на 2 группы на основании плана лечения. Схема лечения I группы предусматривала прием препарата Пилобакт АМ в течение 10 дней и процедуры лазерного карбонового пилинга (1р/3 нед N.3). Для лечения пациентов II группы был назначен препарат Пилобакт и также процедуры лазерного карбонового пилинга (1р/3 нед N.3) в течение 10 дней. Стандартная традиционная терапия в обеих группах включала Бифиформ (по 2 капс 2 р/сут – 14 дней). Местная терапия включала механическую чистку лица (на 1-й, 10-й, 20-й дни лечения), крем Демазол (утром и вечером 2 мес.). Всем пациентам были даны рекомендации по гигиеническому уходу и диетическому питанию. Общая длительность терапии составляла 2 месяца. Клинико-лабораторное наблюдение проводили 5 месяцев под контролем общего, биохимического анализа крови, соскоба на Demodex folliculorum, определения pH кожи. На втором этапе исследования была дана оценка клинической эффективности лечения пациентов с демодекозом в I и II группах.

Пилобакт и Пилобакт® АМ — комбинированные лекарственные препараты, предназначенные для лечения язвенной болезни двенадцатиперстной кишки, ассоциированной с Helicobacter pylori.

Пилобакт АМ представляет собой набор таблеток и капсул: капсула, содержащая 20 мг омепразола, таблетка, содержащая 500 мг кларитромицина, капсула, содержащая 500 мг амоксициллина. Омепразол — ингибитор протонной помпы, снижающий кислотность желудочного сока. Кларитромицин — полусинтетический антибиотик из группы макролидов. Амоксициллин — полусинтетический антибиотик из группы пенициллинов широкого спектра действия.

Пилобакт отличается от Пилобакта АМ тем, что вместо 4 капсул амоксициллина содержит 2 таблетки, содержащие по 500 мг тинидазола каждая. Тинидазол — синтетическое антибактериальное средство.

Постановка проблемы. Существуют определенные трудности в назначении системного и наружного лечения демодекоза, связанные с недостаточной эффективностью общепринятых средств антибактериальной и антипаразитарной терапии, что актуализирует поиск новых способов лечения с учетом всех звеньев патогенеза. Трудности терапии демодекоза даже при применении самых эффективных акарицидов, связаны с особенностями строения покровов клещей. Характерной особенностью строения кутикулы является то, что во внутренних слоях экзо- и эндокутикулы отсутствуют поровые каналы, сообщающиеся с внешней средой, из-за чего она может участвовать только в водном и газовом обмене. По этой причине через кутикулу демодицид затруднено или вообще невозможно прохождение больших молекул экзогенных веществ[3].

Результаты. После полного курса проведенной терапии клиническое и лабораторное выздоровление отмечено у 81% пациентов I группы, у 74% пациентов II группы; положительная клиническая динамика отмечалась у 18% пациентов I группы и 23% пациентов II группы; отсутствовал эффект от проводимой терапии у 1% пациентов I группы, у 3% пациентов II группы исследуемых, отрицательной динамики не наблюдалось.

Важным сравнительным моментом являются и сроки лечения больных. Наиболее выраженная клиническая эффективность была отмечена при всех формах демодекоза. Наступление терапевтического эффекта при лечении Пилобактом АМ было почти в два раза быстрее с тяжелыми проявлениями демодекоза, чем при терапии Пилобактом.

Побочные эффекты развились в виде металлического привкуса у 6 пациентов II группы, тошнота беспокоила 2 пациентов (4%) I группы и 3 пациентов II группы (18%). Проводившиеся до и после лечения клинические, биохимические анализы крови и анализы мочи не выявили отклонений от нормы. Отдаленные наблюдения за больными, получившими лечение препаратами Пилобакт и Пилобакт АМ, выявили отсутствие рецидивов заболевания в течение последующих 9 месяцев наблюдений практически у всех пациентов.

Таблица 1

Характеристика препаратов

Препарат	Состав	Достоинства	Недостатки
Пилобакт	Тинидазол Кларитромицин Омепразол	Тинидазол угнетает синтез ДНК бактериальных клеток благодаря подавлению синтеза белка, опосредованного РНК-синтезом. Действует на простейших и анаэробов. Длительный период полувыведения.	Нежелательные реакции: анорексия, металлический вкус во рту, диспептические расстройства, нейротоксичность, антабусоподобное действие (не совместим с алкоголем) тинидазол вызывает темное окрашивание мочи, усиливает эффект непрямых антикоагулянтов.
Пилобакт® АМ	Амоксициллин Кларитромицин Омепразол	Амоксициллин обладает бактерицидным действием, имеет широкий спектр действия. Обладает выраженной активностью по отношению к H. pylori. Комбинация амоксициллина и кларитромицина обладает потенцированным антимикробным эффектом.	Побочные эффекты. При одновременном назначении амоксициллина с пероральными контрацептивами возможно снижение эффекта последних. Противопоказан при беременности и кормлении грудью.

Высокий процент клинических улучшений при использовании карбонового лазера обусловлен фототермолизом, сужающим расширенные поры, разрушением патологических элементов без повреждения кожного покрова, рассасыванием узлов и выравниванием атрофических рубцов до уровня рубцовой ткани с последующим приподниманием дна рубца до уровня здоровой ткани.

Выводы. Выявлена выраженная клиническая эффективность лечения демодекоза лица с применением комплексной терапии, включающей препарат Пилобакт АМ и карбоновый лазерный пилинг. Препарат Пилобакт АМ более эффективен в лечении тяжелых форм демодекоза, чем Пилобакт благодаря его химическому составу.

Научная новизна. Впервые в лечении осложнённых форм демодекоза были использованы и изучены препараты, которые успешно применяются для эрадикационной терапии H. pylori при язвенной болезни желудка и двенадцатиперстной кишки, проведен их сравнительный анализ. При этом они сочетают в себе все компоненты, которые входят в стандарты оказания медицинской помощи больным, страдающим акне и демодекозом.

Впервые в процессе лечения осложнённых форм демодекоза изучена эффективность системной антибиотикотерапии в сочетании с наружным лечением в виде карбонового лазерного пилинга.

Література:

1. *Верхогляд И.В.* Современные представления о демодекозе // Лечащий врач. 2011, №5, с.34-35.

2. *Кубанов, А.А. Демодекоз / А.А.* Кубанов //Лечащий врач. - 2014.-N 11.-С.7-11

3. *Потемкина, Н.М. Демодекоз* - возможности лечения / Н.М. Потемкина, Е.А. Ульянова // Здравоохранение Дальнего Востока. - 2013.-N 2.-С.44-45

4. *Сирмайс, Н. С. Демодекоз*: патогенетические аспекты при различных дерматозах лица. Метод пособие / Н.С. Сирмайс, Г.А. Абесадзе, М.В. Устинов. - М., 2013. 26 с.

5.*Сюч Н.И.* Паразитарные болезни кожи. Демодекоз: этиология, патогенез, клиника, лабораторная диагностика // Consilium-Medicum.-2004.-Т. 6.- №3. - С. 191-194.

УДК 616.316.

CHEMICAL DESTRUCTIVE TREATMENT OF BENIGN TUMORS OF THE MAXILLOFACIAL REGION

ХІМІОДЕСТРУКТИВНА ТЕРАПІЯ ДОБРОЯКІСНИХ НОВОУТВОРЕНЬ ЩЕЛЕПНО-ЛИЦЕВОЇ ДІЛЯНКИ

Chumachenko A.I.
Department of Operative Dentistry and Maxillofacial Surgery
Bogomolets National Medical University
Bul.Shevchenko, 13, Kiev, Ukraine, 01601

Sayapina L.M.
Department of Dentistry
Bogomolets National Medical University
Bul.Shevchenko, 13, Kiev, Ukraine, 01601

Lysenko S.I.
Department of Operative Dentistry and Maxillofacial Surgery
Bogomolets National Medical University
Bul.Shevchenko, 13, Kiev, Ukraine, 01601

Чумаченко О.В.
кафедра хірургічної стоматології та щелепно-лицевої хірургії
Національного медичного університету імені О.О.Богомольця,
кандидат медичних наук, асистент
м.Київ, Україна
E-mail: chusasha@ukr.net

Саяпіна Л.М.
кафедра стоматології Національного медичного університету імені
О.О..Богомольця, кандидат медичних наук, доцент
м.Київ, Україна
E-mail: lada_2248@mail.ru

Лисенко С.І.
кафедра хірургічної стоматології та щелепно-лицевої хірургії
Національного медичного університету імені О.О.Богомольця,
кандидат медичних наук, асистент
м.Київ, Україна
E-mail: dr.serg.lysenko@gmail.com

Chemical destruction of gemangioma is an effective method of treatment, however has the considerable failings. Mixture of 3 chl.ac.acid, dimeksidum and mepivakainum allows to change the concentration of solution at injection, planning amount of medical manipulations and to attain diminishing of complications.
Key words: chemical destruction, gemangioma, 3 chl.ac.acid, dimeksidum, mepivakainum.

Хімічна деструкція гемангіом - ефективний спосіб лікування судинних пухлин, проте має значні недоліки. Запропо-

нована склерозуюча суміш трихлороцтової кислоти, димексиду та мепівакаїну дозволяє змінювати концентрацію розчину при введенні, планувати кількість лікувальних маніпуляцій та досягти скорочення ускладнень лікування.
Ключові слова: хімічна деструкція, гемангіома, трихлороцтова кислота, димекид, мепівакаїн.

Серед доброякісних новоутворень організму судинні пухлини - гемангіоми, ангіофіброми, лімфангіоми посідають особливе місце, тому що представлені надзвичайно широким клінічним спектром: від незначного порушення кольору шкіри або слизової оболонки до значних по об'єму пухлин, що можуть призвести до загрози здоров'ю і життю хворого [1, 21; 2, 20-23; 6, 12]. Так, походячи з гіперплазованого ендотелію, гемангіоми проходять дві стадії розвитку: проліферативну та інволютивну [3, 356-359; 4, 665–666]. Для першої характерно швидке та масивне ділення ендотеліальних клітин та утворення синусоїдних каналів і врешті-решт великих артеріальних судин та дренажних вен. Послідуюча спонтанна регресія характеризується зниженням ендотеліальної активності, редукцією ангіогенезу та розширенням судинних каналів, глобуляризацією архітектоніки, заміщенням фіброзно-жировою тканинною стромою та дрібними капілярами. Відповідно до такого розвитку може змінюватися і клінічна картина гемангіом [4, 665–666].

Не дивлячись на дуже велике розмаїття способів лікування гемангіом, сьогодні не існує єдиної терапевтичної доктрини. Лікарі вимушені приймати окреме рішення в кожному конкретному випадку захворювання, а відсоток низької ефективності лікування залишається все ще високим. Вважається, що метою будь-якого з лікувальних заходів можуть бути: припинення ендотеліально-судинної діяльності гемангіоми, припинення існування новоутворення як анатомо-фізіологічної структури, усунення наслідків експансивного росту пухлини та вирішення косметичних питань [4, 665–666; 5, 462–468].

Ефективним є лікування гемангіом з використанням цитоплазматичних отрут або інших фізичних та хімічних чинників, які викликають асептичний некроз тканини з подальшим рубцюванням та припиненням існування гемангіом. З моменту введення в гемангіому 50% спирту Schwalbe в 1872 році в якості склерозуючих агентів випробовувалися спирти різної концентрації, формалін, йодоформ з ефіром, карболова кислота, солі хініну, трихлороцтова кислота з лідокаїном або дікаїном, преднізолон, висока та низька температури, високочастотні коливання електричного струму та багато інших [5, 462-468; 6, 12]. До переваг склерозуючого методу слід віднести простоту виконання, доступність, відсутність кровотечі, можливість повторних маніпуляцій. Але найбільшим недоліком стала неможливість реального контролю процесу некротизації тканин за глибиною та площею з причини неможливості точного визначення оптимальної концентрації препарату та часу дії останнього на тканини пухлин [5, 462-468]. Одним із широко застосованих вітчизняними та зарубіжними фахівцями хімічних препаратів є 80-90% трихлороцтова кислота (ТХО). Підраховано, що її ефективність становить 70-80% при лікуванні простих та неглибоких кавернозних гемангіом. Проте у третини хворих відмічалася місцева реакція у вигляді намокання та утворення виразок [7, 105-108].

На нашу думку, зменшення ускладнень та можливості певного контролю некротичного процесу в пухлинах при використання ТХО можна досягти шляхом зниження концентрації розчину та пролонгації експозиції при введенні. До того ж відомо, що ТХО,на відміну від багатьох хімічних коагулянтів, реагує в першу чергу з білками навіть в їх малій концентрації. Немає наукових підтверджень і про її негативні загально-соматичні ефекти при місцевому застосуванні.

Для склерозуючої терапії гемангіом ми створили розчин оригінального складу: у 100 мл готового препарату (у перерахуванні на вагові частини) було 60 % ТХО, 10 % димексиду та 3 % мепівакаїну. Перевірку якості суміші провели у сертифікованому науково-дослідному закладі м.Києва. Встановлено наступне: кожен з компонентів не вступав в реакцію з іншим, не зменшував його концентрацію і не втрачав свою протягом довгого часу; розчин залишався прозорим довгий час, осаду не було; при додаванні дистильованої води до вказаного розчину змінювалася лише концентрація компонентів в новому об'ємі.

Таким чином, ми дотрималися головних вимог до хімічних коагулянтів: досягнення повного асептичного некрозу у тканинах, що підлягають склерозуванню; можливість змінювати концентрації діючих речовин в залежності від клінічних потреб (клінічна керованість); наявність знеболюючого ефекту за рахунок потужного місцевого анестетика мепівакаїну; можливість многократного застосування в залежності від лікувальної програми; безпека для соматичного здоров'я пацієнта.

Запропонована суміш ТХО, димексиду та мепівакаїну була застосована під час лікування 30 хворих на гемангіоми та ангіофіброми піднебіння, губ, шкіряних покровів шиї та обличчя (в основному - кавернозного характеру).

При плануванні втручань враховували необхідну кількість лікувальних сеансів, фізичний стан пацієнта (наявність супутньої соматичної патології), розмір та локалізацію новоутворення, прогноз перебігу запального процесу та можливості його корекції, можливість механічного переривання кровопостачання до вогнища втручання під час маніпуляції (пальцеве притиснення або затискачем Ярошенка, рис.1), необхідність застосування нейролептаналгезії, седативної підготовки хворого, тощо.

Рис.1. Використання затискача Ярошенка для

тимчасового гемостазу в місці введення склерозуючого розчину. Визначаються ділянки тканин нижньої губи з побілінням (хімічний опік) слизової оболонки після введення склерозуючого розчину. Введення лікарського розчину проводили інсуліновим шприцом.

Клінічний приклад 1 застосування оригінального склерозуючого розчину. У хворого на кавернозну гемангіому слизової оболонки верхньої та нижньої губи, правого кута рота здійснювали введення 20% розчину запропонованого лікарського препарату для хіміодеструкції та склерозування судинної пухлини (Рис.2-5).

Рис. 2. Кавернозна гемангіома в ділянці правого кута рота (верхньої та нижньої губ) до лікування.

Рис. 3. Ін’єкція 20% розчину склерозуючої рідини (перший сеанс лікування).

Рис. 4. Стан тканин губів та кута рота через 4 місяці після хіміодеструкції новоутворення.

Рис. 5. Стан хворого через 10 місяців після лікування: ознак новоутворення не виявлено. Пацієнт вважає такий косметичний та функціональний результат задовільним. На лікування пацієнта біло використано 0,8 мл оригінального розчину. Післяопераційні рубці достатньо м'які, рухомі, не обмежують рухомість губів та кута рота.

Клінічний приклад 2: у хворої 72 років протягом 1 року розвилося новоутворення правої половини твердого і частково м'якого піднебіння. Після проведення біопсії був встановлений діагноз - ангіофіброма твердого піднебіння. Хворої проведено три сеанси склерозуючої терапії 40% розчином запропонованого лікарського препарату з інтервалом 3 місяці після кожного введення (Рис. 6-7). На курс лікування використано 2 мл оригінального розчину. Кількість точок введення становила 4, 2 і 2 відповідно кожному сеансу лікування. У післяопераційні періоди двох перших сеансів відмічали невеликі виразки в ділянці м'якого піднебіння, що спостерігали протягом одного тижня, неприємні відчуття в ділянці рани та дискомфортом під час ковтання.

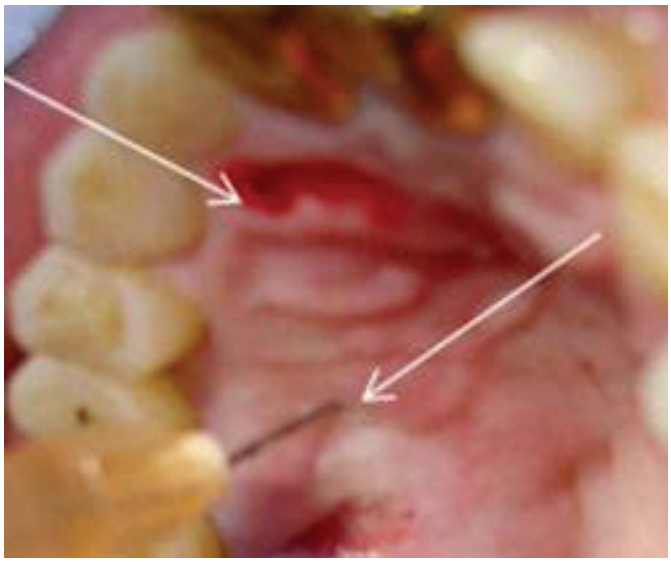

Рис. 6. Перший сеанс склерозуючої терапії ангіофіброми твердого піднебіння включав ін'єкції склерозуючого розчину з 4 точок по периметру пухлини.

Результати дослідження. Проведені хворим на судинні пухлини ін’єкції запропонованої склерозуючої суміші викликали незначний та короткотривалий біль, якому передували відчуття локальної печії та потепління тканин. У двох з 30 хворих біль тримався протягом кількох годин після процедури, що викликало необхідність нагляду за станом хворих впродовж кількох годин в умовах

Рис. 7. Через один рік після лікування хворої ознак новоутворення не виявлено. Рубцова тканина виражена біля зубів 15, 16, 17, рецесія ясен незначна.

стоматологічної поліклініки. Найбільше неприємним хворі вважали наявність припухлості та зміну кольору тканин протягом 10-20 днів, необхідність прийому рідку їжу та проводити спеціальний догляд за ранами. В цей період використовувалися аплікації з розчином «Джерело Пі» (настої трав) та гелю «Метрогіл-дента» в суміші з желе «Солкосеріл», що забезпечило антисептичну та кератопластичну дію. Слід зазначити, що не зареєстровано жодного рецидиву пухлинного росту. У 4 хворих виникла необхідність провести корегуючи хірургічне втручання з метою висічення рубців для забезпечення високого косметичного результату.

Висновки. Запропонована нами суміш для хіміодеструкції пухлин м’яких тканин продемонструвала високу ефективність лікування гемангіом та ангіофібром щелепно-лицевої ділянки. Лікарська суміш легка в приготуванні та зберіганні і технологічна у використанні всіх рівнях надання стоматологічної та щелепно-лицевої допомоги.

Трихлороцтова кислота забезпечила стійкий асептичний некроз м’яких тканин при значно нижчих концентраціях, ніж загальноприйняті склерозуючі речовини. Додавання до склерозуючої суміші димексиду оптимізує швидке та глибоке проникнення ТХО і мепівакаїну, що призводить до зниження больових відчуттів під час маніпуляції. Плануємо проводити поглиблене вивчення лікувальних можливостей запропонованої склерозуючої суміші.

Список літератури:

1. *Абшилава Д.И.,* Колыгин Б.А., Гасанов Д.Г. Врачебная тактика при гемангиомах у детей. – Л., 1984. – 21 с.

2. Гемангиомы: этиология и патогенез /Д.В. Гуткин, З.В. Лагунова, Э.С. Панчешникова, Н.Н. Потекаев, С.Б. Ткаченко // Экспериментальная и клиническая дерматокосметология. – 2004. – № 2. – С. 20–23.

3. *Нурмеева А.Р., Миролюбов А.Л., Нурмеев И.Н., Миролюбов Л.М., Нурмеев Н.Н.* Современные технологи в диагностике и лечении гемангиом у детей //Фундаментальные исследования. – 2013. – № 7–2. – С. 356-359.

4. *Marchuk D.A.* Pathogenesis of hemangioma //Clin. Invest. – 2001. – Vol. 107(6). – P. 665–666.

5. *Ohtsuka H., Shioya N., Tanaka S.* Cryosurgery for hemangiomas of the body surface and oral cavity // Ann Plast Surg. – 980. – Vol. 4(6). – P. 462–468.

6. *Vlachakis I., Gardikis S., Michailoudi E., Charissis G.* Treatment of hemangiomas in children using a Nd:YAG laser in conjunction with ice cooling of the epidermis: techniques and results // BMC Pediatr. – 2003. – Vol. 12; 3:2.

7. *Winter H., Dräger E., Sterry W.* Sclerotherapy for treatment of hemangiomas //Dermatol. Surg. – 2000. – Vol. 26, № 2. – P. 105–108.

UDC: 159.9

M.S.ROGOVIN: THE FORMATION OF PSYCHOLOGY AS A SCIENCE

М.С.РОГОВИН: СТАНОВЛЕНИЕ ПСИХОЛОГИИ КАК НАУКИ

Mazilov V.
doctor of psychology, professor,
head of the general and
social psychology chair
at K.D. Ushinsky’s Yaroslavl State Pedagogical University,
Respublikanskaya, 108, Yaroslavl, Russia, 150000

Мазилов В.А.
доктор психологических наук, профессор, Ярославль, Ярославский
государственный педагогический
университет, зав. кафедрой общей и
социальной психологии, ул.
Республиканская, 108, город Ярославль, Россия, 150000

The article describes the idea of M.S.Rogovin of the development of psychology in the XX century. Showing the role and importance of general psychology and abnormal psychology in the formation of the psychological theory. M.S.Rogovin views on the development of psychology in the psychological literature are discussed for the first time.
Key words: M.S.Rogovin, psychology, science, doctoral dissertation.

В статье описаны идеи М.С.Роговина о развитии психологии в XX столетии. Показана роль общей психологии и патопсихологии в формировании психологической теории. Взгляды М.С.Роговина на развитие психологии в психологической литературе обсуждаются впервые.
Ключевые слова: М.С.Роговин, психология, наука, диссертация.

Введение. Джером Брунер, замечательный психолог, недавно отметивший свое столетие[1], писал в воспоминаниях: «Я надеялся, что психология сохранит целостность и не превратится в набор несообщающихся поддисциплин. Но она превратилась. Я надеялся, что она найдет способ навести мосты между науками и искусствами. Но она не нашла» (Цит. по [2, с. 117–118]. Каж-дое новое поколение психологов приходит в науку с детской наивной мечтой. Им хочется перестроить эту прекрасную науку с тем, чтобы психологи достигли хотя бы взаимопонимания. Но они, как мы знаем, не находят. И не остужают энтузиазма адептов целостности предостережения методологических плюрали-стов, полагающих, что не надо никакой интеграции…. Впрочем, достаточно шуток, обратимся к собственно интеграции[2].

Интеграция, как сообщает словарь иностранных слов, происходит от ла-тинского integratio (восстановление, восполнение) и означает «объединение в це-лое каких-либо частей, элементов». Представляется, что для психологии это глубоко символично, так как в конечном счете интеграция имеет своей целью восстановление изначальной целостности психического[3]. В целостности психики никто и никогда серьезно не сомневался, просто она – эта целостность – и ее устройство представлялись разным психологам существенно по-разному.

Напомним, что особенно интенсивно интегративные процессы происходи-ли в начале XX столетия, когда «простые», «одномерные» подходы не оправда-ли возлагавшихся на них ожиданий. Затем эти процессы интеграции то усилива-лись, то ослабевали. Мощная волна интеграционного движения произошла в связи с возникновением системного подхода, получившего широкое распростра-нение в психологии[4]. Но в целом реализация системного подхода не дала ожи-даемых результатов (во многом это было связано с «модой» на системный под-ход, что привело к тому, что во многих исследованиях он использовался или некорректно или вообще лишь провозглашался, т.е. оставался декларацией). Отметим, кстати, что история системного движения в психологии в полном объеме еще не написана, что представляется серьезным упущением историков новейшей психологии.

Новая волна интеграционного движения началась совсем недавно. Остано-вимся на ней несколько подробнее. В 2003 году в Ярославле начал издаваться журнал «Вестник интегративной психологии» (гл. ред. проф. В. В. Козлов). Ежегодно в Ярославле проводятся конференции, посвященные обсуждению проблем интегративной психологии. Идеи интеграции широко обсуждались на последнем съезде РПО и ранее на Международном психологическом конгрессе в Пекине. Как справедливо отмечает А. В. Юревич, интегративные настроения «явно отражают не личные ощущения и намерения тех или иных психологов, а внутреннюю потребность современной психологической науки и неудовлетво-рительность ее многолетнего развития по «конфронтационному» пути [13, с. 377].

По нашему мнению, важно различать стихийную (естественную, по А. В. Юревичу) интеграцию, которая происходит «самопроизвольно» в ходе развития психологического знания и целенаправленную, являющуюся результатом специ-альной деятельности психологического сообщества.

Как нам представляется, важно вспомнить исследователей, способствовавших интеграции психологического знания и многое в этом направлении сделавших. Одним из таких убежденных интеграторов и был М.С. Роговин.

Основная часть. М.С.Роговин (1921-1993) известный отечественный психолог, доктор психологических наук, профессор. Нам уже приходилось писать о М.С.Роговине как психологе, давать характеристику его исследований [2-7]. В авторитетном "Психологическом лексиконе" помещена содержательная статья В.Я .Гиндикина о М.С. Роговине, в которой, в частности, отмечается, что это «российский психолог, специалист в области военной и когнитивной психологии, истории и философии психологии, патопсихологии» [1, с. 395]. Автор очерка справедливо указывает, что круг научных интересов М.С. Роговина был достаточно широк. «Одним из первых в России он описал истоки и принципы когнитивной психологии, дал обстоятельный анализ этого, тогда еще нового, направления. Углубленно исследовал проблемы патопсихологии, изучал принципы диагностического процесса в работе психиатра. Внес существенный вклад в теорию и практику наиболее сложных аспектов дифференциального диагноза в психиатрии. Подчеркивал важность и особую роль клинического анализа результатов па-

топсихологического эксперимента" [1, с. 395]. Ни в коей степени не умаляя его заслуг перед патопсихологией, рискнем высказать мысль, согласно которой наиболее значимым стоит считать его вклад в методологию психологической науки, поскольку по своему душевному складу он был философом психологии. Как мы уже отмечали в 2006 году, М.С.Роговин был в первую очередь методологом психологии. Он был из породы тех, к кому могут быть отнесены слова Л.С. Выготского, сказанные некогда о Коффке - "он был прежде всего и до конца последовательным методологом". Эти слова, конечно же, надо отнести и к самому Выготскому - он прежде всего стремился дойти "до самой сути", "до сердцевины", как было замечательно сформулировано великим поэтом. Такой же подход был характерен и для М.С.Роговина [6].

Михаил Семенович Роговин родился 27 октября 1921 года в г. Москве в семье известного переводчика и философа С.М.Роговина. Поступил на механико-математический факультет Московского государственного университета. Был призван в армию, прошел Великую Отечественную войну, участвовал в войне с Японией. Был командиром танка, затем после ранения инструктором, военным переводчиком. После войны М.С.Роговин окончил Военный институт иностранных языков, поступил в аспирантуру по психологии в МГИИЯ к В.А. Артемову. В 1956 году защитил кандидатскую диссертацию "Проблема понимания". В конце пятидесятых - начале шестидесятых работал в фундаментальной библиотеке по общественным наукам АН СССР. В шестидесятых годах М.С.Роговин работал на кафедре психологии МГПИ им. В.И.Ленина. В семидесятых и восьмидесятых был профессором на факультете психологии Ярославского государственного университета. В последние годы жизни был заведующим кафедрой психологии в Московском государственном лингвистическом университете... За все это время им были написаны и опубликованы книги и учебные пособия: "Введение в психологию"(1969), "Философские проблемы теории памяти"(1966), "Проблемы теории памяти" (1977), "Психологическое исследование" (1979), "Структурно-уровневые теории в психологии"(1977), "Теоретические основы психологического и патопсихологического исследования" (1988, в соавторстве), "Исследование отрицания в практической и познавательной деятельности" (1985, в соавторстве), "Основы исследования в акциональных науках" (1993, в соавторстве) и другие. Всего им было опубликовано около трехсот пятидесяти работ. "Основы лингвистической психологии" Михаил Семенович закончить не успел. В сентябре 1993 года Михаила Семеновича Роговина не стало...

Возникает, однако, вполне резонный вопрос: если о вкладе М.С.Роговина в разработку методологических вопросов написано уже несколько статей, зачем писать еще одну? Тем более, что корпус сочинений М.С.Роговина остался без изменений, а основные работы М.С.Роговина были рассмотрены в упомянутых статьях?

Тем не менее, данная публикация имеет свой raison d'etre: она посвящена анализу методологических идей М.С.Роговина, высказанных им в его диссертациях. В диссертации 1956 года на соискание ученой степени кандидата педагогических наук (по психологии) "Проблема понимания"[5] и 1968 года на соискание ученой степени доктора педагогических наук (по психологии) "Элементы общей и патологической психологии в построении психологической теории". Предвижу возражение: какая может быть методология в кандидатской диссертации? Диссертация это вообще квалификационная работа... Ответ простой: достаточно прочесть несколько страниц из авторефератов роговинских диссертаций, чтобы понять, что это работы не вполне обыкновенные - потрясающего масштаба и очень высокого уровня. Кроме того, не секрет, что за прошедшие десятилетия произошла девальвация научного уровня диссертаций. Если оценить величие замысла М.С.Роговина при написании его "квалификационных работ", то смело можно назвать его одним из последних титанов психологической науки[6]. О потрясающей эрудиции М.С.Роговина, широчайшем кругозоре, блестящем владении иностранными языками (английский, немецкий, французский, испанский), глубоком понимании истории философии и психологии мы уже писали.

Обратимся в настоящей статье к докторской диссертации, написанной М.С. Роговиным в 1968 году и защищенной 16 мая 1968 года. Пусть никого не смущает, что защита эта состоялась в научно-исследовательском институте дефектологии АПН СССР. Защищена была эта диссертация по специальной психологии, присвоена ученая степень доктора педагогических наук (по психологии). Для тех, кто в силу возраста не помнит советских реалий научной жизни и особенностей аттестации научных кадров по психологии, необходимо сделать некоторые дополнительные пояснения. Такая работа, какая была задумана и осуществлена М.С. Роговиным, просто не имела права на существование. Защитить ее без специальной маскировки было абсолютно нереально. Дерзость замысла "зашкаливала", ибо один человек (притом далеко не главный в иерархии) всерьез обсуждал и претендовал (!) на определение и разработку структуры целой науки - общей психологии. Это чистая методология психологии. Опять же, напомним, методологии конкретной науки "оставалась" разработка (правильнее: уточнение, деталировка) методологических принципов, не более того: более глобальные вопросы решались философией диалектического и исторического материализма (выступавшей в качестве философского уровня методологии). В советской психологии был определен набор методологических принципов, которые характеризовали подход отечественных психологов к предмету исследования. Более существенные и общие вопросы решались на философском уровне методологии. Поэтому без определенной "маскировки" такая работа "пройти" бы просто не могла. Вообще все советские психологи, включая корифеев С.Л. Рубинштейна, А.Н. Леонтьева, вынуждены были проявлять известное "лукавство", обставлять авторское сочинение цитатами из классиков марксизма, выполняющими роль "охранной грамоты"... Поэтому никого не должно удивлять, что в диссертации М.С. Роговина мы можем найти немало проявлений научного лукавства, призванного обеспечить "проходимость" работы. Ниже остановимся на некоторых примерах "маскировочных действий" диссертанта.

Прежде всего, автор создает впечатление, что к глобальным вопросам психологии диссертация непосредственного отношения не имеет. Отвлекающим маневром является следующее: глобальной методологической проблеме автор сознательно пытается придать "частное" звучание, максимально "снизить" степень глобальности[7].

Рассмотрим подробнее некоторые маскировочные ходы, которые предпринимает автор диссертации. Автор пишет, ссылаясь на А.Н.Леонтьева, что проблема номер один для психологии - проблема кадров. Он отмечает, что, однако, существующая практика преподавания психологии не удовлетворяет требованиям, так как структура психологии как учебного предмета высшей школы существенно отличается от складывающейся структуры научного знания. М.С.Роговин справедливо отмечает, что учебный предмет "психология" характеризуется традиционным функционализмом -

психические процессы рассматриваются как изолированные друг от друга; в свою очередь процессы рассматриваются обособленно от качеств личности. Справедлив вывод автора: "Лишенное единства построение учебного материала чрезвычайно отрицательно сказывается на его усвоении учащимися, снижает их интерес к психологии, создает ложное представление о содержании и структуре самой науки" [9, с. 1]. Поэтому перестройка преподавания психологии является актуальной задачей. Мастерски создается впечатление, что речь не про архитектонику науки психологии, а про методику ее преподавания.

Качественный "туман" нагоняет вот эта фраза: "Настоящая работа представляет попытку разработать некоторые вопросы психологической теории, которые могут лечь в основу подготовки специалистов *лишь в одной конкретной области* - и при помощи главным образом *одного метода* - критического анализа содержания психологических и патопсихологических понятий в их исторической обусловленности" [9, с. 2]. Иными словами, ничего серьезного - так мелкотемье, ничего глобального. Те, кто "на страже", должны быть спокойны - "основам" в данной работе ничего не угрожает. Впечатление, конечно, обманчивое, но диссертант вовсю старался его создать.

Нельзя пройти мимо характеристики процессов, происходящих в психологии, как их понимает диссертант. "Совершенно несомненно, что в наши дни психология переживает период бурного развития как экстенсивного, так и интенсивного. Налицо все большее преобладание тонкого лабораторного эксперимента, использование математически выверенных методов обработки этих экспериментов. Такая тенденция несомненно прогрессивна в своей основе, ибо нет и не может быть иного пути превращения в действительно научную дисциплину того пестрого конгломерата отдельных фактов, наблюдений и умозрительных теорий, который представляла традиционная психология" [9, с. 2].

Прервем цитирование (хотя остановиться трудно, поскольку любой непредвзятый специалист понимает - оценка хоть и суровая, но справедливая). Вдумаемся в эту мысль: Путь психологии - от конгломерата к действительной науке. Даже теперь он еще только начинается!

"Вместе с полученными фактическими данными, неотделимо от них вливается поток новых терминов и понятий. Каждому, кто хотя бы в самых общих чертах знаком с историей и философией науки, должно быть ясно, что это столь отрадное положение таит в себе немало опасностей, игнорирование которых рано или поздно, но неизбежно приведет к грубым ошибкам и разочарованию" [9, с. 2].

Автор диссертации предупреждает: "Основная опасность заключается в том, что разрываются внутренние связи между отдельными областями психологии, утрачивается единство предмета и его понимания" [9, с. 2]. Дорогой читатель, не напоминает это симптомы современного кризиса психологии? Только тогда психология была еще "на подъеме" и такие тенденции видны были только очень наблюдательным специалистам. "Современное состояние психологии характеризуется исключительным многообразием областей применения и исследования, методов и понятий, условий и основных тенденций развития" [9, с. 2].

С удивительной проницательностью М.С.Роговин предупреждает еще об одном виде возможных ошибок (столь характерных для сегодняшней психологической науки): "Психолог перестает делать различие между объективной познавательной реальностью и теми научными понятиями, которыми он оперирует и которые являются лишь ее частичным и односторонним отражением" [9, с. 2]. Полагаю, каждому, кому по долгу службы приходится работать в диссертационных советах, знакомо фантасмагорическое чувство, возникающее, когда бедный диссертант докладывает свою работу и при этом серьезно считает психической реальностью наименования шкал опросника, который он имел несчастье использовать. Если у него есть базовое образование, еще существует шанс "достучаться"... Увы, в наше время это поветрие приобрело ужасающие масштабы, в респектабельных трудах многих докторов невооруженным глазом видна эта чудовищная ошибка. Хотя отдельные ученые предупреждали об этом еще в далеком 1968 году...

"Каким бы диссонансом это не звучало в настоящее время, когда результаты экспериментального метода представляются чуть ли не единственным критерием научности, этот метод сам по себе дает мало повода для размышлением над содержанием научных понятий и над их исторической природой" [9, с. 2]. А диссонанс был огромный! Только что в Москве (1966) прошел XVIII Международный психологический конгресс, на котором зафиксировано, что психология, наконец, превратилась в экспериментальную науку. Всеобщая эйфория, торжество научности и экспериментального метода. Хосе Дельгадо рассказывает о вживлении электродов в мозг животного, что позволяет модифицировать социальное поведение последнего. Кажется, еще немного и падут последние тайны. Еще печатаются материалы Конгресса. А соискатель докторской степени вслед за Вундтом (1913) утверждает, что метод эксперимента мало дает для задачи конституирования психологической науки. И, следовательно, при конструировании науки не экспериментом надо руководствоваться. Очень смело, очень своевременно, очень мудро... И в значительной степени не воспринято и сейчас. Иногда возникает чувство, что маскировка сработала, диссертация защищена, а книги... пусть студенты читают. Им надо. В сущности, на это и вся надежда: студенты новых поколений прочтут, поймут, проникнутся. Но вернемся к собственно маскировке в данной диссертации Роговина...

Маскировка - дело трудное. Диссертант вспоминает, что "ограничил" свою роль (и сомневается, не слишком ли сильно, ибо хорошо понимает реальную размерность задач): "Ограничивая, таким образом, задачи работы определенной областью и определенным методом, мы однако считаем, что их собственное значение выходит далеко за указанные рамки" [9, с. 2]. Мы, конечно, сейчас тоже так считаем...

Впрочем, читатель уже сам понимает, что неблагодарная роль толмача с эзопова языка на язык советского официоза и обратно автору настоящей статьи немного наскучила (подозреваю, что наскучила и автору диссертации, который, посчитав игру в маскировку вполне достаточной, быстро переходит на нормальный язык). Поэтому обращаюсь снова к тексту Роговина, в котором все говорится ясно и четко: "В плане поставленных перед работой задач *единство* содержания *науки психологии* и *учебного предмета психологии* может быть достигнуто на основе критического анализа *содержания психологических понятий* в их исторической обусловленности и выделения самых *общих психологических закономерностей*, и что наиболее продуктивным путем этих закономерностей, и что наиболее продуктивным путем установления этих закономерностей является сопоставление данных общей и патологической психологии" [9, с. 3].

Вот она - настоящая задача. Под стать задаче и вопросы: "Поставленная в работе задача потребовала также разработки некоторых вопросов, до настоящего времени не нашедших еще отражения в нашей психологической литературе. Сюда относятся:

взаимоотношение различных содержаний, включаемых в понятие "психология", метод интерпретации, специфические особенности понятий психологии, место психологии в системе наук, природа наблюдения, теория психологического и, в частности, патопсихологического эксперимента, отношение репрезентативности, природа понимания, система взглядов П.Жане, экзистенциализм в психологии" [9, с. 4].

Собственно, на этом, указав выходные данные диссертации, можно бы было и закончить, ибо цель автора статьи достигнута. Кто-то скажет, что задачи не титанического масштаба и не титанического труда требуют? И - даром, что социализм на дворе, - ни Маркса с Энгельсом и Лениным (хотя эти философы, будем справедливы, к месту упоминаются), ни навязшего в зубах отражения, ни деятельности (принципа и подхода), ни системного подхода[8]...

Такая вот скромная и непритязательная диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук (по психологии). К тому же, по специальной психологии. Если кто-то до сих пор сомневается в правомерности названия этой статьи в плане использования эпитета, полагая его явным преувеличением, - что же, тогда признаю, "был не прав, вспылил". И отсылаю к классику, которым некогда было сказано, хотя и немного по иному поводу: "Да! Вы, нынешние, — ну-тка!"

И все же. Остается ощущение, что мне не удалось полностью убедить потенциального читателя, что М.С.Роговин взял на себя задачу титанического масштаба!

Поэтому я постараюсь показать ее реальный масштаб еще и таким образом. Как известно, во второй половине XIX столетия Вильгельм Вундт осуществил амбициозную программу, согласно которой психология становилась самостоятельной наукой. Эта программа составляла проект психологии, который отвечал требованиям Канта к психологии. Таким образом, был реализован проект психологии как естественной науки. (Кому-то может показаться, что Вундт как сторонник субъективного метода вряд ли является сторонником естественно-научного подхода. Тем не менее, анализ свидетельствует именно о том, что реализованная Вундтом программа создания физиологической психологии полностью отвечала кантовским представлениям о психологии как естественной науке.)

Вундт хорошо сознавал, что это грандиозное и практически не подъемное дело -конституировать в одиночку новую науку. И постарался существенно облегчить себе задачу тем, что под психологией как самостоятельной наукой имел в виду исключительно *физиологическую психологию*. А *культурно-историческая психология* по прежнему оставалась традиционной, использующей описательные, сравнительные, исторические методы. Но речь не о ней, а о *научной* психологии.

Полезно вспомнить, что к физиологической психологии Вундт относил *ощущения* и *восприятия*, а также произвольные движения. Добавим, что Вундт дополнительно включает в состав физиологической психологии исследования в области времени реакции, психофизики. Использование фехнеровской психофизики заставляет Вундта ее переосмыслить. Г. Фехнер, которого часто называют создателем экспериментальной психологии, на самом деле психологом не был, поэтому создание психологии как самостоятельной дисциплины его не занимало.

Г. Фехнер использовал психофизические измерения как средство обнару-жения уравнения, верно отражающего отношения между душой и телом. Пси-хофизика, обоснованная Фехнером как средство решения глобальной философс-кой проблемы, была переосмыслена Вундтом (фехнеровское разделение на внутреннюю и внешнюю психофизику было отброшено, сама психофизика стала интерпретироваться в духе психофизиологического параллелизма, тогда как Фехнер придерживался концепции тождества). Последнее обстоятельство слу-жит убедительным доказательством того, что психофизика была "аннексирована", включена Вундтом в состав физиологической психологии, а психофизические методы применены к исследованию другого научного предме-та.

Таким образом, самонаблюдению при участии эксперимента подвергаются лишь *простейшие* явления. Все *сложные функции* остались за пределами научной психологии. Да и эксперимент использовался в ограниченных пределах, хотя Вундт и писал, что если принимать во внимание метод, то физиологическую психологию можно назвать экспериментальной. Впрочем, речь идет не только об этом.

Декларативно научная психология Вильгельма Вундта начала свое существование в качестве самостоятельной науки. Хотя при множестве нерешенных вопросов и конструктивных недоделок… Поэтому перед своей диссертацией М.С.Роговин ставит задачу максимально способствовать переходу от "пестрого конгломерата отдельных фактов, наблюдений и умозрительных теорий, который представляла традиционная психология" (мы помним эту характеристику психологии из начала диссертации) к состоянию современной науки. И, как мы помним, в задачу диссертации входило описать и охарактеризовать процессы, при этом происходящие. И, право, таких подвижников науке не грех и помнить...

И действительно, мы можем интерпретировать работу Роговина так: *это одна из попыток устранить принципиальные недоделки проекта Вундта по становлению психологии как самостоятельной науки*. Не знаю, удалось ли мне убедить скептически настроенного читателя... Во всяком случае, мне начинает казаться, что задача даже крупнее титанической... Потому что помимо общего становления мировой психологии как самостоятельной науки стоит еще не сформулированная, но явно подразумеваемая, задача "выправления" пути отечественной психологической науки. И М.С.Роговин "простер руку в направлении реформирования психологии". Кстати, А.А. Тахо-Годи указывает, что titaino - простираю, титаны - простершие руки [11, с.56].

Отсюда постоянно возникающие коллизии - в тексте диссертации появляются проблемы, которые явно являются новыми для советской науки. Вернуть отечественную науку в русло мировой - это ли не задача для титана? Впрочем, будем серьезными и при этом будем оставаться реалистами: пытаться логически "вписывать" неординарного мыслителя в узкий и жесткий контекст эпохи не слишком интересное занятие - вполне достаточно, что мыслитель в нем живет и работает исторически...

Нам осталось только проследить некоторые сюжеты, получившие развитие в диссертации, и отметить некоторые существенные, на наш взгляд, моменты[9].

Поскольку каждый, кто заинтересуется названными сюжетами, может найти и диссертацию, и "отраженное" ее содержание в книге М.С. Роговина "Введение в психологию", пересказывать содержание диссертации нет никакой необходимости. Поэтому мы ограничимся только указанием на некоторые моменты и дадим к ним свои комментарии.

Известно, что в отечественной психологии с успехом использовался категориальный анализ (М.Г. Ярошевский, А.В. Петровский, В.А. Петровский, К.К. Платонов и др.). Обратим внимание, что первым в советской психологии к анализу соотношения и динами-

ки понятий обратился в своей диссертации именно М.С. Роговин: «Основное содержание диссертации состоит в прослеживании внутренней динамики психологических м патопсихологических понятий, которая анализируется как бы по трем срезам, проведенным через психологию на разных уровнях. На первом – конкретные факты истории психологии как науки являются показателем движения психологических понятий. Второй уровень – внутренние взаимоотношения психологических понятий, их самодвижение, связанное с функционированием определенных психологических механизмов. И третий уровень – динамика понятий внутри теоретических систем психологии» [9, с. 5].

Обратим здесь внимание на несколько моментов.

Виды психологии. Действительно абсолютно новаторский и конструктивный подход к выделению видов психологии в зависимости от источников психологического знания предпринимает М.С.Роговин! Применительно к психологии используется известный принцип единства исторического и логического. М.С.Роговин вводит понятия «донаучной психологии», "философской" и "научной психологии": «Понятие психология включает в себя значения «психологии донаучной» (термин этот взят по аналогии с принятым термином «донаучных понятий»), психологии философской и психологии, строящейся на лабораторном и клиническом эксперименте» [9, с. 6]. «Первый этап развития – донаучная психология» - еще не вычленяется из связей и отношений самой действительной жизни. Развитие первых понятий о психическом тесно связано с развитием понятий о действующей причине. По сравнению с донаучной психологией, которая по уровню ей предшествует, для философской психологии характерным является поиск объяснительного принципа психического, стремление установить общие законы, из которых свойства психического могли быть выведены логическим путем. В то же время философская психология на ранних этапах своего развития выводит трактовку психического из ограниченного круга непосредственно наблюдаемых явлений. С течением времени роль философской психологии постоянно меняется, и теперь она сводится главным образом к обобщению данных, представляемых ей психологией экспериментальной" [9, с. 6].

"Переломным периодом в развитии психологии явилась вторая половина XIX века, когда психология вычленяется из философии и постепенно становится экспериментальной наукой. Этот период был, конечно, обусловлен развитием самой психологии, в которой уже назрела необходимость в более точных методах, чем эмпирическое наблюдение и умозрительное обобщение этого наблюдения. И то и другое становились явно недостаточными. . Но решающую роль сыграли здесь те фундаментальные изменения, которые произошли в социальной значимости психологии, быстро превратившейся из академической дисциплины в важную область промышленной и административной деятельности. С другой стороны, на решительное изменение характера психологии оказали большое влияние те сдвиги, которые отмечаются несколько ранее и в это время в смежных науках и в первую очередь в биологии" [9, с. 6].

Обратим внимание на еще один фрагмент рассуждений М.С.Роговина: "Самое "становление психологии как самостоятельной науки" следует понимать с очень значительными ограничениями. Психология несомненно изменила свой основной метод (отнюдь не все ранее использовавшиеся методы). Но психология не отделилась от философии и не могла отделиться от философии ни по способу мышления ученых, ни по характеру интерпретации ими экспериментальных данных. В полной мере остается философское по своему существу различие в материалистическом и идеалистическом подходе психическому, причем в то время ведущую роль играл подход идеалистический. Психология декларировалась как позитивная, опытная наука, использующая естественнонаучные методы; отсюда непосредственно следовало, что ее предметом должны были стать закономерные смены непосредственно наблюдаемых душевных явлений, их классификация и взаимоотношения. Однако ложность исходных философских положений определила основные черты этой, якобы, отделившейся от философии, как тогда называли "новой психологии"" [9, с. 6-7].

В нашей литературе обычно так и полагают, что в тот период она - психология - 1) отделилась от философии; 2) стала научной. Однако М.С. Роговин продолжает: "Во-первых, она носила созерцательный характер, и введение эксперимента было на первых этапах всего лишь средством выявления состояний сознания. Во-вторых, требование объективности и научности наблюдения сразу же оказывалось абсолютно нереальным, так как в силе оставалось положение о том, что душевные явления постижимы только во "внутреннем опыте". В-третьих, отсюда непосредственно следовало утверждение о принципиально ином характере познания психического: в отличие от объективной реальности психическое, якобы, познается непосредственно" [9, с. 7]. Как отмечает Роговин, движение по этому пути оказалось недолгим. Поэтому психологии предстояло постепенно освобождаться от груза, завещанного позитивизмом и другими системами идеалистической философии.

Отметим принципиальное отличие такой классификации видов психологии. Здесь хотелось бы обратить внимание на существенное различие между членением психологии, предложенным М.С. Роговиным, и многочисленными трехчленными делениями, которые были очень популярны в прошлом. В качестве примера можно взять известный закон "трех стадий" О.Конта, в соответствии с которым в развитии любой науки могут быть выделены теологическая, метафизическая и научная стадии. Согласно Конту, имеет место смена одной стадии другой: переход к следующей "отменяет" предыдущую. По мнению М.С.Роговина, в психологии дело обстоит иначе: самой характерной особенностью истории психологии является то, что все эти три значения термина не сменяют друг друга как последовательные этапы, а продолжают существовать наряду друг с другом, оказывая друг на друга влияние в большей или меньшей степени. Важно подчеркнуть, что указанные течения в психологии и виды психологического знания сосуществуют в культуре и, следовательно, могут оказывать взаимное влияние.

Более того, возникающие диспропорции, противоречия между указанными составляющими представляют собой мощный источник развития психологического знания в целом. Философия психологии – к сожалению, в отечественной психологии слабо разработанный отдел. И трехчленное деление психологии на виды в зависимости от источников знания является конструктивным и перспективно для решения большого числа задач, в том числе и историко-психологических.

Трудно переоценить важность решения таких вопросов, как выявление тенденций развития, описания и характеристики процессов, в которых эти тенденции реализуются.

В диссертации дается подробный анализ процессов в психологии, показано, что "несмотря на все большую дифференциацию отдельных областей психологического исследования, параллельно с нею развивается и обратный процесс - процесс установления связей между отдельными областями психологии" [9, с. 7].

Не станем задерживаться на этой части исследования, а также на крайне интересной области - исследованию "взаимоотношений

между общей психологией и теми ее областями, которые имеют относительно частный характер" " [9, с. 7].

Обратим лишь внимание на ту трактовку, которую автор дает патопсихологии: "Патопсихология есть часть общей психологии, поскольку в ней на специфическом материале проявляются общие психологические закономерности и оскольку общая психология находит в данных патопсихологии наиболее четкие и простые формы этих закономерностей. В то же время патопсихология неотделима от медицинской психологии, т.е. выступает как один из видов прикладной психологии" [9, с. 7].

Следует подчеркнуть, что многие вопросы, обсуждаемые в диссертации, приводят к решению ряда вопросов, которые накапливались в науке десятилетиями. Так, раскрытие специфики метода интерпретации позволяет развеять мифы, в частности, об интроспективном характере философской психологии.

Опережающим время является исследование характера понятий, используемых в психологии, взаимодействия между ними на разных этапах развития науки. Также первые в диссертации обсуждается и решается проблема репрезентативности...И, конечно, принципиально новой для была постановка проблемы объяснения.

Проблема понимания и объяснения. Абсолютно новым для отечественной психологии (и, добавим, совершенно неожиданным) было то, что М.С.Роговин ставит проблему *объяснения.* Неожиданным было само появление этой проблемы. Проблема объяснения существовала в двадцатые годы, Л.С. Выготский в "Историческом смысле" рассуждал о роли понятия и объяснительного принципа. Затем проблема объяснения в психологии ушла в тень, так как объясняло все учение, которое было одновременно и всесильно и верно. То есть диалектический и исторический материализм как бы объяснял все и никакие психологические соображения были особо не нужны.

М.С. Роговин указывает, что наиболее подробная разработка проблемы объяснения в психологии содержится в работах Пиаже. Объяснение характеризуется двумя основными признаками: "возможностью дедуктивного выведения и соответствием этой логической связи определенной реальной связи, под которой имеется в виду отношение феноменов сознания и нервно-физиологических структур. Наряду с этим, по Пиаже, каждое объяснение есть "сведение", т.е. отнесение к одному и тому же причинному принципу, остающемуся неизменным в ходе преобразования. С нашей точки зрения, согласно которой следует различать детерминированное общественными надындивидуальными факторами собственно объяснение, и понимание, как связанный с ним психический процесс, в концепции Пиаже допускается явное смешение гносеологических и психологических критериев" [9, с. 19-20].

Роговин отмечает, что сведение или редукционизм в ряде случаев означает прямую замену психических явлений физиологическими. Пиаже использует этот термин по крайней мере в двух смыслах, обозначая им и переход от "сложного к простому" и "психологического к непсихологическому" [9, с. 20].

«Сведение обозначает совокупность следующих факторов: 1) включение данного явления в некоторую более общую систему; 2) эта система должна быть более простой в диалектическом смысле, т.е. представлять предшествующую ступень развития и самого предмета и науки о нем. В субъективном плане сведение должно сопровождаться чувством перехода от неизвестного к известному.» [9, с. 20].

«Поскольку психология начала формироваться как самостоятельная наука в то время, когда такие науки как математика, физика и общая биология уже достигли высокой ступени развития, естественно, что психологи стремились (да и теперь стремятся) максимально широко использовать объяснительные схемы, выработанные в этих науках. В соответствии с принятым нами историческим принципом рассмотрения природы психологических понятий, естественное разделение типов объяснения в психологии есть дихотомии экзоморфного - эндоморфного объяснения и объяснения по типу структуры или по типу процесса. Оба эти типа объяснения оказываются неотделимыми от интерпретации психологии как эволюционной и генетической науки, что дает начало продуктивным гипотезам и объяснительным схемам» [9, с. 20].

В истории психологии экзоморфное сведение выступает либо как биологическое, либо как социологической сведение. В работе приводятся примеры анализа. «В качестве частного случая «экзоморфного сведения» в диссертации рассматривается «формальное сведение». В плане «внешней истории» - это есть следствие проникновения в психологию и патопсихологию математических идей и методов, в плане «внутренней истории» - результат возрастающей отвлеченности психологических понятий» [9, с. 21]. «Экзоморфному сведению» противостоит «эндоморфное» - стремление остаться в кругу «чисто психологических» понятий. С наибольшей отчетливостью это стремление выявилось в течении «понимающей психологии» (шпрангеровский принцип (psychologica-psychological) и в концепции З.Фрейда» [9, с. 21]. «В диссертации прослеживается развитие понятий психоанализа, которые постепенно переосмысливаются либо в социологические понятия неофрейдизма и «социальной психиатрии», либо там, где современный фрейдизм смыкается с генетической и экспериментальной психологией – получают отчетливо биологическую интерпретацию" [9, с. 21]. .

«Основные способы объяснения в психологии укладываются в дихотомическую схему «структурно-динамического сведения». Поскольку они неотделимы от интерпретации психологии как в первую очередь эволюционной науки, то возникает вопрос о том, какой период истории психологии и какое направление психологической теории яснее всего представляют эту тенденцию. Мы полагаем, что самой показательной в этом отношении является история французской психологии конца 19-го – первой четверти 20-го века и в ней учение П.Жане, представляющее важнейшее связывающее звено между этим периодом и современным ее состоянием, которое, с точки зрения воплощения идеи развития отчетливо расчленяется на три направления, возглавляемые выдающимися учениками Жане» [9, с. 21]...

Возвращение к проблеме объяснения в психологии произошло лишь в 2006 году, когда была опубликована статья А.В.Юревича [12], положившая начало дискуссии по проблеме объяснения в психологии. То есть почти на сорок лет опередили время изыскания М.С.Роговина!

Что касается П.Жане, то и сегодня его основные работы пока не переведены на русский язык... И Роговин опережает их до сих пор.

Вывод, который делает М.С.Роговин в результате своего исследования, знаменателен: "Прослеживание исторически изменчивого содержания основных психологических и патопсихологических понятий позволяет в известной мере преодолеть традиционное представление о психологии как совокупности изолированных и застывших "сущностей", функций и перейти к пониманию ее как сложной многоуровневой системы знаний, динамика которых определена целым рядом "внешних" и "внутренних" факторов (обусловленность логической структуры психологии ее историческим развитием как сменой донаучного, философского и научного

этапов ее развития и соотношением их как характеристикой любого хронологически фиксируемого периода, в том числе и современного ее состояния; дифференциация и интеграция областей психологического исследования; взаимосвязь и взаимовлияния психологии и смежных наук, эволюция метода и связанная с этим дифференциация содержания понятий; интеграция понятий в объяснительные схемы). Если с точки зрения стоявших перед работой задач на первый план выступала одна из наиболее отчетливых тенденций развития современной психологии, а именно, отход от функционального принципа и углубление межфункциональных исследований, то выработка на этой основе более адекватной системы понятий не сводится к "отмене" функциональных понятий, а представляет скорее результат стремления установить системы более простых, экспериментально или клинически верифицируемых понятий, из которых функциональные можно было бы вывести с помощью логических умозаключений" [9, с. 25].

Заключение. Заключая настоящую статью, хочется произнести слова глубокой и искренней благодарности нашим учителям. Осваивавшим психологию студентам в 1970-80-е годы в Ярославле несказанно повезло. Повезло тем, что им довелось учиться у настоящих профессоров, мастеров своего дела, таких как В.С. Филатов, В.Д. Шадриков, Н.П. Ерастов, Ю.К. Корнилов, В.В. Новиков, Л.П. Урванцев... И среди них мудрец и энциклопедист, философ психологии – профессор Михаил Семенович Роговин. Когда мы учились, конечно же, мы даже не догадывались, что имеем счастье общаться с людьми такого масштаба. Точно также, наверное, не догадывались об истинных масштабах личности ученых-психологов А.Н. Леонтьева, А.Р. Лурии, В.П. Зинченко те, кто учился у них в эти годы на факультете психологии МГУ им. М.В. Ломоносова. Да и фигура Б.Г. Ананьева, основателя ленинградской (санкт-петербургской) школы в психологии, только теперь предстает перед современными российскими (и не только российскими) психологами в своем истинно современном звучании. (Так, например, томский психолог В.И. Кабрин указал сравнительно недавно, что Б.Г. Ананьев был, пожалуй, единственным ученым в мировой психологии, которому удалось наиболее адекватно и последовательно реализовать антропологический подход.)

Все наши уважаемые учителя были людьми очень скромными, никогда не говорившими о своих заслугах... И иногда должно пройти много времени, чтобы мы смогли понять, что учились у последних титанов. Низкий поклон и благодарность нашим замечательным учителям!

Примечания

[1] Пользуясь случаем, поздравляем Джерома Сеймура Брунера с фантастическим юбилеем (родился 1 октября 1915 года в Нью-Йорке) и желаем здоровья и долгих лет жизни.

[2] Подчеркнем, что в данной статье речь будет идти о когнитивной интеграции, т.е. интеграции психологического знания. Другие важные аспекты проблемы интеграции в психологии: личностная интеграция, социальная, организационная и т.д. остаются за рамками настоящей публикации.

Поэтому важно обозначить два аспекта проблемы целостности: проблема «целостности психического» (выбор таких способов исследования, которые не нарушают целостности) и проблема «взаимодействия подходов»

[3] Поэтому важно обозначить два аспекта проблемы целостности: проблема «целостности психического» (выбор таких способов исследования, которые не нарушают целостности) и проблема «взаимодействия подходов» (построение комплексного исследования, которое позволило бы в теории «воссоздать» эту целостность). Эти аспекты, несомненно, взаимосвязаны.

[4] Мы не станем здесь в связи с ограниченностью объема публикации останавливаться на истории проблемы. Заметим только, что это, на наш взгляд, представляет собой исключительно интересную тему историко-психологического исследования.

[5] В настоящей статье речь будет идти о докторской диссертации 1968 года. Методологическим идеям, высказанным в кандидатской диссертации 1956 года, будет посвящена отдельная статья, так как объем настоящей статьи не позволяет вместить анализ текстов обеих диссертаций. Нельзя не обратить внимания на то, что диссертация 1956 года имеет подготовительный характер - не оставляет чувство, что автор уже тогда хорошо понимал, что он будет делать дальше. Определенное единство замысла налицо.

[6] Не являясь сторонником "высокого" стиля, тем более не желая быть высокопарным, предлагаю продолжить обсуждение вопроса, стоит ли называть человека титаном, если он ставит перед собой титанические цели, после обсуждения задач докторской диссертации М.С.Роговина.

[7] Отметим, что в шестидесятые годы XX столетия в нашей стране времена были уже вполне "вегетерианские". Но на право заниматься вопросами методологическими претендовать могли очень немногие проверенные люди, во всяком случае точно не соискатели докторской степени.

[8] Представляется достаточно актуальной задачей концептуализация того методологического подхода, который был реализован автором в его диссертации, но по названным выше причинам, не мог быть сформулирован.В рамках настоящей статьи этому, конечно не место. Но, мне кажется, настала пора эксплицировать эпистемологию М.С.Роговина - замечательного психолога и человека. В этом контексте не настаиваю на эпитете титанический. Вероятно, на следующей конференции по Истории медицинской психологии в 2016 году стоит сделать доклад о несформулированной эпистемологии М.С.Роговина.

[9] После защиты - в соответствии с "неписаным правилом" эпохи в отношении успешно защищенных докторских диссертаций - полагалось опубликовать "докторскую" монографию. Ее пришлось маскировать под учебное пособие для студентов. "Проходила" эта книга с огромным трудом и благодаря смелости людей, которых здесь хочется назвать: работавшего в философской редакции издательства "Высшая школа" Юрия Мефодьевича Бородая, где книга все же вышла, и известного философа Александра Георгиевича Спиркина, который интересовался психологией и разрабатывал в своих трудах важные философские вопросы психологии. В другом месте мы подробно расскажем об этих ученых, которые не только своими неординарными книгами и идеями, но и смелыми поступками, рискуя своей карьерой, способствовали движению науки вперед, публикуя новаторские психологические тексты. Речь идет о книге "Введение в психологию", изданной в 1969 году в издательстве "Высшая школа". В ней почти ничего не говорится про деятельность, про ее единство с сознанием... А описываются различные подходы, различные теории, за которыми можно увидеть «единственный настоящий объект психологии» (Ро, 1968). Я помню то наивное, студенческое впечатление более чем тридцатилетней давности – так, значит, все же психология не может безнаказанно быть уложена в прокрустово ложе «одномерных» подходов, которые были так характерны для советской психологии... Мне кажется, что книга «Введение в психологию» до сих пор не оценена по заслугам. Так бывает, когда книга опережает время... Geistzeit иногда резвится... Я помню, Михаил Семенович рассказывал о трудной судьбе этой книги. Один из рецензентов – очень известный психолог, классик и академик – вместо рецензии заявил: «Я не могу дать рецензию. Я читал, но ничего не понял». Для пособия, предназначенного студентам-психологам, согласимся, рекомендация не лучшая. Тогда мне это казалось лишним подтверждением коварства академиков. А теперь я думаю, что, может быть, рецензент был по-своему искренен – новые идеи с трудом прокладывают дорогу. Замечательно, что книга все же была опубликована. «Введение в психологию» до сих пор остается одним из немногих методологических исследований, раскрывающих всю сложность, многоплановость и неоднозначность психологической науки. И, как это ни удивительно, «Введение в психологию» и сегодня не утратило новизны и актуальности, по прежнему намечает перспективы разработки научной психологии, во всяком случае, для вдумчивого и заинтересованного читателя.

Література:

1. *Гиндикин В.Я. Роговин Михаил Семенович* // История психологии в лицах. Персоналии / Под ред. Л.А. Карпенко // Психологический лексикон. Энциклопедический словарь в шести томах / Редактор-составитель Л.А. Карпенко, под общ. редакцией А.В. Петровского. М.: ПЕРСЭ, 2005. С. 395–396.

2. *Залевский Г.В., Мазилов В.А., Урываев В.А., Соловьев А.В., Урванцев Л.П. М.С.Роговин* – опережая время // Медицинская психология в России: электрон. науч. журн. – 2013. – N 5 (22). – URL: http://mprj.ru (дата обращения: 20.08.2015).

3. *Мазилов В.А М.С.Роговин* и методологические проблемы психологии // Проблемы психологии и эргономики, № 3, 2000, с.36-39.

4. *Мазилов В.А* Слово о Михаиле Семеновиче Роговине // Ярославский психологический вестник. Вып. 17. М.-Ярославль, «Изд-во Российское психологическое общество», 2006, с. 146-151

5. *Мазилов В.А. М.С.Роговин* – философ психологии // Сибирский психологический журнал, № 24, 2006, с. 32-36.

6. *Мазилов В.А.* Михаил Семенович Роговин – методолог психологии // Методология и история психологии: Научный журнал. Т.1. Вып. 2, 2006, с.103-113

7. *Мазилов В.А М.С.Роговин*: философ психологии // Сибирский психологический журнал, № 40, 2011, с. 80-88.

8. *Роговин М.С.* Проблема понимания. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук (по психологии). М., 1956. 16 с.

9. *Роговин М.С.* Элементы общей и патологической психологии в построении психологической теории. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора педагогических наук. М., 1968. 28 с.

10. *Роговин М.С.* Введение в психологию. М., 1969.

11. *Тахо-Годи А.А.* Греческая мифология. М.: Искусство, 1989

12. *Юревич А.В.* Объяснение в психологии // Психологический журнал, № 1, 2006, с. 97–108

13. *Юревич А. В.* Методы интеграции психологического знания // Труды Ярославского методологического семинара. Т.3. Метод психологии. Ярославль, 2005, с. 377–397

УДК 159.9

PSYCHOTECHNICAL ACTIVITIES OF ALEXANDR PETROVICH NECHAEV

ПСИХОТЕХНИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АЛЕКСАНДРА ПЕТРОВИЧА НЕЧАЕВА

Stoyukhina N.Yu.
Department of administration psychology
Lobachevsky Nizhnii Novgorod State University
Av. Gagarin, 23, Nizhnii Novgorod, Russia, 603950

Стоюхина Н.Ю.
Кафедра психологии управления
Нижегородский государственный университет
им. Н.И. Лобачевского
Пр. Гагарина, 23, Нижний Новгород, Россия, 603950

In this article it is told about a psychotechnical field of activity of the famous Russian psychologist, teacher, experimenter, scientist and organizer A.P. Nechayev. In the 1920-1930th – the period of rapid development of psychotechnics – he couldn't stay away from this interesting process. The difficult relations in professional psychotech-nical community are reflected in the conflict of board of the All-Russian psychotech-nical society and psychotechnical laboratory of the Moscow municipal services.
Key-word.Psychotechnics, I.N. Spielrein, psychological experiment, professional level selection, professiogram, psychotechnical laboratory of microsurgery, the issues of traffic safety, the principles of marxist-leninist methodology, theory and practice.

В данной статье рассказывается о психотехнической сфере деятельности из-вестного российского психолога, педагога, экспериментатора, ученого и орга-низатора А.П. Нечаева. В 1920-1930-е гг. – время бурного развития психотех-ники – он не смог стоять в стороне от этого интересного процесса. Непростые отношения внутри профессионального психотехнического сообщества отраже-ны в конфликте правления Всероссийского психотехнического общества и пси-хотехнической лаборатории Московского коммунального хозяйства.
Ключевые слова. Психотехника, И.Н. Шпильрейн, психологический экспери-мент, профессиональный отбор, профессиограмма, психотехническая лаборато-рия МКХ, вопросы безопасности движения, принципы марксистско-ленинской методологии, теория и практика.

Среди ряда отечественных классиков психологии начала XX в. –Н.Н. Ланге, А.Ф. Лазурский, Г.И. Россолимо, Г.И. Челпанов и др. – Александр Пет-рович Нечаев занимает абсолютно уникальное место. Проживший долгую жизнь (1870-1948), широко известный в мировой гуманитарной науке как уче-ный, деятель науки, гражданин и истинный патриот России, все еще не имеет полной биографии своей драматической судьбы.

Посмотрим на представленность упоминаний имени А.П. Нечаева в пси-хологической литературе. Казалось бы, такая крупная фигура должны быть в историко-психологической литературе, но это не так.

В.В. Большакова посвящает целую главу экспериментальным исследова-ниям сложных личностных образований в трудах А.П. Нечаева [3]. А.Н. Ждан пишет о Нечаеве как организаторе лаборатории экспериментальной психологии при Педагогическом музее военно-учебных заведений в 1901 г.[5, с. 279], осно-вателе педологического движения в России[там же, с. 395], председателе орг-комитета Первого Всероссийского съезда по психоневрологии (10-15 января 1923 г.)[там же, с. 402]. Т.Д. Марцинковская также освещает период жизни Нечаева, связанный с открытием педологических курсов (1904 г.), выпуском книг и журналов по педагогической психологии, разработкой методов, направ-ленных на выявление индивидуальных особенностей детей[8, с. 248-250], об этом же пишет и А.А. Парамонова[15, с. 81-82]. Коллектив авторов из Институ-та психологии РАН упоминает А.П. Нечаева как одного из представителей направления эмпирической психологии наравне с М.И. Владиславлевым, М.М. Троицким, Н.Я. Гротом, Г.И. Челпановым[19]. Разные стороны обширной пе-дологической деятельности Нечаева освещают Е.М. Балашов[2] и В.М. Каднев-ский[6]. Очерк жизни ученого дан в работах В.В. Аншаковой[1], А.А. Никольской[12], наиболее полно в книге А.А. Романова[20].

Обращает внимание тот факт, что читатель может составить представле-ние о Нечаеве, экспериментаторе-педагоге и педологе, но практически неосве-щенным остается этап жизни Нечаева, связанный с его психотехнической дея-тельностью. Попробуем схематично представить этот значительный фрагмент жизни – с 1922 г. по 1935 г.

16 марта 1922 г. А.П. Нечаев выступил в Центральном доме работников просвещения и искусств с лекцией по библиопсихологии *«Психологические ос-новы библиотечного дела»*, выделяя главные моменты в процессе чтения книг: восприятие данных слов, понимание содержания, связанного с этими словами, оценка прочитанного, влияние впечатления, произведенного чтением на волю читателя[9, с. 4]. Говоря о разных влияниях книг на человека, он, как Г. Мюн-стерберг, различает влияние прямое и косвенное, положительное и отрицатель-ное, и разные лица в разных обстоятельствах не одинаково поддаются разным формам внушения. Для правильной постановки библиотечного дела в стране (умелый подбор и распределение книг), Нечаев рекомендует изучать психику читателей, что можно делать: прямым опросом (анкетой) читателей о прочи-танных книгах; организовать специальные беседы с читателями о книгах, чтобы установить общий уровень их понимания и восприимчивости; ставить психоло-гические опыты, рассчитанные на исследование объема внимания, процесса восприятия, памяти, воображения, интересов и внушаемости читателей интере-сующей нас среды. Но все эти данные могут «получить свое надлежащее науч-ное истолкование, когда они будут связаны с результатами точных психологи-ческих исследований, произведенных хотя бы над некоторыми типичными группами интересующих нас читателей. Мы должны …понять источники того или иного отношения к известной книге лиц известного душевного уровня»[там же, с. 15], для чего ученый рекомендует тесно сотрудничать с психологами.

В этом же году он разработал метод определения авиаспособностей кур-сантов летных училищ[20, с. 40], о котором рассказал в

докладе *«Опыт кол-лективного исследования летчиков»* на Первом Всероссийском съезде по пси-хоневрологии (10-15.01.1923). Он «совершенно не применял аппаратов и огра-ничился изучением внимания и памяти испытуемых при помощи текстов со счетом и с запоминанием цифр, …получил очень хорошие совпадения с “прак-тическим” списком для слабых летчиков и удовлетворительное для средины списка»[17, с. 301].

В 1923 г. выходит книга директора лаборатории Кембриджского универ-ситета Ч.С. Майерса *«Психика и труд. Психологические факторы промышлен-ности и торговли»* в переводе А.П. Нечаева; выпущена в печать книга самого Нечаева «Психологический опыт обучения чтению» (1923), и метод оценила Н.К. Крупская[20, с. 9].

1925 г. – избран консультантом ЦК профсоюзов просвещения и комитета по радиовещанию.

1926 г. – под редакцией А.П. Нечаева вышла книга *«Ум и труд. Экспери-ментально-психологическое исследование школьного и профессионального тру-да в связи с проблемой профотбора»*.

1927 г. – изданы *«Психология физической культуры»* и *«Труд и утомле-ние»* (вместе с К.Х. Кекчеевым).

1928 г. – книга *«Психология побед и поражений в шахматной иг-ре»* появилась неслучайно. Шахматы становились популярной интеллектуальной игрой в СССР. В конце 1925 г. в Москве прошел Международный Шахматный турнир, собравший виднейших шахматных маэстро разных стран и актуа-лизировавший усиленный интерес к игре среди советских граждан. Психотех-ники И.Н. Дьяков, Н.В. Петровский и П.А. Рудик провели психотехническое исследование участников турнира и написали книгу «Психология шахматной игры». А.П. Нечаев провел подобное испытание участников всесоюзного шах-матного турнира просвещенцев, проходившего в Центральном доме работников просвещения (Москва, 04-13.03.1927), где описал внушаемость шахматистов, особенности их качественного внимания, воображение, характеристики личности. Говоря о воспитательном значении шахмат, Нечаев отмечает: «шахматная игра становится явно выраженной борьбой человеческих личностей. И… победа остается за тем, кто обладает сравнительно большим спокойствием и актив-ностью»[10, с. 60]. Игра интересна для играющих не только логикой, но и пси-хологией, потому что игроки оценивают не только знание теории игры против-ником, но и его общие качества личности, порой невольно проникаясь уваже-нием к более сильному противнику. Так как любая игра, в том числе и шахмат-ная, всегда – чередование чувства напряжения и чувства облегчения, то «бле-стящий ход противника… даже оставляет впечатление известного удовлетворе-ния. Вот почему игра с сильным и побеждающим игроком может доставлять шахматисту большее наслаждение, чем победа над мало интересной лично-стью»[там же].

1929 г. – А.П. Нечаев, вторым после П. Энгельмейера (Теория творче-ства, 1908), обратился к вопросам, обозначенным в книге «Психология техни-ческого изобретательства»[11],где делает первую совместную попытку пси-хологов и техников разобраться в проблеме технического изобретательства, до-казать возможность применения психологического эксперимента в этой области. Эстафету в изучении такой малоизученной проблемы в 1930-х гг. принял С.М. Василейский, бывший коллега А.П. Нечаева, знакомый еще по работе по-следнего в бытность его ректорства в Самарском государственном университете в 1918-1921 гг. Василейский пишет диссертацию «Психология технического изобретательства»[25].

Продолжает проблематику психотехнических изысканий книга *«Психиче-ское утомление»*, вышедшая под редакцией А.П. Нечаева.

1930 г. – становится членом научно-методического комитета Высшего Совета физической культуры при ВЦИК (до 1932 г.)[1, с. 110]. Издана книга *«Гимнастика по радио»* (вместе с В.К. Крамаренко)

1931-1935 гг. – назначен заведующим психотехническим сектором Цен-трального автоэксплуатационного научно-исследовательского института (ЦА-НИИ); профессор-консультант по изучению труда и отдыха рабочих при наркомате труда, в Институте научной педагогики[там же. С. 110].

Среди этих скудных фактов не упоминается работа А.П. Нечаева в психо-технической лаборатории Московского коммунального хозяйства, где работали ученики Г.И. Челпанова – заведующий И.Н. Дьяков и технический руководи-тель Н.В. Петровский[22; 24]. Интересно, что, читая дискуссии двух великих русских психологов Нечаева и Челпанова, заложивших основы психологии – науки и учебного предмета – на дореволюционных психолого-педагогических съездах[21, 23], складывается впечатление, что они были непримиримыми оп-понентами и вне заседаний съездов, но история, случившаяся с сотрудниками психотехнической лаборатории, показывает нам необычайное благородство этих ученых.

Лаборатория начала работать с 1926 г., И.Н. Дьяков и Н.В. Петровский занимались вопросами безопасности движения, считая, что причина всякой ав-томобильной или трамвайной катастрофы – сложное явление, состоящее из по-ведения шофера, вагоновожатого, движения встречной машины, прохожего или экипажа, особенностей уличной поверхности, и в основу испытаний положили принцип всесторонней борьбы с опасностями городского движения по линии укомплектования личного персонала и по линии предупреждения об опасности. За три года (1925-1927) они обследовали более 7000 испытуемых, отработали и предложили психотехнические методы отбора работников для экспериментально-научного исследования деятельности важнейших психических функций: глазомера, внимательности, скорости реакции, ориентировки и движении и пр., и все результаты изложили в своей книге «Психотехника в коммунальном деле и местном транспорте. Психотехнические испытания шоферов, вагоновожатых, контролеров, кондукторов и учеников школ местного транспорта» (1928). Казалось бы, большое и важное дело получило логическое завершение в виде кон-кретного результата, но оказалось, что только все и началось: появляется воз-мущенная и едкая по тону статья И.Н. Шпильрейна, руководителя Всероссий-ского общества психотехники и прикладной психофизиологии (ВОПиПП), ор-ганизатора научной работы в области психологии труда в СССР, адресованная И.Н. Дьякову и Н.В. Петровскому. Надо отметить, что авторы из лаборатории МКХ раскритиковали трудовой метод изучения профессий Шпильрейна, что тому не понравилось; также он высказал большие замечания ко всей методоло-гической и методической базе исследования лаборатории МХК; высказал со-мнения в правильности результатов; упрекнул в не оригинальности, неудачном подражательстве при создании экспериментальных установок. В ответной статье И.Н. Дьяков и Н.В. Петровский ответили Шпильрейну, последовательно, в 17-ти пунктах, отразив все его нападки. Все это происходило в 1928 г.

Нам трудно говорить об истинной причине пристального внимания со стороны И.Н. Шпильрейна к Дьякову и Петровскому, поэтому будем ориенти-роваться только на публикации того времени.

На Всесоюзном съезде по изучению поведения человека

(25.01-01.02.1930, Москва) И.Н. Дьяков за свой доклад «Опыт экспериментального изучения произвольных реакций» получил от «коллег»-недоброжелателей от-кровенно лживую реплику: «Докладчик вначале отверг существующие методы изучения утомления и… обещал дать новый "индустриальный метод произ-вольных реакций”. Однако, ничего практически ценного докладчиком проведе-но не было. Разбирая вопросы изучения утомления, он выставил лозунг: "Долой Бурдона и Крепелина!” Вместо них были предложены всего лишь двузначные числа по методу Нечаева. Поэтому все выступавшие оппоненты дали реши-тельный отпор докладчику, без методологической критики отбрасывающему все сделанное до сих пор и выдвинувшему метод по запоминанию чисел как якобы новый и универсально применимый»[18], что никак не вяжется обликом серьезного исследователя, которым Дьяков предстает перед нами в своих рабо-тах.

21 февраля 1930 г., отчитываясь на перевыборах правления Всероссий-ского психотехнического общества, И.Н. Шпильрейн говорит о вынужденном вмешательстве Правления общества в деятельность психотехнической лабора-тории МКХ, вызванном жалобами Центрального комитета профессионального союза транспортников, Народного комиссариата труда (НКТ) РСФСР, подняв-ших вопрос о правильности методов, применяемых этой лабораторией. Н.В. Петровский уже был арестован, в лаборатории появился новый интересный и знаменитый сотрудник – профессор А.П. Нечаев (скорее всего, сразу после аре-ста Петровского). Как написано в решении правления по лаборатории МКХ, «И.Н. Дьякову удалось обмануть НКТ и привлечь в качестве эксперта также бывшего профессора А.П. Нечаева, которого оплатили как консультанта лабо-ратории (следовательно, совиновника того, что было в лаборатории обнаруже-но). Несмотря на противодействие Нечаева и Дьякова и попытки опорочить экспертов психотехнического общества (проф. А.А. Толчинского и доц. С.Г. Геллерштейна) или правление общества»[14], эксперты установили, что «многие аппараты, выдававшиеся этой лабораторией за основные в ее работе, не применялись; что коэффициенты… оказались коэффициентами совершенно произвольными; …что шоферы испытывались ею только в отношении интел-лектуальной сферы, а не моторной, аппараты же, исследовавшие моторную сферу шоферов, не были еще смонтированы и стояли только для показа экскур-сантам. Фактической отбор шоферов производится только на основании интел-лектуальных функций, что является совершенным извращением с классовой точки зрения и совершенно смещает перспективы работы лаборатории»[16, с. 252]. НКТ ввел в состав ученого совета этой лаборатории: от психотехнического общества– Э.А. Рахмель, директором лаборатории – рабочий-выдвиженец, член Моссовета А.И. Добров, техноруком – психотехник Ю.И. Шпигель.

В 1931 г., на пике развернутой кампании критики и самокритики И.Н. Шпильрейн снова вспоминает И.Н. Дьякова и Н.В. Петровского, обвиняя их в приверженности «эмпирической, совершенно нечаевского порядка, психоло-гии», а также в стремлении «опошлить понятие диалектики» общими рассуж-дениями, формально-словесными ухищрениями[16, с. 267].

Вернемся к А.П. Нечаеву. Работая в Цудортрансе (Всесоюзное централь-ное управление шоссейных и грунтовых дорог и автомобильного транспорта при Совете народных комиссаров СССР), А.П. Нечаев продолжал заниматься исследовательской работой по профотбору шоферов, результаты были заслу-шаны на заседании Московского психотехнического обществав апреле 1933 г. У нас нет текста выступления А.П. Нечаева, только текст его оппонента И.Н. Шпильрейна. Попробуем разобраться, что же произошло.

Шпильрейн отмечает, что выступление сопровождали столь «резкие пре-ния …на большой принципиальной высоте»[26, с. 274] по основным вопросам теории психотехники, что он даже сожалеет, что участников заседания всего 20-25 человек, нет студентов или аспирантов, которым было бы полезно по-слушать. Об эмоциональном накале атмосферы говорят слова Иссака Нафтуль-евича: «обе враждовавшие точки зрения были доведены до наибольшей степени отчетливости, на которую были способны выступавшие ораторы»[там же]. При обсуждении разгорелся спор по ряду методических вопросов, критиками были психотехники С.Г. Геллерштейн, В.Н. Колбановский, А.В. Рахманов, Е.И. Рузер.

Цель проведенных исследований состояла в том, чтобы дать упрощен-ную,не зависящую от тяжелой или дорогостоящей аппаратуры, методику испы-тания или составления профессиограммы шофера. Выборка составляла 56 че-ловек-шоферов, обследованных батареей из 45 тестов, данные обработаны с помощью методов математический статистики.

Спор разгорелся о методе построения профессиограммы. Шпильрейн считал, что строить профессиограмму нужно принятыми в психотехнике мето-дами, психологически анализируя работу шоферов, затем, на основе профес-сиограммы, строить методы испытания профессиональной пригодности. А.П. Нечаев пошел другим путем, нарушив обычную последовательность: «он чисто эмпирически создает ряд испытаний, а профессиограмма у него выскакивает как побочный продукт из результатов испытания.…стоит как-то особняком в стороне и для обоснования испытания никаким образом не применяется»[там же]. Как кажется Н.Н. Шпильрейну, такое методологическое разногласие сви-детельствует о том, что Нечаев стремится достичь нужней и полезной цели за-ранее негодными средствами. «Именно эта противоположность объясняет не-обычную страстность прений»[там же], страстность, идущую от заказчиков, ожидающих от психотехнического центра Цудортранса четкого методологиче-ского руководства, основанного на принципах марксистско-ленинской методо-логии. А.П. Нечаев утверждал, что работа соответствует основным принципам марксистско-ленинской методологии, основана на фактах, а факты являются высшим критерием истины, а эмпирия должна быть основой марксистского ис-следования. На это у Шпильрейна возникают возражения:

1. «Марксистские авторитеты …не раз указывали, что практика без теории слепа и что теория должна не только поспевать за практикой, но указывать до-рогу практическому исследованию. … исследователь, отказывающийся от тео-рии, в действительности находится в плену теории и притом не самой лучшей. …Но как раз от …теоретических предпосылок, и от выполняемого классового социального заказа зависит, какого рода принципы кладутся в основу класси-фикации действительности», - говорит он[там же, с. 275].

2. А.П. Нечаев одними и теми же методами исследует профессиональную при-годность или утомляемость у представителей разных профессий, пренебрегая такими важными дифференциальными факторами, как возраст, профессиональ-ный стаж и образование[там же].

3. А.П. Нечаев утверждает, что факты говорят сами за себя. Но какие же факты он находит, подходя к ним на основании неверной теории?– «он ограничивается исследованием кажимости и утверждает, что исследует сущность»[там же].

4. А.П. Нечаев переворачивает правильный ход рассуждения. Вместо того, чтобы на основании профессиограммы строить систему тестов, испытывающих профессионально важные признаки,

он испытывает все возможные признаки и пытается, применяя коэффициенты корреляции, узнать, какие из них профессионально важны, и таким образом строит свою профессиограмму. Этот метод он называет методом науки, построенной на чистом опыте, на самом деле это по-пытки слепого нащупывания возможных выходов в практику. Нет гарантии то-го, что найденные выходы соответствуют цели исследования. «Это метод науч-ного исследования, метод эклектизма и эмпиризма, возведенный в систему»[там же].

5. Даже корреляции у Нечаева сомнительны, значит, результаты никак не мо-гут считаться достоверными. «Автор оперирует с нереальными, чисто вообра-жаемыми величинами»[там же, с. 276].

В итоге, собрание психотехников решает: «профессор Нечаев произвольно выбранными пробами пытался установить степень конвариативности некоторого явления с каждой из этих проб, без учета прочих условий, причем проверял эту конвариативность методами, значение которых он явно переоцени-вал.…портативность является единственным достоинством метода… метод несомненно должен быть отвергнут»[там же].

Через год психотехники вернулись к этой теме, и 14 июля 1934 г. на засе-дании правления ВОПиПП была заслушана информация И.Н. Шпильрейна о «Методической инструкции по профотбору шоферов», выработанной ЦАНИИ (Центральный автоэксплуатационный научно-исследовательский институт) под руководством проф. А.П. Нечаева[13].

И.Н. Шпильрейн заявил, что настоящая методика отличается от раскри-тикованной год назад; она заимствована из различных институтов и лабораторий (Московского института городского движения, Ленинградской психотех-нической лаборатории местного транспорта, бакинской лаборатории и т.п.); осталось неясным, «почему в основу методики взяты те или иные нормы, дол-женствующие определять медицинские или психотехнические показатели и противопоказатели»; тесты методики, в основном, приемлемы, за исключением некоторых из них, и предложил рекомендовать временную методику на основе предложенного материала, доработав единые нормы для шкал в течение трех месяцев. Правление постановило созвать следующее заседание Правления об-щества для вторичного рассмотрения проекта методики сразу же по окончании лабораторией дополнительной работы по методике.

Увы, это не произошло...

Все участники – Н.В. Петровский, И.Н. Дьяков, А.П. Нечаев, И.Н. Шпильрейн – этой истории пострадали от репрессий, трое погибли. Первым был арестован Н.В. Петровский как участник церковно-политического центра Всесоюзной организации «Истинно-православная церковь» в 1929 г. 2 сентября 1930 года он был осужден на 10 лет лагерей. 16 декабря 1930 г. исключен из членов психотехнического общества «как антисоветский элемент». След его те-ряется в 1932 г. по пути в Свирьлаг[24].

И.Н. Дьяков после ухода из лаборатории МКХ работает заместителем ди-ректора Автодорожного института, в Центральном НИИ Центросоюза, читает курс психологии на кафедре психологии ЯГПИ. Его арестовали 4 августа 1937 г. за «участие в контрреволюционной террористической казачьей организации и в подготовке терактов против руководителей ВКП(б) и советского правительства». 10 сентября 1937 г. он приговорен к расстрелу Военной коллегией Вер-ховного суда СССР[22].

Последний, четвертый номер «Советской психотехники» в 1934 г. вышел без упоминания И.Н. Шпильрейна как главного редактора журнала, а в январе 1935 г. он был арестован и расстрелян в июле 1941 г.[7]

По навету и оговору А.П. Нечаев был осужден в 1935 г. по статье «контр-революционная агитация»и сослан в Семипалатинск. Прося о пересмотре дела, он писал народному комиссару: «за эти годы все три доносителя, выступавшие против меня с клеветническим обвинениями…, сами были признаны НКВД врагами народа… Обстоятельства, сопровождавшие мой арест, ясно показыва-ют, что мои клеветники в своих действиях против меня преследовали личные и вредительские цели»[20, с. 12]. Там же он и умер в 1948 г.

Изучая процесс и результаты творчества психологов прошлого, мы часто свои усилия сосредотачиваем на цитировании и комментировании их текстов, сопоставляя их теории и с теориями предшественников. Этого явно недоста-точно. Для глубокого, целостного изучения наследия ученого, его понимания, хорошо бы видеть мотивы деятельности ученого, стадии развития, «и, что осо-бенно важно, пытаться рассмотреть …путь его идей от зарождения до реализа-ции. Историк социологии Б.З. Докторов замечает: «чем крупнее идея, чем больше сделано ученым, тем более продолжительный интервал истории должен рассматриваться и тем больше “выходов” в другие научные направления и пла-сты социальной практики надо предпринимать»[4]. Это напрямую относится к такой большой фигуре психологической науки, каким был Александр Петрович Нечаев.

Литература:

1. *Аншакова В.В. Вклад А.П.* Нечаева в становление и развитие возрастной педагогической психологии[Текст]. Материалы к спецкурсу. - Астрахань: Изд-воАстраханского гос. пед. ун-та. 2002. - 126 с.

2. *Балашов Е.М.* Педология в России в первой трети XX века[Текст]. - СПб.: Нестор-История. 2012. - 192 с.

3. *Большакова В.В.* Очерки истории русской психологии (XIX - начало XX вв. I. Часть I. Проблема формирования личности[Текст]. - Нижний Новгород: Изд-во Волго-Вятского кадрового центра, 1994. - 160 с.

4. *Докторов Б.З.* Отцы-основатели: история изучения общественного мне-ния[Текст]. – М.: ЦСП, 2006. – 488 с.

5. *Ждан А.Н.* История психологии. От античности к современности[Текст]: Учебник для вузов. - М.: Академический Проект, Екатеринбург: Деловая книга. 2002. - 528 с.

6. *Кадневский В.М.* История тестов[Текст]: Монография. - М.: Народное обра-зо¬вание,2004. - 464 с.

7. *Кольцова В.А., Носкова О.Г., Олейник Ю.Н. И.Н.* Шпильрейн и советская психотехника [Текст]// Психологический журнал. – Т. 11. – 1990. – № 2. С. 111-133.

8. *Марцинковская Т.Д.* История возрастной психологи[Текст]: Учебное посо-бие для вузов. - М.: Академический проект; Трикста, 2010. -312 с.

9. *Нечаев А.П.* Психологические основы библиотечного дела (Лекция, прочи-танная в Центральном доме

работников просвещения и искусств 16 марта 1922)[Текст]. Москва: Работник просвещения, 1922. - 16 с.

10. *Нечаев А.П.* Психология побед и поражений в шахматной игре[Текст]. - М.-Л.: Госиздат. 1928. - 61 с.

11. *Нечаев А.П.* Психология технического изобретательства[Текст]. - М.-Л.: Го-сиздат. 1929. - 88 с.

12. *Никольская А.А. А.П. Нечаев*: жизнь и творческий путь [Текст]// Вопросы психологии. - 1997. - № 2. - С. 100-111.

13. О методике профотбора шоферов, предложенной проф. Нечаевым[Текст] // Советская психотехника. 1934. - № 4. С. 398-399.

14. О резолюции лаборатории МКХ [Текст]// Психотехника и психофизиология труда. – 1930. – № 2-3. – С. 263.

15. *Парамонова А.А.* Открытие детства в России. Развитие научного знания о ребенке в истории отечественной психологии конца XIX-начала XX вв.[Текст]. - Ижевск: ERGO. 2010. - 172 с.

16. Перевыборы правления Всероссийского психотехнического общества [Текст] // Психотехника и психофизиология труда. – 1930. – № 2-3. – С. 251-268.

17. Первый всероссийский съезд по психоневрологии. Рефераты докладов [Текст]// Журнал психологии, неврологии и психиатрии. М.-Пг. - 1923. - Т. 3. - С. 246- 319.

18. Первый Всесоюзный съезд по изучению поведения человека. Ленинград, 25 января - 1 февраля 1930 г. Психотехническая секция [Текст]// Психотехника и психофизиология труда. - 1930. -№ 2-3. - С. 229.

19. Психологическая наука в России XX столетия: проблемы теории и исто-рии[Текст]/ Под ред. А.В. Брушлинского. - М.: Издательство «Институт психо-логии РАН», 1997. - 576 с.

20. *Романов А.А. А.П. Нечаев*: у истоков экспериментальной психоло-гии[Текст]. М.: Издательство РОУ, 1996. 84 с.

21. *Стоюхина Н.Ю.* Методика преподавания психологии: история, теория, практика[Текст]: Учебное пособие. М.: Флинта, 2009. 184 с.

22. *Стоюхина Н.Ю. Психолог И.Н. Дьяков* - ученик профессора Г.И. Челпанова: один из многих [Текст]// Психология. Историко-критические обзоры и совре-менные исследования. - 2013. - № 5-6. С. 72-96.

23. *Стоюхина Н.Ю.* Психологические съезды начала XX в. и первых лет совет-ской власти о психологическом знании для средних школ [Текст]// Мир науки, культуры, образования. 2010. № 1 (20). С. 159-163.

24. *Стоюхина Н.Ю.* Становление гуманитарного образования в Нижегородском университете: 1919-1921 [Текст]// Вестник ННГУ. - 2009. № 3. - С. 294-301.

25. *Стоюхина Н.Ю.* Судьба и научное творчество Серафима Михайловича Ва-силейского [Текст] // Методология и история психологии. 2010. Т. 5. Вып. 2. С. 115- 131.

26. *Шпильрейн И.Н.* Против воинствующего эмпиризма проф. Нечаева. (Обра-ботанное выступление по докладу проф. А.П. Нечаева о проведенной психо-техническим центром Цудортранса научно-исследовательской работы) [Текст]// Советская психотехника. 1933. № 3. С. 274-276.

Monograph

МЕДИЦИНА И МОРАЛЬ

Васкес Абанто Эстуардо,
К.м.н, врач отделения неотложной медицинской помощи Оболонского района г. Киева (Центр первичной медико-санитарной помощи № 2), Украина.

Васкес Абанто Анна
Кафедра физиологии Национального медицинского университета имени А.А. Богомольца, г. Киев, Украина. Врач-интерн по семейной медицине.

Summary

Monograph " **Medicine and Morals** " (Kiev, Ukraine. Publisher "Alfa Reklama". 2015. – 228 p.) is devoted to topical issues of morality in medicine, an entirely new format, based on individual expertise and independent understanding of its authors, the rank and file of physicians. Materials books are distributed as follows:

Chapter 1. *The ethics of medicine yesterday and today.*

Chapter 2. *Occurrence and development of bioethics.*

Chapter 3. *The transformation of the current bioethics.*

Chapter 4. *Bioethics and Law*

Chapter 5. *Main conclusions.*

Резюме

Монография «**Медицина и мораль**» (Украина, г. Киев. Издательство «Альфа Реклама». 2015. – 160 с.) посвящена актуальным вопросам морали в медицине, совершенно в новом формате, на основе индивидуального профессионального опыта и независимого понимания своих авторов, рядовых медиков. Материалы книги распределены таким образом:

Глава 1. *Этика врачевания вчера и сегодня.*

Глава 2. *Возникновение и развитие биоэтики.*

Глава 3. *Трансформация нынешней биоэтики.*

Глава 4. *Биоэтика и закон*

Глава 5. *Основные выводы.*

В книге «Медицина и мораль» авторы останавливаются на волнующие общество вопросы ежедневной работы профессионала здравоохранения (этики, морали, биоэтики, клятвы Гиппократа, прав, обязанностей и т.д.) ответы на которые многообразны, часто противоречивы, порой и не актуальны. Объединение этих понятий, а также решение вероятных конфликтов, вытекающих из-за свободного их понимания и трактовки, авторы видят в ссылке к закону и международной регламентации, в непосредственной связи с совершенно новыми управленческими подходами в области здравоохранения.

Этика и мораль медицинского сотрудника являются естественным отражением истинного индивидуального и профессионального формирования, которое в свою очередь существенно может повлиять и на его человеческие качества.

История развития общества показывает, что необходимость в нормировании профессионального поведения существовала всегда. В этом отношении всеобщий охват субъектов любой деятельности сегодня обязателен.

Медицина не относится к разряду точных наук и вполне допустимы разные пути достижения одной цели. Этические принципы и коллегиальность позволяют врачебному сообществу сплотиться и выступить единым фронтом на благо пациента, принять наиболее оптимальное решение, рассмотреть ситуацию с различных сторон.

Медицинская деятельность – это не только особая профессия, но и призвание, требующее особых качеств личности. По этой причине воспитание будущих медиков имеет свои особенности, а формирование требуемой духовно-нравственной культуры лежит в основе воспитательной деятельности при подготовке медицинских специалистов. В современной медицине усиливается значение морали этики. Это связано с тем, что медицинские технологии ставят специалиста перед необходимостью делать нравственный выбор при решении профессиональных задач, затрагивающих личность или здоровье обратившегося за помощью пациента.

Вероятно, на сегодня нет практикующего медика, которого пациенты ни разу не попрекнули «клятвой Гиппократа», хотя при этом

почти никто не знает, что же Гиппократ на самом деле завещал. На основании собственной медицинской практики авторов, в книге представляется картина трудностей применения к нынешней медицине основных принципов учения Гиппократа, которые дословно воспринимаются немедицинскими работниками, как и чиновниками, но трудновыполнимы для медиков в связи с реальным положением в современном мире, научно-техническим прогрессом и современными требованиями законодательства и общества.

При реформировании системы здравоохранения многих стран «переформатировать» нужно и мышление людей относительно той самой клятвы Гиппократа, которая является не чем иным, как символом, возможно, не самым подходящим на сегодня. Нужно рассмотреть более реальные принципы этики и морали в медицине, обязательно включающие в себя нормативно-правовые аспекты общественных отношений. В этой связи биоэтика призвана быть тем самым инструментом.

В сфере медицинской деятельности и биомедицинских исследований, как и в других вопросах, факты предшествуют теории и, несомненно, именно из-за преступлений и нарушений стало возможным появление этических кодексов и правил. Каждое новое правило для этического регулирования исследований на человеке осуждает нарушения и является ничем иным, как попыткой избежать их в будущем, создавая обязательства и новый кредит доверия, предоставленного экспериментам на людях.

В целом, книга посвящена вопросам, затрагивающим этические принципы медицинской деятельности, а также основным этапам развития биоэтики как науки о нравственности и морали в медицине и биологии. В ней анализируются базовые основы деятельности медика относительно моральных стандартов медицинской и исследовательской деятельности, которые в разных периодах претерпели изменения, продиктованные реалиями эпохи и общества. Обращается также внимание на ключевые, по мнению авторов, вопросы формирования личностных качеств медика с целью совершенствования биоэтического подхода в его медицинской работе, на различные на сегодня подходы к восприятию понятия медицинской этики и деонтологии. Подчеркивается зависимость этих подходов от имеющейся моральной концепции и от отношения к нормативно-правовым основам со стороны субъектов медицинской деятельности.

Чтение книги и анализ использованных литературных данных дают достаточное основание делать адекватные выводы, которые непременно могут быть полезными не только для практикующих медиков, биологов и исследователей, но и широко использоваться в процессе подготовки будущих профессионалов здравоохранения. Для тех, кто не владеет русским языком, введение книги выдано также на английском языке. В конце, дается резюме книги на английском языке.

Узнать больше: www.medic.today (Раздел: Наука и мы)

Приобрести книгу: http://www.bookvamed.com.ua/product_info.php?products_id=5880

Связь с авторами: est-vasquez@i.ua

Discussion

ПРОБЛЕМА МИРА ЧЕЛОВЕКА В ПСИХОЛОГИИ И ЕГО ОСНОВНЫЕ УРОВНИ

Кабрин Валерий Иванович
доктор психологических наук, профессор, Национальный исследовательский Томский государственный университет

Научные представления о мире человека (личности) могут быть тем стержнем, вокруг которого можно строить воспитательные и обучающие воздействия на длительную перспективу. В то же время общее теоретическое видение мира человека со стороны его психологических аспектов может стать предпосылкой единого понимания предмета психологии, которую можно понимать как науку о внутреннем мире человека. Правда, как мы увидим ниже, предпочтительнее говорить не о внутреннем мире, а о едином транскоммуникативном (предполагающем коммуникацию множества человеческих миров) «ноэтическом мире» человека или же о психологическом универсуме человека ноэтического.

В современной психологии, к сожалению, проявляется путаница и смешение наиболее часто употребляющихся понятий, включая такие, как субъект, личность, индивид. Такое неестественное положение дел В.П. Зинченко охарактеризовал как «блуждание в трех соснах». В своей статье «Антропологическая судьба субъекта» [1], а также в других работах [2; 3] я постарался акцентировать различия между четырьмя базовыми измерениями или ипостасями человека: личность, субъект, индивид, организм.

Хотелось бы заметить, что именно в этой последовательности постепенно «уменьшается» собственно человеческое в человеке. Очевидно, что только личность и субъект свойственны именно человеку в отличие от других живых существ. Но еще более важно, что указанная последовательность этих измерений выражает именно холистический (от древнегреческого *holos* – целый, цельный) взгляд на человека, который предполагает не просто некую целостность, но *разноуровневую отраженность* разномасштабных целостных образований друг в друге. В данном случае речь идет об «отраженности» основных *уровней* мира человека друг в друге. Именно на базе такого понимания можно правильно подойти к пониманию мира человека во всех его психологических аспектах.

При этом мы видим, что высшая целостность человека воплощается в его *личности*. Через сознание, совесть и высшие ценности она гармонизирует человека не только в отношениях с собой, но и с более сложными мирами – социумом, культурой, космосом. Именно она актуализирует человека в качестве *субъекта* как инициативного источника созидательной деятельности, ориентированной на все новые достижения на базе развития способностей и интеллекта в целом.

Конечно, эту систему представлений невозможно недооценивать даже просто в прагматическом плане. Однако когда к субъекту *приравнивают* личность в связи с несколько утрированной трактовкой идей С.Л. Рубинштейна его последователями, субъект превращается в «вершителя» (А.В. Брушлинский), творца (а не *со*-зидателя), причем *очень способного,* т.е. способного буквально на все! Иными словами, нивелируется главная духовно-этическая сторона человека (акцентированная именно в его личности).
При этом не стоит забывать, что именно холистический принцип предлагает рассматривать субъекта в *контексте* подлинной личности.

Иногда психологию определяют как науку о внутреннем мире личности. Однако я стараюсь избегать соблазнительного эпитета «внутренний», поскольку он одновременно и убаюкивает, и погружает в иллюзию. Ведь даже относительно организма очевидно, что под скальпелем хирурга любая внутренность может стать внешностью. Следовательно, этот эпитет еще и маскирует то, что академические психологи стыдятся формулировать честно. Мир личности не находится ни в каких внутренностях, можно сказать, что он в принципе не находится в физических координатах, поскольку принадлежит миру трансцендентального.

Но это утверждение, далеко не очевидное физиологически настроенным психологам, предполагает фундаментальный пересмотр мировоззренческих и методологических оснований психологического исследования! Это своего рода коперниковский переворот! Например, нужно отважиться признать, что не образы находятся внутри нас (их там никто никогда не находил), а мы сами, если так можно выразиться, находимся в образах. Поразительным образом дети, на мой взгляд, это понимают лучше профессиональных психологов.

Критикуя здесь редукционистскую иллюзию «внутреннего», я, по сути дела, перехожу к ответу на главный вопрос – почему я использую понятие «мир». Применяя холистический (целостный) принцип, можно сказать, что *мир человека образован холархией миров: мир личности, субъекта, индивида, организма*. При этом очевидно, что человек вовсе не ограничен собственной кожей, даже воздух он постоянно заимствует у среды (правда, это лишь в физическом понимании). Как существо духовное, человек в качестве личности гипотетически может быть ограничен лишь горизонтами его сознания, мысли. А осознаваемые мысли предполагают коммуникацию человека с собой, с другими и, возможно, с более сложными, чем его мир, мирами.

Ключевая простейшая характеристика человеческого *мира* (в отличие от *среды*) – это наличие коммуникативного процесса, его воплощающего. При этом коммуникативный процесс понимается как смыслообразующий, т.е. транслирующий смысловой, ментальный, духовный хронотоп личности. Мир как аналог квантовому энергетическому понятию поля образует единство *пространства* и *времени* коммуникативного процесса. Именно коммуникация, точнее *транскоммуникация* воплощает *единство мира человека через сообщаемость его базовых миров – личности, субъекта, индивида, организма.* Например, внутренне звучащие сознание и совесть личности не только гармонизируют ментальность субъекта и непосредственный опыт индивида, но и модифицируют множество физиологических процессов в организме. Так, неожиданная острота вызывает спонтанный органичный смех, а драматическая очищающая мысль – слезу. Но мы понимаем, что это только видимая часть айсберга органических изменений, которые могут прослеживаться вплоть до клеточного и молекулярного уровня!

Хотелось бы отметить, что, разрабатывая комплексный антропологический подход в психологии (возможно, первый вариант соб

ственно *антропологической психологии в мировой психологии!*), известный психолог Б.Г. Ананьев, по сути дела, активно использовал холистический принцип. Поэтому, с одной стороны, он хорошо понимал органичность психического и ввел перспективное для того времени понимание динамического соотношения вертикального (спинномозгового) и горизонтального (межполушарного) контуров регулирования в различные возрастные периоды. С другой стороны, он уже тогда признавал, что человек по существу принадлежит ноосфере (в связи с работами Пьера Тейяра де Шардена). Возможности этого подхода до сих пор во многом не реализованы, но важно, что через ноэтическое[1] измерение человек по сути дела признается принадлежащим *трансперсональному* пространству. К сожалению, последователи Б.Г. Ананьева пока не решились развернуть эту важную перспективу.

Возможно, здесь определенные трудности связаны с базовой концепцией человека в трудах Б.Г. Ананьева, где он, преодолевая идеологически уплощенное понятие личности в советской психологии, дополнил ее концептом «*индивидуальность*», где в соответствии с холистическим подходом подчеркивал *уникальную целостность* человека. Нужно отметить, что в мировой психологии феномен личности рассматривался значительно многограннее и достижение *уникальной интеграции* рассматривалось как важнейший факт в становлении личности.

Другая, менее очевидная трудность связана с собственно антропологическим подходом, где гласно или негласно за основу принимается принцип антропоцентризма.

То направление, в котором уже длительное время строятся мои работы, можно назвать *ноэтической психологией*. *Ноэзис* (от древнегреческого *noesis* – мышление, постижение, разумение) выступает в рассматриваемом контексте *как бесконечное постижение в наших переживаниях самого субъекта как чего-то трансцендентного*. В отличие от этого *ноэма* (древнегреческое *noema* – мыслимое содержание, интенция, мысль) выражает именно конституированный в мышлении объект мысли, каковыми субъект, живая личность *быть не могут.* Оба термина фигурировали уже у Платона и Аристотеля, переосмысливались затем Гуссерлем, но саму идею ноэтической психологии, как и понятие *homo noeticus*, предложил Дж. Уайт.

Принадлежность человека ноэтическому духовному миру, «семантической Вселенной» (В.В. Налимов), космическому сознанию предполагает выход за рамки антропоцентризма; здесь открывается перспектива и необходимость исследования трансперсональной природы и трансперсонального развития человека.

В связи с этим обнаруживается еще одна удивительнейшая характеристика предназначения личности – достигая уникальной интеграции, индивидуации (К. Юнг), она проявляет свою высшую интенцию – самопреодоления и соучастия в более сложном духовном мире. Поэтому я полагаю, что в данном направлении подход школы Б.Г. Ананьева неизбежно качественно преобразуется.

Например, в 1998 году, автором была предложена в русле трансперсональной перспективы концепция «психологического универсума человека ноэтического». Этой теме был посвящен в этом же году Международный симпозиум в Томском государственном университете. Концепция универсума человека ноэтического непосредственно базируется на феномене и концепте транскоммуникации. Основной смысловой акцент в этом понятии содержится в самой приставке «транс», включая всю ее многоуровневую семантику, – от простейшего «транзит» до психологически емкого понятия «транс», включающего и выход за прежние границы, и *децентрацию как выход за рамки эго*, и расширение сознания, и транзиты в *новые состояния сознания*.

Следовательно, в понятии транскоммуникации мы преодолеваем базовые иллюзии обыденной нормативной коммуникации (о том, что мы общаемся *с себе* подобным, о том, что партнер понимает мои высказывания так, как я их понимаю, о том, что происходит обмен информацией и многое другое). Если говорить коротко, в транскоммуникации человек как уникальный коммуникативный мир общается с уникальным коммуникативным миром *Другого* как «инакового», где взаимопонимание возможно только при взаимной децентрации, в которой человек и себя способен понять в качестве становящегося иным. Можно сказать, что в отличие от нормативной коммуникации, транскоммуникация – это всегда сотворчество с выходом в новое качество, даже если человек общается только с собой. Отсюда открывается возможность и перспектива исследования *транскоммуникабельности* человека и относительно более простых коммуникативных миров «братьев наших меньших», и относительно более сложных коммуникативных миров, духовную принадлежность к которым человек, возможно, ищет всю жизнь.

[1]*Ноэтическое* – это производное от Нус (древне-греческое νούς – мысль, разум, ум). В свою очередь производными от него являются понятия ноосферы (П.Т. Шарден), нооневроза (В.Франкл), ноэтической психологии (Дж.Уайт, употреблявший также термин Homo noeticus); В.И. Кабрин же говорит о психологическом универсуме человека ноэтического. Но принес человечеству эту загадку первый опальный древнегреческий философ Анаксагор.

Литература:

1. *Кабрин В.И.* Антропологическая судьба субъекта //Методология и история психологии. – 2010. - №1. С. 52-69.

2. *Кабрин В.И.* Коммуникативный мир и транскоммуникативный потенциал: теория, методы, исследования. – М.: Смысл, 2005.

3. Транскоммуникация: преобразование жизненных миров человека. Коллективная монография /Под ред. В.И. Кабрина. – Томск: Изд-во Томского университета, 2011. – 400 с.

Сведения об авторе:

Кабрин Валерий Иванович, доктор психологических наук, профессор кафедры психологии личности, руководитель магистерской программы «Практическая психология достижений личности», научный руководитель Лаборатории психологических практик факультета психологии Национального исследовательского Томского государственного университета.

Электронная почта kabrin@list.ru

The European Association of pedagogues and psychologists
"Science"

International scientific professional periodical journal

"THE UNITY OF SCIENCE"

"Science", the European Association of pedagogues and psychologists
Website: http://eapps.info
E-mail: info@eapps.info
Publishing office Beranových str., 130 of.37, Prague, Czech Republic, 2015

"THE UNITY OF SCIENCE"

VIENNA, AUSTRIA, NOVEMBER, 2015